

გიორგი წულაძე
ავთანდილ სულაბერიძე

დემოგრაფიის საფუძვლები

სახელმძღვანელო

დემოგრაფიის საფუძვლები

სახელმძღვანელო

შემდგენლები
გიორგი წულაძე
ავთანდილ სულაბერიძე

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი
დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი
თბილისი 2015

დემოგრაფიის საფუძვლები
სახელმძღვანელო

შემდგენლები: გიორგი წულაძე, ავთანდილ სულაბერიძე

სახელმძღვანელოში განხილულია დემოგრაფიის როგორც თანამედროვე მეცნიერების ძირითადი დებულებები და ცნებები.

წიგნში ასახულია დემოგრაფიის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლები. მოცემულია ძირითადი დემოგრაფიული მაჩვენებლების გაანგარიშების მეთოდები, მაგალითები და სხვა.

სახელმძღვანელო განკუთვნილია როგორც უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებისათვის, ისე დემოგრაფიის პრობლემებით დაინტერესებული ყველა პირისათვის.

რედაქტორი: ვლადიმერ სულაბერიძე

კომპიუტერული

ზღრუნველყოფა: მარინა ხაჩატუროვა

© 2015 ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ISBN 978-9941-18-222-8

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
ქაქუცა ჩოლოყაშვილის 3/5, თბილისი, 0162, საქართველო

ILIA STATE UNIVERSITY PRESS
3/5 Cholokashvili Ave, Tbilisi, 0162, Georgia

შინაარსი

წინასიტყვაობა.....	6
1. დემოგრაფია და დემოგრაფიული თეორიები.....	9
1.1. დემოგრაფია როგორც მეცნიერება	9
1.2. დემოგრაფიის სპეციალიზაცია.....	17
1.3. დემოგრაფიული შემთხვევა, პროცესი, მოვლენა და მდგომარეობა.....	22
1.4. მოსახლეობის აღწარმოება და მოსახლეობის აღწარმოების ტიპი.....	26
1.5. დემოგრაფიული ისტორიიდან	29
1.6. დემოგრაფიული გადასვლის თეორია	32
1.7. შობადობის თეორიები	39
1.8. ეპიდემიოლოგიური და ჯანმრთელობის გადასვლის თეორია	53
1.9. გარე მიგრაციის თეორიები.....	65
1.10. სტაციონარული და სტაბილური მოსახლეობის მოდელები	75
2. ინფორმაციის წყაროები მოსახლეობის შესახებ.....	78
2.1. მოსახლეობის აღწერა.....	78
2.2. დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვა	98
2.3. მოსახლეობის რეგისტრი.....	105
2.4. სპეციალური შერჩევითი გამოკვლევები.....	109
3. მოსახლეობის რაოდენობა და სტრუქტურა	115
3.1. მოსახლეობის რაოდენობა	115
3.2. მოსახლეობის შემადგენლობა (სტრუქტურა).....	117
3.3. მოსახლეობის შემადგენლობის სახეობები	118
3.4. მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივი პირამიდა	121
3.5. სქესთა რაოდენობრივი თანაფარდობა.....	123
3.6. ასაკი	126
3.7. დემოგრაფიული დაბერება.....	134
3.8. თაობა	137
4. დემოგრაფიული ანალიზის მეთოდები.....	141

4.1. დემოგრაფიული კვლევის მეთოდები.....	141
4.2. დემოგრაფიული ბადე.....	151
4.3. დემოგრაფიული ერთობლიობები.....	153
4.4. ჰიპოთეზური თაობის ანალიზი.....	156
4.5. რეალური თაობის ანალიზი.....	157
5. შობადობა და რეპროდუქციული ქცევა.....	160
5.1. შობადობა.....	160
5.2. შობადობის ფაქტორები.....	162
5.2. შობადობის კოეფიციენტები.....	165
5.3. შობადობის ინდექსები.....	172
5.4. რეპროდუქციული ქცევა.....	180
5.5. რეპროდუქციული ქცევის ინდიკატორები.....	187
6. მოკვდაობა და სიცოცხლის ხანგრძლივობა.....	197
6.1. მოკვდაობასთან დაკავშირებული ცნებები.....	199
6.2. მოკვდაობისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის ვეოლუცია.....	202
6.3. მოკვდაობის დონის მაჩვენებლები.....	209
6.4. მოკვდაობის ცხრილები.....	217
6.5. მოკვდაობის მოდელური ცხრილები.....	222
6.6. მოკვდაობა სიკვდილის მიზეზების მიხედვით.....	224
6.7. თვითშენახვითი ქცევა.....	227
7. მოსახლეობის აღწარმოება.....	233
7.1. მოსახლეობის აღწარმოების მაჩვენებლები.....	233
7.2. მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმი.....	237
7.3. მოსახლეობის აღწარმოების ზოგადი ტენდენციები 1950-2050 წლებში.....	241
8. ქორწინება, ოჯახი და ქორწინების შეწყვეტა.....	243
8.1. ქორწინება.....	243
8.2. ქორწინებასთან დაკავშირებული ცნებები.....	245
8.3. ქორწინების მაჩვენებლები.....	253
8.4. ოჯახი.....	256
8.5. ოჯახთან დაკავშირებული ცნებები.....	259

8.6. ქორწინების შეწყვეტა.....	269
9. მოსახლეობის მიგრაცია.....	277
9.1. მოსახლეობის მიგრაცია.....	277
9.2. მოსახლეობის მიგრაციის ისტორია.....	283
9.3. მიგრაციის ძირითადი მაჩვენებლები.....	289
10. დემოგრაფიული პროგნოზი	295
10.1. დემოგრაფიული პროგნოზის არსი.....	296
10.2. პროგნოზირების მეთოდი.....	299
10.3. პროგნოზირების მოდელები.....	302
11. დემოგრაფიული პოლიტიკა	304
11.1. დემოგრაფიული პოლიტიკის მსოფლიო გამოცდილება	306
11.2. დემოგრაფიული პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები.....	350
11.3. შობადობის ოპტიმიზაციის მიმართულება.....	356
გამოყენებული ლიტერატურა	359

წინასიტყვაობა

XXI საუკუნის დასაწყისისათვის დემოგრაფია ისწავლებოდა მსოფლიოს 300-ზე მეტ უნივერსიტეტში. მარტო არასრული 10 წლის განმავლობაში, მხოლოდ ინგლისურ, ფრანგულ და იტალიურ ენაზე გამოიცა 150-ზე მეტი დემოგრაფიის სახელმძღვანელო.

საქართველოში ყოველწლიურად მრავალი დემოგრაფიული ხასიათის ნაშრომი გამოდის. იგივეს ვერ ვიტყვით დემოგრაფიის სახელმძღვანელოებზე, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი არანაკლებ საჭიროა, ვიდრე სიღრმისეული მეცნიერული ნაშრომები. უნდა აღინიშნოს, რომ ბოლო დროს მდგომარეობა ამ მიმართულებით რამდენადმე გამოსწორდა.

პირველი დემოგრაფიული სახის სახელმძღვანელო საქართველოში გ. გამყრელიძის ავტორობით 1955 წელს გამოვიდა (“დემოგრაფიული სტატისტიკა”).

აღსანიშნავია მ. ხმაღაძის ავტორობით ჯერ 1986 წელს გამოცემული ლექციების კურსი (“მოსახლეობის სტატისტიკა დემოგრაფიის საფუძვლებით”), ხოლო 1994 წელს დეპონირებული დემოგრაფიის სახელმძღვანელო (“დემოგრაფიის საფუძვლები”. დეპონირებულია “ტექნიფორმში”, 19-05-94 წ. ნომრით: 938-94).

ყურადღებას იქცევს ა. სახვაძის მიერ რუსულიდან ქართულ ენაზე თარგმნილი ვ. ბორისოვის დემოგრაფიის სახელმძღვანელო, რომელსაც მთარგმნელმა შენიშვნები და საქართველოს შესახებ მონაცემები კომენტარებით დაურთო და რომელიც 2001 წელს გამოიცა.

სახელმძღვანელოს როლს გარკვეულწილად ასრულებდა გ. წულაძის მიერ შედგენილი “დემოგრაფიის მოკლე ენციკლოპედიური ლექსიკონი”, რომლის პირველი

გამოცემა 2000 წელს მოხდა, მეორე – გადამუშავებული და დამატებული – გამოიცა 2005 წელს, ხოლო მესამე გამოცემა, ასევე გადამუშავებული და დამატებული – 2012 წელს.

2006 წელს მ. შელიას ავტორობით გამოიცა “ხალხთმოსახლეობის ეკონომიკა და დემოგრაფია. სალექციო მასალა. ნაწილი I, II და III”. მისივე ავტორობით 2007 წელს გამოვიდა “ხალხთმოსახლეობის ეკონომიკა და დემოგრაფია. ლექციების კურსი”.

2007 წელს გამოვიდა გ. წულაძის, ნ. მაღლაფერიძისა და ა. სულაბერიძის მიერ შედგენილი სახელმძღვანელო “დემოგრაფია”. მისი მეორე გადამუშავებული და დამატებული ვერსია გამოიცა 2009 წელს.

ზოგადად დემოგრაფიის საგანი და მისი შემადგენელი ნაწილები ისწავლება ბაკალავრიატსა და მაგისტრატურაში.

დემოგრაფიის საგნის სწავლების გამოცდილებამ აჩვენა, რომ აღნიშნული სახელმძღვანელოს (2009 წლის გამოცემა) მოცულობისა და ცალკეული ნაწილების სირთულიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილია მისი შემოკლებული ვარიანტის ბაკალავრიატში სწავლება, ხოლო სრულისა – მაგისტრატურაში.

წინამდებარე სახელმძღვანელო – “დემოგრაფიის საფუძვლები” – ძირითადად მიმართულია ბაკალავრიატში სწავლებისათვის.

ის ეფუძნება 2009 წელს გ. წულაძის, ნ. მაღლაფერიძისა და ა. სულაბერიძის ავტორობით გამოცემულ “დემოგრაფიის” სახელმძღვანელოს და 2012 წელს გამოცემულ “დემოგრაფიის მოკლე ენციკლოპედიურ ლექსიკონს” (მესამე გადამუშავებული და დამატებული გამოცემა. შემდგენელი გ. წულაძე). თავის

მხრივ ისინი ეფუძნებიან სპეციალურ დემოგრაფიულ ლიტერატურას, სხვა სახელმძღვანელოებსა და ენციკლოპედიებში მოტანილ მასალას.

წინამდებარე სახელმძღვანელო ასახავს თანამედროვე დემოგრაფიული მეცნიერების თეორიულ საფუძვლებს. მასში ასევე მოცემულია დემოგრაფიული მაჩვენებლების გაანგარიშების მეთოდები და სხვა.

შემდგენლები მადლობას უხდის ყველას, ვინც დახმარება აღმოუჩინა სახელმძღვანელოზე მუშაობისას.

კრიტიკულ შენიშვნებსა და წინადადებებს, რომლებიც ხელს შეუწყობენ სახელმძღვანელოს შემდგომ გაუმჯობესებას, მაღლიერებით მივიღებთ.

1. დემოგრაფია და დემოგრაფიული თეორიები

1.1. დემოგრაფია როგორც მეცნიერება

დემოგრაფია (ბერძნულად ნიშნავს: დემოს – ხალხი და გრაფო – ვწერ) წარმოადგენს მეცნიერებას მოსახლეობის აღწარმოების კანონზომიერებათა შესახებ. დემოგრაფიული პროცესები განპირობებულია საზოგადოებრივ-ისტორიული განვითარებით.

ტერმინი “დემოგრაფია” პირველად გამოიყენა ფრანგმა მეცნიერმა აშილ გიარმა 1855 წელს თავისი წიგნის სათაურში – “ადამიანთა სტატისტიკის ელემენტები ანუ შედარებითი დემოგრაფია”. ა. გიარის განმარტებით დემოგრაფია ესაა “ადამიანთა მოდგმის ბუნებრივი და სოციალური ისტორია”. ტერმინმა “დემოგრაფია” ოფიციალური აღიარება მოიპოვა ჰიგიენისა და დემოგრაფიის საერთაშორისო კონგრესის ქენევის სესიაზე 1882 წელს; გაურცელება ჰპოვა XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში. თავდაპირველად ტერმინი “დემოგრაფია” გამოიყენებოდა როგორც მოსახლეობის სტატისტიკის სინონიმი.

1871 წელს გერმანელი ეკონომისტის ერნსტ ენგელის მიერ შემოთავაზებული იყო ტერმინი “დემოლოგია” – მეცნიერების აღსანიშნავად, რომელიც მისი თქმით შეისწავლის შინაგანი ბუნებისა და ცვალებადობის წარმოქმნას სახელმწიფოსა და ადამიანთა სხვა ერთობებში. ე. ენგელის აზრით, დემოგრაფიისაგან განსხვავებით, რომელიც მხოლოდ აღწერს ამ პროცესს, დემოლოგია მოწოდებულია ახსნას მისი არსი. დემოგრაფიისა და დემოლოგიის ასეთი დაპირისპირება არ დამკვიდრდა მეცნიერებაში, თუმცა ცალკეულ შემთხვევაში ტერმინი “დემოლოგია” მაინც გამოიყენება და მისი დამკვიდრების მცდელობას ბოლო პერიოდშიც ჰქონდა ადგილი.

1946 წელს ამერიკელი სოციოლოგის სტიუარტ კარტერ დოდის მიერ შემოთავაზებულ იქნა ტერმინი “დემოსკოპია”. ტერმინი იშვიათად გამოიყენება. აღნიშნავს სხვადასხვა მეთოდებით ინფორმაციის მიღებას

მოსახლეობის შესახებ. ზოგჯერ თანამედროვე დემოგრაფიულ ლიტერატურაში დემოსკოპიას განიხილავენ როგორც დემოგრაფიული სტატისტიკის ნაწილს. ზოგიერთ შემთხვევაში დემოსკოპიის ქვეშ გულისხმობენ ნებისმიერი სახის ინფორმაციის (არა მარტო დემოგრაფიული) მოპოვებისა და ანალიზის თეორიას, მეთოდოლოგიასა და პრაქტიკას.

დემოგრაფიის, დემოსკოპიისა და დემოლოგიის გარდა ვხვდებით სხვა ტერმინის დამკვიდრების მცდელობასაც. ასეთ ტერმინს “დემომეტრია” მიეკუთვნება, რომელიც დემოგრაფიული პროცესების გაზომვას გულისხმობს, ანუ მათემატიკური მეთოდების გამოყენებას დემოგრაფიაში. ტერმინი შემოთავაზებულ იქნა 1966 წელს შვედი მეცნიერის ჰანეს ჰიურენიუსის მიერ როგორც მათემატიკური დემოგრაფიის სინონიმი. ტერმინი “დემომეტრია” გავრცელდა მას შემდეგ, რაც 1969 წელს გამოვიდა ავსტრიელი დემოგრაფის ვილგელმ ვინკლერის წიგნი იგივე სათაურით. მოცემულ ნაშრომში დემომეტრიას უფრო ფართე შინაარსი აქვს და მათემატიკური დემოგრაფიის გარდა გულისხმობს დემოგრაფიულ მოდელებს და დემოგრაფიული კოეფიციენტების მიღების მეთოდოლოგიას. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ დემოგრაფიასა და დემომეტრიას შორის ისეთი სახის განსხვავებაა როგორც სოციოლოგიასა და სოციომეტრიას და ფსიქოლოგიასა და ფსიქომეტრიას შორის.

ცნობები მოსახლეობის შესახებ უძველესი დროიდან იყო ცნობილი.

მიუხედავად ამისა, მიიჩნევენ, რომ პირველი მეცნიერული და თეორიული დემოგრაფიული სახის ნაშრომი – “შესავალი” – მოსახლეობის შესახებ იბნ ხაღდუნის მიერ იქნა შესრულებული 1377 წელს.

მოსახლეობის განვითარების კანონზომიერებათა შესახებ მეცნიერული კვლევა ძირითადად მაინც XVII საუკუნეში იღებს დასაწყისს. მის ფუძემდებლად მიჩნეულია ინგლისელი ჯონ გრაუნტი, რომლის ავტორობითაც 1662 წელს გამოქვეყნდა

ნაშრომი “ბუნებრივი და პოლიტიკური დაკვირვებანი მოკვდაობის ბიულეტენთა საფუძველზე”.

ჯონ გრაუნტმა შეისწავლა მონაცემები გარდაცვლილთა და დაბადებულთა შესახებ ლონდონში 80 წლის პერიოდისათვის და მოსახლეობისათვის გარკვეული კანონზომიერებები გამოავლინა.

მან დაადგინა, რომ ბიჭები იბადება მეტი, ვიდრე გოგონები. ამასთან, დაბადებულთა შორის სქესთა თანაფარდობა ლონდონისათვის შეადგენდა 14:13-თან (ბიჭები იბადებოდა 7,7%-ით მეტი, ვიდრე გოგონები). მის მიერვე დადგენილ იქნა, რომ გარდაცვლილებს შორის მამაკაცები მეტი იყო, ვიდრე ქალები. ამასთან, ლონდონში, იმ დროს, მოკვდაობა აღემატებოდა შობადობას და ლონდონის მოსახლეობა იზრდებოდა მხოლოდ ჩამოსულების ხარჯზე, რაც შეეხება პროვინციას, იქ შობადობა აღემატებოდა მოკვდაობას და ყოველ ქორწინებაზე, საშუალოდ, 4 დაბადებული მოდიოდა. ჯონ გრაუნტმა ასევე დაადგინა, რომ დაბადებულთა და გარდაცვლილთა რაოდენობის საფუძველზე შეიძლება მოსახლეობის რაოდენობის განსაზღვრა. მისივე თქმით, გარდაცვლილთა ასაკობრივი სტრუქტურის საფუძველზე, შესაძლებელი იყო მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის განსაზღვრა. ჯონ გრაუნტს სხვა დამსახურებებიც მიუძღვის.

დემოგრაფიის ჩამოყალიბებაში აღსანიშნავია ედმუნდ ჰალეის წვლილი, რომელმაც 1693 წელს პირველმა ააგო მოკვდაობის სრული ცხრილი.

XVIII საუკუნის დასასრულსა და XIX დასაწყისში თომას მალთუსის შრომებს დიდი დამსახურება მიუძღვის მოსახლეობასთან დაკავშირებული სხვა საკითხების კვლევაში.

თომას რობერტ მალთუსის შეხედულებებს საფუძველად უდევს იმ დროს პოლიტიკურ, სოციალურ და ეკონომიკურ მეცნიერებებში არსებული მოსაზრებები.

მისი ნაშრომი “მოსახლეობის კანონის გამოცდილება საზოგადოების მომავალ სრულყოფასთან დაკავშირებით, უ. გოდვინის, ჟ. კონდორსეს და სხვა

ავტორების თეორიების კომენტარებით”, რომელიც 1798 წელს გამოიცა, ძირითადად ყურადღებას აქცევდა მოსახლეობის მატებისა და არსებობის საშუალებების ზრდის პრობლემას.

თომას მალთუსი მოსახლეობის აღწარმოებაში ხაზს უსვამდა ბიოლოგიური ფაქტორების განმსაზღვრელ როლს და მიაჩნდა, რომ ბიოლოგიურ თავისებურებათა გამო მოსახლეობა იზრდება გაცილებით უფრო სწრაფად, ვიდრე არსებობის საშუალებანი. აქედან გამომდინარე, ხალხის სავალალო მდგომარეობის მიზეზად მიჩნეული იყო მისი უზომო მატება. მოსახლეობის რაოდენობასა და წარმოების საშუალებათა რაოდენობას შორის თანაფარდობის რეგულირებისათვის, თ. მალთუსის აზრით, აუცილებელია მოსახლეობის რაოდენობის შემცირება. იგი თვლიდა, რომ გადამეტმოსახლეობის არარსებობის შემთხვევაში აღმოიფხვრებოდა ის მთავარი მიზეზი, რომელიც იწვევდა დამპყრობლურ გეგმებს, ხოლო ქვეყნის შიგნით – ტირანიასა და აღშფოთებას. მალთუსი მოუწოდებდა ღარიბებს თავი შეეკავებინათ ქორწინებისაგან და აელაგმათ თავიანთი “გამრავლების ინსტინქტი”. მალთუსი ხაზს უსვამდა თავისი კანონის აბსოლუტურობას და აღნიშნავდა, რომ მართებული არ იქნებოდა იმის დაშვება თითქოს მოსახლეობის მართვის კანონებმა განიცადეს რაიმე ცვალებადობა მას შემდეგ, რაც არსებობს ქვეყნიერება. მალთუსის მოსახლეობის თეორიაში დემოგრაფიული პროცესების ბიოლოგიური დეტერმინიზმიდან გამომდინარეობს სოციალური მოვლენების დემოგრაფიული დეტერმინიზმი. მალთუსის აზრით, სიღარიბის მთავარი მიზეზი არ არის დამოკიდებული მართვის წესსა და ქონების არათანაბარ განაწილებაზე. მალთუსის მოსახლეობის თეორიას ჰქონდა დისციპლინათაშორისი ხასიათი და მოიცავდა როგორც დემოგრაფიას, ისევე ფილოსოფიას, პოლიტიკონომიასა და პოლიტოლოგიას. მალთუსის შეხედულებებმა არსებითი გავლენა მოახდინა XIX-XX სს. საზოგადოებრივი მეცნიერებების განვითარებაზე.

დემოგრაფიის საგნის გაგება და შინაარსი იცვლებოდა ცოდნის გაღრმავებისა და მეცნიერების დიფერენციაციასთან ერთად. XX საუკუნის შუა პერიოდში გარკვეულ იქნა, რომ დემოგრაფია არ დაიყვანება მარტოოდენ მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობისა და მიგრაციის სტატისტიკამდე. შეცნობილ იქნა, რომ დემოგრაფიას აქვს თავისი კვლევის სპეციფიკური საგანი, სინამდვილის გარკვეული მხარე, რომელსაც არ შეისწავლის არც ერთი სხვა მეცნიერება; კერძოდ – ადამიანთა თაობის განახლება, ე.ი. შობადობის, მოკვდაობის, მოსახლეობის სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის ფორმირებისა და აგრეთვე ქორწინებისა და განქორწინების პროცესების ურთიერთქმედება, რაც მთლიანობაში მოსახლეობის აღწარმოებას განეკუთვნება.

იმავე დროს მიგრაცია სულ უფრო ხშირად განიხილება როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერების საგანი, რომელიც შეისწავლის ადამიანთა განსახლება-გადაადგილების კანონზომიერებებსა და მათ ცვალებადობას. მიუხედავად ამისა, მოცემულ სახელმძღვანელოში, მიგრაციას გარკვეული ადგილი აქვს დათმობილი, ვინაიდან დემოგრაფს, დემოგრაფიული ვითარების განხილვა-ანალიზისას, უწევს მიგრაციული პროცესების გათვალისწინება.

დემოგრაფია ამუშავებს დემოგრაფიული პროცესებისა და დემოგრაფიული სტრუქტურების აღწერილობის, ანალიზისა და პროგნოზირების მეთოდებს. პრაქტიკულად დემოგრაფიული კვლევის სფეროში შედის დემოგრაფიული ვითარების აღწერილობა, ქვეყანაში, მის ცალკეულ რეგიონში ან/და მოსახლეობის ჯგუფებში, დემოგრაფიული ტენდენციებისა და ფაქტორების ანალიზი. სხვადასხვა თაობაში, მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფებსა და ზოგადად მოსახლეობაში დემოგრაფიული პროცესების თავისებურებების შესწავლის საფუძველზე, დემოგრაფია აფასებს მათ შესაძლებელ ცვალებადობას მომავალში და შეიმუშავებს დემოგრაფიულ პროგნოზებს.

დემოგრაფია შესწავლის არა ცალკეული ადამიანის მახასიათებლებსა და მათ ცვალებადობას, არამედ მათ ერთობლიობებს, რომლებსაც გარკვეული მახასიათებლები აქვთ. ასეთი ერთობლიობები ამა თუ იმ ნიშნის მიხედვით ერთგვაროვანია. კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე დემოგრაფიულ ერთობლიობაში შეიძლება შედიოდნენ არა მარტო ადამიანები, არამედ ოჯახი ან უფრო მსხვილი ისეთი ჯგუფები, როგორცაა თაობა. ასეთ შემთხვევაში შესწავლის ობიექტი ხდება ჯგუფის სტრუქტურაც.

ცალკეული დემოგრაფიული შემთხვევები – დაბადება, სიკვდილი, ქორწინება და ქორწინების შეწყვეტა დემოგრაფიაში განიხილება როგორც სიმრავლე, როგორც ასეთ შემთხვევათა თანმიმდევრობა, რომელიც თაობის ცხოვრების მანძილზე ხდება. დემოგრაფიულ შემთხვევათა თანმიმდევრობა წარმოქმნის დემოგრაფიულ პროცესებს: შობადობას, მოკვდაობას, ქორწინებას, განქორწინებას, დაქვრივებას და მათი ურთიერთმოქმედების შედეგად მოსახლეობის აღწარმოებას.

არსებული ნორმები და განწყობები განსაზღვრავენ შესაბამის დემოგრაფიულ ქცევას: მატრიმონიალური – ქორწინებაში შესვლა და ოჯახის ფორმირება, რეპროდუქციული – ბავშვთა შობა, თვითშენახვითი – დამოკიდებულება ჯანმრთელობისა და სიცოცხლისადმი და მიგრაციული.

მოსახლეობის აღწარმოების კანონზომიერებებისა და ზოგადად მოსახლეობის აღწარმოების ძირითადი ტენდენციების შესწავლა ეფუძნება ისტორიულ პრინციპს. ამ პრინციპის თანმიმდევრული გამოყენება გულისხმობს არა მარტო დემოგრაფიული პროცესების ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის შესწავლას, არამედ დემოგრაფიული პროცესების ისტორიული ტენდენციების გახსნა-გამოვლენასაც. დემოგრაფიული განვითარების ინერციულობა, რომელიც განპირობებულია დემოგრაფიული პროცესებისა და სტრუქტურების ურთიერთგავლენით, განსაზღვრავს დემოგრაფიულ ცვალებადობათა

ხანგრძლივობას როგორც კალენდარული, ისევე ისტორიული მასშტაბით.

დემოგრაფია ადამიანთა ერთობლიობებში მიმდინარე გარკვეულ პროცესებს იკვლევს. ასეთ შემთხვევაში ერთობლიობების ანალიზი მაკრო დონეს გულისხმობს. ამ თვალსაზრისით დემოგრაფია ყოველგვარი მსჯელობის გარეშე შეიძლება განვიხილოთ მაკროდემოგრაფიად.

ინდივიდუალურ დონეზე ყურადღების გადატანამ გამოიწვია მიკროდემოგრაფიის გამოჩენა.

მიკროდემოგრაფიის წარმოქმნა თვითონ დემოგრაფიის განვითარებიდან გამომდინარეობდა. გარკვეულ ეტაპზე საჭირო გახდა სხვა მეცნიერებების ცოდნისა და გამოცდილების მოზიდვა, რათა შესაძლებელი ყოფილიყო დემოგრაფიული პროცესის მიმდინარეობის კანონზომიერებათა ახსნა, მით უფრო როდესაც საქმე პროცესის დინამიკასა და მის განვითარებას ეხებოდა.

მაგალითისათვის შეიძლება მოვიყვანოთ შობადობა. შობადობას დემოგრაფია ტრადიციულად მაკრო დონეზე განიხილავს. ამ თვალსაზრისით შობადობა მაკროდემოგრაფიას შეიძლება მივაკუთვნოთ. რეპროდუქციული ქცევა ინდივიდუალურ დონეს გამოხატავს და იგი მიკროდემოგრაფიის საგანს მიეკუთვნება.

ცხადია, რეპროდუქციული ქცევის კვლევისას, ცალკეული ინდივიდუალური შედეგები საბოლოოდ ერთობლივი სახით წარმოჩინდება დემოგრაფიაში. ის მნიშვნელოვანი დასკვნაც კი, რომ საზოგადოების დემოგრაფიული განვითარებისას შობადობის კლება ძირითადად განპირობებულია “ბავშვების ყოლის მოთხოვნების” შემცირებით – გამომდინარეობს ქცევის ინდივიდუალურ დონეზე განხილვიდან.

დემოგრაფიის შემდგომ განვითარებას მოჰყვა როგორც მაკროდემოგრაფიის ანალიზის მეთოდების სრულყოფა, ისე მიკროდემოგრაფიის განვითარება თავისი მეთოდებითა და ანალიზით.

დემოგრაფია დიდი ხნის განმავლობაში იყენებდა და იყენებს მოდელირების მეთოდებს. არის მოსაზრება, რომლის მიხედვით მოდელირებამ ხელი უნდა შეუწყოს მაკროსა და მიკროს შორის შესაძლებელი განსხვავების დაძლევის.

მიკროდემოგრაფია მიმართული უნდა იყოს მნიშვნელოვანი მაკროდემოგრაფიული პრობლემების კვლევისა და ასახსნელად.

მოსახლეობის აღწარმოების კანონზომიერებათა ახსნის მიზნით, დემოგრაფია იყენებს სხვა მეცნიერებათა ცოდნასა და გამოცდილებას. აქედან გამომდინარე, დემოგრაფიას მჭიდრო კავშირი აქვს სხვა მეცნიერებებთან. მოსახლეობის აღწარმოების განხილვა, როგორც პროცესისა, განსაზღვრავს მის კავშირს ისტორიულ მეცნიერებასთან. დემოგრაფიის კავშირი ეკონომიკურ მეცნიერებებთან გამომდინარეობს დემოგრაფიულ პროცესებზე მწარმოებლურ ძალთა განვითარების დონისა და ეკონომიკური ფაქტორების გავლენიდან. მოსახლეობის აღწარმოების დამოკიდებულება სოციალურ ინსტიტუტებსა და სოციალურ კავშირებზე განაპირობებს მის კავშირს სოციოლოგიასთან. დემოგრაფიულ ქცევათა სახეობების შესწავლა განსაზღვრავს დემოგრაფიის კავშირს ფსიქოლოგიასთან. ზოგიერთი დემოგრაფიული შემთხვევა რეგლამენტირებულია სამართლებრივი ნორმებით, ხოლო დემოგრაფიული პოლიტიკა კანონმდებლობითაც ხდება განმტკიცებული, რაც მიუთითებს დემოგრაფიის კავშირს სამართლისმცოდნეობასთან. ადამიანთა განსახლება და მათი გადაადგილება გავლენას ახდენს მოსახლეობის აღწარმოებაზე. ამასთან, დემოგრაფიული პროცესები მიმდინარეობენ და განიხილებიან გარკვეულ ტერიტორიაზე მცხოვრებთა შორის. ეს კი განსაზღვრავს დემოგრაფიის კავშირს გეოგრაფიულ მეცნიერებასთან. დემოგრაფიას კავშირი აქვს ასევე მედიცინასთან, ბიოლოგიასთან და სხვა მეცნიერებებთან. აღსანიშნავია დემოგრაფიის კავშირი მათემატიკასთან.

12. დემოგრაფიის სპეციალიზაცია

დემოგრაფიის კავშირმა სხვა მონათესავე მეცნიერებებთან და ზოგადად თვით დემოგრაფიის, როგორც მეცნიერების განვითარებამ განაპირობა დემოგრაფიული მეცნიერების შიგნით სხვადასხვა დარგის ჩამოყალიბება და განვითარება, რომლებსაც ქვემოთ წარმოვადგენთ.

აღწერილობითი (დესკრიფციული) დემოგრაფია – დემოგრაფიის დარგი, რომლის მიზანს შეადგენს კონკრეტული ქვეყნის ან რეგიონის ტერიტორიაზე მოსახლეობის განაწილების, დემოგრაფიული პროცესების დონისა და ტენდენციების ზოგადი რაოდენობრივი დახასიათება, აღწერა.

ბიოლოგიური დემოგრაფია (ბიოდემოგრაფია) – დემოგრაფიის დარგი ბიოლოგიისა და დემოგრაფიის მიჯნაზე. შეისწავლის შობადობისა და მოკვდაობის პროცესების ურთიერთქმედების ბიოლოგიურ და დემოგრაფიულ დეტერმინანტებს. განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს დღეგრძელობისა და დაბერების პრობლემებს. ფართოდ იყენებს მათემატიკურ და სტატისტიკურ მოდელირებას, ექსპერიმენტულ მეთოდებს და გენეტიკასა და ევოლუციურ ფსიქოლოგიას.

გამოყენებითი დემოგრაფია – დემოგრაფიის დარგი, რომლის მიზანია მოსახლეობისა და დემოგრაფიული პროცესების შესახებ მონაცემების გამოყენება გაანგარიშებათა დასაბუთებისა და პრაქტიკული გადაწყვეტისათვის სოციალურ-ეკონომიკური დაგეგმვის, ქალაქთმშენებლობისა და სხვა სფეროებისათვის, რომელიც ეხება ადამიანთა დიდი მასების ცხოველქმედებას.

დემოგრაფიის ისტორია – დემოგრაფიის დარგი, რომელიც შეისწავლის დემოგრაფიული მეცნიერების განვითარების ისტორიულ პროცესს. დემოგრაფიის ისტორიის მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს იმ

თეორიული დასკვნებისა და განზოგადებების კრიტიკული ანალიზი, რომელიც დემოგრაფიული ცოდნის დაგროვების პროცესში მიიღება. ასევე მნიშვნელოვანია დემოგრაფიული განვითარების კონცეფციათა შეფასება.

დემოგრაფიული ისტორია – კაცობრიობის ისტორიული განვითარების პროცესის ორგანული ნაწილი, რომელიც ასახავს მოსახლეობის რაოდენობის დინამიკასა და მოსახლეობის აღწარმოების ცვალებადობას. დემოგრაფიული ისტორია წარმოადგენს ისტორიული დემოგრაფიის შესწავლის საგანს (იხ. ისტორიული დემოგრაფია).

დემოგრაფიული სტატისტიკა – მოსახლეობის სტატისტიკა, სტატისტიკის დარგი, რომელიც სტატისტიკურ მეთოდებს იყენებს მოსახლეობის აღწარმოების, რაოდენობის, შემადგენლობისა და განლაგების შესახებ მონაცემების მოპოვების, დამუშავებისა და ანალიზისათვის.

თანამედროვე დემოგრაფიული სტატისტიკისათვის დამახასიათებელია ინფორმაციის მოპოვების, დამუშავებისა და ანალიზის მრავალფეროვანი მეთოდები. იმავდროულად დემოგრაფიული სტატისტიკა დემოგრაფიის შემადგენელი ნაწილი გახდა.

დემოგრაფიქსი – ტერმინი, რომლითაც აღნიშნავენ დემოგრაფიული მონაცემებისა და ცოდნის პრაქტიკულ გამოყენებას ბიზნესსა და, ძირითადად, მარკეტინგში.

დემოგრაფიქსი შეისწავლის მოსახლეობასა და შინამეურნეობებს როგორც საქონლისა და მომსახურების პოტენციურ მომხმარებლებს, ხოლო დემოგრაფიულ ცვლილებებს – ზემოქმედების ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორს მოხმარების ბაზრებზე.

ეთნიკური დემოგრაფია (ეთნოდემოგრაფია) – დემოგრაფიის დარგი ეთნოგრაფიისა და დემოგრაფიის მიჯნაზე. შეისწავლის ხალხების ან ეთნოსების აღწარმოების თავისებურებებსა და რაოდენობის დინამიკას.

ეთნიკური დემოგრაფია თავისი კვლევებისას ძირითადად იყენებს ეთნიკურ სტატისტიკას, მოსახლეობის აღწერის მასალებს, დემოგრაფიული და ეთნოგრაფიული სპეციალური გამოკვლევის შედეგებს და სხვა ისეთი მეცნიერებების მასალებსა და მონაცემებს, როგორცაა სოციოლოგია, გეოგრაფია, ანთროპოლოგია, მედიცინა და სხვა.

ეკონომიკური დემოგრაფია – დემოგრაფიის დარგი, რომელიც შეისწავლის ეკონომიკური განვითარებისა და მოსახლეობის აღწარმოების ურთიერთკავშირს, დემოგრაფიული პროცესების ხასიათის გავლენას ეკონომიკური ზრდის სტრუქტურასა და პროპორციებზე.

ეკონომიკური დემოგრაფიის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს დემოგრაფიული პოლიტიკის სხვადასხვა დონისძიების შესაძლებელი ეკონომიკური შედეგების ანალიზი.

ეთორიული დემოგრაფია – დემოგრაფიის დარგი, რომლის მიზანს წარმოადგენს მოსახლეობის აღწარმოების ხასიათისა და მასში მიმდინარე ცვლილებების ახსნა, დემოგრაფიული ქცევისა და დემოგრაფიული პროცესებისა და სტრუქტურების ურთიერთგავლენის გარკვევა, აგრეთვე მოსახლეობის აღწარმოების განვითარების ისტორიული ტენდენციებისა და მოსახლეობის აღწარმოების ტიპების შეცვლის კანონზომიერებათა გაგება-განმარტება.

ისტორიული დემოგრაფია – დემოგრაფიის დარგი, რომელიც მოსახლეობის აღწარმოებას ისტორიული თვალსაზრისით შეისწავლის. ისტორიული დემოგრაფიის ძირითად მიზანს შეადგენს მოსახლეობის აღწარმოების ისტორიული კანონზომიერებების დადგენა.

ისტორიულ დემოგრაფიაში გამოყოფენ კონკრეტული კვლევის სამ ურთიერთდაკავშირებულ მიმართულებას. პირველი – შეისწავლის მოსახლეობის რაოდენობის ისტორიულ დინამიკას, მისი შემადგენლობის ცვალებადობას, სიმჭიდროვეს, განსახლებასა და მი-

გრაციას. მეორის მიზანია – დემოგრაფიული პროცესების ისტორიული ევოლუციის ყოველმხრივი ანალიზი და მოსახლეობის აღწარმოების ისტორიული ტიპების კვლევა. მესამე მიმართულება დაკავშირებულია დემოგრაფიული განვითარების ისტორიული განპირობებულობისა და ისტორიაში დემოგრაფიული ფაქტორების როლის ერთიანობის ახსნის ამოცანის გადაწყვეტასთან.

წყაროების მდგომარეობის თვალსაზრისით ისტორიული დემოგრაფია იყოფა სამ პერიოდად: “დამწერლობამდელი”, “სტატისტიკამდელი” და “სტატისტიკური”.

მათემატიკური დემოგრაფია – ფორმალური დემოგრაფია, წმინდა დემოგრაფია, დემოგრაფიის დარგი, რომელიც შეისწავლის მოსახლეობის აღწარმოების რაოდენობრივ და თვისებრივ კანონზომიერებებს მათემატიკური მეთოდებით დემოგრაფიული მოდელების გამოყენების საფუძველზე.

თანამედროვე მათემატიკური დემოგრაფია იყენებს მათემატიკური ანალიზის, ალბათობის თეორიის, მათემატიკური სტატისტიკისა და მათემატიკის სხვა დარგების მეთოდებს.

მათემატიკურ დემოგრაფიასთან მიკუთვნება განისაზღვრება დემოგრაფიული მოდელის არსებობით.

მათემატიკური დემოგრაფიის განშტოებას წარმოადგენს პოტენციური დემოგრაფია (იხ. პოტენციური დემოგრაფია).

პალეოდემოგრაფია – შეისწავლის უძველეს ადამიანურ ერთობებში მიმდინარე დემოგრაფიულ პროცესებს. წარმოადგენს ისტორიული დემოგრაფიის ნაწილს. პალეოდემოგრაფიის ინფორმაციულ ბაზას შეადგენს შემდეგი წყაროები: წერილობითი (აღწერების დოკუმენტები, ეპიტაფიები), პალეოანთროპოლოგიური (ადამიანის ნამარხი ჩონჩხების ანალიზის შედეგები), ეთნოარქეოლოგიური (ეთნოგრაფიული დაკვირვებები, ექსტრაპოლირებული უძველეს ისტორიაზე).

პოტენციური დემოგრაფია – განიხილავს მოსახლეობას როგორც გარკვეული სასიცოცხლო პოტენციალის მატარებლების ერთობლიობას, რომელიც იზომება წელიწად-ადამიანებში. პოტენციური დემოგრაფიის მაჩვენებლებს საფუძვლად უდევს დრო, რომელშიც საშუალოდ მოსალოდნელია იცოცხლოს ყოველი ასაკის ერთობლიობის წარმომადგენელმა მოცემულ პერიოდში, მოსახლეობის შესასწავლ ჯგუფში, არსებული მოკვდაობის დონის შესაბამისად.

რეგიონული დემოგრაფია – შეისწავლის ქვეყნის ცალკეული რეგიონებისა და ტერიტორიების თავისებურებათა გათვალისწინებით მათი მოსახლეობის ფორმირებისა და აღწარმოების კანონზომიერებებს.

სამხედრო დემოგრაფია – დემოგრაფიის დარგი, რომელიც შეისწავლის დემოგრაფიული ფაქტორების როლს სამხედრო საქმესა და სამხედრო ეკონომიკაში და ომების გავლენას მოსახლეობის აღწარმოებასა და დემოგრაფიულ პროცესებზე.

სოციოლოგიური (სოციალური) დემოგრაფია – დარგი, რომელიც ჩამოყალიბდა დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის მიჯნაზე. შეისწავლის დემოგრაფიული და სოციალური პროცესების ურთიერთგავლენას. სოციოლოგიური დემოგრაფია ყურადღებას უთმობს ძირითადად სოციალური ნორმების, დემოგრაფიული ქცევის სხვადასხვა სახეობის და მათი შესაბამისი განწყობებისა და ფაქტორების კვლევას.

დემოგრაფიის ზემომოყვანილი დარგების ფარგლებში მიმდინარეობს შემდგომი სპეციალიზაციის პროცესი. მაგ., სოციოლოგიურ დემოგრაფიაში – შობადობის სოციოლოგია, ოჯახის სოციოლოგია და სხვა.

1.3. დემოგრაფიული შემთხვევა, პროცესი, მოვლენა და მდგომარეობა

დემოგრაფიაში ერთმანეთისაგან განასხვავებენ დემოგრაფიულ შემთხვევას, პროცესსა და მოვლენას.

დემოგრაფიული შემთხვევა ხდება ცალკეული ადამიანის ცხოვრებაში და გააჩნია მნიშვნელობა ადამიანთა თაობის ცვლისათვის, მოსახლეობის რაოდენობის, მისი სტრუქტურის, საქორწინო წყვილთა და ოჯახის ცვალებადობისათვის.

დემოგრაფიული შემთხვევა აღნიშნავს მოსახლეობის ამა თუ იმ ჯგუფში ადამიანის შესვლას ან გამოსვლას. ზოგი დემოგრაფიული შემთხვევა ზრდის მოსახლეობის ან ოჯახთა რაოდენობას (დაბადება, ქორწინებაში შესვლა), ზოგიერთი – ამცირებს მათ (სიკვდილი, ქორწინების შეწყვეტა), ხოლო ზოგიერთი დემოგრაფიული შემთხვევა იწვევს მოსახლეობის ერთი ჯგუფიდან მეორეში გადასვლას (დაბალი ასაკობრივი ჯგუფიდან მაღალში გადასვლა) და ცვლის მხოლოდ მოსახლეობის შემადგენლობას.

მოუხედავად იმისა, რომ დემოგრაფიული შემთხვევა ხდება ცალკეული ადამიანისათვის, დემოგრაფიაში ისინი განიხილება როგორც დროის გარკვეულ მანძილზე მომხდარი შემთხვევების ერთობლიობა მთელ მოსახლეობაში, ან მის ცალკეულ ჯგუფებში. ერთგვაროვან დემოგრაფიულ შემთხვევათა თანმიმდევრობა წარმოქმნის დემოგრაფიულ პროცესს.

დემოგრაფიული შემთხვევები იყოფა განუმეორებად და განმეორებად შემთხვევებად. განუმეორებადი დემოგრაფიული შემთხვევა შეიძლება ერთი და იგივე ადამიანს მოუვიდეს მხოლოდ ერთხელ (სიკვდილი), განმეორებადი დემოგრაფიული შემთხვევა ერთი და იგივე ადამიანს სიცოცხლის მანძილზე შეიძლება რამდენჯერმე აღენიშნოს (ბავშვის დაბადება). ზოგჯერ განმეორებადი შემთხვევებისათვის იხმარება რიგითობა (მეორე ბავშვის გაჩენა). თუ მითითებულია შემთხვევის რიგითობა, მაშინ ის განუმეორებადი ხდება.

დემოგრაფიაში დემოგრაფიული შემთხვევა განიხილება როგორც შემთხვევითი, თანაბრად შესაძლებელი ყველა ადამიანისათვის, რომელიც მოცემულ მდგომარეობაში იმყოფება. მიჩნეულია, რომ დემოგრაფიული შემთხვევა გარკვეული ალბათობით ხდება, რომელიც დროზე ან მოცემულ მდგომარეობაში ყოფნის ხანგრძლივობაზეა დამოკიდებული.

დემოგრაფიული შემთხვევების ალბათობა
წარმოადგენს დროის ერთეულში ადამიანთა ერთობლიობის რაოდენობის ცვალებადობის ზომას, რომელიც სხვადასხვა სახის დემოგრაფიული შემთხვევების გავლენით კოჰორტას წარმოქმნის.

დემოგრაფიული ანალიზისას დემოგრაფიული შემთხვევების ალბათობა გამოიხატება გარკვეული დროის განმავლობაში მომხდარი დემოგრაფიული შემთხვევის მქონე ადამიანების რაოდენობის შეფარდებით იმ ადამიანთა რაოდენობასთან, რომელთა შორის ეს შემთხვევა შეიძლება მომხდარიყო. მაგ., პირმშოს დაბადების ალბათობა არის წლის განმავლობაში დაბადებული პირმშოების რაოდენობის შეფარდება წლის დასაწყისში არსებული ქალების იმ რაოდენობასთან, რომლებსაც ჯერ არ გაუჩენიათ არც ერთი ბავშვი.

დემოგრაფიული პროცესი არის ადამიანთა სიცოცხლეში თანამოსახელე (ერთგვაროვანი) შემთხვევების თანმიმდევრობა, რომელსაც მნიშვნელობა აქვს თაობათა ცვლისათვის. დემოგრაფიულ პროცესს მიეკუთვნება შობადობა, მოკვდაობა, ქორწინება, ქორწინების შეწყვეტა (განქორწინება, დაქვრივება).

დემოგრაფიულ პროცესებს შორის გამოყოფენ შეესებების (შობადობა, ქორწინება) და დაკლების (მოკვდაობა, ქორწინების შეწყვეტა) პროცესებს.

დემოგრაფიული პროცესის ძირითად მახასიათებელს მისი ინტენსივობა წარმოადგენს.

დემოგრაფიული პროცესის ინტენსივობა
დემოგრაფიული პროცესის დაძაბულობის ხარისხია და მისი ძირითადი მახასიათებელი.

დემოგრაფიული პროცესის ინტენსივობის მაჩვენებლებს მიეკუთვნება სხვადასხვა სახის დემოგრაფიული კოეფიციენტები, დემოგრაფიული შემთხვევის ალბათობა და დემოგრაფიული პროცესის ძალა.

დემოგრაფიული მოვლენა მნიშვნელოვანი ცვლილებებია დემოგრაფიულ პროცესებში, რომლებიც არსებით გავლენას ახდენენ მოსახლეობის აღწარმოებაზე. დემოგრაფიულ მოვლენად მიიჩნევა არა ყოველგვარი ცვალებადობა, არამედ ისეთი, რომელსაც მოჰყვება არსებითი შედეგები მოსახლეობის აღწარმოების თვალსაზრისით.

დემოგრაფიული შემთხვევისაგან განსხვავებით, რომელიც ერთეულ აქტს განეკუთვნება, დემოგრაფიული მოვლენა მთელ მოსახლეობას ან ადამიანთა დიდ ჯგუფებს მიეკუთვნება. მაგ., დაბადება – დემოგრაფიული შემთხვევაა, ხოლო ჩვილთა მოკვდაობის შემცირება – დემოგრაფიული მოვლენა.

ერთ-ერთ ცნობილ დემოგრაფიულ მოვლენას **დემოგრაფიული კომპენსაცია** მიეკუთვნება. მისი არსი ის არის, რომ ზოგიერთი მიზეზის გამო გადაადებული (ან უფრო მოკლე ვადებში დაჩქარებული), თაობის სიცოცხლეში მომხდარი დემოგრაფიული შემთხვევები, რომლებიც არღვევენ მათი დადგომის ბუნებრივ მსვლელობას, ამ მიზეზების გაქრობის შემდეგ მიმდინარეობენ მომატებული (ან შემცირებული) ინტენსივობით. ასეთი მდგომარეობა განაპირობებს კომპენსაციურ ეფექტს.

დემოგრაფიულ კომპენსაციას საფუძვლად უდევს მოსახლეობის შესაბამისი დემოგრაფიული კონტინგენტებით ამოწურვა ან შევსება. მაგ., დაქორწინება შესაძლებელია ქორწინებაში არმყოფი პირებისათვის; ბავშვის გაჩენა – იმ ოჯახებში, რომლებშიც უკანასკნელი წლის განმავლობაში არ იყო ახალდაბადებული. როდესაც არსებობს ზოგიერთი პირობა, რომელიც გარკვეული დროის მანძილზე ხელს

უშლის ამა თუ იმ სახის დემოგრაფიული შემთხვევის მოხდენას, მაშინ მოსახლეობაში წარმოებს იმ პირთა დიდი რაოდენობის დაგროვება, რომლებისთვისაც ასეთი დემოგრაფიული შემთხვევები შესაძლებელია. ხელშემშლელი პირობების აცილებისას ეს დემოგრაფიული შემთხვევები ერთბაშად ადამიანთა დიდ რაოდენობაში ხდება. ამას მოჰყვება გარკვეული დემოგრაფიული მაჩვენებლების მკვეთრი ამაღლება, რასაც თავის მხრივ მოსდევს შესაბამისი კონტინგენტების ამოწურვა. ამის შედეგად მაჩვენებლის ამაღლებას მოჰყვება მისი შემცირება.

მის მაგალითს წარმოადგენს შობადობისა და ქორწინების ზოგადი კოეფიციენტების ამაღლება ომის შემდგომ წლებში.

დემოგრაფიული მდგომარეობა წარმოადგენს ადამიანის მდგომარეობას, რომელსაც მოსახლეობის აღწარმოებისათვის აქვს მნიშვნელობა.

დემოგრაფიული ანალიზისას ადამიანის სიცოცხლე განიხილება როგორც ერთი დემოგრაფიული მდგომარეობიდან მეორეში გადასვლა, დაწყებული დაბადებიდან და სიკვდილით დამთავრებული. მოსახლეობის აღწარმოებისათვის არსებითია მდგომარეობა ქორწინებამდე, ქორწინებაში, განქორწინება ან დაქვრივება, ამა თუ იმ შემადგენლობის ოჯახში ყოფნა და სხვა. ერთი დემოგრაფიული მდგომარეობიდან მეორეში გადასვლა დემოგრაფიული შემთხვევების შედეგად წარმოებს. მაგ., დაქორწინება ცვლის ქორწინებით მდგომარეობას. ერთიდან სხვა დემოგრაფიულ მდგომარეობაში გადასვლის ალბათობა განსხვავდება ამა თუ იმ მდგომარეობისათვის და დამოკიდებულია მდგომარეობის ხანგრძლივობაზე. მაგ., ბავშვის დაბადება ქორწინებაში შესაძლებელია მხოლოდ ქორწინებაში მყოფებისათვის და ამ შემთხვევის ალბათობა ქორწინების პირველ წლებში უფრო მეტია, ვიდრე მომდევნო წლებში. ამიტომ ასეთ გადასვლათა სისშირე ან მათი განმაპირობებელი შემთხვევების

რაოდენობა ჩვეულებრივ განიხილება როგორც დროის ფუნქცია და მოცემულ დემოგრაფიულ მდგომარეობაში ყოფნის ხანგრძლივობა. ერთიდან სხვა დემოგრაფიულ მდგომარეობაში გადასვლათა ერთობლიობა საკუთრივ მოსახლეობის აღწარმოების პროცესს წარმოადგენს.

1.4. მოსახლეობის აღწარმოება და მოსახლეობის აღწარმოების ტიპი

მოსახლეობის აღწარმოება თაობათა მუდმივი განახლების პროცესია, რომელიც შობადობისა და მოკვდაობის ურთიერთქმედების შედეგს წარმოადგენს.

მოსახლეობის აღწარმოება ალბათური პროცესია, რომელსაც წარმოქმნის შობადობისა და მოკვდაობის მრავალი ერთეული შემთხვევა. პოპულაციის ხანგრძლივი არსებობა გულისხმობს მისი გარემოსთან ურთიერთქმედების პირობების შენარჩუნებას, რაც შესაძლებელია დემოგრაფიული შემთხვევების გარკვეული სახით მოწესრიგების შემთხვევაში. მსგავს პროცესებს ადგილი აქვს ბუნებაშიც. ბუნებაში პოპულაციის გამრავლებას აქვს ბიოლოგიური საფუძვლები. ადამიანის წარმოშობისა და მისი და საზოგადოების განვითარების გარკვეულ საფეხურზე პოპულაციის აღწარმოების მართვის სისტემა განიცდის თვისებრივ ცვლილებას. გამრავლების ბიოლოგიურ მექანიზმებთან ერთად თავს იჩენს მართვის სოციალური მექანიზმები და ფუნქციონირებას იწყებს მოსახლეობის აღწარმოების მართვის ახალი სისტემა.

მოსახლეობის აღწარმოება თავის განვითარებაში გაივლის სხვადასხვა ეტაპს, რომელიც დაკავშირებულია საზოგადოების განვითარებასთან. ისტორიულად მოსახლეობის აღწარმოების ყოველი მსხვილი ეტაპისათვის დამახასიათებელია დემოგრაფიული პროცესების თავისებური მსვლელობა შესაბამისი დემოგრაფიული ურთიერთობებით და დემოგრაფიული ქცევით. მოსახლეობის აღწარმოების ამ თვისებრივ ნიშანთა ხანგრძლივი დროის მანძილზე შენარჩუნებასა

და განზოგადებას მიყვავართ მოსახლეობის აღწარმოების ტიპების ცნებასთან და კაცობრიობის დემოგრაფიული ისტორიის განხილვასთან, როგორც ამ ტიპების თანმიმდევრობით ცვლასთან.

მოსახლეობის აღწარმოების პროცესის რაოდენობრივ ზომაზე წარმოდგენას იძლევა მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის მაჩვენებლები, რომლებშიც გაერთიანებულია შობადობისა და მოკვდაობის რეჟიმის მაჩვენებლები. ისინი მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის ეგზოგენურ პარამეტრებს მიეკუთვნებიან და განსაზღვრავენ მის ენდოგენურ პარამეტრებს – მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურას, აგრეთვე მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო-კოეფიციენტს (ან მოსახლეობის ბუნებრივი მატების ჭეშმარიტ კოეფიციენტს).

მოსახლეობის აღწარმოება ერგოდიულ პროცესს წარმოადგენს.

ერგოდიულობის თვისება დემოგრაფიაში იმით გამოიხატება, რომ მოსახლეობის წარსული ასაკობრივი სტრუქტურის გავლენა მომდევნოზე დროთა განმავლობაში თანდათან სუსტდება და ასაკობრივი სტრუქტურა დამოკიდებული ხდება წინამავალი პერიოდის მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმზე.

ერგოდიულობის თვისება მნიშვნელოვანია მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურაზე გავლენის სწორი გაგებისათვის.

საბოლოო ჯამში მოსახლეობის აღწარმოების პროცესი და მისი შედეგები დამოკიდებული არიან ეგზოგენურ პარამეტრებზე.

მოსახლეობის აღწარმოების ტიპი წარმოადგენს კატეგორიას, რომელიც ასახავს მოსახლეობის აღწარმოების ყველაზე მნიშვნელოვან თვისებრივ მხარეებს მეტ-ნაკლებად მსგავს ისტორიულ, ეკონომიკურ, სოციალურ და სხვა პირობებში. მოსახლეობის აღწარმოების ტიპი მჭიდროდ არის დაკავშირებული მოსახლეობის

აღწარმოების რეჟიმთან და განსახლებას იმ საზღვრებს, რომელშიც შეიძლება იცვლებოდეს აღწარმოების პროცესის რაოდენობრივი მახასიათებლები. ეს უკანასკნელი შეიძლება გამოყენებულ იქნას მოსახლეობის აღწარმოების ტიპის იდენტიფიკაციისათვის, მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ გამოყენებულ იქნება მათი მთელი სისტემა, რადგან რომელიმე ცალკეული მანევრებელი შეიძლება ერთნაირი იყოს სხვადასხვა მოსახლეობის აღწარმოების ტიპისათვის.

თითოეული მოსახლეობის აღწარმოების ტიპის ჩამოყალიბება და განვითარება იმავე დროს არის შესაბამისი შობადობისა და მოკვდაობის ტიპის ჩამოყალიბება და განვითარება.

სხვადასხვა მოსახლეობის აღწარმოების ტიპი წარმოადგენს კაცობრიობის დემოგრაფიული ისტორიის თანმიმდევრულ ეტაპებს. ამასთან დაკავშირებით გამოყოფდნენ მოსახლეობის აღწარმოების სამ ტიპს – არქეტიპს, ტრადიციულს და თანამედროვეს. ბოლო დროს დემოგრაფები გამოყოფენ მოსახლეობის აღწარმოების მეოთხე ტიპს – უახლესს. (იხ. ნაწილი 1.6. დემოგრაფიული გადასვლის თეორია).

მოსახლეობის აღწარმოების ტიპთაშორისი გარდამავალ პერიოდი წარმოიქმნება მოსახლეობის აღწარმოების ერთი ძირითადი ტიპის მეორეთი შეცვლის პერიოდში. მოსახლეობის აღწარმოების ტიპთაშორისი პერიოდიანერტიანებს როგორც წარმავალი, ისევე მომავალი ტიპებისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს. ძირითადი ტიპებისაგან განსხვავებით მოსახლეობის აღწარმოების ტიპთაშორისი პერიოდიმდგრადი არ არის და არ შეუძლია ხანგრძლივი დროის განმავლობაში არსებობა.

ტერმინი „მოსახლეობის აღწარმოების ტიპთაშორისი პერიოდი“ შემოტანილია ავთანდილ სულაბერიძის მიერ მოსახლეობის აღწარმოების შუალედური ტიპის ნაცვლად.

მოსახლეობის აღწარმოების ტიპის ფაზა (სტადია)
კატეგორიაა, რომელიც წარმოადგენს მოსახლეობის აღწარმოების ტიპის შემადგენელ ნაწილს, მისი განვითარების საფეხურს და ასახავს მის ფარგლებში მიმდინარე შობადობისა და მოკვდაობის ცვალებადობას. არის ასევე ფაზების გამოყოფის ცდები მოსახლეობის აღწარმოების უახლესი ტიპისათვისაც. თითოეულ ფაზას შეესაბამება შობადობისა და მოკვდაობის გარკვეული რეჟიმი.

როგორც მოსახლეობის აღწარმოების ერთი ტიპი მეორეთი არ იცვლება ერთბაშად და ტიპთაშორის გარდამავალ პერიოდს აქვს ადგილი, ისე ფაზებს შორის არსებობს **მოსახლეობის აღწარმოების ფაზათაშორისი გარდამავალი პერიოდი**. ის წარმოადგენს მოსახლეობის აღწარმოების რომელიმე ტიპის ფარგლებში ერთი ფაზის მეორეთი შეცვლისას არსებულ პერიოდს. ტერმინი შემოტანილ იქნა ა. სულაბერიძის მიერ.

1.5. დემოგრაფიული ისტორიიდან

თანამედროვე ადამიანის (Homo sapiens) დემოგრაფიული ისტორიის საწყისი პერიოდი ჩამოყალიბდა დაახლოებით 50 ათასი წლის წინ. მიჩნეულია, რომ მეზოლითის* დასაწყისში (დაახლოებით

*მეზოლითი – შუა ქვის ხანა, პალეოლითიდან ნეოლითზე გარდამავალი ეპოქა. მეზოლითის დასაწყისი ემთხვევა გამყინვარების უკანასკნელი სტადიის დასასრულს. მისთვის დამახასიათებელი იყო თანამედროვე ჰავა, მცენარეულობა და ცხოველთა სამყარო. გრძელდებოდა დაახლოებით 10-5 ათასი წლის წინ ძვ. წ.

ნეოლითი – ახალი ქვის ხანა, ქვის ხანის ბოლო საფეხური, რომელიც შეცვალა ენეოლითმა. ნეოლითის პერიოდში ადამიანი თავის საკვებს მარცვლეულის კულტივაციითა და ცხოველთა მოშინაურებით მოიპოვებდა. ნეოლითისათვის დამახასიათებელია მიმთვისებლური მეურნეობიდან (ნადირობა, თევზჭერა, შემგროვებლობა) მწარმოებლურ მეურნეობაზე (მიწათმოქმედება, მეცხოველეობა) გადასვლა. გავრცელებული იყო 8-3 ათასი წლის წინ ძვ. წ.

პალეოლითი – ძველი ქვის ხანა, ქვის ხანის ყველაზე ხანგრძლივი და ადრეული პერიოდი. პალეოლითი გრძელდებოდა დაახლოებით 2 და მეტი მილიონი წლიდან 10 ათას წლამდე ძვ. წ.

10 ათასი წლის წინ) პირველყოფილი ადამიანები განსახლდნენ ყველა მატერიკზე. ნეოლითის დასაწყისისათვის მოსახლეობის მატების ტემპი ძალიან დაბალი იყო და შეადგენდა დაახლოებით 10-20% ათასწლეულის მანძილზე. ასეთი მდგომარეობა განპირობებული იყო ძალიან მაღალი მოკვდაობით – 50 და მეტი მოსახლეობის 1000 სულზე. განსაკუთრებით მაღალი იყო ჩვილთა მოკვდაობა. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა 20 წელს არ აღემატებოდა. ამოწყდომისაგან ადამიანებს ძალიან მაღალი შობადობა იცავდა, რომელიც მხოლოდ უმნიშვნელოდ ჭარბობდა იმ დროის მოკვდაობას.

ნეოლითის ხანაში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკურ რევოლუციას მოჰყვა მიმოვისებლური მეურნეობიდან მწარმოებლურ მეურნეობაზე გადასვლა (ძირითადად VI-III ათასწლეული ძვ.წ.; ახლო აღმოსავლეთში – ძვ.წ. VIII-VII ათასწლეული), საფუძველი შეექმნა მყარად ბინადარ ცხოვრებას, ჩნდება მძლავრი დასახლებები. წინა პერიოდთან შედარებით რამდენადმე შემცირდა მოკვდაობა, თუმცა ის საკმაოდ მაღალი იყო, ხოლო სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა არ აღემატებოდა 30 წელს. ძვ.წ. მეხუთე ათასწლეულისათვის მოსახლეობის რაოდენობამ მსოფლიოში ზოგიერთი წყაროთი შეადგინა დაახლოებით 15 მილიონი.

წინანდელთან შედარებით არსებული პირობების გაუმჯობესებას მოჰყვა მოსახლეობის მატების რამდენადმე დაჩქარება და უკვე ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისისათვის მსოფლიოს მოსახლეობის რაოდენობამ მიაღწია დაახლოებით 200-250 მილიონს. უნდა აღინიშნოს, რომ შუა საუკუნეების ჩათვლით მოსახლეობის მატების ტემპი მაინც დაბალი იყო, მოკვდაობა და შობადობა მაღალ დონეზე რჩებოდა და სხვაობა მათ შორის მნიშვნელოვანი არ იყო. ამის გამო მსოფლიო მოსახლეობის რაოდენობა ნელა მატულობდა. ათასი წლის მანძილზე მან ასი მილიონითაც კი არ მოიმატა და სხვადასხვა წყაროთი შეადგინა დაახლოებით 257-310

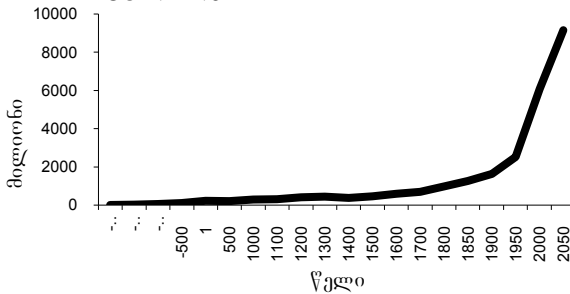
მილიონი 1000 წელს. მართალია, ნელი ტემპებით, მაგრამ მოსახლეობის რაოდენობა განაგრძობს მატებას და 1500 წლისათვის შეადგინა დაახლოებით 440-458 მილიონი, ხოლო 1700 წლისათვის – 682 მილიონი.

XVIII საუკუნეში მრეწველობის განვითარებასა და მასთან დაკავშირებულ მეცნიერულ-ტექნიკურ და კულტურულ პროგრესს მოჰყვა მედიცინის განვითარება და ახალი სანიტარულ-ჰიგიენური პირობების ჩამოყალიბება, რომელიც დროთა განმავლობაში სულ უფრო ვითარდებოდა. ამის შედეგად შესამჩნევი კლება იწყო მოკვდაობამ: 1500-დან 1800 წლამდე 35-40-დან 30-35-მდე მოსახლეობის 1000 სულზე; 1800-დან 1900 წლამდე – 20-25-მდე და 1900-დან XX საუკუნის შუა პერიოდისათვის – 10-15-მდე მოსახლეობის 1000 სულზე. იზრდება სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა, რომელმაც განვითარებულ ქვეყნებში მიაღწია XIX საუკუნის შუა პერიოდისათვის 40 წელს, ხოლო 1905 წლისათვის 45-55 წელს.

XX საუკუნემდე ოჯახის დაგეგმვა არ იყო ფართოდ გავრცელებული, რის შედეგადაც, მართალია, შობადობა მცირდებოდა, მაგრამ მისი დონე მაინც მაღალი იყო. მაგ., XVIII საუკუნეში ის საშუალოდ 40-ის ფარგლებში იყო მოსახლეობის 1000 სულზე და შემცირდა 25-მდე მხოლოდ XX საუკუნის დასაწყისისათვის.

შობადობის მაღალ დონეზე შენარჩუნებას და ამავე დროს მოკვდაობის შემცირებას მოჰყვა მოსახლეობის რაოდენობის სწრაფი ზრდა. მოსახლეობის რაოდენობამ მსოფლიოში 1800 წლისათვის შეადგინა დაახლოებით 968-978 მილიონი, 1900 წელს – 1613-1650 მილიონი, 1950 წელს – 2526 მილიონი, 2000 წელს – 6128 მილიონი, ხოლო 2010 წლისათვის – 6916 მილიონი. გაეროს ექსპერტების პროგნოზის საშუალო ვარიანტით 2050 წლისათვის მსოფლიოს მოსახლეობამ შეიძლება 9,5 მილიარდს გადააჭარბოს.

დიაგრამა 1. მსოფლიოს მოსახლეობის რაოდენობის ცვლილება

1.6. დემოგრაფიული გადასვლის თეორია

დემოგრაფიული გადასვლის თეორია გამოიყენება დემოგრაფიაში მოსახლეობის აღწარმოების ტიპების ცვლის ასახსნელად.

ტერმინი “დემოგრაფიული გადასვლა” შემოთავაზებულ იქნა 1945 წელს ამერიკელი დემოგრაფის ფრანკ ნოუტსტაინის მიერ. თავდაპირველად დემოგრაფიული გადასვლის კონცეფცია შემუშავებულ იქნა ფრანგი დემოგრაფის ადოლფ ლანდრის მიერ 1909-1934 წლებში, რომელმაც მის აღსანიშნავად გამოიყენა ტერმინი “დემოგრაფიული რევოლუცია”. აღნიშნული ტერმინი გამოიყენებოდა ისტორიული განვითარების პროცესში მოსახლეობის აღწარმოებაში მომხდარი ძირითადი ცვლილებების აღსანიშნავად. თანამედროვე დემოგრაფიულ ლიტერატურაში ტერმინი “დემოგრაფიული რევოლუციის” ნაცვლად ძირითადად გამოიყენება ტერმინი “დემოგრაფიული გადასვლა”.

ზოგიერთი ავტორი განასხვავებს დემოგრაფიულ რევოლუციას დემოგრაფიული გადასვლისაგან. ასეთ შემთხვევაში დემოგრაფიული რევოლუცია განიხილება როგორც დემოგრაფიული გადასვლის კულმინაციური მდგომარეობა, რომელიც მოსახლეობის აღწარმოების ნახტომისებურ თვისებრივ ცვალებადობას წარმოადგენს, ან სხვანაირად რომ ითქვას, ის არის მოსახლეობის აღწარმოების ერთი ტიპიდან სხვაზე ნახტომისებური

გადასვლა. ზოგჯერ “დემოგრაფიული გადასვლის” ნაცვლად გამოიყენება ტერმინი “დემოგრაფიული მოდერნიზაცია”.

დემოგრაფიული გადასვლის კონცეფციის წარმოშობას ზოგიერთ შემთხვევაში უკავშირებენ 1929 წელს ლეონ რაბინოვიჩის ავტორობით გამოცემულ ნაშრომს “მოსახლეობის პრობლემა საფრანგეთში”.

დემოგრაფიული გადასვლა შეიძლება განვსაზღვროთ როგორც გადასვლა ტრადიციული წონასწორობიდან, რომლისთვისაც დამახასიათებელია მაღალი შობადობა და მაღალი მოკვდაობა, ახალ წონასწორობაზე, რომლისთვისაც დამახასიათებელია დაბალი შობადობა და დაბალი მოკვდაობა. დემოგრაფიული გადასვლის მიზანს წარმოადგენს მოსახლეობის აღწარმოების პროცესების შეგუება ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებთან.

რაც შეეხება დემოგრაფიულ წონასწორობას, ის შეიძლება განვსაზღვროთ როგორც წონასწორობა შობადობასა და მოკვდაობას შორის, ერთი მხრივ, და ყველა სხვა, საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესებისადმი, მეორე მხრივ, იმ პირობებში, რომელიც მოცემულია დემოგრაფიული და არადემოგრაფიული პროცესების ურთიერთქმედებით.

XIX საუკუნის ბოლოს დადგენილ იქნა, რომ შობადობისა და მოკვდაობის დონეები ძირითადად განპირობებულია არა ბიოლოგიური კანონებით, არამედ სოციალური პირობებით. ამასთან, ისტორიული განვითარების პროცესში მიმდინარეობს მოსახლეობის აღწარმოების ტიპის მნიშვნელოვანი თვისებრივი ცვლილებები.

დემოგრაფიული გადასვლის თეორიის ზოგად ელემენტს წარმოადგენს დემოგრაფიული განვითარების პერიოდიზაცია, რომელიც შეესაბამება სამ მსხვილ ისტორიულ ეტაპს – მიმთვისებლური მეურნეობის, აგრარულ და ინდუსტრიულ საზოგადოებას.

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული გამოყოფენ მოსახლეობის აღწარმოების ოთხ ტიპს: არქეტიპს,

ტრადიციულს, თანამედროვესა და ბოლო პერიოდში – უახლესს (დეპოპულაციურს).

მოსახლეობის აღწარმოების არქეტიპი
დამახასიათებელი იყო კაცობრიობის ისტორიის ადრეული ეტაპისათვის, კლასობრივამდელი საზოგადოებისათვის. ის ჩამოყალიბდა პალეოლითის ხანაში და დაკავშირებული იყო პალეოლითის ეკონომიკასთან და იმ საზოგადოებრივ ურთიერთობებთან, რომლებიც მის ბაზაზე ვითარდებოდა. არქეტიპის დროს მოკვდაობა ძალიან მაღალი იყო და პრაქტიკულად უცვლელი რჩებოდა ათასწლეულების მანძილზე. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა შეადგენდა დაახლოებით 20 წელს. ცოცხლად დარჩენილი ბავშვების რაოდენობა ერთი დედის შემთხვევაში საშუალოდ ორის ფარგლებში მერყეობდა. ამის გამო ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მოსახლეობის რაოდენობა თითქმის არ იცვლებოდა და ძალიან ნელა იზრდებოდა. მოსახლეობის მატების ტემპი წელიწადში შედგენდა 0,001-0,03%. მოსახლეობის აღწარმოების არქეტიპმა გასტანა ნეოლითის ხანამდე.

მოსახლეობის აღწარმოების ტრადიციული ტიპი
დამახასიათებელი იყო კაპიტალისტურამდელი, აგრარული კლასობრივი საზოგადოებისათვის და კაპიტალისტური განვითარების საწყისი სტადიისათვის. მოსახლეობის აღწარმოების ტრადიციული ტიპი წარმოიშვა ნეოლითის ხანაში და ემთხვევა ამ დროს მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკურ რევოლუციას (მიმთვისებლური მეურნეობიდან წარმოებრივ მეურნეობაზე გადასვლა, რასაც მოჰყვა მყარად ბინადარი ცხოვრების საფუძვლის შექმნა და მძლავრი დასახლებების გაჩენა). მოსახლეობის აღწარმოების ტრადიციული ტიპი გაბატონებული იყო XVIII საუკუნემდე, თუმცა ზოგიერთი ქვეყნის მოსახლეობას XX საუკუნეშიც ეს ტიპი ახასიათებდა.

მოსახლეობის აღწარმოების ტრადიციული ტიპის მოკვდაობა ორი კომპონენტისაგან შედგებოდა: ე.წ.

“ნორმალური” მოკვდაობა, რომელიც შეიმჩნეოდა შედარებით ხელსაყრელ პერიოდში და “კატასტროფული” მოკვდაობა, რომელიც დამახასიათებელი იყო განსაკუთრებით არახელსაყრელი პერიოდისათვის. მოსახლეობის აღწარმოების ტრადიციული ტიპის დროს მოკვდაობა საკმაოდ მაღალი იყო, ხოლო სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა დაახლოებით 30 წელს შეადგენდა.

მთელი ტრადიციული პერიოდისათვის დამახასიათებელი იყო ქორწინების მსგავსი ფორმები. დემოგრაფიული თვალსაზრისით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ადრეული ქორწინების ასაკი და იმათი ძალიან დაბალი წილი, ვინც საერთოდ არ ქორწინდებოდა.

შობადობის თვალსაზრისით, აღსანიშნავია ბავშვთა შობის შიგაოჯახური რეგულირების არარსებობა, რისი შედეგიც იყო შობადობის მაღალი დონე. მაღალი შობადობისა და მაღალი მოკვდაობის პირობებში დაბალი იყო მოსახლეობის მატების ტემპი, რომელიც წელიწადში საშუალოდ 0,03-0,04%-ს შეადგენდა.

მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპი
თავდაპირველად წარმოიქმნა XVIII საუკუნის ბოლოს დასავლეთ ევროპის ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში (საქართველოში – XIX საუკუნეში). ამ დროიდან მოყოლებული იწყება მოკვდაობის ფაქტორების შეზღუდვა. იზრდება მედიცინის როლი, თავი იჩინა ახალმა სანიტარულ-ჰიგიენურმა პირობებმა, რაც გამომდინარეობდა მრეწველობის განვითარებიდან და მასთან დაკავშირებული მეცნიერულ-ტექნიკური და კულტურული პროგრესიდან.

XIX საუკუნის შუა პერიოდამდე მოკვდაობა ძირითადად გამოწვეული იყო ეგზოგენური ფაქტორებით (ტუბერკულოზი, პნევმონია, ინფექციური და პარაზიტული დაავადებები). XX საუკუნის მოკვდაობა ძირითადად გამოწვეულია ენდოგენური ფაქტორებით (გულ-სისხლძარღვთა და სხვა).

თანამედროვე ტიპის დროს წინასთან (ტრადიციულთან) შედარებით მნიშვნელოვნად გაიზარდა სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა. უკვე XIX საუკუნის შუა პერიოდისათვის განვითარებულ ქვეყნებში მან 40 წელს მიაღწია, ხოლო 1905 წლისათვის 45-55 წელს.

რაც შეეხება შობადობას, მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის დროს, წინამორბედისაგან განსხვავებით, ყურადღებას იქცევს რაოდენობრივი ცვლილებები. მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპისათვის წინასთან შედარებით შობადობის დაბალი დონეა დამახასიათებელი. თვისებრივი თვალსაზრისით მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპისათვის არსებითია ბავშვთა შობის შიგაოჯახური რეგულირება, რომელიც უცხოა წინა ტიპებისათვის. სწორედ ამ უკანასკნელმა განაპირობა შობადობის დონეებში რაოდენობრივი სხვაობა მოსახლეობის აღწარმოების ტრადიციულ და თანამედროვე ტიპებს შორის.

ტრადიციული საზოგადოების მოთხოვნაა უზრუნველყოს მოსახლეობის აღწარმოება მაღალი მოკვდაობის პირობებში მაღალი შობადობით. ინდუსტრიალიზაცია მნიშვნელოვნად ამცირებს მოკვდაობის დონეს, რაც მრავალშვილიანობას არასაკმარის ხდის და რასაც მოსდევს შობადობის შემცირება. ბავშვების გაჩენა ადამიანის ცნობიერი არჩევანის შედეგი ხდება, ხოლო პიროვნების ავტონომიზაცია განსაზღვრავს ორიენტაციას მცირეშვილიანობაზე.

ამდენად, დემოგრაფიული გადასვლის პირველ ეტაპზე წარმოებს მოკვდაობის ტიპის გარდაქმნა – მცირდება ეგზოგენური მოკვდაობა, სიკვდილის შემთხვევები დაბალიდან მაღალ ასაკობრივ ჯგუფებში გადაინაცვლებს, იზრდება სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა და მოსახლეობის აღწარმოების ეკონომიურობა. დემოგრაფიული გადასვლის მეორე ეტაპზე იცვლება შობადობის ტიპი.

მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის ფარგლებში შობადობისა და მოკვდაობის მაჩვენებელთა გარკვეული პირობითი საფეხურები გამოიყოფა, რომლებსაც მოსახლეობის აღწარმოების ფაზებს (სტადიებს) უწოდებენ. გამოყოფენ რამდენიმე ფაზას:

I ფაზის დროს მოკვდაობა უფრო მნიშვნელოვნად კლებულობს, ვიდრე შობადობა, რაც იწვევს მოსახლეობის ბუნებრივი მატების სწრაფ ზრდას.

II ფაზის დროს მოკვდაობის კლება გრძელდება და ფაზის ბოლოსათვის მიიღწევა ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი. ამავე დროს კლებას იწყებს შობადობა. შობადობის კლება უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მოკვდაობისა, ამიტომ მოსახლეობის ბუნებრივი მატება თანდათან ნელდება.

III ფაზის დროს იზრდება მოკვდაობა. ეს ზრდა გამოწვეულია ასაკობრივი სტრუქტურის ცვლილებით (დემოგრაფიული დაბერებით). შობადობის შემცირება ნელდება და ფაზის ბოლოს აღწევს მარტივი აღწარმოებისათვის საჭირო დონეს. თუმცა იმავე დროს მოკვდაობა მაინც უფრო ნაკლებია შობადობაზე.

IV ფაზის დროს მოკვდაობა იზრდება და აღწევს შობადობის დონეს – დაახლოებით 13-ს მოსახლეობის 1000 სულზე. ამით დემოგრაფიული სტაბილიზაციის პროცესი უნდა დამთავრდეს. ამის შემდეგ მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა უნდა შეწყდეს და ერთ უცვლელ დონეზე დარჩეს.

მოცემული სქემა ასახავს დემოგრაფიული განვითარების მთავარ მიმართულებას, მაგრამ არ გამორიცხავს გარკვეულ ცვალებადობასა და გადახრას ძირითადი ტენდენციებისაგან.

აღნიშნულ სქემას საფუძვლად უდევს რაციონალიზმის იდეა, რომლის მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოადგენს მოსახლეობის აღწარმოების რეგულირების პომეოსტატურობა (შობადობის დონე საბოლოო ჯამში განისაზღვრება მოკვდაობის დონით).

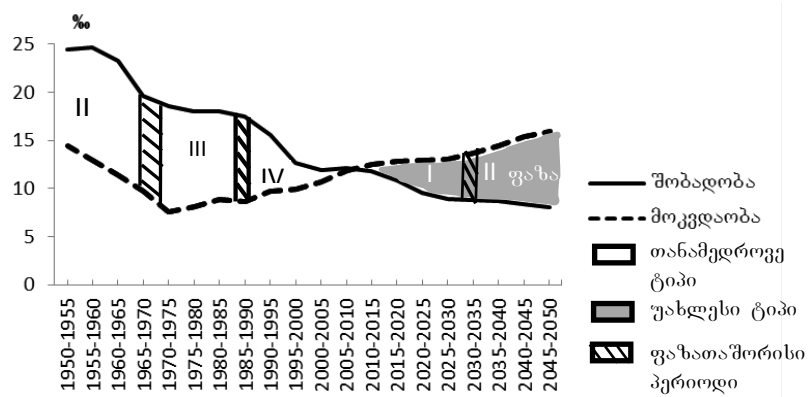
დემოგრაფთა ნაწილს, რომელთა რაოდენობა სულ მატულობს, მიაჩნია, რომ IV ფაზის დასრულების შემდეგ

მოსალოდნელია თვისებრივად ახალი მოსახლეობის აღწარმოების ტიპი, რომლის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანი იქნება დეპოპულაცია.

მოსახლეობის აღწარმოების უახლესი (დეპოპულაციური) ტიპი ეს ის ტიპია, რომელიც დადგება მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის შემდეგ. მოსახლეობის აღწარმოების უახლესი ტიპისათვის დამახასიათებელია შობადობაზე მოკვდაობის მეტობა, რომელიც დეპოპულაციის სახით ჩამოყალიბდება.

ქვემოთ მოტანილ დიაგრამაზე (2) წარმოდგენილია დემოგრაფიული გადასვლა საქართველოში ფაზების მიხედვით ისე, როგორც ის გამომდინარეობს სადღეისოდ არსებული დემოგრაფიული გადასვლის კლასიკური მოდელიდან.

დიაგრამა 2. დემოგრაფიული გადასვლა საქართველოში გაეროს მონაცემების საფუძველზე (1950-2050 წწ.)

დიაგრამაზე შობადობა და მოკვდაობა მოტანილია გაეროს მონაცემებით, ხოლო ფაზები და ფაზათაშორისი პერიოდები ჩვენს მიერ არის განსაზღვრული. მოსახლეობის აღწარმოების ტიპათაშორისი პერიოდი დიაგრამაზე მინიშნებული არ არის. ის მოიცავს

დაახლოებით 2005-2015 წლების პერიოდს. დიაგრამაზე ასევე ვერ მოხდა მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის I ფაზა, რომელიც საქართველოში საგარეუდოდ დაიწყო XIX საუკუნის პირველ ნახევარში. ის საკმაოდ ხანგრძლივი იყო და გასტანა XX საუკუნის 1930-იან წლებამდე (1914-1930 წლებში – ფაზათაშორისი გარდამავალი პერიოდი).

1.7. შობადობის თეორიები

შობადობის დონის ცვლილება დემოგრაფიისათვის ერთ-ერთ ცენტრალურ საკითხს წარმოადგენს. ამ მხრივ დემოგრაფიული გადასვლის თეორია გეთავაზობს სქემას, რომელიც ხსნის შობადობის მაღალი დონიდან დაბალზე გადასვლის ტენდენციებს.

არსებითი მნიშვნელობა აქვს შობადობის პროცესის განხილვას მაკრო და მიკრო დონეზე.

შობადობასთან დაკავშირებულ იდეებს მიყვავართ კლასიკურ ანტიკურ ხანამდე და უძველეს ჩინელ ფილოსოფოსებთან, თუმცა ისინი დღევანდელი ხედვით განზოგადების დაბალ დონედ შეიძლება ჩაითვალოს.

შობადობასთან დაკავშირებულ მეცნიერულ დონეზე განზოგადებულ საკითხებს ჯერ კიდევ ჯონ გრაუნტთან ეხვდებით XVII საუკუნეში და XVIII საუკუნის დასასრულსა და XIX-ის დასაწყისში თომას მალთუსის შრომებში. ისინი ზემოთ იყო მოკლედ განხილული და მათ აქ აღარ შევეხებით.

აღსანიშნავია, ადოლფ ლანდრის შეხედულებები, რომლებიც მან ჯერ კიდევ 1909 და 1924 წელს გამოთქვა. მისი აზრით შობადობის შემცირებას მომავალში შეიძლება მოჰყოლოდა მოსახლეობის რეგრესი და ცივილიზაციის დაღუპვა. კი. ა. ლანდრი აღნიშნულის თავიდან ასაცილებლად საკმაოდ თანამედროვე დონის მიუხედავად – შესაბამისი ფსიქოლოგიური განწყობის ცვლილებას, ანუ სხვანაირად რომ ვთქვათ სათანადო რეპროდუქციული განწყობის ჩამოყალიბებას.

დემოგრაფიული გადასვლის თეორიის მიხედვით შობადობის ცვლილება ასევე ზემოთ იყო აღწერილი.

მოცემულ შემთხვევაში, მასთან დაკავშირებით, ცალკეულ მომენტებზე შევჩერდებით.

ენსლი კოულის აზრით დემოგრაფიული გადასვლის თეორია იმდენად არის კარგი, რამდენადაც ხსნის შობადობისა და მოკვდაობის ცვლილებებს და ეს ცვლილებები პროგნოზირებადია. მისი აზრით, სირთულეს წარმოადგენს ის, რომ ძნელია მოსახლეობის განსაზღვრა, რომელიც უკვე მზადაა შობადობის შესამცირებლად.

ენსლი კოულმა და მისმა კოლეგებმა პრინსტონის უნივერსიტეტიდან ჩაატარეს ფართომასშტაბიანი გამოკვლევა, რომელიც მიზნად ისახავდა ევროპაში შობადობის მოდერნიზაციისა და ტემპის განსაზღვრას. მათმა გამოკვლევამ აჩვენა, რომ შობადობის მოდერნიზაციასა და სოციალურ-ეკონომიკურ მაჩვენებლებს შორის ურთიერთკავშირი არ არის.

სადღეისოდ დემოგრაფიული გადასვლის თეორიაში პრობლემას წარმოადგენს ის, თუ რა დონემდე შეიძლება მოხდეს შობადობის შემცირება. ის, რომ შობადობისა და მოკვდაობის დონეები გათანაბრდება 13‰ ფარგლებში, როგორც ეს სტაბილური მოსახლეობის თეორიულ მოდელშია, უკვე ნათელია, რომ არ შეესაბამება რეალობას და ნათლად ჩანს ევროპის ქვეყნების მაგალითიდან გამომდინარე.

სწორედ აქედან გამომდინარე, შემთხვევითი არ იყო, რომ 1980-იანი წლების ბოლოს ვან დე კაას მიერ გამოითქვა მოსაზრება მეორე დემოგრაფიული გადასვლის შესახებ.

მეორე დემოგრაფიული გადასვლა დემოგრაფიული განვითარების ეტაპია, რომელიც გულისხმობს შობადობის შემცირებას დაბალ დონემდე, დემოგრაფიულ დაბერებას, არასტაბილურ ქორწინებას, განქორწინებათა მატებას, თავისუფალ კავშირთა და ქორწინების გარეშე შობადობის ზრდას და ა.შ. მიიჩნევენ, რომ მეორე დემოგრაფიული გადასვლა ინდივიდუალური ავტონომიისა და არჩევანის უფლების ზრდის შედეგია, რომელიც

თავის მხრივ დაკავშირებულია მოდერნიზაციისა და დემოკრატიზაციის გაფართოებასთან.

ბიოლოგია და უშუალოდ განმსაზღვრელი ფაქტორები. მაღალიდან დაბალ შობადობაზე გადასვლა ძირითადად იმ შეხედულებას ეფუძნება, რომ გადასვლის შემდგომ ეტაპზე ბავშთა შობა წარმოადგენს ცოლ-ქმრისა, ან ცალკეული პიროვნების ცნობიერი გადაწყვეტილებისა და შეზღუდვის შედეგს, მაშინ როდესაც გადასვლამდე არსებითი მნიშვნელობა აქვს ბიოლოგიურ პრინციპებს, შეუზღუდავ შობადობას.

ამასთან დაკავშირებით არსებითი მნიშვნელობა გააჩნია ბუნებრივი შობადობის ცნებას.

ეს ის შობადობაა, რომელიც არ იზღუდება ჩასახვის საწინააღმდეგო საშუალებებითა და ხელოვნური აბორტებით. ერთმანეთთან არ უნდა გაგვიგივეოთ ბუნებრივი შობადობა და ნაყოფიერება, ვინაიდან ნაყოფიერება ბოლომდე არ რეალიზდება ბუნებრივ შობადობაში.

ნაყოფიერება წარმოადგენს ქალის, მამაკაცის ან საქორწინო წყვილის განაყოფიერებისა და ცოცხალი ბავშვების დაბადების ბიოლოგიურ უნარს. ნაყოფიერება ძირითადად დამოკიდებულია გენეტიკურ თავისებურებებზე, მეუღლეების ჯანმრთელობის მდგომარეობაზე, ქორწინებაში მეუღლეთა თვისებების შეთავსებაზე. ქალის ნაყოფიერება ხასიათდება ჩასახვის უნარით, ნაყოფის მუცლით ტარებით და ცოცხალი ბავშვის დაბადებით, ხოლო მამაკაცის ნაყოფიერება – განაყოფიერების უნარით. ამასთან, ცნობილია, რომ მეუღლეები, რომლებსაც ცალ-ცალკე გააჩნიათ ნორმალური ნაყოფიერება, რეგულარული სქესობრივი ურთიერთობისა და კონტრაცეპციის გამოუყენებლობის შემთხვევაშიც ვერ აღწევენ ჩასახვას, რაც მათი ბიოლოგიური შეუთავსებლობის შედეგია.

ინდივიდუალური ნაყოფიერება ფართო საზღვრებში ვარირებს, სრული უნაყოფობიდან 35 ცოცხლად დაბადებულ ბავშვამდე მთელი ცხოვრების მანძილზე

(ერთნაყოფიანი მშობიარობისას). ადამიანის საშუალო სახეობრივი ნაყოფიერება შეადგენს 10-12 ცოცხლად დაბადებას მთელი ცხოვრების განმავლობაში ან 12-15 ორსულობას (მკვდრადშობადობისა და მუცლის მოწყვეტის ჩათვლით).

ბუნებრივი შობადობის კონცეფცია გამოიყენება ბავშვთა შობის შიგაოჯახური რეგულირების ხარისხის გასაზომად, რომელიც განისაზღვრება ფარდობითი სხვაობით რეალურ შობადობასა და ბუნებრივ შობადობას შორის. ენსლი კოულის მიხედვით ერთი ქალის მიერ ცოცხლად დაბადებული ბავშვების საშუალო ჰიპოთეზური რაოდენობა შეიძლება შეადგენდეს 12,44 15-49 წლის ინტერვალისათვის, ხოლო ბორისოვის შემთხვევაში – 7,95 20-49 წლის ინტერვალისათვის.

ტერმინი “ბუნებრივი შობადობა” 1961 წელს შემოიღო ფრანგმა დემოგრაფმა ლუი ანრიმ.

1978 წელს ჯონ ბონგარტის მიერ შემოთავაზებულ იქნა შობადობის უშუალო ფაქტორების გავლენის მოდელი. ის წარმოადგენს განსხვავებას შობადობის პოტენციურად შესაძლებელ დონესა და შობადობის რეალურ დონეს შორის. ბონგარტის შეფასებით ნაყოფიერების ჯამობრივი კოეფიციენტი 15,3-ის ტოლია.

შობადობის ეკონომიკური თეორიები

ზოგიერთთა მიდგომით ოჯახში ბავშვების რაოდენობა განისაზღვრება ინდივიდუალური გადაწყვეტილებით, რომელიც განიხილება შემოსავლისა და ფასების ეკონომიკური კონტექსტის ფარგლებში.

გარი ბეკერმა (1960-1991) განავითარა სამომხმარებლო არჩევანის თეორია, რომელიც ცნობილია ჩიკაგოს სკოლის ახალი საშინაო ეკონომიკის სახელით.

აღნიშნული მიკრო-ეკონომიკური მიდგომა მოიცავს როგორც შემოსავლისა და ფასების ცვალებადობას, ისე ბავშვების ხარისხსა და ბიუჯეტის შეზღუდვას დროის განაწილებისა და ღირებულებების გათვალისწინებით.

ნავარაუდევია, რომ შინამეურნეობები აწარმოებენ უამრავ სამომხმარებლო საქონელს, მათ შორის ბავშვებს.

ეს მოდელი აკავშირებს ბავშვთა შობასთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებებს შინამეურნეობების სხვა გადაწყვეტილებებთან.

ბავშვთა ხარისხის ცნება ცენტრალურია ბეკერის თეორიაში და გამოიყენება შემოსავლისა და ბავშვების რაოდენობის შორის კავშირის ასახსნელად. ბავშვთა ხარისხი, ბეკერის აზრით, ელასტიურია, თუ მხედველობაში მივიღებთ შემოსავალს, მაშინ როდესაც აღნიშნული არ ეხება ბავშვების რაოდენობას. ეს გულისხმობს იმას, რომ ბავშვების სასურველი რაოდენობა შეიძლება შემცირდეს შემოსავლის ზრდასთან ერთად, რადგან თითოეულ ბავშვზე დანახარჯები შეიძლება გაიზარდოს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ბავშვთა ხარისხის ელასტიურობის მიუხედავად, ოჯახში დაბადებული ყველა ბავშვი ერთი და იგივე ხარისხის მქონეა.

ეს ვარაუდი უარყოფილია ემპირიულად მიღებული მრავალი მონაცემით.

სამომხმარებლო არჩევანის თეორიის ახალი ეკონომიკური ვერსია დამუშავებულ იქნა რიჩარდ ესტერლინის მიერ (1975-1985).

მოცემული მოდელიდან გამომდინარეობს, რომ შობადობის ყველა განმსაზღვრელი ფაქტორი – ჯანმრთელობა, განათლება, ურბანიზაცია და ა.შ. – დამოკიდებულია ოჯახში ბავშვების ყოლაზე, შემოსავალზე, ფასებზე, ბავშვთა დახმარებაზე. მოტივაცია ბავშვთა შობის შესაზღუდად მხოლოდ მაშინ გამოვლინდება, თუ ბავშვების დაკმაყოფილება გადააჭარბებს მათზე მოთხოვნილებას და, რაც უფრო დიდია ბავშვების დაკმაყოფილება, მოთხოვნილებასთან შედარებით, მით უფრო მაღალია ბავშვთა შობის შეზღუდვის მოტივაცია.

ესტერლინს მიაჩნია, რომ პიროვნების სასურველი ცხოვრების სტილი ყალიბდება მშობლების ოჯახში ახალგაზრდობაში შექმნილი გამოცდილების საფუძველზე.

შობადობის ეკონომიკური თეორიები გამდიდრებულ იქნა *ფსიქოლოგიური მიდგომით*. მათ შორის აღსანიშნავია ბავშვთა შეფასების მიდგომა და ფსიქოლოგიური შეფასებითი ალბათობის მოდელის გამოყენება.

ბავშვთა შეფასების მიდგომა ეფუძნება მასლოუს შეხედულებებს. მის საფუძველზე ჰოფმანმა აჩვენა, რომ ბავშვთა ყოლის მოტივაცია დამოკიდებულია ბავშვების მიმართ ეკონომიკურ და არაეკონომიკურ დანახარჯებზე. ბავშვების შეფასება, მოცემულ სქემაში, გამოვლინდა როგორც შუალედური ცვლადი სოციალურ-ეკონომიკურ, კულტურულ, სქესობრივ ასპექტებსა და რეპროდუქციულ ქცევას შორის კავშირის ახსნისას. მოცემული მიდგომის ემპირიული მასალა მოპოვებულ იქნა მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში ჩატარებული გამოკვლევების საფუძველზე 1970-იანი წლების ბოლოსა და 1980-იანი წლების დასაწყისში.

შეფასებითი ალბათობის მოდელი დემოგრაფიაში წარმოადგენდა მცდელობას დაეკავშირებინა ერთმანეთთან შობადობა, კონტრაცეპტივების გამოყენება და ქალთა შრომის ბაზარზე მონაწილეობა.

მოცემულ მოდელში არსებითია ის მდგომარეობა, რომ რეპროდუქციული ქცევის სარწმუნო მაჩვენებელი განისაზღვრება განზრახვით. ამასთან, მოცემული მოდელი ითვალისწინებს სოციალური გარემოს გავლენას შობადობაზე.

ტექნოლოგიებისა და შეხედულებების დიფუზიური მოდელები.

წლების განმავლობაში დემოგრაფიული გადასვლის თეორია შეივსო დამატებითი შეხედულებებით. მათ შორის იყო მრავალი მცდელობა ეკონომიკური კუთხით მიდგომისა, რომლებიც ნაკლებად წარმატებული აღმოჩნდა. კულტუროლოგიური მიდგომები უფრო იმედის მომცემი აღმოჩნდა. მათ კვალდაკვალ დემოგრაფიის თეორიაში შევიდა დიფუზიის კონცეფციები. მოცემულ მოდელში დიფუზია აიხსნება როგორც პროცესი, სადაც

ახალი სოციალური ნორმები ვრცელდება ერთი ადგილიდან, სოციალური ჯგუფიდან ან პიროვნებიდან მეორეში. ახალი შეხედულებების, ან ტექნოლოგიების გავრცელებას მოსდევს ცხოვრების წესის გარკვეული მოდიფიკაცია. განსხვავება შობადობაში შეიძლება გამოწვეული იყოს ეთნიკურობით. შობადობის ცვალებადობა შეიძლება დამოკიდებული იყოს კომუნიკაციური არხების გავრცელებასთან და მიგრაციასთან. ტაილანდის მაგალითზე ისიც კი იყო ნაჩვენები, რომ კონტრაცეპციის მეთოდების გამოყენება სოფლის მოსახლეობაში დამოკიდებულია სასაუბრო ენაზე.

კულტუროლოგიური, სტრუქტურული და სოციალური ორგანიზაციის მიდგომები.

შობადობის ეკონომიკური, ფსიქოლოგიური და უშუალო დეტერმინანტების მიდგომებისაგან განსხვავებით მათ არა აქვთ კონცეფციის, ან თეორიის სისტემის ჩამოყალიბებული სახე. მათთვის ძირითადად დამახასიათებელია ის, რომ ისინი ფოკუსირდებიან საზოგადოების, კულტურის ან სოციალური ორგანიზაციის სტრუქტურულ დონეზე. ისინი შეიცავენ ასპექტებს სოციოლოგიიდან ან ანთროპოლოგიიდან და მთლიანობაში შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც დემოგრაფიული გადასვლის თეორიის გამდიდრება ან მოდიფიკაცია.

მოცემულ მიდგომებში განიხილება ისეთი საკითხები, როგორცაა ჰომეოსტატურობა, წარმოების სახეები, კეინის რისკისა და დაზღვევის ინსტიტუციონალური მიდგომა, კოლდუელის კეთილდღეობის თეორია, ოჯახზე ორიენტირებული ანალიზი, მეორე დემოგრაფიული გადასვლა და სხვა.

კონცეფციათა ნაწილი შობადობას უკავშირებს ბავშვების სარგებლიანობას. **შობადობის სარგებლიანობის კონცეფციების** ძირითადი არსი შემდგომში მიდგომარეობს: ბავშვების მაღალ სარგებლიანობას მაღალი შობადობა მოჰყვება, ხოლო დაბალ სარგებლიანობას – დაბალი შობადობა. აქ ძირითადად

მხედველობაში აქვთ ბავშვების ეკონომიკური და სოციალური სარგებლიანობა.

შობადობის სარგებლიანობის კონცეფციების მიხედვით წარსულში მაღალი შობადობა გამოწვეული იყო ბავშვების ეკონომიკური და სოციალური სარგებლიანობით. ბავშვები წარმოადგენდნენ ოჯახის კეთილდღეობის საფუძველს. შობადობის სარგებლიანობის კონცეფციების თანახმად, თანამედროვე პერიოდში ბავშვებმა დაკარგეს წინანდებური ეკონომიკური და სოციალური სარგებლიანობა, რასაც მოჰყვა შობადობის შემცირება.

ერთ-ერთ ცენტრალურ ცნებას შობადობის თეორიაში წარმოადგენს *ბავშვთაცენტრიზმი*. ის შეიძლება განვსაზღვროთ როგორც მშობლების დამოკიდებულება ბავშვებისადმი თანამედროვე ოჯახში, რომელიც გულისხმობს მშობლების პასუხისმგებლობას ბავშვების კეთილდღეობისადმი. ძველი ოჯახის ცენტრში იმყოფებოდა მამის ავტორიტეტი. თანამედროვე ოჯახის ცხოვრება დამოკიდებულია ბავშვებსა და მათ მომავალზე. ამასთან, ბავშვთაცენტრიზმი შედარებით ახალი მოვლენაა, რომელიც უცხოა წარსული ეპოქის ოჯახებისათვის. ბავშვთაცენტრიზმის განვითარების შედეგად წინა პლანზე გამოდის მშობლების პასუხისმგებლობა შეილებისადმი, მათი სიცოცხლისადმი, ჯანმრთელობისადმი, განათლებისადმი, მომავლისადმი და სხვა. ბავშვთაცენტრიზმს გააჩნია დემოგრაფიული შედეგები. დემოგრაფების უმრავლესობას მიაჩნია, რომ ბავშვთაცენტრიზმი იწვევს ბავშვთა შობის ინტენსივობის შემცირებას.

ისტორიული ტიპების შობადობის კონცეფცია წარმოადგენს დემოგრაფიული გადასვლის კლასიკურ მოდელს. სადღეისოდ დემოგრაფიული გადასვლის თეორია პრაქტიკულად წარმოდგენილია აღნიშნული კონცეფციის საფუძველზე და ძირითადად ასეთად განიხილება მოცემულ სახელმძღვანელოში. მოსახლეობის აღწარმოების ტიპები და მისი პერიოდიზაცია ზემოთ იყო განხილული (იხ. დემოგრაფიული გადასვლის თეორია).

ისტორიული ტიპების შობადობის კონცეფციის თანახმად, შობადობის ერთი ტიპი განსხვავდება მეორისაგან არა იმდენად შესაბამისი ქცევის რაოდენობრივი მიზნებით, რამდენადაც უპირველეს ყოვლისა ამ ქცევის მართვის მეთოდებით, მოტივაციის ხასიათით, დემოგრაფიული ურთიერთობების მთელი წყობილებით.

ისტორიული ტიპების შობადობის კონცეფციისათვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს იმ მდგომარეობას, რომ ტრადიციული ტიპის შობადობისას აუცილებელი არ იყო მოთხოვნების გააზრება და სუბიექტის მიერ მოქმედებასა და შედეგს შორის კავშირის გაცნობიერება. შობადობის ტრადიციული ტიპისათვის უპირველეს ყოვლისა დამახასიათებელი იყო ბავშვთა შობის წარმართვისა და მშობლებისათვის მის სარგებლობას შორის კავშირის არარსებობა.

თვითონ არჩევის იდეა და თავისი ქცევიდან გამომდინარე, შედეგებს შორის კავშირურთიერთობა აბსოლუტურად უცხო იყო ტრადიციული საზოგადოების ადამიანისათვის (ბავშვთა შობის საკითხში). ის აზრი, რომ საკუთარი სურვილის მიხედვით შეიძლება მეტი ან ნაკლები ბავშვების გაჩენა, საერთოდ წარმოუდგენელია თანამედროვე საზოგადოებამდე (მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპამდე).

ისტორიული ტიპების შობადობის კონცეფციის თანახმად, შობადობის თანამედროვე ტიპამდე ადგილი არ ჰქონდა ბავშვთა შობის შიგაოჯახურ რეგულირებას როგორც მასობრივ მოვლენას. შობადობის თანამედროვე ტიპიდან მოყოლებული ბავშვთა შობის შიგაოჯახური რეგულირება დებულობს მასობრივ ხასიათს.

ისტორიული ტიპების შობადობის კონცეფციის მიხედვით, თანამედროვე ტიპამდე, ბავშვთა შობის შიგაოჯახური რეგულირების არარსებობა და შესაბამისად მაღალი შობადობა ძირითადად გარკვეულ, დაცვით რეაქციას წარმოადგენდა იმ დროს არსებული მაღალი მოკვდაობის წინააღმდეგ. მოკვდაობის შემცირებას მოჰყვა დემოგრაფიულ ურთიერთობათა

ცვლილება, ბავშვთა შობის საკითხისადმი მშობლების ცნობიერი დამოკიდებულება და ბავშვთა შობის შიგაოჯახური რეგულირების გავრცელება.

მოცემული კონცეფცია შემუშავებულ იქნა ანატოლი ვიშნევსკის მიერ ძირითადად 1972-1982 წწ.

დევის-ბლეიკის შობადობის კონცეფცია
წარმოადგენს დემოგრაფიული გადასვლის თეორიის ნაირსახეობას. იგი უარყოფს ჰომეოსტატური რეგულირების იდეას და ეფუძნება მოკვდაობის დინამიკისაგან შობადობის ევოლუციის ფარდობით დამოუკიდებლობის წანამძღვარს.

ამ კონცეფციაში მოსახლეობის აღწარმოების ორივე კომპონენტი განპირობებულია სოციალურ-ეკონომიკური პირობებით, მაგრამ ამ დეტერმინაციის მექანიზმები განსხვავებულია შობადობისა და მოკვდაობის შემთხვევაში.

დევის-ბლეიკის შობადობის კონცეფციის მიხედვით აგრარული საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური ორგანიზაცია განაპირობებს მრავალშვილიანობის სუბიექტურ რაციონალობას, მათ შორის მის ეკონომიკურ სარგებლობას. აქედან გამომდინარეობს, რომ შობადობის ტიპის შეცვლა დამოკიდებულია არა იმდენად მოკვდაობის შემცირებაზე, რამდენადაც ღრმა სოციალურ-ეკონომიკურ გარდაქმნებზე, რომლებიც აყალიბებენ საზოგადოებრივი წარმოების ინდუსტრიული ტიპის ორგანიზაციას.

მოცემული კონცეფცია შემოთავაზებულ იქნა ამერიკელი დემოგრაფებისკ. დევიდისა და ჯ. ბლეიკის მიერ 1949-1956 წწ. ნაშრომებში.

კოლდუელის შობადობის კონცეფცია წარმოადგენს დემოგრაფიული გადასვლის თეორიის ნაირსახეობას გარკვეული განსხვავებებით. ამ კონცეფციის თანახმად, მიღებული გადაწყვეტილებების იდენტურობისა და სოციალურად განსაზღვრული მიზნების ბუნებიდან გამომდინარე, შობადობას ყოველ საზოგადოებაში აქვს რაციონალური ხასიათი. შემგროვებელთა, მონადირეთა და მომთაბარე მესაქონლეთა “პრიმიტიული”

საზოგადოება და ტრადიციული საზოგადოება ახალისებს მაღალ შობადობას. ამისათვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს “სიმდიდრის ნაკადს” (ეკონომიკური სარგებლობა, რომელიც მიიღება სიცოცხლის მანძილზე პროდუქტების, ფულის, შრომის, მომსახურების, დაცვის, გარანტიების, სოციალური და პოლიტიკური მხარდაჭერის სახით). ეს “სიმდიდრის ნაკადი” შეიძლება მიმართული იყოს უმცროსი თაობიდან უფროსზე ან პირიქით. რეპროდუქციული ქცევის ტიპისათვის მნიშვნელოვანია ამ “ნაკადის” მიმართულება. როდესაც “ნაკადი” მიემართება ზევით, ე.ი. უფროსი თაობისაკენ, მაშინ არსებობს დაინტერესება მრავალრიცხოვან შთამომავლობაში და მიმდინარეობს შესაბამისი რეპროდუქციული ქცევა, რომელიც განსაზღვრავს შობადობის მაღალ დონეს. როდესაც “ნაკადი” მიემართება ქვემოთ, ე.ი. უმცროსი თაობისაკენ, მაშინ დაინტერესებას მრავალრიცხოვან თაობაში ადგილი არა აქვს, რასაც მოჰყვება შესაბამისი რეპროდუქციული ქცევა, რომელიც განსაზღვრავს შობადობის დაბალ დონეს. “პრიმიტიულ” და ტრადიციულ საზოგადოებაში “სიმდიდრის ნაკადი” მიემართება ქვემოთ, ხოლო ინდუსტრიულში – მშობლებიდან შვილებისაკენ, რაც იწვევს მათ შორის რეპროდუქციული ქცევის განსხვავებას.

კოლდუელის შობადობის კონცეფცია მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობს აგრეთვე ოჯახის ეკონომიკურ სტრუქტურას და საზოგადოების “კულტურულ სუბსტრუქტურას”. კოლდუელის შობადობის კონცეფციის მიხედვით რეპროდუქციული ქცევის ტიპის ცვლილებისათვის მნიშვნელობა აქვს ოჯახური წარმოების წესიდან კაპიტალისტურზე გადასვლასა და ბოლოს, კოლდუელის შობადობის კონცეფცია მიხედვით ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოადგენს “კულტურული სუბსტრუქტურა”, რომლის ცვლილებას მოჰყვება რეპროდუქციული ქცევის ახალი ნიმუშების მიღება. ამ ურთიერთქმედებაში გადამცემ რგოლს წარმოადგენს თაობათაშორისი “სიმდიდრის ნაკადი”.

მოცემული კონცეფცია შემოთავაზებულ იქნა ავსტრალიელი დემოგრაფისა და სოციოლოგის ჯონ კოლდუელის მიერ 1976-1981 წწ. ნაშრომებში.

შობადობის განწყობისეული კონცეფცია
განიხილავს რეპროდუქციულ ქცევასა და მის ევოლუციას ქართული ფსიქოლოგიური სკოლის განწყობის ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით. ამასთან დაკავშირებით გამოიყოფენ ფსიქიკური აქტივობის სამ დონეს, რომელიც განსაზღვრავს რეპროდუქციული ქცევის მიმდინარეობას და შობადობას.

პირველი დონის რეპროდუქციული განწყობისა და შესაბამისი რეპროდუქციული ქცევის ფორმირება წარმოადგენს ინდივიდის შინაგანი არაცნობიერი აქტივობის შედეგს. ასეთ შემთხვევაში ბავშვთა შობა განისაზღვრება ნაყოფიერებით და გამოიხატება ბუნებრივი შობადობით. რეპროდუქციული ქცევა მიმდინარეობს იმპულსურ დონეზე, ცნობიერების მონაწილეობის გარეშე და ადგილი არა აქვს ბავშვთა შობის შიგაოჯახურ რეგულირებას. ასეთი მდომარეობა არსებობდა უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე, მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპამდე.

ფსიქიკური აქტივობის მეორე დონე აღმოცენდება ობიექტივაციის საფუძველზე. ობიექტივაცია* ადამიანისათვის მისაღები ბავშვების რაოდენობის არჩევის საშუალებას წარმოადგენს. ობიექტივაციის შემდეგ ადამიანი ბავშვების შესაძლებელი, “განუსაზღვრელი” რაოდენობიდან ირჩევს ბავშვების გარკვეულ რაოდენობას, რომელიც მან უნდა იყოლიოს, ე.ი. ობიექტივაცია შერჩევითობის, ანუ არჩევანის შესაძლებლობას იძლევა, რასაც მანამდე არა აქვს ადგილი.

* ობიექტივაცია წარმოადგენს მხოლოდ ადამიანისათვის დამახასიათებელ აქტივობას. “ობიექტივაცია” არის ქცევის შეფერხების შედეგად ადამიანის აქტივობის შეჩერება, რათა აზროვნებისა და ნებულობის დახმარებით გამოინახოს სიტუაციისათვის ადეკვატური ქცევა.

ეს თეორიული შედეგი შემდგომში ნებელობის* დახმარებით ღებულობს პრაქტიკულ რეალიზაციას. ნებელობა წარმოადგენს მესამე, უმაღლესი დონის – სოციალურის – ძირითად ნიშანს და მის საფუძველზე მიიღწევა ბავშვთა შობის შიგაოჯახური რეგულირება, რომელიც დამახასიათებელია მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე და უახლესი ტიპისათვის.

შობადობის განწყობისეული კონცეფცია შობადობის ევოლუციისა და რეპროდუქციული ქცევის ერთი დონიდან მეორეზე გადასვლას უკავშირებს მოკვდაობის დინამიკასა და მის ცვალებადობას. შობადობის განწყობისეული კონცეფცია წარმოადგენს დემოგრაფიული გადასვლის თეორიის ნაირსახეობას.

მოცემული კონცეფცია შემოთავაზებულ იქნა გიორგი წულაძის მიერ 1984-1990 წლების ნაშრომებში.

რეპროდუქციული ქცევის დისპოზიციური რეგულაციის კონცეფცია ეფუძნება ვლადიმირ იალოვის პიროვნების სოციალური ქცევის დისპოზიციურ რეგულაციას.

გ. იალოვი დისპოზიციური რეგულაციისათვის იყენებს დიმიტრი უზნაძის განწყობის თეორიისათვის დამახასიათებელ ზოგად სქემას იმ განსხვავებით, რომ განწყობის ადგილი დისპოზიციას უკავია.

ამის გამო შობადობის განწყობისეულ კონცეფციასა და რეპროდუქციული ქცევის დისპოზიციური რეგულაციის კონცეფციას შორის პრინციპული განსხვავება არ არის. შობადობის განწყობისეული კონცეფციის შემთხვევაში რეპროდუქციული ქცევა შესაბამისი განწყობის რეალიზაციას წარმოადგენს, რომელიც “ბავშვების ყოლის მოთხოვნის”, შესაბამისი სიტუაციისა და ოპერაციული შესაძლებლობების საფუძველზე აღმოცენდება.

*ნებელობა – ადამიანის უნარი წარმართოს თავისი ქცევა და საქმიანობა პიროვნულად მისაღები სოციალურ ფასეულობათა სისტემის მიხედვით. ტერმინი “ნებელობა” დემოგრაფიაში ძირითადად გამოიყენება რეპროდუქციულ ქცევასთან დაკავშირებით.

რეპროდუქციული ქცევის დისპოზიციური რეგულაციის კონცეფციის მიხედვით დისპოზიციის სისტემა ქცევის რეგულაციის ძირითად ფსიქოლოგიურ მექანიზმს წარმოადგენს, რომელიც ბავშვების ყოლის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების სიტუაციით განისაზღვრება.

სადღეისოდ დისპოზიციური მექანიზმის მოქმედების საკითხი სოციალურ ფსიქოლოგიაში სათანადოდ არ არის დამუშავებული. ამ მხრივ განწყობის ზოგადფსიქოლოგიური თეორიის გამოყენებას რეპროდუქციული ქცევის ასახსნელად მეტი უპირატესობა გააჩნია.

ორივე კონცეფციის მიხედვით შობადობის ცვლილება ძირითადად გამოწვეულია ბავშვების ყოლის მოთხოვნილებების ცვალებადობით (შობადობის კლება – ბავშვების ყოლის მოთხოვნილებების შემცირებით).

არის განსხვავებებიც. რეპროდუქციული ქცევის დისპოზიციური რეგულაციის კონცეფციის მიხედვით შობადობა ყოველთვის სოციალურად განსაზღვრული იყო და არასოდეს არ ჰქონდა ადგილი “სტიქიურობას” (შორეულ წარსულშიც კი). შობადობის განწყობისეული კონცეფციის თანახმად გარკვეულ პერიოდში ბავშვთა შობა თავისუფალი იყო ყოველგვარი სოციალურისაგან და იმპულსურად მიმდინარეობდა.

რეპროდუქციული ქცევის დისპოზიციური რეგულაციის კონცეფცია ადამიანის ცნობიერებას ზოგადად ე.წ. “დემოგრაფიულ ცნობიერებას” უკავშირებს, მაშინ როდესაც შობადობის განწყობისეული კონცეფციის მიხედვით ადამიანს “ცნობიერება” საკვებით შეიძლება ჰქონდეს ჩამოყალიბებული, მაგრამ ბავშვთა შობას არაცნობიერად მიმართავდეს.

რეპროდუქციული ქცევის დისპოზიციური რეგულაციის კონცეფცია შემოთავაზებულ იქნა ანატოლი ანტონოვის მიერ 1980 წელს.

ზემოთ მოტანილ შობადობის კონცეფციებს მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვთ რეპროდუქციული

ქცევისა და შობადობის პროცესის შესწავლისა და გააგების საკითხში.

1.8. ეპიდემიოლოგიური და ჯანმრთელობის გადასვლის თეორია

ეპიდემიოლოგიური გადასვლის თეორია შემოთავაზებულ იქნა 1971 წელს ამერიკელი (აშშ) მეცნიერის აბდელ ომრანის მიერ. ეპიდემიოლოგიის ეტიმოლოგიიდან თუ გამოვალთ, ბერძნულად *epi* ნიშნავს ზე (თან, შემდეგ), *demos* – ხალხი და *logos* – სიტყვა, მოძღვრება.

ომრანის განმარტებით, ეპიდემიოლოგია წარმოადგენს იმის გამოკვლევას, რაც “შეეხება” ადამიანთა ჯგუფებს. ხოლო უფრო კონკრეტულად, ეპიდემიოლოგია შეისწავლის ავადობისა და მოკვდაობის განაწილებას, აგრეთვე ამ მოვლენათა დეტერმინანტებსა და შედეგებს მოსახლეობის ჯგუფებში.

ეპიდემიოლოგიური გადასვლის კონცეფცია მოწოდებულია ახსნას ავადობისა და მოკვდაობის მიზეზების მიხედვით განაწილების ისტორიული პროცესის ცვალებადობის მიზეზები და კანონზომიერებები.

ეპიდემიოლოგიური გადასვლის დეტერმინანტების, ხასიათისა და ტემპებიდან გამომდინარე, გამოყოფილ იქნა ეპიდემიოლოგიური გადასვლის სამი მოდელი: კლასიკური, ანუ დასავლეთის (აგებული ინგლისის, უელსის და შვედეთის მაგალითზე), აჩქარებული გადასვლის (აგებულია იაპონიის მაგალითზე) და თანამედროვე, ანუ შენელებული მოდელი (აგებული ჩილესა და შრი ლანკას მაგალითზე, დამახასიათებელი განვითარებადი ქვეყნებისათვის).

ეპიდემიოლოგიური გადასვლის კონცეფცია ეფუძნება რამდენიმე წანამძღვარს.

პირველი წანამძღვარი. მოკვდაობა და მოსახლეობის დინამიკა.

ეპიდემიოლოგიური გადასვლის კონცეფციის ძირითადი წინამძღვარი ის არის, რომ მოკვდაობა წარმოადგენს მოსახლეობის დინამიკის ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორს.

შობადობის მაქსიმუმი შეზღუდულია ბიოლოგიური ჩარჩოებით. თანამედროვე საზოგადოებამდე (ტრადიციულ საზოგადოებაში), ბავშვთა შობის შიგაოჯახური რეგულირების არარსებობის პირობებში, შობადობის მაქსიმალური დიაპაზონი ძირითადად შეადგენდა 30-50 დაბადებას მოსახლეობის 1000 სულზე.

მოკვდაობის დიაპაზონი კი გაცილებით ფართო იყო და მოკვდაობის კოეფიციენტის მყარი ზედა ზღვარი პრაქტიკულად არ არსებობდა. 30 გარდაცვალება მოსახლეობის 1000 სულზე უნდა მივიჩნიოთ სანდოდ მისი ქვედა ზღვარის განსაზღვრისას. მოკვდაობის ზედა ზღვარი, თანამედროვე საზოგადოებამდე, შეიძლება ყოფილიყო გაცილებით მეტი აღნიშნულ სიდიდეზე, ეპიდემიებისა და შიმშილობის წლებში.

იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც შობადობა აღწევდა ბიოლოგიურ მაქსიმუმს, არაიშვიათად დეპოპულაციას მაინც ჰქონდა ადგილი ეპიდემიების, ომებისა და შიმშილობების გამო, რომლებიც იწვევდნენ ძალიან მაღალ მოკვდაობას.

მოკვდაობის ცვალებადობის დიაპაზონი გაცილებით მეტი იყო, ვიდრე შობადობის მერყეობის დიაპაზონი.

მოსახლეობის განუხრელი ზრდის საწყისი პერიოდი, თითქმის ყველა ძველანაში, ხასიათდებოდა მოკვდაობის კოეფიციენტის მაჩვენებლებში ორი მნიშვნელოვანი ცვლილებით მაინც. კერძოდ, რქვევები ბახშირდა და ბახდა ნაკლებად მკვეთრი, ხოლო დასაწყისში მოკვდაობის ნელი და ზოგჯერ ძნელად შესამჩნევი შემცირება თანდათან დაჩქარდა და შემდეგ უკვე XX საუკუნეში განიცადა სტაბილიზაცია შედარებით დაბალ დონეზე.

ამასთან, მოსახლეობის რაოდენობის მუდმივმა გატებას დედამიწაზე თან ახლდა სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის განუხრელი ზრდა.

მეორე წანამძღვარი. ცვლილებები მოკვდაობისა და ავადობის მაჩვენებლებში.

ეპიდემიოლოგიური გადასვლის პერიოდში, მოკვდაობისა და ავადობის მაჩვენებლებში წარმოებს ხანგრძლივი ძვრა, რის შედეგადაც ავადობისა და მოკვდაობის ისეთი ძირითადი მიზეზები, როგორიც არის ინფექციურ დაავადებათა პანდემიები თანდათან ადგილს უთმობენ დეგენერაციულ (სისხლის მიმოქცევის სისტემის, ახალწარმონაქმნები, ნივთიერებათა ცვლის დარღვევის და სხვა) და პროფესიულ დაავადებებს.

ეპიდემიოლოგიურ გადასვლას, მოკვდაობის მაჩვენებლების მიხედვით, ჩვეულებრივ ჰყოფენ სამ მთავარ, თანმიმდევრულ პერიოდად (სტადიად).

1. *ავადობისა და შიმშილობის სტადია* ხასიათდება მოკვდაობისა და მოკვდაობის მერყეობის მაღალი დონით, რის შედეგადაც მოსახლეობის განუხრელი ზრდა შეუძლებელია. ამ პერიოდში სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა დაბადებისას დაბალ დონეზეა და მერყეობს 20 და 40 წელს შორის.

ამ პერიოდში მოკვდაობის ძირითად დეტერმინანტებად გვევლინება ეპიდემიები, შიმშილი, ომები. მაგალითად, ჯ.გრაუნტის გამოკვლევებიდან გამომდინარეობს, რომ XVII საუკუნის შუა პერიოდში, ლონდონში, გარდაცვლილთა 3/4 მოდიოდა ინფექციურ დაავადებებზე, შიმშილობასა და გინეკოლოგიური სახის გართულებებზე, ხოლო გულ-სისხლძარღვთა დაავადებებსა და კიბოზე მოდიოდა გარდაცვლილთა 6%-ზე ნაკლები.

2. *პანდემიების კლების სტადია* ხასიათდება მოკვდაობის თანდათანობითი კლებით. ამასთან, მოკვდაობის შემცირების ტემპი თანდათან ჩქარდება, იქიდან გამომდინარე, რომ ეპიდემიების პიკები ნაკლებად ხშირი ხდება, ან საერთოდ ქრება. სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა დაბადებისას მატულობს 30-დან 50 წლამდე. მოსახლეობა განუხრელად მატულობს.

3. *დეგენერაციული და პროფესიული დაავადებების სტადია* ხასიათდება მოკვდაობის შემდგომი შემცირებით, რომელიც სტაბილიზდება შედარებით დაბალ დონეზე. სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა დაბადებისას თანდათან იზრდება, ვიდრე არ გადააჭარბებს 50 წლის ასაკს. სწორედ ამ სტადიისას შობადობა ხდება მოსახლეობის მატების გადამწყვეტი ფაქტორი.

სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის ზრდასთან ერთად შეინიშნება ინფექციურ დაავადებათა თანდათანობითი შემცირება და იმავდროულად დეგენერაციულ დაავადებათა მატება.

ინფექციურიდან დეგენერაციულ დაავადებებზე გადასვლის დეტერმინანტები წარმოადგენენ რთულ მოვლენას. ასეთი დეტერმინანტების სამი ძირითადი კატეგორიის გამოყოფა შეიძლება.

1. **ეკობიოლოგიური დეტერმინანტები.** მოკვდაობის ეს დეტერმინანტები მოწმობენ რთული წონასწორობის არსებობაზე ავადმყოფობების გამომწვევეებს, გარემოში არახელსაყრელი პირობების დონესა და ორგანიზმის გამძლეობას შორის. ეს დეტერმინანტები არ/ან ძნელად ექვემდებარებიან აღწერას. მიუხედავად ამისა უდავოა, რომ ყვაველით დაავადების გამოკლებით, შავი ჭირისა და სხვა პანდემიური დაავადებების შემცირება ევროპაში არ იყო დაკავშირებული მედიცინის პროგრესთან.

2. **სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული დეტერმინანტები.** ისინი მოიცავენ ცხოვრების, ჰიგიენისა და კვების დონეს. ჰიგიენა და კვება იმიტომ არიან გაერთიანებული მოცემულ და არა სამედიცინო დეტერმინანტების ჯგუფში, რომ მათი გაუმჯობესება დასავლეთის ქვეყნებში სოციალური ცვლილებების შედეგი იყო და არა მიზანმიმართული ზომებისა მედიცინის სფეროში.

3. **სამედიცინო და საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სფეროს დეტერმინანტები.** ისინი მოიცავენ პროფილაქტიკური და სამკურნალო ხასიათის სპეციფიკურ ღონისძიებებს, მიმართულს დაავადებათა წინააღმდეგ. მათში შედის სანიტარული პირობების

გაუმჯობესება, პროფილაქტიკური აცრები და თერაპიული ეფექტური ზომების გატარება.

სამედიცინო და საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სფეროს ფაქტორები თავის მნიშვნელობას იძენენ ეპიდემიოლოგიური გადასვლის გვიანდელ სტადიაზე დასავლეთის ქვეყნების შემთხვევაში, მაგრამ დაჩქარებული და თანამედროვე ეპიდემიოლოგიური გადასვლის ტიპებისათვის მათი გავლენა საგრძნობია უკვე საწყის სტადიაზე.

მოკვდაობის კლება ევროპასა და უმრავლეს დასავლეთის ქვეყანაში, XIX საუკუნის განმავლობაში, რომელიც ასახულია ეპიდემიოლოგიური გადასვლის კლასიკურ მოდელში, განისაზღვრებოდა ეკობიოლოგიური და სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორების გავლენით. სამედიცინო ფაქტორების გავლენა, XX საუკუნემდე, ძირითადად შემთხვევით ხასიათს ატარებდა, ხოლო ამ დროისათვის ინფექციურ დაავადებათა პანდემიები უკვე მნიშვნელოვნად შემცირებული იყო.

მოკვდაობის შემცირება განვითარებად ქვეყნებში უფრო გვიანდელი მოვლენაა და როგორც ეპიდემიოლოგიური გადასვლის თანამედროვე (შენელებული) მოდელიდან ჩანს, აქ სამედიცინო ფაქტორებს გააჩნია უფრო უშუალო და მნიშვნელოვანი როლი.

მესამე წანამძღვარი. მოკვდაობის შედარებითი ალბათობა სქესისა და ასაკის მიხედვით. ეპიდემიოლოგიური გადასვლის განმავლობაში ჯანმრთელობისა და ავადობის მაჩვენებლების ყველაზე სიღრმისეული ცვლილებები შეიმჩნევა ბავშვებსა და ახალგაზრდა ასაკის ქალებში.

სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდა, რომელიც შეიმჩნევა პანდემიათა შემცირებასთან ერთად, ძირითადად შეეხო ორივე სქესის ბავშვებს და მდევრობითი სქესის მოზარდებსა და ფერტილური ასაკის ქალებს. ამის მიზეზი ის არის, რომ მოსახლეობის აღნიშნულ ჯგუფებში უფრო მაღალია მიდრეკილება

ინფექციური დაავადებებისადმი, რომლებიც დაკავშირებულია კვების ნაკლებობასთან.

მართალია, ცვლილებები ავადობის მაჩვენებლებსა და სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის ზრდაში შეიმჩნევა ყველა ასაკობრივ ჯგუფში, მაგრამ ბავშვთა მოკვდაობის ყველაზე მნიშვნელოვანი კლება აღინიშნება ერთიდან ოთხ წლამდე ასაკში.

15 წლამდე ასაკის ბავშვების მოკვდაობის მაჩვენებლების განუხრელი კლება განსხვავდება ქვეყნების მიხედვით.

მეთოხე წანამძღვარი. ეპიდემიოლოგიური გადასვლის პერიოდში სხვადასხვა ცვალებადი სიდიდეების ურთიერთგანპირობებულობა. მოცემული ეპიდემიოლოგიური გადასვლისათვის დამახასიათებელი ცვლილებები მოსახლეობის ჯანმრთელობისა და ავადობის მაჩვენებლებში მჭიდროდ არის დაკავშირებული დემოგრაფიულ და სოციალურ-ეკონომიკურ გადასვლებთან.

1. *ურთიერთკავშირი დემოგრაფიულ ცვლილებებთან.*

ეპიდემიოლოგიური გადასვლისას მოკვდაობის შემცირებას მოჰყვება შობადობისა და მოკვდაობის კოეფიციენტებს შორის სხვაობის ზრდა (პირველ და მეორე სტადიაზე), რაც ხელს უწყობს მოსახლეობის რაოდენობის მატებას.

იცვლება მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივი სტრუქტურა და კმაყოფაზე მყოფ პირთა წილი.

შობადობის შემცირება, ეპიდემიოლოგიური გადასვლის საშუალო და მომდევნო სტადიებზე, ძირითადად შემდეგი ფაქტორებით აიხსნება:

ა) *ბიოფიზიოლოგიური ფაქტორები.*

ახალდაბადებულებისათვის ალბათობის ზრდას, იცოცხლოს ჩვილობისა და ადრეული ბავშვობის ასაკზე მეტხანს, მოჰყვება მისი ძუძუთი კვების პერიოდის გახანგრძლივება, რაც ხელს უწყობს დედის მშობიარობის შემდგომი პერიოდის მატებას და წარმოადგენს ჩასახვის საწინააღმდეგო ბუნებრივ

საშუალებას. არსებული მონაცემებით, ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობის მიუხედავად, სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის ზრდასთან ერთად, თანდათან მატულობს ინტერგენეტიკური ინტერვალების სიგრძე. ინტერვალების ზრდა ახალგაზრდა, ფერტილური ასაკის ქალებში, რომლებმაც იყოლიეს ბავშვების მცირე რაოდენობა, ხელს უწყობს ცოცხლად დაბადებული ბავშვების საერთო რაოდენობის შემცირებას. ის წარმოადგენს იმ ძირითად მექანიზმს, რომელიც ცოცხლად მყოფთა მანვენებლების ზრდას უკავშირებს შობადობის შემცირებას.

ბ) სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორები.

სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის ამდღეობასთან ერთად უმჯობესდება კვება და სანიტარული პირობები, რასაც მოჰყვება გარდაცვალების ალბათობის შემცირება ბავშვობის ასაკში. ბავშვებისათვის გარკვეულ ასაკს მიღწევის ალბათობის ზრდასთან ერთად, მრავალშვილიანი ოჯახის ყოლის სურვილი შეიძლება შემცირდეს სოციალურ და ეკონომიკურ სისტემებში მიმდინარე ცვლილებების გავლენით, რის შედეგადაც ბავშვი უკვე აღმოჩნდება არა ოჯახის დამხმარე, არამედ ზედმეტი პირი. ამასთან ერთად ბავშვთა შობის კონტროლის ტექნოლოგიაში გაუმჯობესებები ხელს უწყობენ მცირეშვილიანი ოჯახის ნორმების დამკვიდრებას.

გ) ფსიქოლოგიური ფაქტორები.

ჩვილთა და ბავშვობის ასაკში ცოცხლად მყოფთა მანვენებლების ზრდა ძირს უთხრის სოციალურ, ეკონომიკურ და ფსიქოლოგიურ მიზეზთა კომპლექსებს, რომლებიც უბიძგებენ ადამიანებს ბევრი ბავშვის ყოლისაკენ, ხოლო საზოგადოებას – მაღალი შობადობის ორიენტაციისაკენ. როგორც კი ცოლ-ქმარი რწმუნდება, რომ მათი შთამომავლობა, განსაკუთრებით ვაჟი, მათზე მეტხანს იცოცხლებს, იზრდება ბავშვთა შობის შეზღუდვის ალბათობა. მცირდება არა მარტო მშობელთა ძალისხმევა “დაკარგული ბავშვების კომპენსაციისადმი”,

არამედ თვითონ მშობელთა ძალისხმევა და მათი ემოციები დებულობს თვისებრივად ახალ ელფერს, ვინაიდან ბავშვი მცირერიცხოვან ოჯახში შეიძლება დებულობდეს მეტ დაცვას, ზრუნვასა და უკეთეს აღზრდას.

2. ურთიერთკავშირი სოციალურ-ეკონომიკურ ცვლილებებთან.

ურთიერთკავშირი ეპიდემიოლოგიურ გადასვლასა და სოციალურ-ეკონომიკურ გარდაქმნებს შორის რთულ ხასიათს ატარებს. განვითარებულ ქვეყნებში ეპიდემიოლოგიური გადასვლა ძირითადად სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესებით იყო განპირობებული, განვითარებად ქვეყნებში კი – საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სფეროში მომხდარი ცვლილებებით. მოკვდაობისა და ავადობის შემცირება ხელს უწყობს შრომის ეფექტიანობის ამაღლებას და აქედან გამომდინარე ეკონომიკურ მწარმოებლურობას.

მოხმარებასა და წარმოებას შორის თანაფარდობას თუ გაავანალიზებთ სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის სხვადასხვა დონისათვის, შევნიშნავთ, რომ დაბადებისას 20-30 წლის სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის შემთხვევაში მოხმარების მოცულობა ჭარბობს წარმოებას.

40 და მეტი წლის სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის შემთხვევაში უკვე წარმოების მოცულობა აჭარბებს მოხმარებას. ამასთან, წარმოების მოცულობის ოპტიმალური მეტობა შეესაბამება 50 წელს სიცოცხლის მოსალოდნელ ხანგრძლივობას. შემდეგ, საპენსიო ასაკის მოსახლეობისათვის წარმოების მეტობა მოხმარებაზე მნიშვნელოვნად კლებულობს.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ წარმოების მოცულობის არსებითი მეტობა მოხმარებაზე 40-50 წლის სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობისას წარმოადგენს ნამეტს, რომელიც შეიძლება მიმართული იყოს კაპიტალდაბანდებებსა და ტექნიკის განვითარებაზე. სინამდვილეშიც, მთელი რიგი სადღეისოდ

განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკური აღმავლობის პერიოდი შეესაბამება სწორედ აღნიშნულ სიცოცხლის მოსალოდნელ ხანგრძლივობას დაბადებისას.

მეხუთე წანამძღვარი. ზემოთ მოყვანილიდან გამომდინარე, ეპიდემიოლოგიური გადასვლის მოდელების ძირითადი დამახასიათებელი ნიშნებია:

1. *ეპიდემიოლოგიური გადასვლის კლასიკური (დასავლეთის) მოდელი.*

დამახასიათებელი იყო დასავლეთ ევროპის უმრავლესი ქვეყნისათვის. მაღალი მოკვდაობა (30%-ზე მეტი) და მაღალი შობადობა (40%-ზე მეტი) ნელა და წინსვლით გადადის დაბალ მოკვდაობაზე (10%-ზე ნაკლები) და დაბალ შობადობაზე (20%-ზე ნაკლები).

კლასიკური გადასვლის პირვანდელი დეტერმინანტები იყო სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორები.

კლასიკური გადასვლის გვიანდელ სტადიაზე (XX საუკუნის 20-30-იანი წლები) მოკვდაობის ძირითადი მიზეზები იყო არა ინფექციური, არამედ დეგენერაციული და პროფესიული დაავადებები.

2. *ეპიდემიოლოგიური გადასვლის აჩქარებული მოდელი.*

მოცემული მოდელისათვის დამახასიათებელია მოკვდაობის სწრაფი, აჩქარებული შემცირება. ძირითადი თავისებურება ის არის, რომ მოკვდაობის 10%-მდე შემცირებისათვის საჭიროა გაცილებით ნაკლები დრო, ვიდრე კლასიკური გადასვლის მოდელის შემთხვევაში.

მოცემული გადასვლის მოდელის ქვეყნებში როგორც სახელმწიფოს, ისე ადამიანების მისწრაფებები და ინტერესები ხელს უწყობდა შობადობის შემცირებას შედარებით მოკლე დროში.

3. *ეპიდემიოლოგიური გადასვლის თანამედროვე (შენელებული) მოდელი.*

ასახავს გადასვლას, რომელიც დამახასიათებელია უმრავლესი განვითარებადი ქვეყნებისათვის. ამ ქვეყნების

ნაწილში მოკვდაობის შემცირება დაიწყო XX საუკუნის დასაწყისში, მაგრამ მისი კლება მიმდინარეობდა ნელა და არამყარად, ცვალებადობით. მოკვდაობის სწრაფი შემცირება, და ამასთან ფართომასშტაბიანი, შეინიშნება მხოლოდ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ.

ეპიდემიოლოგიური გადასვლის დეტერმინანტებად გვევლინება საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სფეროში გატარებული პროგრამები და ღონისძიებები.

ამ პროგრამებისა და ღონისძიებების მეშვეობით შესაძლებელი გახდა მოკვდაობის შემცირება, მაშინ როდესაც შობადობა რჩებოდა საკმაოდ მაღალ დონეზე, რასაც მოჰყვა მოსახლეობის სწრაფი მატება.

მოცემული მოდელის ქვეყნებში, მართალია, ქალებისა და ბავშვების მიერ გარკვეული ასაკის მიღწევის საკითხში წარმატებებს აქვს ადგილი, მაგრამ ჩვილთა და ბავშვების მოკვდაობა მაინც ძალიან მაღალ დონეზე რჩება.

ბოლო დროს, ეპიდემიოლოგიური თეორიის გვერდით, თუ მის სანაცვლოდ, შემუშავებულ იქნა ჯანმრთელობის გადასვლის თეორია.

ტერმინი – “ჯანმრთელობის გადასვლა” – დაფუძნებას იწყებს 1991 წელს, როდესაც ჯონ კოლდუელმა, ჯულიო ფრენკმა და სხვებმა პროცესის ზოგადი დახასიათებისათვის შემოიღეს აღნიშნული ცნება. მათი განმარტებით ჯანმრთელობის გადასვლის თეორიას უნდა აეხსნა ჯანმრთელობის მდგომარეობის ეპიდემიოლოგიური მახასიათებლების ცვლილება.

ჯანმრთელობისა და ეპიდემიოლოგიური გადასვლის თეორიები გარკვეულწილად მსგავსია.

ჯანმრთელობის გადასვლის თეორია ეფუძნება იმ ძირითად პოსტულატს, რომ დაავადებები დემოგრაფიული თვალსაზრისით შეიძლება დანახულ იქნას, უპირველეს ყოვლისა, როგორც სიკვდილის მიზეზი და სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის განსაზღვრელი. ამდენად, აღნიშნული წარმოდგენს მოსახლეობის დინამიკის ერთ-ერთ ძირითად კომპონენტს.

თითქმის იმავე დროს, როდესაც აბდელ ომრანმა გამოაქვეყნა თავისი თეორია, მირკო გრმეკმა (1969 წელი) შემოგვთავაზა პათოცენოზის (pathocenosis) კონცეფცია, რომელიც შემდეგ უფრო განავრცო და ფუნდამენტური სახით წარმოადგინა (1983 წელი).

მირკო გრმეკი აღნიშნავს, რომ პათოცენოზში შეიძლება არსებობდეს ურთიერთობის სამი ტიპი: სიმბიოზი, ანტაგონიზმი და ინდიფერენტულობა.

მირკო გრმეკის შეხედულებით ინდიფერენტულობა ყველაზე ხშირი მდგომარეობაა.

სიმბიოზის შემთხვევები შეიძლება გამოწვეული იყოს გენეტიკური, ეკოლოგიური და სოციალური მიზეზებით, რომლებიც ხშირად ერთიანად წარმოგვიდგებიან.

ანტაგონიზმის შემთხვევები უფრო ფარულ სახეს ატარებენ. მაგ., ტუბერკულოზით გამოწვეულ ინფექციას შეუძლია გამოიწვიოს იმუნიზაცია კეთრის საწინააღმდეგოდ. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში კეთრის უკუგდებას მ. გრმეკი უკავშირებს ტუბერკულოზის გავრცელებას.

პირველი პათოცენოზისათვის დამახასიათებელი იყო ძლიერი ინფექციური დაავადებებისა და ეპიდემიების არსებობა ხანგრძლივი დროის განმავლობაში (კლასიკური საბერძნეთი).

მეორე პათოცენოზისათვის ასევე დამახასიათებელი იყო ეპიდემიების გავრცელება, მაგრამ წინანდელთან შედარებით უფრო მოკლევადიანი (იბერია, იტალია).

მესამე პათოცენოზისათვის დამახასიათებელია დიდი ეპიდემიები, რომლებიც ხანგრძლივ პერიოდს მოიცავენ (რომის იმპერიის დაცემის პერიოდი).

მეოთხე პათოცენოზის პერიოდი გავრცელებული იყო 440-800 წლებში. მისთვის დამახასიათებელია კეთრისა და შავი ჭირის გავრცელება, თუმცა უკანასკნელი მალევე გაუჩინარდა (ევროპა).

მეხუთე პათოცენოზი მოიცავს 800-1100 წლების პერიოდს. ამ დროს გაუჩინარდა როგორც შავი ჭირი და ყვავილი, ისე რეგრესი განიცადა კეთრმა. მოსახლეობამ დაიწყო მატება, თუმცა სოფლის მეურნეობის განვითარებას მოჰყვა ჭვავის პარაზიტული სოკოთი

გამოწვეული ჭირი, რომელიც ცენტრალური აზიიდან შემოვიდა. ასევე გავრცელდა მალარია და იფეთქა გრიპის ეპიდემიებმა.

მექვსე პათოცენოზი მოიცავს 1100-1347 წლებს. თავი იჩინა ყვავილმა და კეთრმა. გაიზარდა ტუბერკულოზი, თუმცა მოცემული პერიოდი თავისუფალი იყო დიდი ეპიდემიისაგან. XIV საუკუნის მიჯნაზე ევროპის მოსახლეობა მნიშვნელოვნად გაიზარდა.

მეშვიდე პათოცენოზი 1347 წლიდან იწყება და 1550 წლამდე გრძელდება. 1347 წელს ევროპაში გავრცელებას იწყებს შავი ჭირი. იმავე დროს თავი იჩინა დიზენტერიამ და ყვავილმა. XV საუკუნის შუა პერიოდისათვის ევროპის მოსახლეობა ნახევარზე მეტად შემცირდა.

მერვე პათოცენოზი შეესაბამება რენესანსის ხანას (1550-1700 წწ.). შავი ჭირი და კეთრი პრაქტიკულად გაუჩინარდა. მეორეს მხრივ, ევროპაში გავრცელებას იწყებს დიფტერია, ტიფი, ხოლო ამერიკიდან შემოტანილ იქნა სიფილისი.

მეცხრე პათოცენოზი მოიცავს XVIII საუკუნეს. ამ დროს გაიზარდა ყვავილითა და ტიფით დაავადებათა სიხშირე, თავი იჩინა გრიპმა, გაიზარდა სიფილისის დაავადებათა შემთხვევები, კვლავ გამოჩნდა მალარია.

მეათე პათოცენოზი იწყება XIX საუკუნის მიჯნაზე. ამ დროს მიღწეული წარმატებებიდან შესაძლებელი გახდა ინფექციური დაავადებების შეზღუდვა. მნიშვნელოვნად შეიძლება ჩაითვალოს ჰიგიენის სფეროში მიღწეული წარმატებები. მიუხედავად ამისა იმრავლა ტუბერკულოზის დაავადებამ და უბედურმა შემთხვევებმა.

მეთერთმეტე პათოცენოზის დასაწყისად მიიჩნევენ XX საუკუნის მიჯნას, როდესაც მედიცინის მიღწევებმა შესაძლებელი გახადა ინფექციური დაავადებების წინააღმდეგ რადიკალური ზომების მიღება.

ვაქცინაციად, ბოლო ორმა პათოცენოზმა კაცობრიობა მიიყვანა ახალ მდგომარეობამდე. წარსულში დაავადებებთან ბრძოლა ადამიანის მხრივ ირიბ როლს

თამაშობდა. სადღეისოდ მთავარ ფაქტორს წარმოადგენს ადამიანის ჩარევა და მისი ზემოქმედება დაავადებებზე.

დემოგრაფიული თვალსაზრისით, მოცემულ შემთხვევაში, მნიშვნელოვანია სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის ცვლილება. მართალია სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა სადღეისოდ მნიშვნელოვნად გაზრდილია, მაგრამ XXI საუკუნეშიც რეგიონებსა და ქვეყნებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავება შეიმჩნევა, რაც საერთო ჯამში ჯანმრთელობის მდგომარეობის უთანასწორობიდან გამომდინარეობს. მაგ., იაპონიაში სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა დასაბადებისას ორივე სქესისათვის 83 წელს შეადგენს. მაშინ, როდესაც რუსეთში 67 წელია, ხოლო აფრიკაში – საშუალოდ 57 წლის ფარგლებშია. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ 1960-იანი წლების შუა პერიოდში იაპონიისა და რუსეთის მოსახლეობას მსგავსი სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა ჰქონდათ.

19. გარე მიგრაციის თეორიები

გარე მიგრაციის თეორიის შექმნას დიდი ხნის ისტორია აქვს. XIX საუკუნის ბოლოს ერნსტ რავენშტაინმა (1885, 1889) ჩამოაყალიბა მიგრაციის კანონები, ინგლისში მიგრაციის ემპირიული ანალიზის საფუძველზე და ამ ფენომენის გასაანალიზებლად პირველი თეორიული სტრუქტურა შექმნა. თუმცა ზოგიერთ მის მიერ შემოთავაზებულ პრინციპს ვერ უწოდებ უნივერსალურს, მათი უმრავლესობა მაინც წარმატებით გამოიყენებოდა XX საუკუნეში მიგრაციის ტენდენციების ასახსნელად. რავენშტაინი ამტკიცებდა, რომ მიგრაციის ძირითადი მიზეზია ეკონომიკური ფაქტორი და მიგრაციის ძირითადი მიმართულებაა აგრარული დასახლებებიდან ინდუსტრიული და კომერციული ცენტრებისკენ.

1.9.1. ეკონომიკური მიდგომა

ეკონომიკური თვალსაზრისით, გარე მიგრაცია შრომის ხელახალი დანაწილების მექანიზმია. შესაბამისად, გარე მიგრანტებს აიგივებენ მუშებთან და არსებული ეკონომიკური თეორიები ცდილობენ შრომითი მიგრაციის ახსნას, მოიაზრებენ რა მის ქვეშ ეკონომიკურად აქტიური ინდივიდების საერთაშორისო მოძრაობას. შესაძლოა, უძველესი თეორია, რომელიც მიზნად ისახავდა შრომითი მიგრაციის ახსნას, ადამ სმიტისა და მისი პერიოდის ეკონომისტების ნააზრევადან მოდის, რომლებიც ამტკიცებდნენ, რომ შრომითი მიგრაციის მიზეზია შრომაზე განსხვავებული მოთხოვნა სხვადასხვა ადგილებში. ამდენად, ადამ სმიტი ამბობდა, რომ აუცილებელია ადგილი ჰქონდეს შრომის თავისუფალ ცირკულაციას, რათა ხელი შეეწყოს მუშების ბუნებრივ მოძრაობას დაბალი ანაზღაურების მქონე ადგილებიდან მაღალი ანაზღაურების მქონე ადგილებში, რომ მოხდეს ეკონომიკური პროგრესი როგორც მიგრანტთა სამშობლოში, ისე მიგრაციის ადგილებში, და რომ თავად მიგრანტების პროგრესსაც ჰქონდეს ადგილი.

1.9.2. მიგრაციის ნეოკლასიკური თეორია

თანამედროვე მკვლევრებმა (ჯონ ჰარისი და მაიკლ ტოდარო – 1970; მაიკლ ტოდარო – 1976) მოახდინეს კლასიკური თეორიის მოდიფიკაცია და მიგრაციის ნეოკლასიკური თეორია შეიმუშავეს, რომლის თანახმად, ის ქვეყნები, სადაც შრომის მაღალი წილია კაპიტალთან შედარებით, ნაკლები საბაზრო ანაზღაურებით გამოირჩევიან, ის ქვეყნები კი, სადაც შრომის დაბალი წილია კაპიტალთან შედარებით, მეტი საბაზრო ანაზღაურებით გამოირჩევიან. ეს სხვაობები შემოსავალში უბიძგებს მუშებს დაბალი ანაზღაურების ქვეყნებიდან მაღალი ანაზღაურების ქვეყნებს მიაშურონ; შედეგად კი, მუშახელის რაოდენობა კლებულობს და ანაზღაურება იზრდება მიგრანტთა სამშობლოში და მუშახელის რაოდენობა იზრდება და ანაზღაურება კლებულობს

მიგრაციის ადგილებში, იქმნება რა ვითარება, როცა სხვაობა ანაზღაურებაში ასახავს მხოლოდ მიგრაციის ხარჯებს. ამ მომენტში გარე მიგრაცია წყდება.

19.3. მიგრაციის ახალი ეკონომიკა

ნეოკლასიკური თეორიის შეზღუდვებმა ახალი თეორიების გაჩენა გამოიწვია, რომელთა შორის უახლესია მიგრაციის ახალი ეკონომიკის თეორია, რომელიც ფოკუსირებას ახდენს მიკროეკონომიკურ დონეზე, თუმცა მიიჩნევს, რომ ადამიანები ინდივიდუალურად კი არ იღებენ მიგრაციის გადაწყვეტილებას, არამედ ჯგუფთან, ძირითადად შინამეურნეობასთან თუ ოჯახთან შეთანხმებით, რათა მაქსიმალურად გაზარდონ მოსალოდნელი შემოსავალი და მინიმალურად შეამცირონ საბაზრო ჩავარდნასთან დაკავშირებული რისკი, რაც საკმაოდ ხშირია განვითარებად ქვეყნებში, სოცუზრუნველყოფისა და სოციალური დაზღვევის არარსებობის გამო (სტარკი, 1991). ამ თეორიის თანახმად, შინამეურნეობები ამცირებენ ეკონომიკურ რისკს იმით, რომ შრომითი ძალის გადანაწილებას ახდენენ. ამ პერსპექტივიდან, ოჯახის გარკვეული წევრების გაგზავნა სხვა ქვეყანაში სამუშაოდ, სადაც ხელფასები და სამუშაო პირობები დამოუკიდებელია ადგილობრივი ეკონომიკური პირობებისგან, ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესებისაგან დაზღვევის საშუალებას წარმოადგენს. გარე მიგრაციის შედეგად მიღებული სარგებელი ეხმარება შინამეურნეობებს გარკვეული კაპიტალის შოვნის გზით, პროდუქტიულობა აიმაღლოს მშობლიურ ქვეყანაში. მიგრაციის ეს ფუნქცია საკმაოდ მნიშვნელოვნად არის მიჩნეული განვითარებადი ქვეყნებისათვის, სადაც კაპიტალის ბაზარი სუსტია, უამრავ ადამიანს არ შესწევს უნარი ისარგებლოს საბანკო მომსახურებით და ა.შ. ამ თეორიის თანახმად, როცა მიგრანტთა ოჯახების ეკონომიკური პირობები უმჯობესდება ამ რეგიონში მცხოვრებ სხვა ოჯახებთან

შედარებით, ამ უკანასკნელთაც უჩნდებათ მიგრაციის სურვილი, მაშინაც კი, თუ ადგილი არა აქვს მოსალოდნელი შემოსავლის ცვლილებას.

1.9.4. ოჯახური მიგრაცია და მიგრაციის სელექციურობა

ეს თეორია ნეოკლასიკური მოდელის გაფართოვებას წარმოადგენს, მიიხნევს რა, რომ მიგრაციის დიდი ნაწილი მოიცავს მთელი ოჯახების მიგრაციას და არა ცალკეული ოჯახის წევრებისა. მინსერი (1978) იკვლევდა ოჯახის სხვადასხვა წევრზე შემოსავლის განსხვავებული ოდენობის გავლენას. ასეთი მიდგომა უფრო რეალისტურია, რადგან ოჯახის ერთი წევრი შეიძლება მოელოდეს ზრდას, მეორე კი – დანაკარგს პოტენციურ შემოსავალში მიგრაციის ქვეყანაში. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ოჯახი შედგება ერთზე მეტი ეკონომიკურად აქტიური პიროვნებისაგან, კონფლიქტური მიზნების წარმოშობის ალბათობა რეალურად არსებობს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ოჯახში ორი დაქორწინებული ზრდასრული ადამიანია, მათზე დამოკიდებული ან დამოუკიდებელი შვილებით, მინსერი (1978) აჩვენებს, რომ მიგრაციამ შეიძლება წარმოშვას „მჭიდროდ დაკავშირებული წამსვლელები“ ან „მჭიდროდ დაკავშირებული დამრჩენები“.

ბორჯასმა და ბრონარსმა (1989) გამოიყენეს მინსერის თეორია, რათა გაეანალიზებინათ შეერთებულ შტატებში მიგრაციის სელექციურობა. მხოლოდ ინდივიდუალური მიგრანტების შესწავლის საფუძველზე, ბორჯასმა (1987) აჩვენა, რომ მიგრანტის სამშობლოსა და მიგრაციის ქვეყანას შორის შემოსავლის სხვაობა გავლენას ახდენს იმ ადამიანის ტიპზე, რომელიც მიგრაციაში მიდის.

1.9.5. ორმაგი შრომითი ბაზრის თეორია

მიგრაციის ნეოკლასიკური თეორიისა და მიგრაციის ახალი ეკონომიკის თანახმად, მიგრაცია ძირითადად

ინდივიდებისა თუ ოჯახების მიერ გაკეთებული რაციონალური არჩევანის შედეგს წარმოადგენს. ამის საპირისპიროდ, სხვა ეკონომიკური თეორიები საკითხს მაკროეკონომიკური თვალსაზრისით უდგებიან და ამტკიცებენ, რომ გარე მიგრაცია ძირითადად იმ საერთაშორისო ძალების ზემოქმედების პროდუქტია, რომელიც ინდივიდუალურ არჩევანს სცილდება და ზღუდავს მას. ორმაგი შრომითი ბაზრის თეორიის თანახმად, გარე მიგრაცია გამოწვეულია უცხოური მუშახელის პერმანენტული მოთხოვნით განვითარებულ ქვეყნებში (პიორე, 1979). აღსანიშნავია, რომ დამქრავებლები ცდილობენ იაფი გადაწყვეტილება მონახონ: უცხოური მუშახელის იმპორტი, რომელიც თანახმა იქნება დაბალ ანაზღაურებაზე. მეორე ის არის, რომ იერარქიული სტრუქტურის ძირში მყოფი სამსახურები არ იძლევა აღმაავალი სოციალური მობილობის საშუალებას. ამიტომ ასეთ სამუშაოზე მხოლოდ ის დათანხმდება, ვისთვისაც ეს მხოლოდ ფულის შოვნის საშუალებაა და არ აწუხებს სტატუსის ამადლების პრობლემა. უცხოელი მუშები განვითარებადი ქვეყნიდან (განსაკუთრებით, არალეგალური სტატუსის მქონენი) თანახმა არიან ამგვარ სამსახურებზე, რადგან მათი დაბალი ხელფასი განვითარებულ ქვეყნებში გაცილებით მაღალია, ვიდრე საშუალო ხელფასი განვითარებად ქვეყნებში.

19.6. მსოფლიო სისტემების თეორია

კიდევ ერთი მიდგომა, რომელიც ცდილობს გარე მიგრაციის მიზეზების ასხნას, აგებულია მარქსის იდეებზე საერთაშორისო კაპიტალიზმის შესახებ (პაპადემეტრუ და მარტინი, 1991; ვალერშტაინი, 1974). ცნობილი ისტორიულ-სტრუქტურული მოდელის თუ მსოფლიო სისტემების თეორიის სახელით, იგი გვთავაზობს, რომ მიგრაციის წყაროს წარმოადგენს ინსტიტუციური თუ სექტორული დისბალანსი, რომელსაც იწვევს სახელმწიფოს ჩართვა მსოფლიო კაპიტალისტურ

სისტემაში. მსოფლიო შრომითი ბაზარი სამ ძირითად ზონადაა დანაწილებული: ცენტრი, ნახევრად პერიფერია და პერიფერია. ამ სამ ზონას შორის პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულება, მათ შორის სხვადასხვა სახის შრომით მიგრაციას წარმოშობს (პორტესი, 1995; საზენი, 1988; პეტრასი, 1981). ძირითადად, მიგრაციას ადგილი აქვს ყოფილ კოლონიზატორ ქვეყნებსა და მათ ყოფილ კოლონიებს შორის და ამას არსებული კულტურული, ლინგვისტური, ადმინისტრაციული, სატრანსპორტო და კომუნიკაციური კავშირები უწყობს ხელს. ცენტრალურ ქვეყნებში, მსოფლიო ეკონომიკის მენეჯმენტი კონცენტრირებულია შედარებით მცირერიცხოვან ქალაქურ ცენტრებში საბანკო, ფინანსური, პროფესიული სერვისისა და მაღალტექნიკური ინფრასტრუქტურის ფარგლებში. თუ გავითვალისწინებთ ამ ქალაქებში არსებულ ძლიერ მოთხოვნას ნაკლებანათლებულ მუშახელზე და მძიმე ინდუსტრიის რაოდენობის შემცირებას, პერიფერიულ ქვეყნებთან არსებულ მაღალგანვითარებულ სატრანსპორტო და კომუნიკაციურ ქსელებთან ერთად, ისინი საკმაოდ მიმზიდველი ხდება გარე მიგრანტებისთვის (საზენი, 1991).

19.7. სოციოლოგიური მიდგომა

თუმცა ეკონომიკური ფაქტორები ძალიან მნიშვნელოვანია, თუ არა დომინანტური, მიგრაციული გადაწყვეტილებების მიღებისას, ეკონომიკური თეორიები ხშირად ვიწროდაა მიჩნეული, რადგან ისინი არ ითვალისწინებენ მიგრაციის ისეთ მიზეზებს, როგორცაა იძულებით დევნილობა, უკეთეს კლიმატში ცხოვრების სურვილი, ან თუნდაც მომავალი მეუღლის ძიება უკეთეს საქორწინო ბაზარზე. ამ ფაქტორების გათვალისწინების მცდელობას წარმოადგენს ლის (1966) თეორია, რომლის თანახმად, მიგრაციის მიზეზია პოზიტიური ფაქტორების არსებობა მიგრაციის ქვეყანაში და ნეგატიური ფაქტორების არსებობა მიგრანტის სამშობლოში. რაც

უფრო დიდია სხვაობა „მიზიდულობის ძალებს“ შორის (პოზიტიურს მინუს ნეგატიური ფაქტორები) სამშობლოსა და მიგრაციის ქვეყანას შორის, მით უფრო სავარაუდოა მიგრაციის აღბათობა.

ეკონომიკური თეორიის მსგავსად, სოციოლოგიური თეორიაც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს არა ინდივიდუალურ, არამედ ჯგუფურ, ოჯახურ მიგრაციას, როცა ოჯახის ერთი წევრი მიდის, ფუძნდება და შემდეგ სხვა წევრებიც მიყავს. მიგრაციული ქსელები წარმოადგენს სოციალურ კაპიტალს, რომლის საფუძველზეც ადამიანები იღებენ საჭირო ინფორმაციას, აგრეთვე ფინანსურ და ფსიქოლოგიურ მხარდაჭერას, რაც ხელს უწყობს მიგრაციასა და ადაპტაციის პროცესს, და ამცირებს რისკ-ფაქტორებს.

1.9.8. მიგრაციული გადასვლა

ამ მიდგომის თანახმად, გარე მიგრაცია მჭიდრო კავშირშია დემოგრაფიული გადასვლის სტადიებთან. ზელინსკიმ (1971) აჩვენა, რომ მოდერნიზაცია კავშირშია მიგრაციის ნიმუშების სპეციფიკურ ცვლილებებთან და საზოგადოების მოდერნიზაციის თითოეულ ეტაპს მობილობის საკუთარი ნიმუში შეესაბამება.

მიგრაციული გადასვლის კონცეფციის თანახმად, მიგრაციული პროცესების განვითარება გადის რიგ ფაზას (სტადიას), რომელიც დაახლოებით შეესაბამება დემოგრაფიული გადასვლის ფაზებს.

ქვეყანაში, რომელიც დემოგრაფიული გადასვლის პირველ ფაზაში იმყოფება, მაღალია მოსახლეობის ბუნებრივი მატება. ამასთან, დაბალია ეკონომიკური განვითარების დონე. ასეთი მდგომარეობა იწვევს მოსახლეობის ემიგრაციას (მუდმივ საცხოვრებლად, „ტვინთა გადინებას“, შრომით მიგრაციას) ეკონომიკურად უფრო განვითარებულ ქვეყნებში. ემიგრაციის დონე ძალიან მაღალია, ხოლო იმიგრაციას პრაქტიკულად არა აქვს ადგილი.

დემოგრაფიული გადასვლის მეორე ფაზაში მყოფი ქვეყნის მოსახლეობის ბუნებრივი მატემა თანდათან ნელდება. ამავე დროს უცხოური ინვესტიციები, დახმარებები და საზღვარგარეთიდან ფულადი გზავნილობები რამდენადმე ხელს უწყობს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას. ამას ემატება უცხოური კვალიფიციური სპეციალისტების ჩამოსვლა და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა, კონტრაქტით იმიგრანტი მუშების ჩამოსვლა. მთლიანობაში, პირველ ფაზასთან შედარებით, კლებულობს ემიგრაცია და იწყება იმიგრაციის პროცესი, რომელიც თანდათან იკრებს ძალას.

დემოგრაფიული გადასვლის მესამე ფაზაში მყოფი ქვეყნის მოსახლეობის შობადობის დონე დაბალია, იზრდება მოკვდაობა, ბუნებრივი მატემა შემცირებულია, მიმდინარეობს დემოგრაფიული დაბერება. ეკონომიკური მდგომარეობა, წინა ფაზასთან შედარებით, უკეთესი უნდა იყოს. ემიგრაციის დონე კიდევ უფრო კლებულობს, ხოლო იმიგრაციის – მატულობს და მესამე ფაზის ბოლოსათვის (დაწყებული დაახლოებით მეორე ნახევრიდან) აჭარბებს ემიგრაციას. ამასთან შეიძლება დაიწყოს იმ ყოფილ მოქალაქეთა დაბრუნების პროცესი, რომლებიც ქვეყნიდან პირველი ფაზის დროს წავიდნენ, “ტვინთა გადინების” სახით.

დემოგრაფიული გადასვლის მეოთხე ფაზის დროს მოკვდაობა იზრდება და აღწევს შობადობის დონეს. ამის შემდეგ მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა წყდება. ამ დროისათვის დამახასიათებელი უნდა იყოს ქვეყნის მაღალი ეკონომიკური განვითარება და შესაბამისად მაღალი შემოსავლების დონე. ეს კი იწვევს იმიგრაციის შემდგომ ზრდას (განსაკუთრებით კვალიფიციური სამუშაო ძალის), ხოლო ემიგრაცია ძალიან დაბალ დონემდე დადის.

ზემოთ მოტანილი სქემა ზოგადი ხასიათისაა. ქვეყნის ადგილობრივი სპეციფიკა განსაზღვრავს მისგან გარკვეულწილად განსხვავებულ გარე მიგრაციული პროცესების რეალურ მიმდინარეობას.

1.9. პოლიტიკური მეცნიერების წვლილი

პოლიტიკური მეცნიერების კონტექსტში, გარე მიგრაცია განიხილება არა იმდენად ცალკეული ინდივიდების, არამედ სახელმწიფოებს შორის ინტერაქციის საფუძველზე, რადგანაც გარე მიგრანტები ერთი საზოგადოების წევრობას წყვეტენ და მეორე საზოგადოების წევრები ხდებიან. ამ პერსპექტივიდან, გარე მიგრაცია წარმოადგენს არსებული სოციალური ორგანიზაციის წამყვანი ნორმიდან გადახრას, რომლის თანახმად, საზოგადოება ტერიტორიაზე დაფუძნებული, თვითაღწარმოებადი კულტურული და სოციალური სისტემაა, მაშინ როცა საერთაშორისო მექანიზმები იძლევიან თავისუფლებას დატოვო ნებისმიერი ქვეყანა საკუთარს ჩათვლით. არსებობს უნივერსალური და აშკარა თანხმობა სრულიად საპირისპირო პრინციპთან დაკავშირებით, კერძოდ, ყოველ ქვეყანას აქვს უფლება შეზღუდოს უცხოელების დინება მისი მიმართულებით – უფლება, აუცილებელი საზოგადოების ინტეგრაციის მისაღწევად.

ამრიგად, ამ თეორიის თანახმად, ერთი მხრივ, ინდივიდები ცდილობენ მაქსიმალური კეთილდღეობა მოიპოვონ სხვადასხვა არჩევანის გამოცდის გზით, ერთი პოლიტიკური იურისდიქციიდან სხვაში გადასვლის ჩათვლით, და მეორე მხრივ, ურთიერთგამომრიცხავი საზოგადოებებისგან, რომლებიც მოქმედებენ, როგორც ორგანიზებული სახელმწიფოები, რათა მოახდინონ კოლექტური მიზნების მაქსიმალიზაცია, თავიანთი საზღვრების ფარგლებში ინდივიდთა შესვლა-გამოსვლის კონტროლის გზით. გარე მიგრაცია დაკავშირებულია ფუნდამენტურ დაძაბულობასთან ინდივიდთა ინტერესებსა და საზოგადოების ინტერესებს შორის. თუმცა ეს არ გამორიცხავს, რომ გარკვეულ ვითარებაში საზოგადოებისა და ინდივიდის ინტერესები შეიძლება დაემთხვას ერთმანეთს, ქვეყანაში დარჩენის,

გამგზავრებისა თუ უკან დაბრუნების საკითხებთან დაკავშირებით.

19.10. სისტემური მიდგომა

თითოეული განხილული თეორია წარმოადგენს გარე მიგრაციის მიზეზებისა და დინამიკის ახსნის მცდელობას. უფრო სრულყოფილი თეორიის შექმნის მიზნით, მათ გარკვეულ კომბინაციას გვთავაზობს მიგრაციული სისტემების თეორია. ამ მიდგომის ნათელ გამოხატულებას წარმოადგენს მოსახლეობის სამეცნიერო შესწავლის კავშირის (IUSSP) გარე მიგრაციის კომიტეტის მოღვაწეობა, რომლის შედეგებიც გამოქვეყნდა 1992 წელს.

სისტემური მიდგომა მთელ რიგ მოსაზრებებს ეფუძნება: პირველ რიგში, მიგრაცია ქმნის ერთიან სივრცეს, აერთიანებს რა მიგრაციის ქვეყანასა და მიგრანტის სამშობლოს. მიგრაციის მიზეზებისა და შედეგების გასაგებად, აუცილებელია ამ ერთიანი სივრცის მხედველობაში მიღება. მეორეც, მიგრაცია არის ერთ-ერთი იმ პროცესთაგანი, რომელიც აკავშირებს მიგრაციის ქვეყანასა და მიგრანტის სამშობლოს და მჭიდრო კავშირშია სხვა ისტორიულ, კულტურულ, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ პროცესებთან. მესამეც, პროცესები, რომლებიც აკავშირებენ მიგრაციის ქვეყანასა და მიგრანტის სამშობლოს, დროთა განმავლობაში ორივე ქვეყნის პირობების ცვლილებას იწვევენ. მეოთხეც, სახელმწიფო მნიშვნელოვან როლს თამაშობს გარე მიგრაციის დინების განსაზღვრაში, სხვა სახელმწიფოებთან ეკონომიკური, პოლიტიკური თუ სტრატეგიული კავშირების ხელშეწყობით, რამაც შეიძლება ირიბი გზით გამოიწვიოს მიგრაცია. მეხუთეც, აუცილებელია იმ მექანიზმების განსაზღვრა, რომელთა გზით მაკროეკონომიკური დონე გავლენას ახდენს

მიგრაციის გადაწყვეტილებაზე ინდივიდუალურ დონეზე ერთ-ერთი ასეთი მექანიზმია მიგრაციული ქსელები.

სისტემური მიდგომა დაფუძნებულია მიგრაციული სისტემის, როგორც ქვეყნების ქსელის გაგებაზე, რომელთა შორის მიგრაცია დიდადაა განპირობებული მთელი რიგი ქსელების ფუნქციონირებით, რომლებიც აკავშირებენ მიგრაციის აგენტებს აგრეგაციის სხვადასხვა დონეზე.

ქვეყნების ჯგუფი ჩაითვლება სისტემის შემქმნელად იმ შემთხვევაში, თუ აკმაყოფილებს შემდეგ მოთხოვნებს:

1. მათ მსგავსი პოზიცია აქვთ მიგრაციასთან დაკავშირებით; ისინი შეიძლება ჩაითვალოს მიგრაციის წყაროდ ან დანიშნულების ადგილად;

2. დანიშნულების ადგილად ჩათვლილი ქვეყნები გამოირჩევიან ეკონომიკური განვითარების ერთნაირი დონით, კულტურული განვითარების მაღალი დონითა და მსგავსი ინსტიტუციონალური სტრუქტურებით;

3. ისინი გამოირჩევიან ერთიანობით მიგრაციასთან დაკავშირებულ პოლიტიკაში და მჭიდრო ეკონომიკური და პოლიტიკური კავშირები აქვთ.

1.10. სტაციონარული და სტაბილური მოსახლეობის მოდელები

სტაბილური მოსახლეობა არის მოსახლეობის თეორიული მოდელი შობადობისა და მოკვდაობის დროში უცვლელი ასაკობრივი ინტენსივობითა და მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურით. იგულისხმება, რომ სტაბილური მოსახლეობა ჩაკეტილია, ე.ი. არ განიცდის მიგრაციული პროცესების გავლენას. დემოგრაფიული ანალიზისას სტაბილური მოსახლეობის მოდელის გამოყენება ეფუძნება სამ თვისებას: 1) მასახასიათებს დროში უცვლელი მოსახლეობის ბუნებრივი მატების კოეფიციენტი. მაშასადამე, მისი რაოდენობის ცვალებადობა აღიწერება დროის ექსპონენციალური ფუნქციით ზრდის მუდმივი ტემპითა და

წარმოადგენს ექსპონენციალური მოსახლეობის* კერძო შემთხვევას;

2) შობადობის ყოველ რეჟიმს და ამოწმდომის რიგითობას შეესაბამება ერთადერთი სტაბილური მოსახლეობა. მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმით; 3) მოსახლეობას, რომელშიც დროის რომელიმე მომენტიდან უცვლელი რჩება შობადობის რეჟიმი და ამოწმდომის რიგითობა, თანდათან სტაბილიზირდება ასაკობრივი სტრუქტურაც. ეს თვისება ცნობილია ერგოდიულობის სახელით (იხ. ერგოდიულობის თვისება), ხოლო მოსახლეობა კი ხდება – ასიმპტოტური (მოსახლეობა სტაბილური ასიმპტოტური – თეორიული მოდელი, რომელიც აღწერს მოსახლეობის აღწარმოების დემოგრაფიული გადასვლის შემდგომ ეტაპზე, ან რომელიმე კატაკლიზმების შემდეგ, რომლებიც არღვევენ მის ასაკობრივ სტრუქტურას).

სტაბილური მოსახლეობის მოდელის საშუალებით დემოგრაფიული ვითარების ანალიზს საფუძვლად უდევს პროექცია მოსახლეობის აღწარმოების მომავალ თავისებურებებზე დროის რომელიმე პერიოდში იმ დაშვებით, რომ შობადობისა და მოკვდაობის ასაკობრივი ინტენსივობები უცვლელი დარჩება.

სტაციონარული მოსახლეობა არის მნიშვნელოვანი დემოგრაფიული მოდელი და წარმოადგენს სტაბილური მოსახლეობის მოდელის კერძო შემთხვევას. სტაციონარული მოსახლეობისას ბუნებრივი მატების ჭეშმარიტი კოეფიციენტი (იხ. მოცემული სახელმძღვანელოს ნაწილი “მოსახლეობის აღწარმოება”) ნულის ტოლია და მოსახლეობის რაოდენობა უცვლელია.

სტაციონარული მოსახლეობის მოდელის განსაზღვრება ეფუძნება სამ დემოგრაფიულ პირობას:

1. მოკვდაობის ასაკობრივი კოეფიციენტები

* ექსპონენციალური მოსახლეობა – მათემატიკური მოდელი, რომელიც მოსახლეობას აღწერს ზრდის მუდმივი ტემპითა და მისი აღწარმოების ორი პარამეტრიდან ერთ-ერთით – ასაკობრივი სტრუქტურით ან ცოცხლადობის ფუნქციით.

მუდმივია კალენდარული დროის მიხედვით (არ არის მუდმივი ასაკის მიხედვით)

2. დაბადებულთა რაოდენობა მუდმივია კალენდარული დროის მიუხედავად. დაბადებულთა ერთი და იგივე რაოდენობა ემატება მოსახლეობას კალენდარული დროის ნებისმიერ ერთეულში (დროის ერთეული შეიძლება იყოს წელი, თვე ან დღე);

3. ყოველ ასაკობრივ ინტერვალში მიგრაციის ნეტო კოეფიციენტი უდრის ნულს, ანუ იგულისხმება, რომ გვაქვს ჩაკეტილი (დახურული) მოსახლეობა.

სტაციონარული მოსახლეობის მოდელიდან გამომდინარეობს, რომ ისეთი დემოგრაფიული მაჩვენებლები, როგორცაა: სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა, შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი, მოკვდაობა და მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა – კავშირშია.

2. ინფორმაციის წყაროები მოსახლეობის შესახებ

მოსახლეობასა და მოსახლეობაში მიმდინარე დემოგრაფიული პროცესების შესახებ ინფორმაციის რამდენიმე წყარო არსებობს. მათ შორის აღსანიშნავია მოსახლეობის აღწერები, დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვა, მოსახლეობის რეგისტრები და მოსახლეობის შერჩევითი გამოკვლევები.

2.1. მოსახლეობის აღწერა

მოსახლეობის აღწერა წარმოადგენს განსაზღვრული დროისათვის ქვეყნის ან მისი რომელიმე ნაწილის თითოეულ მცხოვრებზე დემოგრაფიული და სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის ცნობების შეკრებას. ზოგჯერ ცნება – “მოსახლეობის აღწერა” შეიცავს აგრეთვე მონაცემთა დამუშავებასა და გამოქვეყნებას. გაეროს სტატისტიკური კომისიის განსაზღვრით, მოსახლეობის აღწერა წარმოადგენს დემოგრაფიულ, ეკონომიკურ და სოციალურ მონაცემთა შეკრების, განზოგადების, შეფასების, ანალიზისა და გამოქვეყნების, ან სხვა სახით გავრცელების ერთიან პროცესს, რომელიც გარკვეული დროისათვის ეხება ქვეყანაში მყოფ ყველა პირს ან ქვეყნის განსაზღვრულ ნაწილს. მოსახლეობის აღწერის მიზანია სქესისა და ასაკის, სოციალური, ქორწინებითი და ოჯახური მდგომარეობის, ეროვნული კუთვნილებისა და სხვათა მიხედვით მცხოვრებთა საერთო რაოდენობის, მათი შემადგენლობის, დასახლებულ პუნქტებს შორის მოსახლეობის ტერიტორიული განლაგება – განაწილების, მათი განათლების დონის, პროფესიისა და საქმიანობის და ა.შ. შესახებ ცნობების დადგენა. ასეთი ცნობების შეგროვებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური ცხოვრების განსაზღვრისა და განვითარებისათვის, მოსახლეობის მეცნიერული შესწავლისათვის და სხვა.

მოსახლეობის აღწერა წარმოებს პერიოდულად, წინასწარ განსაზღვრულ დროს. აღწერის თარიღის დადგენისას წლის ისეთი დრო უნდა შეირჩეს, როცა

მოსახლეობის ტერიტორიული გადაადგილება მინიმალურია. წინასწარ შედგენილი პროგრამა ითვალისწინებს აღწერის მომზადებისა და ჩატარების ღონისძიებებს; მუშავდება სააღწერო ფურცელი, რომელშიც ჩამოთვლილია ყველა კითხვა, რომელზეც უნდა უპასუხოს თითოეულმა სრულწლოვანმა პირმა თვითგამორკვევის პრინციპის საფუძველზე. მცირეწლოვანების შესახებ ცნობებს იძლევიან მათი მშობლები ან ახლობლები. ყველა ცნობა იკრიბება დროის გარკვეული მომენტის, ე.წ. კრიტიკული მომენტის მიხედვით. აღწერა წარმოებს წინასწარ მომზადებული, სპეციალურად გამოყოფილი აღმწერების მიერ. როგორც წესი, მოსახლეობის აღწერას აწარმოებენ ოჯახების შემოვლისა და გამოკითხვის გზით. ზოგჯერ ცნობები მიიღება ფოსტით დაგზავნილი კითხვარების პასუხებით, ან სარეგისტრაციო პუნქტში, სადაც მცხოვრებლები უნდა გამოცხადდნენ გარკვეულ დროს. საჭირო ცნობათა წრე განისაზღვრება აღწერის პროგრამით.

აღწერის მომზადება და ჩატარება მოითხოვს კარგ ორგანიზაციას, პუნქტუალობას, სიზუსტეს, რათა შეკრებილი ცნობები მაქსიმალურად ასახავდეს რეალურ სურათს (არ შეიძლება ვინმეს გამოტოვება ან მეორედ აღრიცხვა). აღწერის შედეგები მუშავდება გარკვეული პროგრამის საფუძველზე. წარმოებს აღწერის ფურცლებში შესული ერთგვაროვანი ცნობების კოდირება, რაც აღწერის მასალების ელექტრონული დამუშავების საშუალებას იძლევა.

2.1.1. მოსახლეობის აღწერასთან დაკავშირებული საკითხები

მოსახლეობის აღწერებისას გამოყოფენ აღრიცხული მოსახლეობის შემდეგ *კატეგორიებს: მუდმივი მოსახლეობა, ფაქტობრივი მოსახლეობა და იურიდიული მოსახლეობა*. უმრავლეს შემთხვევაში მოსახლეობის აღწერისას ითვალისწინებენ მუდმივ, ან ფაქტობრივ მოსახლეობას, ან ორივეს. იურიდიული მოსახლეობა აღწერებისას ძალიან იშვიათად აღირიცხება.

მუდმივი მოსახლეობა მოსახლეობის ძირითადი კატეგორიაა, რომელიც აერთიანებს ადამიანთა ერთობლიობას, რომლისთვისაც მოცემული დასახლებული პუნქტი ან ტერიტორია იმ დროისათვის წარმოადგენს ჩვეულებრივი ბინადრობის ადგილს. მუდმივი მოსახლეობა აღირიცხება მოსახლეობის აღწერებისას XIX საუკუნის შუა პერიოდიდან დაწყებული დამისი განსაზღვრის კრიტერიუმები იცვლებოდა დროთა განმავლობაში და განსხვავდება ქვეყნების მიხედვით.

ფაქტობრივი მოსახლეობა მოსახლეობის ძირითადი კატეგორიაა, რომელიც აერთიანებს ადამიანების ერთობლიობას, რომელიც აღწერის მომენტში მოცემულ დასახლებულ პუნქტში ან მოცემულ ტერიტორიაზე იმყოფება.

ქართულ სპეციალურ ლიტერატურაში ფაქტობრივი მოსახლეობის ნაცვლად ხშირად არასწორად გამოიყენება ტერმინი “სახეზე მყოფი მოსახლეობა”.

იურიდიული მოსახლეობა მოსახლეობის კატეგორიაა, რომელიც აერთიანებს მოცემულ დასახლებულ პუნქტთან რეგისტრაციის რომელიმე წესით დაკავშირებულ ადამიანთა ერთობლიობას (მაგ. ჩაწერით). იურიდიული მოსახლეობა არ არის მუდმივი და ფაქტობრივი მოსახლეობის შესატყვისი, ვინაიდან ეს უკანასკნელი ორი კატეგორია გამოიყოფა ადამიანთა ბინადრობის ფაქტობრივი ხასიათის საფუძველზე და არა მისი ადმინისტრაციული გაფორმების მიხედვით.

მოსახლეობის აღწერის ხანგრძლივობა წარმოადგენს პერიოდს, რომლის განმავლობაში ტარდება მოსახლეობის აღწერა. მოსახლეობის აღწერის ხანგრძლივობა შეიძლება იყოს ერთი დღე (ერთდღიანი აღწერისას), რამდენიმე დღე ან კვირა.

მოსახლეობის ერთდღიანი აღწერა წარმოადგენს ქვეყნის მოსახლეობის აღწერას, რომელიც ერთი დღის განმავლობაში ტარდება. მოსახლეობის ერთდღიანი აღწერის მიზანია მოსახლეობის “მომენტალური სურათის” მიღება, რომელიც მუდმივად იცვლება დაბადებათა და გარდაცვალებათა შედეგად. ამასთან,

ჩვეულებრივ მოსახლეობის გამოკითხვა და სააღწერო ფურცლების შევსება წინასწარ წარმოებს, ხოლო აღწერის დღეს აღმწერები ხელახლა შემოივლიან სახლებს, ამოშლიან გარდაცვლილებს და ჩაწერენ დაბადებულებს. ამით ცნობები მოსახლეობის რაოდენობის შესახებ დაიყვანება მოსახლეობის აღწერის კრიტიკული მომენტის მდგომარეობამდე. მოსახლეობის ერთდღიანი აღწერა რთულია ჩვეულებრივზე, ვინაიდან საჭიროებს ყოველი ოჯახის ორჯერად შემოვლას და შესაბამისად აღმწერების დიდ რიცხვს.

მოსახლეობის საცდელი აღწერა წარმოადგენს ქვეყნის მცირე ნაწილის მოსახლეობის მთლიან გამოკვლევას, რომელიც ტარდება მოსახლეობის აღწერის მეთოდის, მისი ინსტრუმენტარის, კითხვათა ფორმულირების, ცნობათა შეკრების ორგანიზაციის წესის, აღწერაში მონაწილე პერსონალის დატვირთვისა და მოსახლეობის მოსალოდნელი აღწერის სხვა მეთოდური და ორგანიზაციული საკითხების შესამოწმებლად.

მოსახლეობის აღწერის თარიღი ეს არის მოსახლეობის აღწერის დაწყების წელი, თვე და პირველი დღე. აღწერის თვის დადგენისას ისეთი დრო უნდა შეირჩეს, როცა მოსახლეობის ტერიტორიული გადაადგილება მინიმალურია.

ზოგიერთ ქვეყანაში მოსახლეობის აღწერის თარიღად იღებენ 1 იანვარს (მაგ., უნგრეთი) ან 31 დეკემბერს (მაგ., ბელგია, ესპანეთი), რაც მოსახერხებელია დემოგრაფიული გაანგარიშებებისათვის.

მოსახლეობის აღწერის კრიტიკული მომენტი წარმოადგენს მთელი ქვეყნისათვის ერთიანი დროის ზუსტ მომენტს, რომელსაც შეესაბამება მოსახლეობის აღწერისას შესაკრები ცნობები. მოსახლეობის აღწერის კრიტიკული მომენტის დადგენა შესაძლებლობას იძლევა მიღებულ იქნას მოსახლეობის მომენტალური სურათი. ადამიანები იბადებიან, კვდებიან, ქორწინდებიან, განქორწინდებიან, იცვლიან თავიანთ სოციალურ მდგომარეობას, გადაადგილდებიან ერთი ადგილიდან

მეორეში და სხვა. ყოველი დღის ბოლოსათვის მოსახლეობა უკვე ის არ არის, რაც დილისათვის იყო. მოსახლეობის აღწერის კრიტიკულ მომენტს აქვს მნიშვნელობა ერთდღიანი მოსახლეობის აღწერის დროსაც და მით უფრო მაშინ, როდესაც მოსახლეობის აღწერა გრძელდება რამდენიმე დღეს. მოსახლეობის აღწერის ყველა დღის განმავლობაში სააღწერო ფურცლებში ჩაიწერება ცნობები ქვეყნის ყველა მცხოვრების შესახებ მოსახლეობის აღწერის კრიტიკული მომენტის მდგომარეობის მიხედვით.

ჩვეულებრივ, მოსახლეობის აღწერის კრიტიკულ მომენტად მიიჩნევენ შუაღამეს მოსახლეობის აღწერის პირველი დღის წინ. ეს აიხსნება იმით, რომ მოსახლეობას აღწერენ საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით და ადამიანთა უმრავლესობა შუაღამისას იმყოფება სახლში.

ზოგიერთ ქვეყანაში (მაგ., აშშ, ფინეთი) მოსახლეობის აღწერის თარიღს ადგენენ გარკვეული დღით, მოსახლეობის აღწერის კრიტიკული მომენტის გარეშე.

XX საუკუნიდან საქართველოში ჩატარებული მოსახლეობის ყველა აღწერისას მოსახლეობის აღწერის კრიტიკულ მომენტად მიჩნეულ იქნა აღწერის პირველი დღის წინა შუაღამე.

მოსახლეობის აღწერის (სააღწერო) უბანი
მოსახლეობის აღწერისას პირობითად გამოყოფილი ტერიტორიაა, რომელთა მცხოვრებლების შესახებ შეკრებენ ცნობებს ან მათ შეკრებას ხელმძღვანელობს აღმწერი (რამდენიმე აღმწერს ხელმძღვანელობს ინსტრუქტორ-კონტროლიორი). მოსახლეობის აღწერის უბანი წარმოადგენს სააღწერო დარაიონების ერთ-ერთ ელემენტს. მოსახლეობის აღწერის უბნებად იყოფა მთელი ქვეყნის დასახლებული ტერიტორია. მოსახლეობის აღწერის უბნები იქმნება აგრეთვე შორეული მგზავრობის მატარებლებში, გემებზე და სხვა. მოსახლეობის აღწერის უბნების საშუალო ზომები დამოკიდებულია აღწერის პროგრამაზე, ჩატარების

მეთოდსა და ვადებზე. ისინი განისაზღვრება მოსახლეობის რაოდენობის მიმდინარე შეფასების საფუძველზე და, როგორც წესი, მოიცავს კომპაქტურ ტერიტორიას – ქალაქურ დასახლებებში ერთ ან რამდენიმე კვარტალს, სასოფლო დასახლებებში – მის ნაწილს, მთლიანად ერთ დასახლებას ან რამდენიმე მცირე დასახლებულ პუნქტს.

სააღწერო დარაიონება წარმოადგენს რაიონის (ქალაქის) ტერიტორიის დაყოფას სხვადასხვა რანგის უბნებად მოსახლეობის აღწერის ჩატარებისათვის საჭირო სამუშაოს ორგანიზაციისათვის. სააღწერო დარაიონება წარმოებს რაიონის რუკების, ქალაქის კვარტალების გეგმებისა და მოსახლეობის რაოდენობის არსებულ შეფასებათა საფუძველზე.

სააღწერო დარაიონების მიზანია – სრულად მოიცვას მოსახლეობა, რაციონალურად განაღდაოს პერსონალი სააღწერო უბნებზე მუშაობისათვის, შეამსუბუქოს მოსახლეობის აღწერის ცენტრალიზებული ხელმძღვანელობა, უზრუნველყოს მოსახლეობის აღწერის მასალების წინასწარი დათვლა და მათი წარმოდგენა დამუშავებისათვის. სააღწერო დარაიონების საფუძველს წარმოადგენს სააღწერო პერსონალზე დატვირთვის მიღებული ნორმები. საქართველოში ჩატარებული აღწერებისას ერთ სააღწერო განყოფილებაზე მოდიოდა 6-8 საინსტრუქტორო უბანი, ერთ საინსტრუქტორო უბანზე – 4-5 სააღწერო უბანი, ერთ სააღწერო უბანზე – 550-650 მოსახლე.

მოსახლეობის აღწერის ინსტრუმენტარი დოკუმენტთა ერთობლიობაა, რომელიც განკუთვნილია მოსახლეობის შესახებ მონაცემების შეკრებისა და წინასწარი შედეგების შეჯამებისათვის. ასეთ დოკუმენტებად მიიჩნევენ: 1) მოსახლეობის აღწერის ფურცლებს, გამოკვლევის ბლანკებს და მოსახლეობის აღწერის პროგრამით გათვალისწინებულ სხვა ბლანკებს; 2) მონაცემთა შეკრების ორგანიზებისა და აღრიცხვის სისრულის უზრუნველყოფისათვის საჭირო დოკუმენტებს;

3) შედეგების შეჯამებისათვის საჭირო მასალებს, წინასწარი შედეგების ჩათვლით.

ანსხვავებენ ძირითად და მოსახლეობის აღწერის დამხმარე ინსტრუმენტარს. ძირითადს მიეკუთვნება პროგრამით გათვალისწინებულ კითხვებზე პასუხების ჩაწერისათვის საჭირო ბლანკები და ინსტრუქცია მათი შევსებისათვის. დანარჩენი ინსტრუმენტარი მიჩნეულია დამხმარედ.

მოსახლეობის აღწერის (სააღწერო) ფურცელი წარმოადგენს მოსახლეობის აღწერის ძირითად დოკუმენტს. ის წარმოადგენს ბლანკს, აღწერის პროგრამის შესაბამისად, მასში დაბეჭდილ კითხვებზე პასუხების ჩაწერისათვის. მოსახლეობის აღწერის მეთოდის, გამოკითხვისა და მასალის დამუშავების მიხედვით განსხვავებენ ინდივიდუალური და სიობრივი ფორმის მოსახლეობის აღწერის ფურცლებს. მოსახლეობის აღწერის ინდივიდუალური ფურცელი განკუთვნილია ერთი ადამიანის შესახებ ცნობების ჩაწერისათვის, ხოლო სიობრივი მოსახლეობის აღწერის ფურცელში ჩაიწერება ცნობები რამდენიმე ადამიანის შესახებ. თანამედროვე მოსახლეობის აღწერებისას სიობრივი მოსახლეობის აღწერის ფურცელი გამოიყენება სრული აღწერისათვის, ხოლო მოსახლეობის აღწერის ინდივიდუალური ფურცელი – შერჩევითი აღწერისათვის.

მოსახლეობის აღწერის პროგრამა ადამიანების, ოჯახების მახასიათებელი ნიშნების ნუსხაა ან ცნობები მათ შესახებ, რომლებიც გროვდება მოსახლეობის აღწერისას. მოსახლეობის აღწერის პროგრამის შესაბამისად აღწერის ფურცელში და სხვა სტატისტიკურ ფორმულარებში შეიტანება კითხვები, რომლებიც ასახავენ: 1) სამისამართო ცნობებს; 2) მოსახლეობის კატეგორიას; 3) დემოგრაფიულ ნიშნებს (სქესი, ასაკი, ოჯახური მდგომარეობა); 4) მოქალაქეობას, ეროვნებას, სარწმუნოებას; 5) მოსახლეობის განათლების დონეს; 6) სოციალურ-ეკონომიკურ მახასიათებლებს (დასაქმება, სამუშაო ადგილი, არსებობის საშუალებათა წყაროები, საზოგადოებრივი ჯგუფი და სხვა); 7) ქორწინებასა და

შობადობას; 8) მიგრაციას (დაბადების ადგილი, ბინადრობის ადგილი გარკვეული დროის უკან და სხვ.) და სხვა. თანამედროვე მოსახლეობის აღწერის პროგრამები ფართოვდება მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მახასიათებლების, შემადგენლობის, შობადობის, მიგრაციისა და მოსახლეობის რაოდენობის პროგნოზირების შესწავლისა და დადგენის მიზნით. მოსახლეობის აღწერის პროგრამა დამოკიდებულია ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ და დემოგრაფიულ ვითარებაზე. ქვეყნებში სადაც ადგილი აქვს ინტენსიურ მიგრაციულ პროცესებს უფრო დაწვრილებით შესწავლება მიგრაცია. ქვეყნებში, სადაც მაღალია ან დაბალი მოსახლეობის მატების ტემპი მეტ ყურადღებას უთმობენ შობადობას. იმ ქვეყნებში, სადაც სათანადო დონეზე არ იმყოფება დემოგრაფიული შემთხვევების მიმდინარე აღრიცხვა (ძირითადად განვითარებადი ქვეყნები) მოსახლეობის აღწერის პროგრამაში აქცენტი ამ უკანასკნელზეა გადატანილი.

თვითაღრიცხვა მოსახლეობის აღწერის ან მოსახლეობის გამოკვლევის ჩატარებისას მონაცემთა მოპოვების მეთოდია, რომლის დროსაც პასუხებს დასმულ შეკითხვებზე აფიქსირებს (ჩაწერს) არა რეგისტრატორი, არამედ თვით გამოსაკითხი პირი. რეგისტრატორები ჯერ დაარიგებენ აღწერის ფურცლებს (ან კითხვარებს) და შემდეგ კრეფენ მათ შევსებულებს. ზოგჯერ კითხვარები დაიგზავნება ფოსტით. თვითაღრიცხვის მეთოდის გამოყენება დაიწყო XIX საუკუნის მეორე ნახევარში დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში, მოსახლეობის აღწერებისას. სადღეისოდ ის გავრცელებულია ეკონომიკურად განვითარებულ ბევრ ქვეყანაში.

თვითგამორკვევის პრინციპი მოსახლეობის აღწერისას (გამოკვლევისას) – წესი, რომლის თანახმად ადამიანის კუთვნილება მოსახლეობის ამა თუ იმ ჯგუფთან განისაზღვრება მისი თვითშეგნებით, თვითონ ადამიანის მიერ. თვითგამორკვევის პრინციპი გამოიყენება ძირითადად მაშინ, როდესაც ადამიანის მიკუთვნება

მოსახლეობის ამა თუ იმ ჯგუფთან არ შეიძლება (ან გართულებულია) ობიექტური მიზეზების გამო.

მოსახლეობის აღწერის მასალები პირველადი ან კრებსითი მონაცემებია, რომლებიც მიიღება მოსახლეობის აღწერის შედეგად. განასხვავებენ: 1) საკუთრივ მოსახლეობის აღწერის პირველად მასალებს – აღწერის ფურცლებს ან სხვა დოკუმენტებს, რომლებიც შეიცავენ ცნობებს ცალკეული ადამიანის ან ოჯახის შესახებ. 2) მოსახლეობის აღწერის მასალების დამუშავების შედეგები – სხვადასხვა სახის კრებსითი მონაცემები მოსახლეობის შესახებ, რომლებიც წარმოდგენილია ცხრილების სისტემით და შეიცავენ სტატისტიკურ მონაცემებს მოსახლეობის შესახებ. ზოგჯერ მოსახლეობის აღწერის მასალებს უწოდებენ იმ დოკუმენტების ერთობლიობას, რომელიც დაკავშირებულია მოსახლეობის აღწერის ორგანიზებასთან.

მოსახლეობის აღწერის (გამოკვლევის) მასალის კოდირება – მოსახლეობის აღწერის, გამოკვლევის, დემოგრაფიული შემთხვევების მიმდინარე აღრიცხვის ან სხვა ინდივიდუალური და ჯგუფური მონაცემებისათვის პირობითი ნიშნების მინიჭება გამოთვლითი ტექნიკის საშუალებით მათი აღქმის, დამუშავებისა და შენახვის უზრუნველყოფის მიზნით.

მოსახლეობის აღწერის მასალების დამუშავება მოსახლეობის აღწერისას ცალკეული პირების ან ოჯახების შესახებ მიღებული ცნობების გარდაქმნა კრებსით, განზოგადებულ მაჩვენებელთა ერთობლიობაში, რომლებიც მოსახლეობის ან მის ცალკეულ ჯგუფს ახასიათებს. მოსახლეობის აღწერის მასალების დამუშავება ხორციელდება მისი პროგრამის შესაბამისად.

მოსახლეობის აღწერის მასალების დამუშავების კრილი რომელიმე ერთი ნიშნის მიხედვით მოსახლეობის თვისებრივად ერთგვაროვანი ჯგუფების ნაკრებია, რომლისთვისაც მოსახლეობის აღწერის მასალების დამუშავებისას დებულობენ თანამოსახელე ცხრილებს კრებსითი მონაცემებით. ანსხვავებენ მოსახლეობის აღწერის მასალების დამუშავების ტერიტორიულ და

თემატურ ჭრილს. ტერიტორიული ახასიათებს მოსახლეობის შემადგენლობას ცალკეული ტერიტორიის მიხედვით, ხოლო თემატური – მოსახლეობის ცალკეული ჯგუფების სოციალურ-დემოგრაფიულ შემადგენლობას (მაგ., სქესის, ასაკის, ეროვნების და სხვ. მიხედვით). როგორც წესი, ორივე ჭრილი შეთავსებით გამოიყენება.

მოსახლეობის აღწერის მასალების დამუშავების პროგრამა წარმოადგენს ნიშანთა დაჯგუფებებისა და შეთავსებათა სისტემას, რომლის საფუძველზე მოსახლეობის აღწერისას მიღებული ინდივიდუალური ცნობები გარდაიქმნება კრებისთ განზოგადებულ სიდიდეებად, რომლებიც ახასიათებენ მოსახლეობის რაოდენობას, შემადგენლობას, განლაგებასა და აღწარმოებას მთლიანად ან ცალკეული ჯგუფების მიხედვით. მოსახლეობის აღწერის მასალების დამუშავების პროგრამა განსაზღვრავს იმ ცნობათა წრესა და შინაარსს, რომლებიც აუცილებელია მიღებულ იქნას მოსახლეობის აღწერისას. მოსახლეობის აღწერის მასალების დამუშავების პროგრამა განისაზღვრება საკუთრივ მოსახლეობის აღწერის პროგრამის საფუძველზე.

მოსახლეობის აღწერის მასალების დამუშავების პროგრამა შეიცავს რამდენიმე ძირითად თემას: დემოგრაფიულს, კულტურულს, სოციალურ-ეკონომიკურს, მიგრაციულს, მოსახლეობის აღწარმოების და მოსახლეობის განლაგების დახასიათებას.

2.1.2. მოსახლეობის აღწერების ისტორია

თანამედროვე აღწერებს წინ უსწრებდა მოსახლეობის აღრიცხვა აზიისა და აფრიკის სახელმწიფოებში ჯერ კიდევ მე-3 ათასწლეულში ჩვენს წელთაღრიცხვამდე (ჩვ.წ-მდე). მოიპოვება ცნობები მოსახლეობის აღრიცხვაზე ეგვიპტეში (მიახლოებით 2800 – 2250 წწ. ჩვ.წ-მდე), მესოპოტამიაში, ინდოეთში, ჩინეთში (2238 წ. ჩვ.წ-მდე), იაპონიაში, რომლებიც წარმოებდა სამხედრო და ფისკალური მიზნებისთვის (საგამოსაღებო დაბეგვრა). აღრიცხვა მიმდინარეობდა ჩანაწერების

ფორმით ან სიმბოლოების გამოსატვის საშუალებით. მაგ., მეომრების რიცხვი განისაზღვრებოდა ისრების დაბოლოებების მიხედვით (სკეითები) ან გროვაში ნატყორცნი ქვების ოდენობით (თემურ-ლენგი). არსებობს ცნობები მოსახლეობის აღწერებზე ძველ საბერძნეთსა და ძველ რომში. ასე, ჩვ.წ-მდე IV საუკუნის ბოლოს ატიკაში ჩატარდა მიწერილი მოსახლეობის ყველა კლასის მოწიფული მამაკაცების აღრიცხვა. ძველ რომში ჩვენი წელთაღრიცხვამდე 435 წლიდან რეგულარულად ტარდებოდა ე.წ. *ცენზები*. რომის თითოეული მოქალაქე ვალდებული იყო დაეფიცა და ისე ეცნობებინა სპეციალურად არჩეული ცენზორისათვის საკუთარი სახელი, ასაკი, ოჯახის წევრების სახელი და ასაკი, თან მიეწოდებინა ცნობები თავისი საკუთრების შესახებ. ეს ცნობები საფუძვლად ედებოდა მოსახლეობის სამხედრო ფორმირებებში განაწილებას, სახალხო კრებაში ხმების განსაზღვრას და საგამოსადებო დაბეგვრის ოდენობის დადგენას. ადრეული შუა საუკუნეების პერიოდში აღრიცხვის ელემენტები უკავშირდებოდა სათანადო კადასტრებში მეურნეობების აღწერას. პირველ რიგში ეს ეხებოდა არა ადამიანებს ან ოჯახებს, არამედ ისეთ დასაბეგრ ერთეულებს, როგორც იყო სახლი ან კერა. მაგ., ასეთი წესით ჩატარდა 1086 წელს ინგლისში ვილჰელმ დამპყრობლის მიერ 34 საგრაფოს მიწათაღწერა, რომელიც ცნობილია "*მეორედ მოსვლის წიგნის*" ("Domesday Book")-ის სახელწოდებით. შუა საუკუნეებში მოსახლეობის აღრიცხვა ჩატარდა ჯერ ზოგიერთ ქალაქში (ნიურნბერგი 1449 წელი, სტრასბურგი 1474 წელი), შემდეგ კი მთელ ციურიხის კანტონში 1567 წელს. XVIII საუკუნის შუა წლებიდან ინტერესი მოსახლეობის შესწავლისადმი მატულობს. მის აღრიცხვას იწყებენ რიგ ევროპულ სახელმწიფოებში (ავსტრია, ბავარია, პოლანდია, დანია, ესპანეთი), ასევე აზიაში (იაპონია) და ამერიკაში. მაგრამ ეს აღრიცხვები გრძელდებოდა რამდენიმე წლის განმავლობაში და არ მოიცავდა მთელ მოსახლეობას, ზოგჯერ კი მხოლოდ

ზრდასრულ მამაკაცებზე მონაცემების შეგროვებით შემოიფარგლებოდა.

მოსახლეობის აღწერები, ამ ცნების თანამედროვე გაგებით, ჩვეულებრივ უკავშირდება მოსახლეობის აღწერებს 1790 წელს (აშშ), 1800 წელს (შვედეთი, ფინეთი), 1801 წელს (ინგლისი, დანია, ნორვეგია, საფრანგეთი). მოსახლეობის აღწერათა წარმოშობა და განვითარება განპირობებული იყო სახელმწიფოს მოთხოვნით მიეღო დეტალური და რეგულარული ინფორმაცია მოსახლეობის რაოდენობაზე, მის განთავსებასა და შემადგენლობაზე, ასევე მის ისეთ დამახასიათებელ ნიშნებზე, რომლებიც მნიშვნელოვანი იყო დროის გარკვეული პერიოდისთვის. საკუთრივ მოსახლეობის აღწერების ისტორიაში შეიძლება გამოვყოთ სამი ეტაპი.

პირველ ეტაპზე (XVIII საუკუნე ბოლო – XIX საუკუნე პირველი ნახევარი) საფუძველი ეყრება აღწერების ორგანიზაციას, მათი პროგრამების განსაზღვრას. ამ პერიოდში დაიწყო მოსახლეობის აღწერების რეგულარულად ჩატარება ყოველ ათ წელიწადში აშშ და ინგლისმა, ყოველ ხუთ წელიწადში – საფრანგეთმა და შვედეთმა, ყოველ სამ-ოთხ წელიწადში – ავსტრიამ. არარეგულარულად მოსახლეობის აღწერები ტარდებოდა ასევე დანიაში, ისლანდიაში, ნორვეგიასა და ზოგიერთ კოლონიაში – ძირითადად ამერიკის ტერიტორიაზე. მოსახლეობის ამ აღწერებში გათვალისწინებული იყო ნიშნების შეზღუდული რაოდენობა. ისინი არ მოიცავდნენ მთელ მოსახლეობას. მათი მასალების დამუშავებას კი მრავალი წელი სჭირდებოდა. ასე აშშ-ში მოსახლეობის პირველი აღწერისას (1790) აღინიშნებოდა მხოლოდ შინამეურნეობის უფროსის სახელი, თავისუფალი პირების, თეთრკანიანი ქალების და მონების რაოდენობა. მოსახლეობის აღწერის დროს საფრანგეთში (1801) აღირიცხებოდა მხოლოდ სქესი და ქორწინებითი მდგომარეობა, ინგლისში (1801) – სქესი და

შინამეურნეობის უფროსი საქმიანობა (მიწათმოქმედება, გაჭრობა თუ მრეწველობა).

მეორე ეტაპზე (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი – XX საუკუნის პირველი ნახევარი) ტარდება მოსახლეობის აღწერები ევროპისა და ამერიკის ყველა ქვეყანაში, ასევე აფრიკისა და აზიის ზოგიერთ ქვეყანაში. ვითარდება მოსახლეობის აღწერების თეორია, უფრო სრულყოფილი ხდება მათი ჩატარების პრაქტიკა, წარმოებს ახალი ნიშნების შემოტანა, ფართოვდება მოსახლეობის აღწერისა და მათი დამუშავების პროგრამები.

მოსახლეობის აღწერების შემდგომი სრულყოფისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ბელგიის (1846) მოსახლეობის აღწერას, რომელიც ჩატარდა *ადოლფ კეტლეს* ხელმძღვანელობით და წარმოინდა როგორც ერთგვარი გარდამტეხი მომენტი მოსახლეობის აღწერაზე თანამედროვე წარმოდგენების თვალსაზრისით; ეს იყო პირველი აღწერა, რომელიც ერთ დღეში ჩატარდა (ერთდღიანი) და რომლის დროსაც მკაცრად აღირიცხა *ფაქტობრივი მოსახლეობა*. უფრო მრავალფეროვანი გახდა მოსახლეობის აღწერის ინსტრუმენტარი (შემოდებულ იქნა სპეციალური სააღწერო ბლანკები და მათი გამოყენების სათანადო ინსტრუქციები). დასავლეთ ევროპის ქვეყნების მოსახლეობის აღწერები ერთი დღის განმავლობაში ტარდება, იწყება თვითაღრიცხვის გამოყენება, ხდება აღსარიცხი ნიშნების, განსაკუთრებით ასაკისა და საქმიანობის, შინაარსობრივი დაკონკრეტება. ასე მაგ., ნაცვლად თავდაპირველად გათვალისწინებული 2-3 ასაკობრივი ჯგუფისა იწყება 5-10 წლიანი ჯგუფების გამოყოფა; XIX საუკუნის 40-50-იან წლებიდან მრავალ ქვეყანაში პირველ რიგში ითვალისწინებენ პიროვნების მიერ ნაცხოვრები წლების კონკრეტულ ოდენობას, და მხოლოდ შემდეგ მის დაბადების დღეს, თვესა და წელს (საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი, გერმანია, იტალია და სხვა). მოსახლეობის აღწერის ახალ პროგრამებში შეტანილი ახალი ნიშნები უკავშირდება ზოგადი მახასიათებლების, წერა-კითხვის ცოდნისა და განათლების დონის, მიგრაციის (განსაკუთრებით

იმიგრაციის – აშშ-ში), შობადობისა და მოკვდაობის, ასევე მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მახასიათებლების (დასაქმებასთან დაკავშირებული საკითხების) კვლევას. იწყება როგორც ფაქტობრივი, ისე მუდმივი მოსახლეობის, ან ამ ორივე კატეგორიის ერთად აღრიცხვა, ასევე ისეთი მასალების დამუშავება, როგორც იყო, კერძოდ, მოსახლეობის შემადგენლობის სოციალურ-ეკონომიკური ნიშნების მიხედვით აღრიცხვა მხოლოდ მუდმივი მოსახლეობიდან გამომდინარე (აშშ, კანადა). მოსახლეობის აღწერების მეცნიერულ დასაბუთებას დიდად შეუწყო ხელი საერთაშორისო სტატისტიკური კონგრესების გამართვამ. მოსახლეობის აღწერის ჩატარების ძირითადი წესები შემუშავებულ იქნა კონგრესის სესიაზე ბრიუსელში (1853), შემდგომ ისინი იხილებოდა და იხვეწებოდა მომდევნო სესიებზე და საბოლოოდ დაყვანილ იქნა ერთიან ფორმაზე სანქტ-პეტერბურგში (1872) ჩატარებულ სესიაზე. ამ კონგრესებზე აღინიშნა მოსახლეობის აღწერის ძირითადი პრინციპები, ხაზი გაესვა პერიოდულობის მნიშვნელობას, განხილულ იქნა აღსარიცხი მოსახლეობის კატეგორიები და მოსახლეობის აღწერის პროგრამები, შემუშავდა ნიშნების სისტემა (15 მათგანი მიჩნეულ იქნა სავალდებულოდ, 8 კი – არასავალდებულოდ). შემდგომში მოსახლეობის აღწერების მიმართ რეკომენდაციების შემუშავება იკისრეს სტატისტიკის საერთაშორისო ინსტიტუტმა და გაეროს სტატისტიკურმა კომისიამ.

მესამე – თანამედროვე – ეტაპი იწყება XX საუკუნის შუა წლებიდან, რაც უკავშირდება მოსახლეობის შესახებ ინფორმაციის გაზრდის მოთხოვნას. მოსახლეობის აღწერები ჩატარდა აზიის მთელ რიგ ქვეყანაში, ასევე აფრიკაშიც, – ამ კონტინენტზე ახლადშექმნილ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებში მოსახლეობის აღწერები დამოუკიდებლობის მოპოვებისთანავე ჩატარდა. 1970-იან წლებში მოსახლეობის აღწერები პირველად ჩატარდა ისეთ ქვეყნებში, როგორც იემენის არაბული რესპუბლიკა, კატარი, გაერთიანებული არაბული ემირატები, საუდის

არაბეთი, ავღანეთი. XXI საუკუნის დასაწყისისათვის მოსახლეობის აღწერებმა პრაქტიკულად მთელი მსოფლიოს მოსახლეობა მოიცვა.

გარდა წინასწარ გაწეული დიდი სამუშაოებისა სააღწერო პროგრამებისა და მათი დამუშავებისა და პუბლიკაციების პროგრამების შესაქმნელად, უფრო სრულყოფილი გახდა თვით აღწერის ჩატარების ორგანიზება. დიდი მოცულობის ინფორმაციის მიღების აუცილებლობამ განაპირობა შერჩევის მეთოდის ფართო გამოყენება როგორც მონაცემთა მოპოვებისას (აშშ), ისე მათი დამუშავებისას (იაპონია, საფრანგეთი, იტალია). მოსახლეობის აღწერას წინ უძღვის აღსარიცხი მოსახლეობის კატეგორიების განსაზღვრა და დაკონკრეტება. ზოგიერთ ქვეყანაში ითვალისწინებენ მხოლოდ მუდმივ მოსახლეობას (აშშ, იაპონია, გერმანია, ინდოეთი, ფილიპინები), სხვებში – მხოლოდ ფაქტობრივ (დიდი ბრიტანეთი, ბრუნეი, ტანზანია), ზოგში – ორივეს ერთად (ბულგარეთი, უნგრეთი, იტალია). სხვადასხვა ქვეყნის მოსახლეობის აღწერის პროგრამები დროთა განმავლობაში განიცდიან მნიშვნელოვან ცვლილებას. მრავალ ქვეყანაში გაქრა აუცილებლობა წერა-კითხვის ცოდნის დონის, აღმსარებლობის, ფიზიკური ნაკლოვანებების შესწავლისა, სამაგიეროდ გაიზარდა მოთხოვნილება განათლების, პროფესიული მომზადების, შობადობის, მიგრაციის შესწავლისადმი. მიუხედავად ამისა, აზიისა და აფრიკის განვითარებადი ქვეყნებისთვის საკითხი წერა-კითხვის ცოდნის შესახებ დღესაც უაღრესად მნიშვნელოვანია და შედის მოსახლეობის აღწერის პროგრამებში. რიგ ქვეყანაში დიდ ინტერესს იწვევს ქანქარისებური მიგრაცია (დასავლეთი ევროპის ქვეყნები, აშშ, იაპონია). მოსახლეობის აღწერის პროგრამებში დიდი ადგილი ეთმობა დასაქმებისა და უმუშევრობის შესწავლას. მოსახლეობის აღწერებში ზოგიერთი ნიშნის შეტანა უკავშირდება მიმდინარე ეტაპზე გარკვეული ინფორმაციის მიმართ ეროვნულ ინტერესებს. ზოგჯერ ერთი და იგივე ნიშანი სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებულადაა გააზრებული, რაც

ართულებს მონაცემების საერთაშორისო შედარებას. ზოგიერთ ქვეყანაში ითვალისწინებენ ფაქტობრივ ქორწინებით მდგომარეობას (ყოფილი სსრკ-ს ქვეყნები, აშშ, კანადა და სხვა), ზოგში – იურიდიულს (დიდი ბრიტანეთი, ავსტრია, ფინეთი). განსხვავებულადაა გააზრებული მოსახლეობის ეკონომიკური მახასიათებლები. მოსახლეობის აღწერის პროგრამებში გაიზარდა ინტერესი რეტროსპექტიული მახასიათებლების, მოსახლეობის პროფესიული, საწარმოო და ტერიტორიული მობილობის კომპლექსური შესწავლისადმი. 1980-იანი წლების ბოლოსა და 1990-იანების დასაწყისიდან განვითარებული ქვეყნების მოსახლეობის აღწერებისას დაიწვეს უფრო დეტალური მონაცემების შეგროვება იმიგრანტების ადაპტაციის (დაბადების ადგილი, წარმოშობა, ენების ცოდნა, სოციალურ-ეკონომიკური მახასიათებლები) და ეკონომიკური აქტივობის (სოციალური სტატუსი, ნამუშევარი დრო, შემოსავალი, დასაქმების სექტორი) გამოსაკვლევადა. ხშირად საერთაშორისო ორგანიზაციების მოთხოვნით უფრო დეტალურად შუქდება მოსახლეობის განსაკუთრებული ჯგუფების (ბავშვები, ახალგაზრდები, ხანში შესული ადამიანები) მდგომარეობა.

მოსახლეობის პირველი საყოველთაო აღწერა საქართველოში (რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში) ჩატარდა 1897 წლის 9 თებერვლის (28 იანვრის) მდგომარეობით. მის ორგანიზებასა და პროგრამას საფუძვლად დაედო სემიონოვ ტიან-შანსკის პროექტი. აღირიცხებოდა მოსახლეობის სამი კატეგორია: ფაქტობრივი, მუდმივი და იურიდიული; ძირითადად ახდენდნენ ფაქტობრივი მოსახლეობის მონაცემთა დამუშავებას.

მოსახლეობის აღწერის პროგრამა შეიცავდა 14 ნიშანს: შინამეურნეობის უფროსისადმი და ოჯახის უფროსისადმი დამოკიდებულება, ასაკი, სქესი, ქორწინებითი მდგომარეობა, წოდება ან საზოგადოებრივი მდგომარეობა, დაბადების ადგილი, მიწერის ადგილი,

მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი, არყოფნისა ან დროებითი საცხოვრებელი ადგილის აღნიშვნა, აღმსარებლობა, მშობლიური ენა, წერა-კითხვის ცოდნა და განათლება, საქმიანობა, ხელობა, სარეწი, თანამდებობა ან სამსახური (ძირითადი და არაძირითადი საქმიანობისა და სამხედრო ბეგარისადმი მიმართების გამოყოფით). გარდა ამისა ხდებოდა ფიზიკური ნაკლოვანებების აღნიშვნაც. პროგრამაში არ შედიოდა კითხვა ეროვნების შესახებ. განათლებისა და სწავლის შესახებ კითხვების ერთ კითხვად გაერთიანება არ იძლეოდა განათლების დონის დადგენის საშუალებას.

შემდეგი აღწერა საქართველოში 1926 წელს შედგა (17 დეკემბრის მდგომარეობით). ეს პირველი საკავშირო აღწერა იყო (საქართველო იმ დროს სსრკ-ში შედიოდა). მოსახლეობის აღწერა დაიწყო 17 დეკემბერს და გაგრძელდა 7 დღის განმავლობაში საქალაქო ტიპის დასახლებებში და 14 დღის განმავლობაში სოფლად. აღირიცხებოდა როგორც ფაქტობრივი, ისე მუდმივი მოსახლეობა ქალაქად. მოსახლეობის აღწერის პროგრამა შეიცავდა 14 ნიშანს.

1937 წელს ჩატარდა მოსახლეობის მორიგი აღწერა. 1-დან 5 იანვრამდე აღმწერები ავსებდნენ სააღწერო ფურცლებს, ხოლო ერთი დღის განმავლობაში – 6 იანვარს – ახდენდნენ ჩანაწერების დაყვანას კრიტიკული მომენტი სათვის. აღირიცხებოდა მხოლოდ ფაქტობრივი მოსახლეობა (პროექტით გათვალისწინებული იყო როგორც ფაქტობრივი, ისე მუდმივი მოსახლეობის აღწერა). მოსახლეობის აღწერის პროგრამა შეიცავდა 14 ნიშანს (პროექტით გათვალისწინებული იყო 28 ნიშანი). იმდროინდელი ხელისუფლების მიერ მიხნეულ იქნა, რომ მოსახლეობის აღწერა ჩატარდა უხეში შეცდომებით. აღწერის ორგანიზატორები ცენტრში და პერიფერიაზე რეპრესირებულ იყვნენ, ხოლო 1939 წელს დაინიშნა ახალი აღწერის ჩატარება. 1937 წლის მოსახლეობის აღწერის არქივებში გადარჩენილი ძირითადი მასალები გამოქვეყნდა მხოლოდ 1990 წელს.

1939 წლის მოსახლეობის აღწერა შედგა 17 იანვრის მდგომარეობით. ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე პირველად აღირიცხებოდა როგორც მუდმივი, ისე ფაქტობრივი მოსახლეობა. აღმწერები ახდენდნენ თავისი უბნების წინასწარ შემოვლას. სააღწერო ფურცლების შევსება დაიწყო 17 იანვარს და გაგრძელდა 7 დღე ქალაქად და 10 დღე სოფლად. სიითი ფორმის სააღწერო ფურცელი ივსებოდა თითოეულ ბინაზე, ბინის ფარგლებში კი – თითოეულ ოჯახზე. მოსახლეობის აღწერის პროგრამა შეიცავდა 16 ნიშანს.

1959 წლის მოსახლეობის აღწერა შედგა 15 იანვრის მდგომარეობით. 11-დან 14 იანვრამდე აღმწერებმა თავისი უბნების ყველა საცხოვრისი წინასწარ შემოიარეს. 15 იანვრიდან დაიწყო სააღწერო ფურცლების შევსება, რაც გაგრძელდა 8 დღის განმავლობაში როგორც ქალაქად, ისე სოფლად. მოსახლეობის აღწერის პროგრამა შეიცავდა 15 ნიშანს.

1970 წლის მოსახლეობის აღწერა შედგა 15 იანვრის მდგომარეობით. აღირიცხებოდა როგორც მუდმივი, ისე ფაქტობრივი მოსახლეობა. აღწერა გამოკითხვის მეთოდით წარმოებდა, თუმცა დაშვებული იყო სააღწერო ფურცლების თვითშევსებაც. საორგანიზაციო და მეთოდური თვალსაზრისით 1970 წლის მოსახლეობის აღწერა ორი წინა აღწერის მსგავსი იყო, თუმცა მისი პროგრამა გაცილებით ფართო იყო. მონაცემთა შეგროვებისას გამოყენებულ იქნა შერჩევის მეთოდი. გამოიყენებოდა სიითი ფორმის სააღწერო ფურცლების ორი სახეობა: პირველი შეიცავდა 11 ნიშანს და ივსებოდა ყოველი ოთხი საცხოვრისიდან სამში; მეორე დამატებით შეიცავდა კიდევ 7 კითხვას და ივსებოდა ყოველ მე-4 საცხოვრისში (25%-იანი შერჩევა). მოსახლეობის აღწერის ერთიანი ნაწილის პროგრამა შეიცავდა 11 ნიშანს. 1970 წლის მოსახლეობის აღწერის მასალების დამუშავების პროგრამა დაახლოებით 1,5-ჯერ უფრო ფართო იყო, ვიდრე წინა აღწერისა.

1979 წლის მოსახლეობის აღწერა შედგა 17 იანვრის მდგომარეობით. მოსახლეობის აღწერა ჩატარდა

გამოკითხვის მეთოდით. აღრიცხებოდა როგორც ფაქტობრივი, ისე მუდმივი მოსახლეობა, თუმცა დამუშავებისას ძირითადი ყურადღება დაეთმო მუდმივ მოსახლეობას. მოსახლეობის აღწერის პროგრამა შეიცავდა 16 ნიშანს. აღწერისას გამოიყენებოდა შერჩევის მეთოდი და სააღწერო ფურცლების ორი ფორმა: ფორმა 2C (ერთიანი აღწერა) შეიცავდა 11 კითხვას, რომლებზეც პასუხებს გასცემდა მთელი მოსახლეობა; ფორმა 3 (შერჩევითი აღწერა) დამატებით შეიცავდა კიდევ 5 კითხვას, რომლებზეც უპასუხა მუდმივი მოსახლეობის 25%-მა (ეს ფორმა ივსებოდა ყოველ მეოთხე საცხოვრისში). წინა მოსახლეობის აღწერისგან განსხვავებით პროგრამაში ჩართული იყო ახალი კითხვა დაბადებულ ბავშვთა რაოდენობის შესახებ. გაშლილად იყო წარდგენილი საკითხი ქორწინებითი მდგომარეობის შესახებ. სახალხო მეურნეობაში დამატებითი შრომითი რესურსების ჩართვის შესაძლებლობების შესწავლის მიზნით დასაქმებული შრომისუნარიანი ასაკის პირებისათვის შედგენილი იყო ცალკე სააღწერო ფურცელი, რომელიც 9 კითხვას შეიცავდა.

1989 წლის მოსახლეობის აღწერა შედგა 12 იანვრის მდგომარეობით. წინა მოსახლეობის აღწერების მსგავსად წარმოებდა საკონტროლო ბლანკების შედგენა და გაიცემოდა ცნობები აღწერის გავლის თაობაზე.

აღრიცხული იყო მოსახლეობის ორი კატეგორია – ფაქტობრივი და მუდმივი, ძირითადი ყურადღება ეთმობოდა მუდმივი მოსახლეობის დამუშავებას. მოსახლეობის აღწერის პროგრამა შეიცავდა 25 ნიშანს. გამოიყენებოდა სააღწერო ფურცლების ორი ფორმა: ერთიანი აღწერის(შეიცავდა 20 კითხვას), რომლებზეც პასუხებს გასცემდა მთელი მოსახლეობა; შერჩევითი აღწერის ფორმა დამატებით შეიცავდა კიდევ 5 კითხვას, რომლებზეც უპასუხა მუდმივი მოსახლეობის 25%-მა (ეს ფორმა ივსებოდა ყოველ მეოთხე საცხოვრისში).

2002 წელს (17 იანვრის მდგომარეობით) ჩატარდა საქართველოს მოსახლეობის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერა.

პოსტსაბჭოთა პერიოდში საქართველოში განხორციელებულმა ღრმა თვისებრივმა პოლიტიკურმა, საზოგადოებრივმა, ეკონომიკურმა, დემოგრაფიულმა და სხვა ცვლილებებმა განაპირობა მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის მომზადებისა და ჩატარების აუცილებლობა. მოსახლეობის აღწერის პროგრამა შეიცავდა 39 ნიშანს (ყველა ფორმა, ემიგრანტთა სააღწერო ფურცლის ჩათვლით). აღწერილ იქნა მოსახლეობის ორი კატეგორია – მუდმივი და ფაქტობრივი.

მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული სტატისტიკური დაკვირვების ერთეულად, ადრე ტრადიციულად მიღებული “ოჯახის” ნაცვლად, 2002 წლის აღწერისას გამოყენებულიყო “შინამეურნეობა”. ასეთი ცვლილება განპირობებულია სტატისტიკის სფეროში განვითარების საერთო მიმართულებით. “შინამეურნეობა” გულისხმობს პირთა ერთობლიობას, რომელიც ექვემდებარება ერთ საცხოვრებელ ერთეულზე ერთობლივი ცხოვრების საერთო წესებს და ერთმანეთთან დაკავშირებულია საერთო ბიუჯეტითა (ან მისი ნაწილით) და ნათესაური, ან არანათესაური ურთიერთობით. იგი, შეიძლება, შედგებოდეს ერთი პირისგანაც, რომელიც წინა აღწერებში აღიწერებოდა, როგორც “მარტოხელა”.

მოსახლეობის აღწერის მომზადებისა და ჩატარებისათვის გაწეულმა მთლიანმა ხარჯებმა, მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით, შეადგინა იმდროინდელი კურსით 1 ლარი და 84 თეთრი (აშშ-ის დოლარებში – 86 ცენტი).

საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები გამოიცა 4 ტომად 2003-2004 წლებში.

2014 წელს 5 ნოემბრიდან 19 ნოემბრის ჩათვლით საქართველოში განსაზღვრულია მოსახლეობის მორიგი საყოველთაო აღწერის ჩატარება. აღწერისას აღირიცხება მოსახლეობის ორი კატეგორია – მუდმივი და ფაქტობრივი. მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერასთან დაკავშირებული ძირითადი ღონისძიებები

მოიცავს 2013-2016 წლების პერიოდს (საქართველოს ტერიტორიის სარეგისტრაციო უბნებად დაყოფიდან დაწყებული სათანადო პუბლიკაციის გავრცელების ჩათვლით). აღწერისას გამოიყენებოდა კითხვარის 4 ფორმა: №1 – საცხოვრისის შესახებ; №2 – პერსონალური კითხვარი; №3 – ემიგრანტის შესახებ და №4 – სოფლის მეურნეობის შესახებ. ნავარაუდევია, რომ აღწერის მთლიანი დანახარჯი 2013-2016 წლებში შეადგენს 18,3 მლნ. ლარს.

2.2. დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვა

დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვას ზოგჯერ უწოდებენ მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის მიმდინარე აღრიცხვას. იგი გულისხმობს დაბადების, გარდაცვალების, დაქორწინებისა და განქორწინების შემთხვევების შესახებ ცნობების შეგროვებას. დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვის მიზანია მოსახლეობის რაოდენობასა და შემადგენლობაზე მონაცემების (რომლებიც მუდმივად იცვლება დაბადებებისა და გარდაცვალებების შედეგად), ასევე დემოგრაფიული პროცესების დამახასიათებელი ნიშნების რეგულარულად მოპოვება. დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვის სპეციფიკა ის არის, რომ დემოგრაფიული შემთხვევები ექვევნიან დაკვირვების ქვეშ მათი იურიდიული გაფორმების მომენტში, ვინაიდან თითოეულ მათგანს სამართლებრივი მნიშვნელობა გააჩნია. დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვის სისრულე დამოკიდებულია ფაქტის იურიდიულ აღიარებაზე. მაგ., იქ, სადაც მრავალცოლიანობა აკრძალულია კანონით, თუმცა დაშვებულია ტრადიციით, მეორე ცოლთან ქორწინება აღრიცხვას არ ექვემდებარება. იმ შემთხვევაში თუ მიმდინარე რეგისტრაცია არ მიმდინარეობს ან ცუდათაა მოწესრიგებული, ანალოგიური მონაცემების დადგენა ზოგჯერ ხდება რეტროსპექტულად, მოსახლეობის აღწერის ან გამოკვლევის საშუალებით (მაგ., ოჯახში

დაბადებების ან გარდაცვალებების რიცხვის დადგენა აღწერის წინა წლის განმავლობაში).

დაბადებებისა და გარდაცვალებათა სიების შედგენა ჯერ კიდევ ძველ საბერძნეთსა და რომში ხდებოდა, თუმცა დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვის თანამედროვე ფორმები ჩამოყალიბდა XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში.

XX საუკუნის შუა წლებიდან ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების უმრავლესობაში დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვა არსებობს რეგისტრაციის საერთოეროვნული სისტემის ფარგლებში სპეციალური სახელმწიფო ორგანოების, ან ჯანდაცვის დაწესებულებების მიერ დემოგრაფიულ შემთხვევათა სავალდებულო რეგისტრაციის სახით.

პასუხისმგებლობა დაბადების რეგისტრაციაზე, როგორც წესი, ეკისრება მშობლებს, ზოგჯერ სამშობიარო დაწესებულებების წარმომადგენლებს, ხოლო გარდაცვალების რეგისტრაციაზე – გარდაცვლილის ნათესაებს, ექიმს, იშვიათ შემთხვევებში დამკრძალავი ბიუროს მფლობელს. ქორწინებისას აუცილებელ მონაცემებს ქორწინების ფორმის (სამოქალაქო თუ საეკლესიო) მიხედვით წარადგენენ ან ქორწინებაში შემავალნი, ან ქორწინების დამრეგისტრირებელი პირები; განქორწინებისას – განსაქორწინებელნი ან სასამართლო.

რეგისტრაციისათვის დგინდება განსაზღვრული ვადა, როგორც წესი, მონაცემთა სისრულისა და სიზუსტის უზრუნველყოფისათვის ხანმოკლე პერიოდია სასურველი. ჩვეულებრივ, დაბადების რეგისტრაცია სავალდებულოა მოხდეს ერთი თვის განმავლობაში, გარდაცვალებისა – მეისიერად ან რამდენიმე დღეში (არა უმეტეს 5-ისა). ქორწინებისა და განქორწინების შესახებ მონაცემების ჩაწერა ხდება ამ შემთხვევების რეგისტრაციასთან ერთად.

შემთხვევის ფაქტის კონსტატაციის გარდა რეგისტრაციის დროს ითვალისწინებენ თავად შემთხვევისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს იმ

ადამიანებისათვის, რომელთა ცხოვრებაშიც ადგილი ჰქონდა აღნიშნულ შემთხვევას. რეგისტრაციისას დაფიქსირებული ნიშნების ნუსხა და შინაარსი დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვის პროგრამას შეადგენენ. შემთხვევის დახასიათება ჩვეულებრივ შეიცავს მონაცემებს მისი დადგომისა და რეგისტრაციის ადგილისა და დროის შესახებ, ასევე შემთხვევის სპეციფიკით განსაზღვრული ნიშნების (გარდაცვალების, ქორწინების მიზეზი და ა.შ) შესახებ. შემთხვევასთან დაკავშირებულ პირთა დახასიათება ჩვეულებრივ უფრო დეტალურია: გათვალისწინებულია მათი სქესი და დაბადების თარიღი (ან ასაკი), ეროვნება (მოქალაქეობა), ქორწინებითი მდგომარეობა, მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი, ასევე ზოგიერთი სოციალურ-ეკონომიკური მახასიათებლები (განათლების დონე, საქმიანობა, არსებობის საშუალებათა წყარო).

დაბადების რეგისტრაციისას აღნუსხავენ მშობლების შესაბამის ნიშნებს, ხოლო ახალდაბადებულისათვის – დაბადების თარიღს, სქესს, მონაცემებს ფიზიკური განვითარების შესახებ (წონა, სიმაღლე). აღნიშნავენ ასევე მშობიარობის მრავალნაყოფიერებას, დაბადების რიგითობას, დაბადების ადგილს (ბინაზე თუ სამშობიარო დაწესებულებაში). გარდაცვალების რეგისტრაციისას ჩვეულებრივ აღნიშნავენ მის თარიღსა და ადგილს, გარდაცვალების მიზეზს – რასაც ადასტურებს ექიმი, აუცილებლად – გარდაცვლილის დაბადების თარიღს (ასაკს) და სქესს, ასევე მის საქმიანობასა და ქორწინებით მდგომარეობას. ბავშვის გარდაცვალების შემთხვევაში ითვალისწინებენ მშობლების მახასიათებელ ნიშნებს. ქორწინების რეგისტრაციისას ქორწინებაში შემსვლელთა ასაკის გარდა აღინიშნება მათი ყოფილი ქორწინებითი მდგომარეობა, ზოგჯერ წინა ქორწინებებში შეძენილი ბავშვების რიცხვი, ქორწინების რიგითობა როგორც საქმროსათვის, ისე საცოლისათვის, ასევე მთელი რიგი სოციალურ-ეკონომიკური ნიშნები. განქორწინების რეგისტრაციისას აღინიშნება თითოეული მეუღლის ასაკი,

ქორწინების რიგითობა და ხანგრძლივობა, ქორწინებაში შექმნილი ბავშვები და ა.შ.

თითოეული შემთხვევის ამსახველი ინდივიდუალური მონაცემები ფიქსირდება ან სარეგისტრაციო ჩანაწერის მეორე ეგზემპლიარში, ან სტატისტიკური დამუშავებისათვის განკუთვნილ სპეციალურ საბუთში, ან მიეწოდება ელექტრონული ვერსიით.

საქართველოში დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვას ხორციელდება სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის ორგანოების მიერ. ბავშვის მშობელი სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის ორგანოს ბავშვის დაბადების თაობაზე უნდა მიმართოს ბავშვის დაბადებიდან 1 თვის ვადაში. სამედიცინო დაწესებულების ხელმძღვანელი ან მის მიერ უფლებამოსილი პირი ვალდებულია დაბადების შესახებ სამედიცინო ცნობა სააგენტოს წარუდგინოს მხოლოდ ელექტრონული ფორმით 5 დღის ვადაში.

რეგისტრაციის ორგანოებისათვის მიმართვის ვალდებულება ეკისრებათ: ა) იმ სამედიცინო დაწესებულების ხელმძღვანელს, ან მის მიერ უფლებამოსილ პირს, სადაც დაიბადა ბავშვი; ბ) სამედიცინო დაწესებულების გარეთ ბავშვის გაჩენისას დედისათვის დახმარების გამწვევ პირს; გ) მშობლებს, თუ არ იქნა ა) და ბ) ქვეპუნქტებში დაცული მოთხოვნები, ან ბავშვი დაიბადა სხვა სახელმწიფოში; დ) გამგეობის (მერიის) რწმუნებულებსა და მეურვეობა-მზრუნველობისა და საადმინისტრაციო საქმიანობის დაწესებულების ხელმძღვანელებს ბავშვის დაბადების რეგისტრაციის არარსებობის შემთხვევაში. დაქორწინებული მშობლებისგან ბავშვის წარმოშობა დგინდება მეუღლეთა ერთობლივი განცხადებით ან ერთ-ერთი მეუღლის განცხადებით და ბავშვის დაბადებისა და მშობელთა ქორწინების დამადასტურებელი საბუთებით. ქორწინებაში არმყოფი მშობლებისგან ბავშვის წარმოშობა დგინდება მშობელთა ერთობლივი განცხადებით და ბავშვის დაბადების დამადასტურებელი საბუთით. თუ ბავშვი შეეძინა დაუქორწინებელ დედას და არ არსებობს

მშობელთა ერთობლივი განცხადება, ან სასამართლოს გადაწყვეტილება მამობის დადგენის შესახებ, დაბადების სამოქალაქო აქტის ჩანაწერში ბავშვის მამის მონაცემები არ მიეთითება. მკვდრადშობილის დაბადების რეგისტრაცია ხორციელდება დაბადების რეგისტრაციით დადგენილი წესით. ტყუპების დაბადებისას, თითოეული მათგანი რეგისტრირდება ცალკე. მკვდრადშობილის გარდაცვალების რეგისტრაცია არ ხორციელდება. დაბადების შესახებ სამედიცინო ცნობის რეკვიზიტებია: სქესი, დაბადების თარიღი და ადგილი, რიგითობა, დაიბადა ერთ, თუ მრავალნაყოფიანი მშობიარობისას, დაიბადა მკვდარი თუ ცოცხალი; ასევე მშობლების დაბადების თარიღი, ასაკი, საცხოვრებელი ადგილი, ქორწინების რეგისტრაციის თარიღი და მამის შესახებ ჩანაწერის საფუძველი.

გარდაცვალების რეგისტრაცია წარმოებს იმ ადგილის მიხედვით, სადაც ცხოვრობდა გარდაცვლილი ან იმ ადგილის მიხედვით, სადაც დაფიქსირდა სიკვდილი. სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის ორგანოს პირის გარდაცვალების რეგისტრაციის თაობაზე განცხადებით შეიძლება მიმართოს ნებისმიერმა სრულწლოვანმა, ქმედუნარიანმა პირმა ან ადმინისტრაციულმა ორგანომ. გარდაცვალების რეგისტრაციასთან დაკავშირებით მიმართვის ვალდებულება ეკისრებათ სამედიცინო დაწესებულების, პათოლოგანატომიური საქმიანობის (კლინიკური პათოლოგიის) ან სასამართლო-სამედიცინო ექსპერტიზის განმახორციელებელი დაწესებულების ხელმძღვანელს ან მის მიერ უფლებამოსილ პირს – პირის გარდაცვალებიდან 5 სამუშაო დღის ვადაში, თუ პირი გარდაიცვალა აღნიშნულ დაწესებულებაში ან გარდაცვალების ფაქტი დაადგინა/დაადასტურა ამ დაწესებულებამ. გარდაცვალების დამადასტურებელი დოკუმენტებია: გარდაცვალების შესახებ სამედიცინო ცნობა, უფლებამოსილი ორგანოს გადაწყვეტილება პირის გარდაცვალების იურიდიული მნიშვნელობის მქონე ფაქტის დადგენის შესახებ, სასამართლოს გადაწყვეტილება პირის გარდაცვლილად გამოცხადების

შესახებ და ასევე გამგეობის (მერიის) რწმუნებულის და სხვა უფლებამოსილი ორგანოს მიერ გაცემული ცნობა. გარდაცვალების შესახებ სამედიცინო ცნობის რეკვიზიტებია: გარდაცვალების თარიღი, ადგილი და მიზეზი, გარდაცვლილის სქესი, მისი დაბადების თარიღი და ადგილი, ასაკი, ქორწინებითი მდგომარეობა, საცხოვრებელი ადგილი, ხოლო ერთ წლამდე გარდაცვლილთათვის – დედის შესაბამისი მახასიათებელი ნიშნები, ასევე დედის ასაკი და გარდაცვლილი ბავშვის რიგითობა.

ქორწინების წარმოშობისათვის სავალდებულოა მისი რეგისტრაცია სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის ორგანოს მიერ. ქორწინების რეგისტრაცია ხორციელდება დაქორწინების მსურველ პირთა მიერ არჩეული ადგილის მიხედვით. ქორწინების რეგისტრაციისათვის აუცილებელია დაქორწინების მსურველ პირთა საქორწინო ასაკი და თანხმობა. ქორწინება დაიშვება 18 წლის ასაკიდან. 16 წელს მიღწეული არასრულწლოვანი პირის ქორწინება დაიშვება მშობლების ან მზრუნველის წინასწარი წერილობითი თანხმობით, ხოლო თანხმობაზე უარის ან თანხმობის მიღების შეუძლებლობის შემთხვევაში – სასამართლოს გადაწყვეტილების საფუძველზე.

ქორწინების რეგისტრაციისათვის სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის ორგანოს უნდა წარედგინოს დაქორწინების მსურველ პირთა განცხადება. დაქორწინების მსურველმა პირებმა განცხადებაში უნდა დაადასტურონ, რომ მათთვის ცნობილია ერთმანეთის ჯანმრთელობისა და ქორწინებითი მდგომარეობა, იციან, მერამდენა თითოეული მათგანისათვის ეს ქორწინება, ასევე უნდა აღნიშნონ, ჰყავთ თუ არა შვილები. ქორწინება არ დაიშვება: იმ პირებს შორის, რომელთაგან თუნდაც ერთი დაქორწინებულია სხვაზე, პირდაპირი აღმავალი ან დაღმავალი შტოს ნათესავენ შორის, ბიოლოგიურ და არაბიოლოგიურ და-ძმას შორის, მშვილებელსა და ნაშვილებს შორის, იმ პირებს შორის, რომელთაგან თუნდაც ერთი სულით ავადმყოფობის ან ჭკუასუსტობის გამო სასამართლოს მიერ ცნობილია

ქმედუენაროდ. ქორწინების რეგისტრაციის რეკვიზიტებია: შემსვლელთა დაბადების თარიღი, ასაკი, დაბადების ადგილი, წინა ქორწინებითი მდგომარეობა, ეროვნება, საცხოვრებელი ადგილი, ასევე მონაცემები 18 წლამდე ასაკის საერთო შვილების შესახებ.

განქორწინებისათვის სავალდებულოა მისი რეგისტრაცია სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის ორგანოს მიერ. განქორწინების რეგისტრაციისათვის სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის ორგანოს უნდა წარედგინოს უფლებამოსილი პირის განცხადება. განქორწინების რეგისტრაცია ასევე შეიძლება განხორციელდეს სასამართლოს გადაწყვეტილების საფუძველზე. განქორწინების რეგისტრაციის მოთხოვნით სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის ორგანოსთვის მიმართვის უფლება აქვთ: განქორწინების მსურველ მეუღლეებს ერთობლივად, ერთ-ერთ მეუღლეს, თუ: ა) არსებობს სასამართლოს გადაწყვეტილება განქორწინების შესახებ; ბ) მეორე მეუღლე სასამართლოს მიერ აღიარებულია უზო-უკვლოდ დაკარგულად; გ) მეორე მეუღლე სასამართლოს მიერ ცნობილია ქმედუენაროდ; დ) მეორე მეუღლე დანაშაულის ჩადენისათვის მსჯავრდებულია თავისუფლების აღკვეთით ვადით არანაკლებ 3 წლისა. განქორწინების რეგისტრაციის ვადა განისაზღვრება ერთ-ერთი მეუღლის განცხადების ან მეუღლეთა ერთობლივი განცხადების საფუძველზე. განქორწინების რეგისტრაცია ხორციელდება განცხადების წარდგენიდან 5 სამუშაო დღის გასვლისთანავე, თუ ამ ვადაში განქორწინებაზე უარს არ განაცხადებს განცხადების წარმდგენი მეუღლე, ხოლო ერთობლივი განცხადების წარდგენისას – ერთ-ერთი მეუღლე მაინც. განქორწინების შემთხვევაში ქორწინება შეწყვეტილად ითვლება განქორწინების რეგისტრაციის მომენტიდან. განქორწინების აქტის რეკვიზიტებია: ქორწინების ადგილი და თარიღი, განქორწინების საფუძველი, განქორწინების თარიღი, თითოეული განსაქორწინებლისათვის – დაბადების თარიღი, ასაკი, საცხოვრებელი ადგილი, რიგითობით

რომელ ქორწინებაში იმყოფება იგი, ასევე მონაცემები 18 წლამდე ასაკის საერთო შვილების შესახებ.

დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვის მასალების დამუშავება მოითხოვს ფაქტების რაოდენობის დათვლას და მათ დაჯგუფებას ყველა რეგისტრირებული ნიშნის (თუ მათი ურთიერთშეთავსების) მიხედვით. ასეთი დაჯგუფებების სისტემა ქმნის დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვის მონაცემთა დამუშავების პროგრამას. ამასთან, ასეთი დამუშავება მოიცავს არა უკლებლივ ყველა ნიშანსა, თუ მათ შესაძლო ურთიერთშეთავსებებს, არამედ უპირატესად ისეთებს, რომლებსაც აქვთ მნიშვნელობა დემოგრაფიული ანალიზისათვის. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური ინფორმაციას დემოგრაფიულ შემთხვევათა და მათი სათანადო რეკვიზიტების შესახებ დებულობს ელექტრონული ფორმით.

2.3. მოსახლეობის რეგისტრი

მოსახლეობის რეგისტრი არის მცხოვრებთა სახელობითი და რეგულარულად განახლებადი ნუსხა, რომელიც ემსახურება მოსახლეობის ადმინისტრაციული აღრიცხვის მიზნებს.

ზოგიერთ ქვეყანაში მოსახლეობის რეგისტრს აწარმოებენ უმცირეს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებში (დასახლებულ პუნქტებში, თემებში, მუნიციპალიტეტებში, სამწყსოებსა და სხვა) გამოყოფილი ცალკეული პირები, შინამეურნეობებისა თუ საოჯახო სიების, წიგნების, კართოთეკების (XX საუკუნის შუა წლებიდან ხშირად ელექტრონულ-გამომთვლელი მანქანების მეხსიერებაში შენახული ე.წ. *მოსახლეობის ავტომატიზირებული კართოტეკების*) სახით. მოსახლეობის რეგისტრები განკუთვნილია მიმდინარე წესით ან გარკვეული პერიოდულობით მოცემული ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულის მცხოვრებთა ინდივიდუალური მონაცემების ან შესაბამისი მოსახლეო-

ბის რაოდენობისა და შემადგენლობის (ან მათში ცვლილებების) შესახებ ცნობათა მისაღებად.

მოსახლეობის რეგისტრები, კერძოდ, შინამეურნეობების (ოჯახების) და ცალკეული პირების რეგისტრები – ყველაზე ადრე მოიხსენიება ახალ წელთაღრიცხვამდე II საუკუნეში (ჩინეთი) და ახალი წელთაღრიცხვის VII საუკუნეში (იაპონია). პირველი ევროპული ქვეყნები, რომლებშიც, საეკლესიო სამწყსოებში მოქალაქეობრივი მდგომარეობის აქტების ჩანაწერთა საფუძველზე, შეიქმნა მოსახლეობის რეგისტრი, იყვნენ შვედეთი და ფინეთი. ევროპაში მოსახლეობის რეგისტრებმა კპოვეს შემდგომი გავრცელება XVIII-XIX საუკუნეებში.

გაეროს სტატისტიკური ბიუროს სპეციალისტების შეფასებით, მოსახლეობის რეგისტრი (და მოსახლეობის აღრიცხვის სხვა მსგავსი სისტემები) ფუნქციონირებენ დაახლოებით 60 ქვეყანაში. მოსახლეობის რეგისტრებს აწარმოებენ ტერიტორიული ერთეულების ადმინისტრაციული ორგანოები (როგორც წესი, მათი უმდაბლესი რგოლები).

რეგისტრები, პირველ რიგში, განკუთვნილია სათანადო ტიპის ინფორმაციაზე ადგილობრივი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. მათი მონაცემები გამოიყენება გადასახადის გადამხდელთა, სამხედრო ვალდებულთა, პოლიტიკური (პარტიული) და ადმინისტრაციული საარჩევნო სიების შესადგენად და ა.შ.

ევროპის უმრავლეს ქვეყანაში მოსახლეობის რეგისტრების წარმოების ზოგადი ხელმძღვანელობა ევალებათ ცენტრალურ სახელმწიფო დაწესებულებებს: შინაგან საქმეთა ან იუსტიციის სამინისტროების ორგანოებს, ხოლო ზოგიერთ ქვეყანაში კი სტატისტიკურ ორგანოებს. ცენტრალიზაცია აადვილებს ერთიანი დოკუმენტაციის გამოყენებას, უზრუნველყოფს დაკვირვებათა პროგრამების, რეგისტრაციის მეთოდებისა და პრინციპების ერთგვაროვნებას.

მოსახლეობის რეგისტრის წარმოების პროცესში ხდება მოცემულ ტერიტორიაზე მუდმივად მცხოვრები

პირების შესახებ ინფორმაციის პერიოდულად განახლება. აღრე მიღებულ მონაცემებს ემატება ისეთები, როგორცაა ბავშვის დაბადება, შვილის აყვანა, ქორწინება, ქორწინების შეწყვეტა განქორწინების თუ მეუღლის გარდაცვალების გამო, საქმიანობასა თუ საქმიან სტატუსში ცვლილება, განათლების დონის, სახელის, გვარის ან საცხოვრებელი ადგილის შეცვლა.

დაკვირვების პროგრამა განისაზღვრება არსებული ეროვნული თავისებურებებით. როგორც წესი, იგი შეიცავს ძირითად დემოგრაფიულ და სოციალურ-ეკონომიკურ ნიშნებს, რომლებიც აისახება მოსახლეობის აღწერისა და დემოგრაფიულ შემთხვევათა მიმდინარე აღრიცხვის პროგრამებში. ცალკეული ნიშნების ცვლილება ალრიცხვას აწარმოებენ კონკრეტული პირების (ზოგჯერ – შინამეურნეობების) მიმართ. ევროპული ქვეყნების უმეტესობაში ინდივიდუალური და ჯგუფური დაკვირვების მეთოდები ურთიერთშეთავსებულია.

მოსახლეობის რეგისტრის წარმოების წესები საკმაოდ რთულია. ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე მოქმედი სავალდებულო წესები ითვალისწინებენ იმას, რომ ქვეყნის თითოეული მოქალაქე აუცილებლად გატარებული უნდა იყოს ერთ-ერთი თემის (მუნიციპალიტეტი, სამწყსო და ა.შ.) მოსახლეობის რეგისტრში და ვალდებულია ატყობინებდეს მუდმივი საცხოვრებელი ადგილის ყველა ცვლილებისა და თითოეული იმ მოვლენის შესახებ, რომლებიც ექვემდებარება იურიდიულ გაფორმებას სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციის ორგანოებში.

დაკვირვების ინდივიდუალური მეთოდის გამოყენებისას თითოეულ ახალშობილზე იხსნება ინდივიდუალური ბარათი (ჩანაწერი სიასა ან წიგნში), რომელიც ასევე შეიცავს ისეთ ნიშნებს, როგორც სახელი, დაბადების თარიღი და ადგილი, დაბადების მოწმობის ნომერი, ეროვნება, აღმსარებლობა, დამოკიდებულება ოჯახის უფროსის მიმართ. ბარათში გათვალისწინებულია აგრეთვე სპეციალური გრაფები, რომლებიც ივსება მოცემული პიროვნების შემდგომი

ცხოვრების მანძილზე. ქორწინებაში შესვლისას – ქორწინების თარიღი და ადგილი, მეუღლის სახელი, გვარი და დაბადების ადგილი. გარდაცვალების შემთხვევაში – გარდაცვალების თარიღი, ადგილი და მიზეზი. ბარათები იხსნება აგრეთვე საზღვარგარეთიდან საცხოვრებლად იმ ჩამოსულებზე, რომლებსაც ქვეყანაში ადრე არ უცხოვრიათ. გარდაცვლილთა და ქვეყნის ფარგლებს გარეთ მუდმივ საცხოვრებლად გასულთა ბარათები ინახება არქივში. დაკვირვების ჯგუფური მეთოდის გამოყენებისას ცალკეული პიროვნების დამახასიათებელი რომელიმე ნიშნის ცვლილება ასახვას ჰპოვებს იმ აღამიანების ბარათებში, რომლებიც დაკავშირებული არიან მოცემულ პიროვნებასთან საერთო ცხოვრებისა და ახლო ნათესაობის ნიშნებით. ასე მაგ., დედის ინდივიდუალურ ბარათში აღინიშნება ბავშვის სახელი, დაბადების თარიღი და სქესი; ანალოგიური აღნიშვნები კეთდება ასევე შინამეურნეობისა ან ოჯახის უფროსის ბარათშიც. ერთ-ერთი მეუღლის გარდაცვალების შემთხვევაში აღნიშვნა კეთდება ცოცხლად დარჩენილი მეუღლის ბარათში. აღნიშვნა განქორწინებისა და ქორწინებითი მდგომარეობის შეცვლის შესახებ კეთდება ყოფილი მეუღლეების ინდივიდუალურ ბარათებში და ა.შ.

მოსახლეობის რეგისტრი შიდა და გარე მიგრაციის გათვალისწინებისა და დემოგრაფიული შემთხვევების მიმდინარე აღრიცხვის შემოწმების საშუალებას იძლევა. ამავე დროს მისი დახმარებით შესაძლებელია მთლიანად ქვეყანაში და მის ცალკეულ რეგიონში მოსახლეობის რაოდენობის მიმდინარე შეფასების გაკეთება იმ ნიშნების საფუძველზე, რომლებიც აღირიცხება დაკვირვებისას. დაკვირვების სისტემა ასევე საშუალებას იძლევა გამოვიკვლიოთ მოსახლეობა, როგორც არა მარტო ცალკეული პიროვნებების, არამედ როგორც შინამეურნეობების (ოჯახების) ერთობლიობა.

რიგ ქვეყანაში მოსახლეობის რეგისტრის მასალები გამოიყენება მოსახლეობის აღწერის მომზადებისას და მისი ჩატარების ხარისხის შესაფასებლად. მათ ასევე

იყენებენ როგორც საფუძველს შერჩევითი გამოკვლევებისა და დემოგრაფიის სფეროში ისტორიული ხასიათის კვლევების წარმოებისათვის.

2.4. სპეციალური შერჩევითი გამოკვლევები

სპეციალური შერჩევითი გამოკვლევები დემოგრაფიაში ხშირად სოციოლოგიურ-დემოგრაფიული გამოკვლევის სახელითაა ცნობილი და მასში იგულისხმება დემოგრაფიული ქცევის შესახებ მეცნიერული ცოდნის გამომუშავების პროცესი ემპირიული მონაცემების მოპოვების, დამუშავებისა და ინტერპრეტაციის მეცნიერულად რეგლამენტირებული პროცედურა. ის არკვევს სოციალურ-ეკონომიკური და სხვა ფაქტორების გავლენას დემოგრაფიულ ცვლადებზე ქცევითი ასპექტების, ფასეულობითი ორიენტაციების, მოტივებისა და განწყობის შესწავლის გზით. სოციოლოგიურ-დემოგრაფიული გამოკვლევისას გამოიყენება სოციოლოგიური და სოციალურ-ფსიქოლოგიური კვლევების მეთოდები.

საქმე ის არის, რომ დემოგრაფიული მეცნიერება თავისი განვითარებისას სულ უფრო მეტად ცდილობდა აეხსნა დემოგრაფიული პროცესების განმაპირობებელი მექანიზმები. ამისათვის ფაქტობრივი სტატისტიკური მასალის ანალიზი უკვე საკმარისი არ იყო.

რაც უფრო უღრმავდებოდა დემოგრაფია პროცესების შესწავლას, მით უფრო მკაფიოდ გამოიხატებოდა სოციოლოგიურ-დემოგრაფიული გამოკვლევების ჩატარების როლი. შერჩევითი გამოკვლევების თვალსაზრისით დემოგრაფია თავის არსენალში სულ უფრო მეტად იწყებს სოციოლოგიის გამოყენებას და ამასთან ბუნებრივია, სოციოლოგიის იმ ნაწილის ათვისებას, რომელიც შერჩევითი გამოკვლევების მეთოდოლოგიასა და სტატისტიკას ეფუძნება.

შერჩევა. შერჩევის სხვადასხვა სახეობა არსებობს. ძირითადად ისინი ორ ჯგუფად შეიძლება დაიყოს – შემთხვევით პრინციპზე აგებული შერჩევის სახეები და არაშემთხვევით პრინციპზე აგებული შერჩევა.

არაიშვიათად, გინდაც ერთი კონკრეტული გამოკვლევის ფარგლებში, გამოიყენება როგორც ერთი, ისე მეორე შერჩევის პრინციპები, კომბინირებული სახით, ერთდროულად.

რატომ არის საჭირო შერჩევა?

ზემოთ განხილული იყო მოსახლეობის აღწერა, რომელიც ქვეყნის ყველა მცხოვრებს მოიცავს. ამასთან, მოსახლეობის აღწერა რთული ჩასატარებელია პროცედურული თვალსაზრისით და ძვირად ღირებულიცაა. აქედან გამომდინარე მოსახლეობის აღწერისას კითხვათა შეზღუდული რაოდენობაა მოცემული და კარგ პერიოდულობად ითვლება თუ ის ხუთ წელიწადში ერთხელ მაინც ტარდება.

დემოგრაფს, რომელიმე საკითხის შესწავლისათვის, შეიძლება არ აკმაყოფილებდეს მოსახლეობის აღწერის შედეგად მიღებული ინფორმაცია. ასეთ დროს ის მიმართავს შერჩევით გამოკვლევას.

აღწერისაგან განსხვავებით, რომელიც ყველა მცხოვრებს მოიცავს, შერჩევითი გამოკვლევა მოსახლეობის მხოლოდ გარკვეული ნაწილისაგან გულისხმობს ინფორმაციის მოპოვებას.

არის სხვა არსებითი განსხვავებაც. დასმული ამოცანიდან გამომდინარე შერჩევითი გამოკვლევა შეიძლება მოსახლეობის რომელიმე ჯგუფზე იყოს ორიენტირებული. მაგ., რეპროდუქციულ ქცევასთან დაკავშირებული საკითხების შესწავლისას დემოგრაფს შეიძლება აინტერესებდეს მხოლოდ ფერტილური ასაკის (პირობითად 15-49 წლის) ქალები. ასეთი ქალების რაოდენობა რომელიმე ქვეყანაში შეიძლება ერთი მილიონის ფარგლებში იყოს, ხოლო სხვა შემთხვევაში – ას მილიონსაც აღემატებოდეს.

აღნიშნული ერთობლიობა სოციოლოგიურ-დემოგრაფიული გამოკვლევისას გუნერაღწერად მიიჩნევა და განისაზღვრება შესასწავლი საგნიდან გამომდინარე, რომლებიც შემოსაზღვრულია შესაბამისი გამოკვლევის პროგრამით და ტერიტორიულ-დროული საზღვრებით.

ერთი დემოგრაფიისათვის და გინდაც მკვლევერთა ჯგუფისათვის, რთული იქნებოდა მთელი გენერალური ერთობლიობის მოცვა. ამასთან, ასეთი საჭიროებაც არ არის, ვინაიდან სტატისტიკიდან გამომდინარე, ცნობილია, რომ შეიძლება გენერალური ერთობლიობიდან, გარკვეულ შერჩევაზე დაფუძნებით, მივიღოთ ინფორმაცია საკმაოდ მაღალი სანდოობით.

აქედან გამომდინარე, შერჩევითი ერთობლიობა, შეიძლება განვსაზღვროთ როგორც გენერალური ერთობლიობის ნაწილი, რომელიც დაკვირვების ობიექტს წარმოადგენს.

აღნიშნული და მათთან დაკავშირებული საკითხები საკმაოდ ვრცლად არის მოცემული სპეციალურ ლიტერატურაში. ამიტომ ქვემოთ მოკლედ შევეხებით ზოგიერთ მათგანს.

შემთხვევითი შერჩევის სახეობები. დემოგრაფიაში შერჩევითი გამოკვლევებისას ძირითადად გამოიყენება შემთხვევითი განუმეორებადი სისტემატიური და სერიული შერჩევის სახეები.

შემთხვევითი განუმეორებადი შერჩევა. მოცემული შერჩევის სახის კლასიკური მაგალითის განხილვისას ითვლება, რომ უნდა გაგვაჩნდეს ინფორმაცია გენერალური ერთობლიობის ყველა ერთეულის შესახებ. ბარათებზე დაიტანება გენერალური ერთობლიობის ერთეულთა ნომრები.

თუ ჩვენს შემთხვევაში გენერალური ერთობლიობა მაგ., 1000 ერთეულს შეადგენს, ხოლო შერჩევითი ერთობლიობა 100 ერთეულით განვსაზღვრეთ, ბარათების არევის შემდეგ, ბარათების დასტიდან, შემთხვევითად ამოიღება 100 ბარათი. ამოღებული ბარათები იქნება ჩვენი შერჩევითი ერთობლიობა.

სისტემატიური შემთხვევითი შერჩევა. მოცემულ შერჩევას საფუძვლად ედება გარკვეული სიები. ერთეულთა შერჩევა წარმოებს ერთი და იგივე ინტერვალით, ანბანის ან დანომრილი სიის მიხედვით.

პირველი ერთეული გენერალური ერთობლიობიდან განისაზღვრება შემთხვევით.

გენერალური ერთობლიობა, თუ 1000 ერთეულიდან შედგება, ხოლო შერჩევის მოცულობა 100-ია, ინტერვალი იქნება 10-ის ტოლი. მაგ., პირველი ერთეული თუ 5 იყო, შემდეგი იქნება 15, 25, 35 და ა.შ..

სერიული შერჩევა. მის შემთხვევაში შერჩევის ერთეულები წარმოადგენენ ე.წ. სტატისტიკურ სერიებს, ასეთი ერთეული შეიძლება იყოს დაწესებულება, სასკოლო კლასი, ან სტუდენტთა ჯგუფი, ოჯახი და სხვა. მაგ., თუ შეისწავლება სტუდენტი-ახალგაზრდობის დემოგრაფიული ქცევა, ან ორიენტაციები და გენერალურ ერთობლიობას 1000 სტუდენტი შეადგენს, ხოლო შერჩევის მოცულობა 100 სტუდენტით არის განსაზღვრული, და, ამასთან, ჯგუფში საშუალოდ 20 სტუდენტი, სერიათა რაოდენობა 50 იქნება ($1000 : 20$). აქედან გამომდინარე, შემთხვევით შესარჩევი იქნება 5 სერია (ჯგუფი). ამ 5 ჯგუფის არჩევისას შეიძლება გამოყენებულ იქნას შემთხვევითი განუმეორებადი შერჩევა.

შერჩევითი გამოკვლევის სანდოობისას გამოიყენება:

რეპრეზენტატიულობის შეცდომა, რომელიც ახასიათებს გენერალური და შერჩევითი ერთობლიობების საშუალოთა დამთხვევის ხარისხს.

სანდოობის ინტერვალი, რომელიც განისაზღვრება გარკვეული ალბათობით (მაგ., 0,90, 0,95 ან 0,99), სადაც იგულისხმება, რომ 1 – მთელი ერთობლიობის მოცუაა. უზენაესს, თუ არჩეული ალბათობისას რა ინტერვალში შეიძლება იმყოფებოდეს გენერალური ერთობლიობის საშუალო (გენერალური ერთობლიობის მინიმალური და მაქსიმალური სიდიდე შერჩევისას).

კვლევითი შერჩევა. შერჩევის ეს სახეობა არ მიეკუთვნება შემთხვევით შერჩევას. მიუხედავად ამისა, კვლევითი შერჩევა ხშირად გამოიყენება როგორც

სოციოლოგიური, ისე დემოგრაფიული სახის გამოკვლევებში. ამასთან, მთელი რიგი ცნობილი ცენტრები (მაგ., გელაპის ინსტიტუტი) გამოკვლევებს ძირითადად კვოტური შერჩევის საფუძველზე ახორციელებენ. მეთოდოლოგიური გამოკვლევების შედეგებით დადგენილ იქნა, რომ კვოტური შერჩევის საფუძველზე მიღებული მონაცემები მაღალი სანდოობით გამოირჩევა და არაფრით ნაკლები არ არის შერჩევის შემთხვევით სახეობებზე.

კვოტური შერჩევის ძირითადი პრინციპია გენერალური ერთობლიობის დაყოფა გარკვეულ ჯგუფებად და შერჩევის ერთობლიობის განსაზღვრა იმ პროპორციებით, რომლითაც ისინი წარმოდგენილი არიან გენერალურ ერთობლიობაში. გენერალურ ერთობლიობაში ჯგუფები შეიძლება გამოყოფილ იქნენ ისეთი ნიშნებით, როგორც არის ასაკი, სქესი, ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობა, მოსახლეობის განაწილება რეგიონების მიხედვით, განათლება, ქორწინებითი მდგომარეობა და სხვა. ნიშნების შერჩევა კვლევის სპეციფიკასა და ინფორმაციის წყაროებზეა დამოკიდებული. მაგ., იმ შემთხვევაში, თუ ჩვენ შევისწავლით მხოლოდ ქალებს, ცხადია სქესის ნიშანი კვოტური შერჩევისას მხოლოდ ერთი იქნება – ქალები. მაგრამ მოცემულ შემთხვევაში, გასათვალისწინებელია სხვა ნიშნები.

ამასთან, მოტანილი კვოტური ნიშნები შეიძლება დიფერენცირებული იყოს ერთმანეთთან მიმართებაში. აქ იგულისხმება, რომ ერთდროულად გათვალისწინებულია როგორც სქესი და ასაკი, ისე მისი ქორწინებითი მდგომარეობა, განათლების დონე, საცხოვრებელი ადგილი რეგიონისა და ქალაქ-სოფლის მიხედვით.

კვოტური შერჩევა ვინაიდან არაშემთხვევით სახეობას განეკუთვნება, ამიტომ მის შემთხვევაში არ გაიანგარიშება რეპრეზენტატულობის შეცდომა და სხვა მანქვენებლები.

რა თქმა უნდა ეს ხელს არ უშლის იმას, რომ მის საფუძველზე მიღებული მონაცემებისათვის

განგარიშებულ იქნას საშუალო კვადრატული გადახრა და სხვა სტატისტიკური მაჩვენებელი.

აღვნიშნავთ, რომ გენერალური და შერჩევითი ერთობლიობების გარდა შეიძლება საქმე გვქონდეს პირობით ისეთ ერთობლიობებთან, როგორც არის გამოკითხულთა ერთობლიობა და დამუშავებული ერთობლიობა.

პრაქტიკულად ანალიზს ექვემდებარება დამუშავებული ერთობლიობა.

დემოგრაფიაში შერჩევითი კვლევებისას ძირითადად გამოიყენება გამოკითხვის ისეთი ტიპები, როგორც არის პირისპირ ინტერვიუ (ინტერვიუერი უშუალოდ უსვამს კითხვებს რესპონდენტს) და თვითადმინისტრირება (რესპონდენტი დამოუკიდებლად ავსებს კითხვარს, რომელსაც მკვლევარი აძლევს).

3. მოსახლეობის რაოდენობა და სტრუქტურა

3.1. მოსახლეობის რაოდენობა

ანსხვაგვებენ თეორიული მოსახლეობის რაოდენობას, რომელიც გამოიყენება დემოგრაფიულ ანალიზსა და დემოგრაფიულ მოდელებში (მაგ., სტაბილური მოსახლეობა) და ფაქტობრივი მოსახლეობის რაოდენობას (რომელიმე ტერიტორიის, ქვეყნის, რაიონის და ა.შ.). მოსახლეობის რაოდენობა დაბადებათა და გარდაცვალებათა გამო მუდმივად იცვლება. დემოგრაფიაში მოსახლეობის რაოდენობა განიხილება როგორც დემოგრაფიული პროცესებისა და მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივი სტრუქტურისა (ჩაკეტილი მოსახლეობა) და მიგრაციის (ღია მოსახლეობა) ურთიერთქმედების შედეგი. მოსახლეობის რაოდენობა გამოიყენება დემოგრაფიული კოეფიციენტებისა და რიგი სხვა მაჩვენებლების გაანგარიშებისას. მონაცემები მოსახლეობის რაოდენობის შესახებ მიიღება მოსახლეობის აღწერისას, ხოლო აღწერებს შორის პერიოდში – მიმდინარე აღრიცხვის მონაცემთა საფუძველზე.

დემოგრაფიული გაანგარიშებებისას ჩვეულებრივ გამოიყენება მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა, რომელიც წარმოადგენს რომელიმე კალენდარული პერიოდების დასაწყისის მოსახლეობის საშუალო რაოდენობას და ასეთი სახელწოდებით არის ცნობილი.

მაგ., 2005 წლის მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა წარმოადგენს 2005 წლის 1 იანვრისათვის დაფიქსირებული მოსახლეობისა და 2006 წლის 1 იანვრისათვის არსებული მოსახლეობის საშუალოს, ანუ მათ ჯამს გაყოფილს ორზე. მაგ., საქსტატის მონაცემებით 2005 წლის 1 იანვრისათვის, თუ საქართველოს მოსახლეობა იყო 4321,5 ათასი, ხოლო 2006 წლის 1 იანვრისათვის – 4401,3 ათასი, 2005 წლის საშუალო მოსახლეობის რაოდენობა იქნება:

$$\frac{4321,5 + 4401,3}{2} = 4361,4.$$

მოსახლეობის რაოდენობის ცვალებადობის გამოსახატავად ძირითადად გამოიყენება მოსახლეობის მატების (ცვალებადობის) კოეფიციენტი, რომელიც წარმოადგენს გარკვეულ პერიოდში ფაქტობრივი მოსახლეობის საერთო მატების შეფარდებას იმავე პერიოდის მოსახლეობის საშუალო რაოდენობასთან. მოსახლეობის ცვალებადობის კოეფიციენტი შეიძლება გამოისახოს როგორც აბსოლუტურ რიცხვებში, ისე პროცენტულად (%) და პრომილეტი (‰), თუ მიღებულ შედეგს გავამრავლებთ შესაბამისად 100 ან 1000-ზე. მოსახლეობის ცვალებადობის კოეფიციენტი შეიძლება იყოს დადებითი, უარყოფითი ან ნულის ტოლი სიდიდე იმ შემთხვევაში, თუ მოსახლეობის რაოდენობა შესაბამისად იზრდება, კლებულობს ან რჩება უცვლელი. მოსახლეობის ცვალებადობის კოეფიციენტი (ΔP) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$\Delta P = \frac{P_1 - P_0}{P},$$

სადაც P_0 არის მოსახლეობის რაოდენობა პერიოდის დასაწყისში; P_1 – მოსახლეობის რაოდენობა პერიოდის დასასრულისათვის; P – მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა.

მაგ., საქსტატის მონაცემებით 2005 წლის 1 იანვრისათვის მოსახლეობის რაოდენობა 4321,5 ათასის ტოლი იყო, ხოლო 2006 წლის 1 იანვრისათვის – 4401,3 ათასი. უკვე ხემათ გაანგარიშებულისა და მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა 2005 წლისათვის შეადგენდა 4361,4 ათასს.

მოტანილი ფორმულიდან გამომდინარე მოსახლეობის მატების (ცვალებადობის) კოეფიციენტი ტოლი იქნება: $\Delta P = \frac{4401,3 - 4321,5}{4361,4} = 0,018.$

მიღებულს, თუ გავამრავლებთ 100-ზე, მივიღებთ მოსახლეობის მატებას 1,8%-ის ფარგლებში, ანუ, 18%. მოტანილიდან გამომდინარეობს, რომ 2005 წლიდან 2006 წლამდე საქართველოს მოსახლეობა გაიზარდა 1,8%-ით.

3.2. მოსახლეობის შემადგენლობა (სტრუქტურა)

მოსახლეობის ასაკობრივი შემადგენლობა (სტრუქტურა) წარმოადგენს დემოგრაფიული და სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების შესწავლის მიზნით მოსახლეობის განაწილებას ასაკობრივი ჯგუფებისა და ასაკობრივი კონტინგენტების მიხედვით. მოსახლეობის ასაკობრივი შემადგენლობა ახასიათებს რა ასაკობრივი ჯგუფების თანაფარდობას, ამასთან იგი მისი და მოსახლეობის დემოგრაფიული, სოციალური და ეკონომიკური მახასიათებლების ურთიერთკავშირის შეფასების საშუალებას იძლევა. ზოგადი სტრუქტურული ცვლილებების შეფასებისას გამოიყენება გამსხვილებული განაწილება სამ ასაკობრივ ჯგუფად: 0-14 წელი, 15-59 და 60 და მეტი (ან 0-14, 15-64 და 65 და მეტი).

დემოგრაფიული თვალსაზრისით მოსახლეობის ასაკობრივი შემადგენლობა წარსულის მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის და მიგრაციის ევოლუციის შედეგია და ამასთანავე მომავალი დემოგრაფიული განვითარების დამოუკიდებელი კომპონენტია.

შევედმა დემოგრაფმა აქსელ-გუსტავ სუნდბერგმა გამოყო მოსახლეობის ასაკობრივი შემადგენლობის სამი ძირითადი ტიპი: 1) პროგრესული – მოსახლეობის მთელ რაოდენობაში ბავშვების (0-14 წლის) დიდი წილით – 40% და 50 და უფროსი ასაკის მოსახლეობის 10%წილით. მას შეესაბამება მოსახლეობის ბუნებრივი მატების მაღალი მაჩვენებელი; 2) სტაციონარული – მთელ მოსახლეობაში ბავშვების წილით 27% და 50 და უფროსი ასაკის მოსახლეობის 23%. ასეთი სტრუქტურის მქონე მოსახლეობის ბუნებრივი მატება ძალიან უმნიშვნელოა ან უცვლელ დონეზე იმყოფება (სტაციონარულია); 3) რეგრესული – მთელ მოსახლეობაში 0-14 წლის ასაკობრივი ჯგუფი 20 ან ნაკლები %, ხოლო 50 და

უფროსი ასაკის მოსახლეობის შედარებით დიდი წილი (30 და მეტი %). მას შეესაბამება მოსახლეობის შეკვეცილი აღწარმოება.

3.3. მოსახლეობის შემადგენლობის სახეობები

მოსახლეობის გეოგრაფიული შემადგენლობა (სტრუქტურა) წარმოადგენს მოსახლეობის საერთო რაოდენობის განაწილებას დაკვირვების ტერიტორიული ობიექტების მიხედვით. ტერმინი “მოსახლეობის გეოგრაფიული შემადგენლობა” ასახავს დემოგრაფიულ-გეოგრაფიული ინფორმაციის გავრცელებულ ფორმებს, რომლებიც ჩვეულებრივ მოტანილია მსოფლიოს ან რომელიმე ქვეყნისათვის სტატისტიკურ ცნობარებსა და სტატისტიკურ პუბლიკაციებში.

მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა (სტრუქტურა) ასახავს მოსახლეობის განაწილებას ეთნიკური კუთვნილების ნიშნის მიხედვით. მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა შეიძლება განსხვავებულ იქნას როგორც ცალკეული ქვეყნის და მისი რომელიმე რაიონისათვის, ისე ქვეყანათა ჯგუფისა (მაგ., დასავლეთ ევროპა) და მთლიანად მსოფლიოსათვის. მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის განსაზღვრისათვის, ეთნიკური კუთვნილების პირდაპირი მონაცემების გარდა, გამოიყენება მონაცემები მშობლიური ენის შესახებ.

მოსახლეობის ენობრივი შემადგენლობა (სტრუქტურა) არის ცალკეული რაიონის, ქვეყნის, კონტინენტის და მთლიანად მსოფლიოს მოსახლეობის განაწილება სხვადასხვა ენობრივი მანვენებლის (მშობლიური ენა, სალაპარაკო ენა, წიგნიერობის ენა) მიხედვით.

მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა (სტრუქტურა) ეს არის მოსახლეობის განაწილება ეროვნული კუთვნილების ნიშნის მიხედვით.

მოსახლეობის ოჯახური შემადგენლობა (სტრუქტურა) წარმოადგენს ადამიანთა განაწილებას

სხვადასხვა სიდიდის, შემადგენლობისა და ტიპის ოჯახების მიხედვით. მოსახლეობის ოჯახური შემადგენლობა გამოიხატება ოჯახების დაჯგუფებით ამა თუ იმ მახასიათებლების მიხედვით (ოჯახის წევრთა რაოდენობა, ოჯახში ბავშვების რაოდენობა და სხვა) და აგრეთვე ამ მახასიათებლებით ყველა ოჯახის წევრების დაჯგუფებით. საყოველთაოდ მიღებული მოსახლეობის ოჯახური შემადგენლობის მაჩვენებელთა სისტემა არ არსებობს. ის დამოკიდებულია მოსახლეობის აღწერის პროგრამაზე და მოსახლეობის აღწერის მასალების დამუშავების პროგრამაზე. მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე მოცემულ ქვეყანაში მიღებულ ოჯახის განმარტებას.

მოსახლეობის ოჯახური შემადგენლობა პირდაპირ ან ირიბად განიცდის პრაქტიკულად ყველა დემოგრაფიული პროცესისა და ცხოვრების პირობების მთელი ერთობლიობის გავლენას, რომელთა ზემოქმედების შედეგად მიმდინარეობს ეს პროცესები.

მოსახლეობის ოჯახური შემადგენლობა უნდა განვასხვაოთ *ოჯახის შემადგენლობისაგან*, რომელიც გულისხმობს ერთი ოჯახის წევრების განაწილებას დემოგრაფიული და სოციალურ-ეკონომიკური ნიშნების მიხედვით.

მოსახლეობის პროფესიული შემადგენლობა (სტრუქტურა) ასახავს შრომის დანაწილების საფუძველზე მუშაკების განაწილებას პროფესიების მიხედვით, რომელიც გულისხმობს ადამიანების მომზადებას გარკვეული სამუშაოს შესრულების, მათ მიერ შესაბამისი თეორიული და პრაქტიკული ცოდნის მიღებისათვის. მოსახლეობის პროფესიული შემადგენლობის დემოგრაფიული ასპექტის შესწავლა ითვალისწინებს შრომის ფსიქოფიზიოლოგიური განსხვავების აღრიცხვას სქესის მიხედვით, ჯანმრთელობისათვის მავნე პროფესიებისა და წარმოების სახეობების კლასიფიკაციასა და აღრიცხვას და სხვა. დემოგრაფიაში მოსახლეობის პროფესიული შემადგენლობა გამოიყენება

პროფესიულ დაავადებათა და მოკვდაობის შესწავლისათვის.

მოსახლეობის რასობრივი შემადგენლობა (სტრუქტურა) წარმოადგენს მოსახლეობის განაწილებას რასობრივი ნიშნის კუთვნილების მიხედვით მცირე და დიდი რასების, გარდამავალი ტიპების და ა.შ. გამოყოფით. რასობრივი კუთვნილების აღრიცხვას აწარმოებენ მხოლოდ ზოგიერთი ქვეყნის (აშშ, ბრაზილია და სხვ.) მოსახლეობის აღწერისას. რასობრივ აღრიცხვას აწარმოებენ გამარტივებულად, ჩვეულებრივ, კანის ფერის მიხედვით.

მოსახლეობის რეგიონული შემადგენლობა (სტრუქტურა) წარმოადგენს მოსახლეობის განაწილებას ტერიტორიული ნიშნის მიხედვით. მოსახლეობის რეგიონული შემადგენლობა არის მოსახლეობის გეოგრაფიული სტრუქტურის ნაირსახეობა.

მოსახლეობის რელიგიური შემადგენლობა (სტრუქტურა) არის მოსახლეობის განაწილება რელიგიური ნიშნის კუთვნილების მიხედვით. მოსახლეობის ეთნიკური, ეროვნული და ენობრივი შემადგენლობისაგან განსხვავებით მოსახლეობის რელიგიური შემადგენლობა ეხება არა მთელ მოსახლეობას, არამედ მის მორწმუნე ნაწილს.

მოსახლეობის სოციალური შემადგენლობა (სტრუქტურა) წარმოადგენს მოსახლეობის განაწილებას სოციალური ჯგუფების მიხედვით.

მოსახლეობის სქესობრივი შემადგენლობა (სტრუქტურა) ასახავს მოსახლეობის განაწილებას მდედრობითი და მამრობითი სქესის ადამიანების მიხედვით. იზომება მოსახლეობაში ან მის ჯგუფებში მამაკაცებისა და ქალების წილით (პროცენტით), ან მამაკაცების რიცხვით, რომელიც მოდის ყოველ 100 (1000) ქალზე. მოსახლეობის სქესობრივი შემადგენლობა ყალიბდება სქესთა რაოდენობის თანაფარდობით

დაბადებისას და ქალებისა და მამაკაცების მოკვდაობის განსხვავებით.

მოსახლეობის ქორწინებითი შემადგენლობა (სტრუქტურა) წარმოადგენს მოსახლეობის განაწილებას ქორწინებითი მდგომარეობის მიხედვით. მხედველობაში მიიღება არა მთელი მოსახლეობა, არამედ 16 (ან 15) და უფროსი ასაკის მოსახლეობა. როგორც წესი, მოსახლეობის განაწილება ქორწინებითი მდგომარეობის მიხედვით წარმოდგენილია ორივე სქესისათვის ცალ-ცალკე.

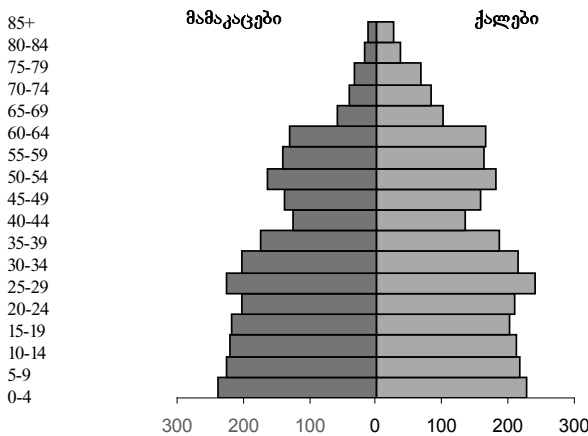
3.4. მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივი პირამიდა

ასაკობრივ-სქესობრივი პირამიდა წარმოადგენს ასაკისა და სქესის მიხედვით ადამიანთა განაწილების გრაფიკულ გამოსახულებას. ასაკობრივ-სქესობრივი პირამიდა წარმოადგენს ორმხრივი მიმართულების დიაგრამას, რომელზეც ყოველი ასაკისა და სქესის ადამიანთა რაოდენობა ან მათი წილი მოსახლეობაში გამოსახულია გარკვეული მასშტაბის ჰორიზონტალური ზოლით (საფეხურით). ზოლები ერთმანეთზე განლაგებული ასაკის ზრდის მიხედვით, ჩვეულებრივ 0-დან 100 წლამდე; მარცხნივ მამაკაცებია, მარჯვნივ ქალები. ვინაიდან მოკვდაობის შედეგად ადამიანთა რაოდენობა უფროს ასაკში ნაკლებია, ვიდრე დაბალ ასაკში (როგორც წესი), გრაფიკულ გამოსახულებას, მოცემულ შემთხვევაში, აქვს პირამიდის ფორმა.

ასაკობრივ-სქესობრივი პირამიდა აიგება მოსახლეობის აღწერების, მიმდინარე აღრიცხვის მასალების ან მოსახლეობის გამოკვლევების მონაცემების საფუძველზე, ჩვეულებრივ, ერთი ან 5 წლიანი ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით. ასაკობრივ-სქესობრივი პირამიდის საფეხურების ფართობი (მასშტაბში) შეესაბამება ყოველი ასაკისა და სქესის რაოდენობას ან მათ წილს (%) მოსახლეობაში. ამასთან საფეხურის სიგრძე შეესაბამება მოცემულ ასაკობრივ ერთეულზე მოსულ ადამიანთა რაოდენობას.

ასაკობრივ-სქესობრივი პირამიდა გამოხატავს ასაკობრივ-სქესობრივ სტრუქტურას დროის ამა თუ იმ მომენტისათვის. ის აფიქსირებს წინა პერიოდის მოსახლეობის აღწარმოების და მიგრაციის შედეგს. საფეხურების შედარებითი სიგრძე უფროსი ასაკიდან უმცროს ასაკამდე, იძლევა წარმოდგენას მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურაზე შობადობისა და მოკვდაობის პროცესების გავლენაზე (ხანგრძლივი დროის მანძილზე). ამასთან, მიგვითითებს მოცემული მომენტისათვის ჩამოყალიბებული ასაკობრივი სტრუქტურის გავლენას მოსახლეობის პერსპექტიულ ზრდაზე.

დიაგრამა 3. საქართველოს 1989 წლის მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივი პირამიდა (ათასი).

1930-იან წლებში გერმანელი დემოგრაფის ფრიდრიხ ბურგდორფერის მიერ შემოთავაზებულ იქნა მოსახლეობის აღწარმოების შესაბამისი ტიპები ასაკობრივ-სქესობრივი პირამიდის ფორმიდან გამომდინარე.

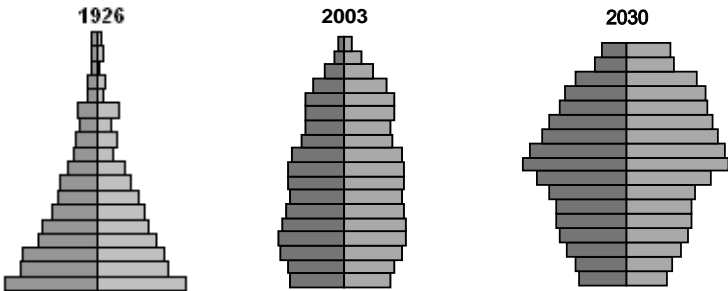
ახალგაზრდა მოსახლეობაში მას გააჩნია სწორი პირამიდის ფორმა, ფართე ფუძით (პროგრესული ტიპი). სტაციონარული ტიპისას, დაბერებული მოსახლეობის დროს, პირამიდის ფუძე უკვე

შევიწროვებულა და წინა ტიპისაგან განსხვავებით გაზრდილია საშუალო და უფროსი ასაკის მოსახლეობის რაოდენობა და შესაბამისად წილი. რეგრესული ტიპის დროს, ძალიან დაბერებული მოსახლეობისას, პირამიდის ფუძე მნიშვნელოვნად შევიწროვებულა, ხოლო საშუალო და უფროსი ასაკის მოსახლეობის რაოდენობა და შესაბამისად წილი კიდევ უფრო გაზრდილია.

მოსახლეობის ასაკობრივი შემადგენლობის ტიპების ამგვარი გამოყოფა ფართოდ არის გავრცელებული დემოგრაფიაში.

მოტანილის კარგ მაგალითს წარმოადგენს 1926-2003-2030 წლების საქართველოს მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივი პირამიდების შედარება.

დიაგრამა 4. საქართველოს მოსახლეობის 1926-2003-2030 წლების ასაკობრივ-სქესობრივი პირამიდები

პროგრესული სტაციონარული რეგრესული

როგორც ვხედავთ, 1926 წელს საქართველოს მოსახლეობის სტრუქტურა პროგრესულთან იყო ახლოს, 2003 წელს სტაციონარულის მსგავსი იყო, ხოლო 2030 წელს რეგრესულის ფორმას მიიღებს.

3.5. სქესთა რაოდენობრივი თანაფარდობა

სქესთა რაოდენობრივი თანაფარდობა წარმოადგენს მოსახლეობაში ან მის ამა თუ იმ ჯგუფში მდედრობითი და მამრობითი სქესის პირთა რაოდენობის

თანაფარდობას. ძირითადად იზომება მამაკაცთა რაოდენობით, რომელიც მოდის 100 ან 1000 ქალზე, ზოგჯერ – მამრობითი სქესის პირთა წილით (%) ორივე სქესის პირთა შორის.

ადამიანის სიცოცხლის პერიოდიდან გამომდინარე, სქესთა რაოდენობრივ თანაფარდობას ყოფენ პირველად, მეორეულ და მესამეულად.

პირველადი სქესთა რაოდენობრივი თანაფარდობა წარმოადგენს მამრობითი და მდედრობითი ზიგოტების რაოდენობის თანაფარდობას განაყოფიერებისას. ის შეადგენს ადამიანის ბიოლოგიის კვლევის ობიექტს. მიახლოებითი შეფასებით, პირველადი სქესთა რაოდენობრივი თანაფარდობა შეადგენს 125-130 მამრობით ჩანასახს 100 მდედრობითზე.

დემოგრაფიის კვლევის ობიექტს წარმოადგენს მეორეული და მესამეული სქესთა რაოდენობრივი თანაფარდობა.

მეორეული სქესთა რაოდენობრივი თანაფარდობა წარმოადგენს ბიჭებისა და გოგონების რაოდენობის თანაფარდობას ცოცხლად დაბადებულთა შორის. როგორც წესი, ის ნაკლებია პირველად სქესთა რაოდენობრივ თანაფარდობაზე. მეორეული სქესთა რაოდენობრივი თანაფარდობა შეადგენს 105-106 ბიჭს 100 გოგონაზე, ანუ 51,2%-ს ბიჭების სასარგებლოდ. ეს თანაფარდობა განსხვავდება ქვეყნების მიხედვით, მაგრამ იშვიათად აღემატება 107, და ასევე იშვიათად არის 104-ზე ნაკლები.

სქესთა მეორეული თანაფარდობის შესწავლას ხანგრძლივი ისტორია აქვს. ის ჯერ კიდევ 1662 წელს იყო აღწერილი ჯონ გრაუნტის მიერ, რომელიც აღნიშნავდა, რომ ბიჭები ყოველთვის მეტი იბადება, ვიდრე გოგონები. თანაფარდობა დაბადებულ ბიჭებსა და გოგონებს შორის ლონდონისათვის შეადგენდა 14/13, ანუ 107,7 ბიჭს 100 გოგონაზე.

შენიშნულ იქნა, რომ ომების დროს და ომის შემდგომ პერიოდში, ომში მონაწილე ქვეყნების

მოსახლეობაში არსებული სქესთა მეორეული თანაფარდობა იცვლება და მეტი ბიჭი იბადება.

სქესთა მეორეული თანაფარდობა ქვეყნის შიგნით შეიძლება განსხვავდებოდეს მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფისათვის. კერძოდ, როგორც წესი, რეგისტრირებულ ქორწინებაში ბიჭები მეტი იბადება, ვიდრე ქორწინების გარეშე. რაც უფრო მაღალია დაბადების რიგითობა, მით უფრო ნაკლები ბიჭები იბადება. დაბალ ასაკში, განსაკუთრებით 20 წლამდე, დედებს მეტი ბიჭი ებადებათ, ვიდრე უფროს ასაკში.

სქესთა მეორეული თანაფარდობა დამოკიდებულია სქესთა პირველად თანაფარდობაზე, მუცლტარების პირობებზე, ჩანასახების მოკვდაობაზე და სხვა.

მესამეული სქესთა რაოდენობრივი თანაფარდობა წარმოადგენს მამრობითი და მდედრობითი სქესის პირთა თანაფარდობას ფერტილურ ასაკში, ან ფერტილური ასაკის ცალკეულ ჯგუფში. ხშირად განიხილება აგრეთვე სხვა ასაკობრივი ჯგუფებისათვის. მესამეული სქესთა რაოდენობრივი თანაფარდობა მნიშვნელოვნად მერყეობს და დამოკიდებულია მამაკაცებისა და ქალების ასაკობრივ მოკვდაობაზე.

დემოგრაფიაში ანსხვავებენ აგრეთვე სტაციონარულ და ნორმალურ სქესთა რაოდენობრივ თანაფარდობას.

სტაციონარული სქესთა რაოდენობრივი თანაფარდობა წარმოადგენს მამრობითი და მდედრობითი სქესის პირთა თანაფარდობას სტაციონარულ მოსახლეობაში. ყველა ასაკისათვის ის დამოკიდებულია მამაკაცთა და ქალების მოკვდაობაზე ყველა წინა ასაკში.

ნორმალური სქესთა რაოდენობრივი თანაფარდობა წარმოადგენს სტაციონარულ და მეორეულ სქესთა რაოდენობრივ თანაფარდობათა ნამრავლს გაყოფილს 100-ზე ან 1000-ზე. სქესთა ნორმალური რაოდენობრივი თანაფარდობა დამოკიდებულია როგორც მამაკაცებისა და ქალების მოკვდაობის, ისე დაბადებულთა შორის ბიჭებისა და გოგონების თანაფარდობაზე.

სქესთა რაოდენობრივი თანაფარდობის სიდიდე ირღვევა ნებისმიერი უზუსტობებისა და დაბადებულთა

არასრული რეგისტრაციის, ან რეგისტრაციის წარმოების წესის შეცვლისას. ზოგიერთ ქვეყანაში სქესთა მეორეული რაოდენობრივი თანაფარდობა ხელოვნურად ირღვევა ბიჭების სასარგებლოდ სელექციური აბორტებიდან გამომდინარე.

სქესთა რაოდენობრივ თანაფარდობაზე დამოკიდებულია ქორწინებათა რაოდენობა და სიხშირე, აგრეთვე დაბადებათა რაოდენობა და საერთო ჯამში კი მოსახლეობის აღწარმოება.

3.6. ასაკი

ასაკი არის ადამიანის სიცოცხლის ესა თუ ის ხანა, პერიოდი დაბადებიდან ნებისმიერ მომენტამდე. განარჩევენ ორგანიზმის ქრონოლოგიურ (კალენდარულ) და ფიზიოლოგიურ (ბიოლოგიურ) ასაკს. ქრონოლოგიური ასაკი იზომება დაბადებიდან გავლილი დროის (ჩვეულებრივ წლების) მიხედვით. ფიზიოლოგიური ასაკი განისაზღვრება ნივთიერებათა მიმოცვლის მდგომარეობით და ორგანიზმის ფუნქციით, აგრეთვე ამ პროცესების შესატყვისობით ადამიანის პოპულაციის ასაკობრივ ნორმებთან.

დემოგრაფიაში ასაკი დროის შუალედია პიროვნების დაბადებიდან ამ პიროვნების აღწერის მომენტამდე. ცნობები ასაკის შესახებ მიიღება მოსახლეობის აღწერებისა და გამოკვლევების დროს გამოკითხვის გზით, აგრეთვე დემოგრაფიული შემთხვევების (ქორწინება, განქორწინება და სხვ.) მიმდინარე რეგისტრაციისას – ძირითადად შესაბამის დოკუმენტებში ჩაწერის საფუძველზე. მოსახლეობის აღწერის პროგრამა ზოგ ქვეყანაში ითვალისწინებს ასაკის რეგისტრაციას დაბადების ზუსტი თარიღის (წელი, თვე, დღე) აღნიშვნით.

ზუსტი ასაკი წარმოადგენს დროის მონაკვეთს დაბადებისა და ადამიანის ცხოვრების გარკვეულ მომენტს შორის. ყველაზე ხშირად დემოგრაფიაში ზუსტი ასაკი გამოისახება მთელი რიცხვით. მაგ., ზუსტ ასაკს –

18 წელს ადამიანი აღწევს თავისი 18 წლის შესრულების დღეს.

ზოგჯერ ტერმინი “ზუსტი ასაკი“ გამოიყენება დამახინჯების გარეშე გაზომილი ასაკის აღსანიშნავად. ეს გამოწვეულია იმით, რომ ადამიანები გამოკითხვისას არასწორად მიუთითებენ თავიანთ ასაკს, ან ამრგვალებენ (ზრდიან ან ამცირებენ მას), ან კიდევ შესაძლებელია, რომ მოხუცებს აღარც კი ახსოვდეთ თავიანთი ასაკი, რის გამოც ისინი უთითებენ არაზუსტ ასაკს.

საშუალო ასაკი მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის ან ასაკის მიხედვით რომელიმე დემოგრაფიული შემთხვევის მიახლოებითი, განმაზოგადებელი მახასიათებელია. საშუალო ასაკი წარმოადგენს მთელი ერთობლიობის აბსტრაქტულ ტიპურ მახასიათებელს. გარკვეული თვალსაზრისით ის ანიველირებს შემთხვევით და არაშემთხვევით ცვალებადობას და რეალური ერთობლიობის ერთეულთა ერთი სიდიდით ზოგადი დახასიათების საშუალებას იძლევა.

საშუალო ასაკი გამოითვლება როგორც ყველა ადამიანის ასაკთა მნიშვნელობის საშუალო არითმეტიკული მოცემული მოსახლეობისათვის, თაობებისათვის, აგრეთვე ადამიანებისათვის, რომელთა სიცოცხლეში ადგილი ჰქონდა რომელიმე დემოგრაფიულ შემთხვევას.

დედის საშუალო ასაკი ბავშვების გაჩენისას ქალების საშუალო ასაკია. განისაზღვრება როგორც საშუალო შეწონილი არითმეტიკული დედის თაობისა და მათ ბავშვებს შორის ინტერვალთა.

პრაქტიკულად დედის საშუალო ასაკი მიახლოებით უდრის თაობის სიგრძის საშუალოს სტაბილურ მოსახლეობაში.

არსებული მონაცემების ანალიზის თანახმად ეს მაჩვენებელი გარკვეულწილად დროში მდგრადია და სხვადასხვა ქვეყანაში 25-30 წლის ფარგლებშია.

გარკვეული თვალსაზრისით დედის საშუალო ასაკის მანვენებლის ცვალებადობა შობადობის დონის ტენდენციის დახასიათებისთვისაა გამოსადეგი.

საშუალო საქორწინო ასაკი ქორწინების ასაკის ერთ-ერთი განმაზოგადებელი მახასიათებელია. წარმოადგენს გარკვეულ პერიოდში (მაგ., მოცემულ წელს) დაქორწინებულთა მთელი ერთობლიობის საშუალო ასაკს. საშუალო საქორწინო ასაკი გამოითვლება როგორც საშუალო არითმეტიკული.

გარდაცვლილთა საშუალო ასაკი დემოგრაფიული მანვენებელია, რომელიც ახასიათებს რომელიმე პერიოდის განმავლობაში, მოსახლეობის მოცემულ ჯგუფში გარდაცვლილთა განაწილებას ასაკის მიხედვით. იგი მიიღება გარდაცვლილთა ასაკების სიდიდეების საშუალო არითმეტიკულით.

გარდაცვლილთა საშუალო ასაკი განისაზღვრება მოკვდაობის დონით ცალკეულ ასაკობრივ ჯგუფებში და მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის თავისებურებებით.

გარდაცვლილთა განაწილება ასაკის მიხედვით წარმოადგენს გარდაცვლილთა საერთო რაოდენობაში გარდაცვლილთა წილს მოცემულს ყოველი ასაკობრივი ინტერვალისათვის.

ასაკობრივი ინტერვალი წარმოადგენს სხვაობას ასაკობრივი ჯგუფის საზღვრებს შორის, რომელიც ამასთან შეიცავს ასაკობრივი ჯგუფის ქვედა და ზედა მანვენებლებს. მაგ., 20-24 წლის ასაკობრივ ჯგუფში ასაკობრივი ინტერვალი შეადგენს 5 წელს, ხოლო 40-49 წლის ასაკობრივ ჯგუფში – 10 წელს.

ასაკობრივი კლასიფიკაცია არის ადამიანთა ასაკის განაწილება მეტ-ნაკლებად მსხვილ ჯგუფებად, რომელიც აერთიანებს მათ რომელიმე სოციალური ან დემოგრაფიული ფუნქციის მსგავსების საფუძველზე. გამოიყენება მთელი მოსახლეობის ან ადამიანთა

გარკვეული ერთობლიობის შესწავლისას. ასაკობრივ კლასიფიკაციას საფუძვლად უდევს წარმოდგენა ასაკობრივი პერიოდიზაციის შესახებ. ასაკობრივი კლასიფიკაცია შესაძლებლობას იძლევა გამოყოფილ იქნას ესა თუ ის ასაკობრივი კონტინგენტი. ასაკობრივი კლასიფიკაციის კრიტერიუმის შერჩევა დამოკიდებულია გამოკვლევათა მიზნებზე. დემოგრაფიაში უპირატესობას ანიჭებენ ასაკობრივ კლასიფიკაციას ერთი ან 5 წლიანი ჯგუფებით. ქორწინებისა და შობადობის შესწავლისას გამოყოფენ საქორწინო და ფერტილურ ასაკს. ეკონომიკური თვალსაზრისით გამოყოფენ 3 ასაკობრივ ჯგუფს – სამუშაომდელს, სამუშაოს, სამუშაოს შემდგომს. საერთაშორისო პრაქტიკაში ეს უკანასკნელი შემდეგი სახით არის წარმოდგენილი – 0-14, 15-64, 65 და მეტი.

თანამედროვე საერთაშორისო შედარებისას გამოიყენება შემდეგი ასაკობრივი კლასიფიკაცია:

1) ჩვილობა – 1 წლამდე, 2) სკოლამდელი ასაკი – 1-4 წელი, 3) სკოლის ასაკი – 5-14, 4) ახალგაზრდობა – 15-24, 5) მაქსიმალური აქტივობის წლები – 25-44, 6) საშუალო ასაკი – 45-64, 7) მოხუცებულობის ადრეული პერიოდი – 65-74, 8) მოხუცებულობა – 75 წელი და მეტი.

ასაკობრივი კონტინგენტი ეს არის მსგავსი დემოგრაფიული ან სოციალურ-ეკონომიკური მახასიათებლების მქონე ერთი ან რამდენიმე ასაკობრივი ჯგუფის ადამიანთა ერთობლიობა.

ასაკობრივი კონტინგენტის საზღვრები განპირობებულია ადამიანთა ფიზიოლოგიური თავისებურებებით და დამოკიდებულია სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობებზე და მათ ამსახველ კანონმდებლობაზე.

ასაკობრივი პერიოდიზაცია ასახავს ცალკეულ ეტაპებად ადამიანის სიცოცხლის გამიჯვნას, რომელიც წარმოებს არჩეული კრიტერიუმების მიხედვით. ასეთ კრიტერიუმებად შეიძლება არჩეულ იქნას ბიოლოგიური, ფსიქოლოგიური, სოციალურ-ეკონომიკური და ადამიანის სხვა მახასიათებლები.

არსებობს ასაკობრივი პერიოდიზაციის რამდენიმე ტიპი. არსებული ასაკობრივი პერიოდიზაციებიდან ყველაზე მეტადაა გავრცელებული და საკმაო ანატომიურ-ფიზიოლოგიური საფუძვლების მქონეა ადამიანის სიცოცხლის დაყოფა შემდეგ დიდ ასაკობრივ პერიოდებად: 1) ბავშვობა – დაბადებიდან სქესობრივ მომწიფებამდე, ე.ი. 12-13 წლამდე გოგონები, 13-14 წლამდე ბიჭები; 2) მოზარდობა (სქესობრივი მომწიფების ხანა – 12-13 წლიდან 16 წლამდე გოგონები, 13-14 წლიდან 17 წლამდე ბიჭები); 3) ჭაბუკობა – 16-25 წლის ქალები, 17-26 წლის მამაკაცები; 4) სრულასაკონობა – 25-40 წლის ქალები, 26-45 წლის მამაკაცები; 5) მოწიფულობა – 40-55 წლის ქალები, 45-60 წლის მამაკაცები; 6) ხანშიშესულობა – 55-75 წლის ქალები, 60-75 წლის მამაკაცები; 7) სიბერე – 75 წელს ზემოთ ქალებიც და მამაკაცებიც.

თანამედროვე ინგლისელი ფიზიოლოგები გამოყოფენ 5 ასაკობრივ პერიოდს: 1) ადრეული ბავშვობა – 7 წლამდე; 2) გვიანდელი ბავშვობა – 7-14 წლამდე; 3) ახალგაზრდობა – 14-25 წელი; 4) მოწიფულობა – 25-50 წელი და 5) მოხუცებულობა – 50 წლის ზემოთ.

ასაკის დამახინჯება ხდება მოსახლეობის აღწერებისას, სხვადასხვა სახის გამოკვლევებისას და ა.შ. ადამიანების მიერ ასაკის არასწორი ან არაზუსტი მითითება.

ასაკის დამრგვალება ეს არის ადამიანების მიერ ფაქტობრივი ასაკის მაგივრად იმ ასაკის მითითება, რომლის დაბოლოება დამრგვალებულია “0”-მდე ან “5”-მდე.

ამის მსგავსად ადგილი აქვს ადამიანების მიერ დაბადების წლის დამრგვალებას.

დემოგრაფიაში ასევე გამოყოფენ რეპროდუქციის, სამუშაოს, საპენსიოს და სხვა ასაკს.

რეპროდუქციის ასაკი ეს ქალის ასაკია, რომელშიც ის აჩენს ბავშვებს. ქალების უმრავლესობა ბავშვებს აჩენს არა ფერტილური ასაკის დაწყებისა და

დამთავრების მანძილზე, არამედ მის გარკვეულ შუალედში. ჩვეულებრივ ბავშვებს აჩენენ დაქორწინების შემდეგ და უკანასკნელ ბავშვს იყოლიებენ ფერტილური ასაკის დამთავრებამდე. გამოკვლევების შედეგები გვიჩვენებენ, რომ საქართველოში ქალები ბავშვების გაჩენას საშუალოდ იწყებენ დაახლოებით 25 წლის ასაკში, ხოლო უკანასკნელ ბავშვებს აჩენენ საშუალოდ 30 წლის ასაკში.

ფერტილური ასაკი უნდა განვასხვაოთ რეპროდუქციის ასაკისაგან. ფერტილური ასაკი ქალის ასაკია, რომელშიც მას გააჩნია ბავშვის გაჩენის უნარი. როგორც წესი ფერტილური ასაკის ქვეშ იგულისხმება 15-49 წლის ქალების ასაკი, ხოლო დაბალი შობადობის ქვეყნებში – ზოგჯერ 15-44 წლის ასაკი. ფერტილურ ასაკში მყოფი ქალების წილზე გარკვეულად დამოკიდებულია დაბადებულთა რაოდენობა და შობადობის ზოგადი კოეფიციენტის სიდიდე.

ქორწინების ასაკი ქორწინების ერთ-ერთი ძირითადი მაჩვენებელია. ის იზომება როგორც დროის ინტერვალი ადამიანის დაბადებისა და ქორწინების თარიღს შორის. ინფორმაცია ქორწინების ასაკის შესახებ მიიღება მოსახლეობის აღწერების, მოსახლეობის გამოკვლევებისა და მიმდინარე აღრიცხვის შედეგად.

დემოგრაფიული ანალიზისას ყოველთვის განიხილება ადამიანთა ერთობლიობისათვის და წარმოადგენს განაწილებას ამ მაჩვენებლის მიხედვით, ან მის საშუალოს როგორც ამ განაწილების განმაზოგადებელ მახასიათებელს. ჩვეულებრივ ქორწინების ასაკის გაანგარიშება წარმოებს ცალ-ცალკე როგორც პირველი და ხელახალი ქორწინებისათვის, ისე მამაკაცებისა და ქალებისათვის.

ჩვეულებრივად ქალები მამაკაცებზე ადრე ქორწინდებიან. ქორწინების ასაკი მამაკაცებისა და ქალებისათვის ფართოდ ვარირებს; გვხვდება ქორწინებები, სადაც მამაკაცი გაცილებით უფროსია ქალზე, და, პირიქით, თუმცა უფრო ხშირად განსხვავება

მამაკაცისა და ქალის ქორწინების ასაკს შორის მნიშვნელოვანი არ არის – ქორწინებისას საშუალოდ მამაკაცები 2-3 წლით უფროსები არიან ქალებზე.

საქორწინო მინიმალური ასაკი ეს ის ასაკია, რომლიდანაც ქორწინება ნებადართულია კანონით ან ადამიან-წესებით. უმრავლეს ქვეყანაში საქორწინო მინიმალური ასაკი დადგენილია კანონმდებლობით სქესობრივი მოწიფულობის ასაკის, ქორწინებაში შემსვლელთა ფსიქოლოგიური და სოციალური სიმწიფის, აგრეთვე მოცემული ქვეყნის ტრადიციებისა და წესჩვეულებების გათვალისწინებით.

წარსულში საქორწინო მინიმალური ასაკი განისაზღვრებოდა გაბატონებული რელიგიის ნორმებით და იყო ძალიან დაბალი. კათოლიკური ეკლესიის კანონით ის შეადგენდა 12 წელს ქალებისათვის და 14 წელს მამაკაცებისათვის, ხოლო პროტესტანტების – 14 წელს ორივე სქესისათვის. შარიათის კანონებით კი საქორწინო მინიმალური ასაკი განისაზღვრებოდა ქალებისათვის 9 წლის ასაკით, მამაკაცებისათვის 15 წლის ასაკით.

გაერო-ს გენერალური ანსამბლეს 1965 წლის 3 ნოემბრის რეზოლუციით გაერო-ში შემავალ ქვეყნებს ეძლევათ რეკომენდაცია კანონმდებლობით განსაზღვრონ საქორწინო მინიმალური ასაკი არანაკლები 15 წლიდან.

საქართველოში კანონმდებლობით დადგენილი საქორწინო მინიმალური ასაკი შეადგენს როგორც ქალებისათვის, ისე მამაკაცებისათვის 18 წელს.

ქორწინების იდეალური ასაკი ახასიათებს ადამიანის წარმოდგენას, მის ორიენტაციას ქორწინების ასაკის მიმართ. წარმოდგენა ქორწინების იდეალური ასაკის შესახებ ყალიბდება ეკონომიკური და სოციალური პირობების, მორალის, რელიგიის და სხვ. ზეგავლენით. მონაცემები ქორწინების იდეალური ასაკის შესახებ მიიღება სოციოლოგიურ-დემოგრაფიული გამოკვლევების შედეგად.

საქართველოში როგორც ქალებისათვის, ისევე მამაკაცებისათვის ქორწინების იდეალური ასაკი და ქორწინების ფაქტობრივი ასაკი საშუალოდ უმნიშვნელოდ განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

სამუშაომდელი ასაკი წარმოადგენს ადამიანის ასაკის ერთ-ერთ პირობით საფეხურს დასაქმებიდან გამომდინარე. სამუშაომდელი ასაკის საზღვარი განისაზღვრება შრომითი კანონმდებლობით.

სამუშაო ასაკი წარმოადგენს დასაქმებიდან გამომდინარე ადამიანის ასაკის ერთ-ერთ პირობით საფეხურს.

სამუშაოს შემდგომი ასაკი არის ადამიანის ასაკის ერთ-ერთი პირობითი საფეხური, დასაქმებიდან გამომდინარე. სამუშაოს შემდგომი ასაკი საპენსიო კანონმდებლობის შესაბამისად ითვლება. ბევრ ქვეყანაში სამუშაოს შემდგომი ასაკი, როგორც მამაკაცებისათვის, ისევე ქალებისათვის იწყება 65 წლიდან.

საპენსიო ასაკი ეს ის ასაკია, რომლის მიღწევის შემდეგ ინიშნება მოხუცებულობის პენსია. საპენსიო ასაკი გამოიყენება როგორც უფროსი ასაკის მოსახლეობის შრომისუნარიანობის პირობითი კრიტერიუმი. ამ ასაკს მიღწეული პირები ითვლებიან პირობითად შრომისუუნაროებად. ბევრ ქვეყანაში საპენსიო ასაკი ჩვეულებრივად 62-65 წელია, ამასთან ზოგან მამაკაცებისა და ქალებისათვის თანატოლია.

საქართველოში კანონმდებლობით იგი ქალებისათვის 60, ხოლო მამაკაცებისათვის 65 წლამდეა განსაზღვრული.

დემოგრაფიაში გამოიყენება აგრეთვე ისეთი ცნება როგორცაა *“დემოგრაფიული დატვირთვა”*. დემოგრაფიული დატვირთვა მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის ზოგადი დახასიათებაა. ის უჩვენებს ბავშვებისა (0-14 წელი) და ხანდაზმული და მოხუცი ადამიანების (65 წლის და უფროსი) რაოდენობის

თანაფარდობას სამუშაო ასაკის მოსახლეობის (პირობითად 15-64 წელი) რაოდენობასთან.

3.7. დემოგრაფიული დაბერება

დემოგრაფიული დაბერება წარმოადგენს მოსახლეობის საერთო რაოდენობაში ხანშიშესული და მოხუცი ადამიანების წილის ზრდას. დემოგრაფიული დაბერების მიზეზია ხანგრძლივი ცვლილებები მოსახლეობის აღწარმოების ხასიათში.

ანსხვავებენ “დაბერებას ქვემოდან”, რომელიც შობადობის კლების შედეგად ბავშვების რაოდენობის შემცირებით განისაზღვრება და “დაბერებას ზემოდან”, რომელიც გამოწვეულია მოხუცებულობის ასაკში მოკვდაობის დონის შემცირებით და სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის ზრდით, რასაც მოჰყვება მოხუცი ადამიანების რაოდენობისა და წილის ზრდა. აღმოჩნდა, რომ დემოგრაფიულ დაბერებას ძირითადად განაპირობებს “დაბერება ქვემოდან”. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის ზრდა ნაკლებად მოქმედებს დემოგრაფიულ დაბერებაზე, ვინაიდან მისი განმაპირობებელი მოკვდაობის შემცირება ძირითადად ბავშვების ასაკს ეხება, რაც გარკვეულწილად ხელს უწყობს მოსახლეობის გაახალგაზრდავებას.

დემოგრაფიული დაბერება შემჩნეულ იქნა XIX საუკუნის ბოლოს, მაგრამ მისი მნიშვნელობის, მასშტაბებისა და მიზეზების გაცნობიერება მხოლოდ XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან დაიწყო.

დემოგრაფიული დაბერების პროცესის შეფასებისათვის შემუშავებულია სხვადასხვა სკალა. ერთ-ერთი ყველაზე ფართოდ გავრცელებული სკალაა ე. ბოჟე-გარნიეს მიერ შემუშავებული და ე. როსეტის მიერ განვითარებული სკალა:

ეტაპი	60 და უფროსი ასაკის პირთა წილი (%) მთელ მოსახლეობაში	მოსახლეობის დაბერების ეტაპები და დონეები
I	8-ზე ნაკლები	დემოგრაფიული სიემაწვილე
II	8-დან 10-მდე	სიბერის პირველი კარიბჭე
III	10-დან 12-მდე	საკუთრივ სიბერის კარიბჭე
IV	12 და მეტი	დემოგრაფიული სიბერე
	12-დან 14-მდე	დემოგრაფიული სიბერის საწყისი დონე
	14-დან 16-მდე	საშუალო დონე
	16-დან 18-მდე	მაღალი დონე
	18 და მეტი	ძალიან მაღალი დონე

65 წლისა და უფროსი ასაკის პირთა რაოდენობის ფარდობითი შეფასებისათვის გაეროს დემოგრაფიის მიერ შემუშავებულია სამ საფეხურიანი სკალა: 4% ნაკლები – ახალგაზრდა მოსახლეობა; 4-7% – მოსახლეობა სიბერის კარიბჭეზე; 7%-ზე მეტი – დაბერებული მოსახლეობა.

დემოგრაფიული დაბერების შეფასებისათვის გამოიყენება შესაბამისი კოეფიციენტები. გამოიანგარიშება ორი შემთხვევისათვის:

$$1) D_{60} = \frac{P_{60+}}{P} \cdot 100, \quad 2) D_{65} = \frac{P_{65+}}{P} \cdot 100,$$

სადაც P_{60+} და P_{65+} არის შესაბამისად, 60 წლისა და უფროსი ასაკის და 65 წლისა და უფროსი ასაკის პირთა რაოდენობა; P – მოსახლეობის მთლიანი რაოდენობა. დემოგრაფიული დაბერების კოეფიციენტები გამოისახება პროცენტებში (%).

დემოგრაფიული დაბერების დონის მჩვენებლად ზოგჯერ გამოიყენება სოვის ინდექსი, რომელიც უჩვენებს 60 და უფროსი ასაკის თანაფარდობას 20 წლამდე ასაკის მოსახლეობის რაოდენობასთან.

$$D_I = \frac{P_{60+}}{P_{-20}}, \quad \text{სადაც } P_{60+} \text{ 60 და უფროსი ასაკის}$$

მოსახლეობაა, ხოლო P_{-20} – 20 წლამდე ასაკის

მოსახლეობა. პროცენტული გამოსახულებისათვის მიღებული სიდიდე უნდა გამრავლდეს 100-ზე.

დემოგრაფიაში აგრეთვე გამოყოფენ *დღეგრძელობას*. დღეგრძელობა არის ადამიანის მიერ 80 წლისა და უფრო მაღალი ასაკის მიღწევა. დღეგრძელობა დამოკიდებულია ისეთ ფაქტორებზე, როგორცაა მატერიალური პირობები, კულტურული დონე, მოსახლეობის სამედიცინო მომსახურება, ცხოვრების პირობები და შრომის ხასიათი. დღეგრძელობაზე გავლენას ახდენს ასევე ბიოლოგიური ფაქტორები, რომლებიც საფუძვლად უდევს ადამიანის მემკვიდრეობითობას; აგრეთვე მნიშვნელობა აქვს ბუნებრივ ფაქტორებს.

დღეგრძელობის დონე ჩვეულებრივ განისაზღვრება 80 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის რაოდენობის შეფარდებით 60 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის რაოდენობასთან (გამოისახება პრომილებში, ანუ შეფარდება გამრავლებული 1000-ზე). გამოიანგარიშება მამაკაცებისა და ქალებისათვის ცალ-ცალკე. მაგ., 2002 წელს ჩატარებული აღწერის შედეგებიდან გამომდინარეობს, რომ დღეგრძელობის დონე საქართველოში შეადგენდა: მამაკაცებისათვის – 59,4 და ქალებისათვის – 114,4 (შეფასებითი მონაცემებით შესაბამისად 89,2 და 127,4). გაეროს პროგნოზის საშუალო ვარიანტის (2012 წლის გადასინჯვა) მონაცემებიდან გამომდინარეობს, რომ 2050 წელს საქართველოში დღეგრძელობის დონე, დღევანდელთან შედარებით, გაიზრდება და მამაკაცებისათვის შეადგენს 182,8, ხოლო ქალებისათვის – 275,1.

საინტერესოა სტაციონარული მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის წარმოდგენა შობადობისა და მოკვდაობის სხვადასხვა დონეებისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის მიხედვით.

მოტანილი ცხრილიდან გამომდინარეობს, რომ დემოგრაფიული დაბერების ძირითადი მიზეზი არის შობადობის შემცირება. მოკვდაობის შემცირება, გარკვეულწილად, არ წარმოადგენს დემოგრაფიული დაბერების ძირითად მიზეზს. დემოგრაფიული გადასვლის

პირველ ეტაპზე, მოკვდაობის შემცირება წინ უსწრებს შობადობის კლებას და ამდენად დემოგრაფიული გადასვლის დასაწყისში შეიძლება ადგილი ჰქონდეს მოსახლეობის გაახალგაზრდაებას.

სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა დაბადებისას	ასაკობრივი ჯგუფების წილი (%)			შობადობისა და მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტები (‰), რომლებიც ტოლია
	0-14	15-59	60+	
20	38,2	57,8	4,0	50,1
30	31,9	60,6	7,5	33,4
40	27,5	61,1	11,4	25,0
50	24,4	60,6	15,0	20,0
60	22,2	59,7	18,1	16,6
70	20,6	58,7	20,7	14,3

3.8. თაობა

დემოგრაფიაში თაობის ცნების ქვეშ ძირითადად იგულისხმება გარკვეულ პერიოდში (ჩვეულებრივ, კალენდარული წლის ტოლი) დაბადებულ ადამიანთა ერთობლიობა. თაობა იგივეა, რაც კოჰორტა დაბადების წლის მიხედვით.

გარდა ამისა, ტერმინი “თაობა” შეიძლება გამოყენებულ იქნას სხვა ორი მნიშვნელობით: 1) ცოლ-ქმრული წყვილის ან ცოლ-ქმრულ წყვილთა ერთობლიობის შთამომავლობა ნათესაობის ხარისხის მიხედვით. ამასთან, თვითონ ეს წყვილი (მშობლები) ითვლება ნულოვან თაობად, ხოლო მათი შვილები – პირველ თაობად, შვილიშვილები – მეორე თაობად და ა.შ.; 2) ნათესაობის საფეხურიდან ორ ნათესავეს შორის პირდაპირი ხაზით წარმოქმნილი, ანუ საერთო წინაპრებისაგან წარმოშობილი (დედა – ქალიშვილი, მამა – ვაჟიშვილი).

ვინაიდან დემოგრაფია განიხილავს არა ცალკეულ ადამიანებს ან ოჯახებს, არამედ მათ ერთობლიობებს, თაობა ამ აზრით, შეიძლება იყოს მხოლოდ საშუალო სიდიდე.

კოპორტა წარმოადგენს ადამიანთა ერთობლიობას, რომლებმაც ერთი და იმავე პერიოდში განიცადეს გარკვეული დემოგრაფიული შემთხვევა (მაგ., ადამიანთა ჯგუფი, რომელიც დაქორწინდა რომელიმე ერთ წელს; ქალების ჯგუფი, რომელმაც გააჩინა პირველი ბავშვი რომელიმე ერთ წელს და სხვა). ადამიანთა ჯგუფი, რომელიც დაიბადა რომელიმე კალენდარულ პერიოდში, კოპორტის გარდა ასევე მოიხსენიება თაობის სახელწოდებით. კოპორტის გამოსაყოფი დროის ინტერვალი (ერთი ან რამდენიმე წელი) დამოკიდებულია ანალიზის მიზნებსა და ინფორმაციული მასალის თავისებურებებზე.

ტერმინი “კოპორტა” 1947 წელს შემოიღო ამერიკელმა დემოგრაფმა პასკალ უელპტონმა. პირველად კოპორტა გამოყენებულ იქნა რეალური კოპორტის ანალიზისას. შემდგომში მან მიიღო უნივერსალური ხასიათი. თანამედროვე დემოგრაფიაში განასხვავებენ რეალურ კოპორტას (რეალური ანალიზის ობიექტი) და ჰიპოთეზურ კოპორტას (ჰიპოთეზური ანალიზის ობიექტი).

რეალურ კოპორტაში ყველა დემოგრაფიული შემთხვევა, რომელთა მოხდენა აერთიანებს ადამიანებს კოპორტაში, წარმოებს კალენდარული დროის გარკვეულ ინტერვალში, ხოლო შემდგომი შესაძლებელი შემთხვევები, რომელთა სისშირე იზომება, გაგრძელებულია მომავალ დროში კოპორტის ფორმირების კალენდარული პერიოდის მიმართ.

ჰიპოთეზურ კოპორტაში ყველა შემთხვევა, რომელთა სისშირე იზომება, წარმოებს კალენდარული დროის გარკვეულ ინტერვალში, რომელიც ითვლება ჰიპოთეზური კოპორტის ფორმირების პერიოდად, ხოლო წინამავალი შემთხვევები გაგრძელებულია წარსულ დროში ამ პერიოდის მიმართ.

რეალური თაობა არის კოპორტა დაბადების წლის მიხედვით; ერთდროულად დაბადებული ადამიანების ერთობლიობა ან თანატოლების ერთობლიობა. რეალური თაობა წარმოადგენს ძირითად ცნებას დემოგრაფიული

პროცესების შესწავლისას რეალური თაობის ანალიზის მეთოდით.

თანატოლებად მიიჩნევა ერთდროულად დაბადებული ადამიანები. დემოგრაფიული ანალიზისას თაობა განიხილება როგორც ადამიანთა ერთობლიობა, რომლებიც დაიბადნენ დროის რომელიმე მომენტში ან დროის ინტერვალში, ჩვეულებრივად – 1 წელი ან 5 წელი და წარმოქმნიან *რეალურ თაობას*. “თანატოლების” კატეგორია წარმოადგენს ძირითად ცნებას რეალური თაობის მეთოდის ანალიზისას.

ჰიპოთეზური თაობა ადამიანთა პირობითი ერთობლიობაა, რომელთა სიცოცხლის განმავლობაში (ან მათი რომელიმე დემოგრაფიულ მდგომარეობაში ყოფნისას) დემოგრაფიული პროცესის ინტენსივობა ყოველ ასაკში შეესაბამება მოცემულ კალენდარულ პერიოდში არსებულს. ამასთან, სხვადასხვა ასაკის ადამიანები, რომლებიც ცხოვრობენ ამ კალენდარულ პერიოდში, განიხილებიან როგორც ერთი და იგივე თაობის წარმომადგენლები. ჰიპოთეზური თაობის კრებისით დემოგრაფიული მახასიათებლები (სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა, შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი, მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო და ნეტო კოეფიციენტები და ა.შ.) განისაზღვრება დემოგრაფიული პროცესების ასაკობრივი საზომით მოცემული პერიოდისათვის ჰიპოთეზური თაობის წარმომქნელი ერთდროულად მცხოვრები რეალური თაობის მიერ. ამასთან მიიჩნევა, რომ დემოგრაფიული მახასიათებლები რჩება უცვლელი კალენდარული პერიოდის დონეზე თაობის მთელი სიცოცხლის განმავლობაში.

ჰიპოთეზური თაობის ცნების ელემენტები ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში გამოჩნდა. მისი ჩამოყალიბება XIX საუკუნეში მოხდა, თუმცა დასრულებული სახით ჰიპოთეზური თაობა XX საუკუნის 40-50-იან წლებში წარმოდგა, პასკალ უელპტონის, ლუი ანრისა და სხვების მიერ ჰიპოთეზური ანალიზის ინტენსიური დამუშავების შედეგად.

თაობა შეიძლება იყოს როგორც მამაკაცების, ისე ქალების.

მამაკაცების თაობა ერთი და იმავე დროის პერიოდში (კალენდარული წლის ან რამდენიმე წლის ტოლი) დაბადებული მამაკაცების ერთობლიობაა. მამაკაცების თაობა იგივეა, რაც მამაკაცების კოჰორტა დაბადების წლის მიხედვით.

ქალების თაობა ერთი და იმავე დროის პერიოდში (კალენდარული წლის ან რამდენიმე წლის ტოლი) დაბადებული ქალების ერთობლიობაა. ქალების თაობა იგივეა, რაც ქალების კოჰორტა დაბადების წლის მიხედვით.

თაობის სიგრძე მშობლებისა და მათი შვილების თაობების გამყოფი დროის საშუალო ინტერვალაა.

4. დემოგრაფიული ანალიზის მეთოდები

4.1. დემოგრაფიული კვლევის მეთოდები

დემოგრაფიული მეთოდებიც არის დემოგრაფიული პროცესების, სტრუქტურებისა და მთლიანობაში მოსახლეობის აღწარმოების შესწავლის სპეციალური ხერხების ერთობლიობა. დემოგრაფიული მეთოდები ეფუძნება დემოგრაფიული ერთობლიობების შესწავლას, რომელთა განახლება მათი შევსებისა და კლების პროცესების შედეგად წარმოებს. მოსახლეობის აღწარმოების შემთხვევაში ეს ხდება დემოგრაფიულ შემთხვევათა შედეგად, რომელთა ნაწილი ხელს უწყობს მოსახლეობის რაოდენობის ან კოჰორტის გაზრდას (დაბადება, ქორწინება), ხოლო ნაწილი – მის შემცირებას (სიკვდილი, ქორწინების შეწყვეტა). დემოგრაფიულ შემთხვევათა რაოდენობა დამოკიდებულია დროისა და მოსახლეობის რაოდენობაზე ან გარკვეულ დემოგრაფიულ მდგომარეობაში მყოფ ადამიანთა რაოდენობაზე, რაც ამ სიდიდეთა თანაზომადობისათვის საჭიროებს დემოგრაფიული პროცესების ინტენსივობის სხვადასხვა მაჩვენებლის გაანგარიშებას. დემოგრაფიული პროცესები უწყვეტად წარმოებს და ამიტომ მათი ინტენსივობა განიხილება როგორც კოჰორტის ასაკის ფუნქცია ან რომელიმე დემოგრაფიულ მდგომარეობაში ყოფნის დრო (ე.წ. დემოგრაფიული ფუნქცია). დემოგრაფიული პროცესების (შობადობის, მოკვდაობის, ქორწინების შეწყვეტის) ინტენსივობა განსხვავებულია თაობის ცხოვრების სხვადასხვა ეტაპზე. ის დამოკიდებულია როგორც მოცემული თაობის ისტორიაზე, ისე მისი არსებობის თანამედროვე პირობებზე. ეს კი განაპირობებს დემოგრაფიული ცხრილების გავრცელებას, რომლებიც ახასიათებენ თაობის ცხოვრების მანძილზე მოცემული დემოგრაფიული პროცესის ინტენსივობის რაოდენობრივ ცვალებადობას.

დემოგრაფიული პროცესების შესწავლა შესაძლებელია თანატოლების რეალურ თაობებში, მთელი

მათი სიცოცხლის მანძილზე ან თანამედროვეების ჰიპოთეზურ თაობებში, რომელთაც თითქოსდა იცხოვრეს, მოცემული მომენტის ან პერიოდის დემოგრაფიული პროცესის ასაკობრივი ინტენსივობის პირობებში. მათთვის შესაბამისად გამოიყენება რეალური და ჰიპოთეზური ანალიზის მეთოდები.

დემოგრაფიული პროცესების თვალსაჩინო წარმოსახვისათვის გამოიყენება სხვადასხვაგვარი გრაფიკული მეთოდები.

გრაფიკული მეთოდები დემოგრაფიაში წარმოადგენს მოხაზულობათა საშუალებით მოსახლეობის განვითარებისა და განლაგების კანონზომიერებათა და დემოგრაფიულ პროცესებსა და სტრუქტურებს შორის დამოკიდებულების გამოსახვის ხერხების ერთობლიობას. გრაფიკულმა მეთოდებმა დემოგრაფიაში ფართო გავრცელება ჰპოვა დემოგრაფიულ ბაღეზე დემოგრაფიული ერთობლიობების გამოსახვისას. ასევე საკმაოდ ფართოდ არის გავრცელებული ასაკობრივ-სქესობრივი პირამიდა, სხვადასხვა სახის გრაფიკები და მრუდები. გრაფიკული მეთოდები დემოგრაფიაში წარმატებით გამოიყენება დემოგრაფიულ ისტორიაში (მაგ., დემოგრაფიული გადასვლის სქემა) და სხვ. მისი გამოყენების დასაწყისად მიჩნეულია XIX ს. და ის დაკავშირებულია გ. კნაპის, ა. ბეკერის, ვ. ლექსისის, გ. ცაინერის და სხვათა სახელებთან.

თვისებრივი კვლევის მეთოდები. ჩვეულებრივ დემოგრაფია დემოგრაფიულ შემთხვევათა სიმრავლეს შეისწავლის. დემოგრაფიას საქმე აქვს მასობრივ მოვლენებთან და მათ რაოდენობრივი კვლევის მეთოდების საფუძველზე შეიცნობს.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ დემოგრაფთა გარკვეული წრე უარყოფითად აფასებდა არარაოდენობრივი მეთოდების გამოყენებას.

სადღესოდ, დემოგრაფიულ გამოკვლევებში არარაოდენობრივი კვლევის მეთოდების გამოყენება ხშირად წარმოსდგება როგორც რაიმე დემოგრაფიულად შესასწავლი საკითხის განმარტებითი ბაზის გაფართოება

და საამისოდ გამოიყენება თვისებრივი კვლევის მეთოდები.

თვისებრივი კვლევებისას ღია კითხვები ყველაზე გაგრძელებულია და დახურული კითხვებისაგან განსხვავებით ბუნებრივია წინასწარ არ არის განსაზღვრული პასუხის შინაარსი, ფორმა და სიგრძე. ღია კითხვების გამოყენება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისეთი საკითხების კვლევისას, რომლის დროსაც გამოიყენება ტერმინები: მაგ., გარემოს დაცვა, სექსუალობა, ცუდი ჯანმრთელობა. ამასთან, შესაძლებელია რესპონდენტის რეაქციის დაფიქსირება კითხვაზე, დამატებითი კომენტარები და სხვა.

“ჩართული დაკვირვება” დემოგრაფიაში, ამ ტერმინის პირდაპირი მნიშვნელობით, პრაქტიკულად არ გამოიყენება.

ფოკუს-ჯგუფების გამოყენება დემოგრაფიული პრობლემების კვლევისას მსჯელობის საგანს წარმოადგენს და მას არ განიხილავენ როგორც კვლევის მეთოდისა, ამ უკანასკნელის მკაცრი გაგებით.

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ დემოგრაფების მიერ თვისებრივი კვლევის მეთოდების გამოყენება ხშირად განიხილება როგორც გარკვეული წინასწარი, ან დამხმარე პროცედურა, რომელმაც ხელი უნდა შეუწყოს მონაცემების მოპოვებას.

რაოდენობრივისაგან განსხვავებით თვისებრივი მიდგომისას ძირითადია იმ პროცესებზე ყურადღების გამახვილება, რომლებიც ადგენენ დამოკიდებულებას სოციალურ ქცევასა და ობიექტურ სტრუქტურებს შორის. მის შემთხვევაში მონაცემთა აღწერის პროცესი შედარებით რთულია, ვინაიდან საწყისად მოცემული ქცევის გარდაქმნას უბრალო ცვლადებში ადგილი არ ჰქონია. მოცემული მიდგომისას წინააღმდეგობა დამოკიდებულ და დამოუკიდებელ ცვლადებს, თუ მოვლენებს შორის, რომლითაც უნდა აიხსნას აგრეთვე დეტერმინანტები, ქრება, რაც შესაძლებლობას იძლევა ყურადღება გადავიტანოთ პრობლემებზე, რომლებიც

თავდაპირველად არ განიხილებოდა როგორც ცენტრალური (ან ცვლადების გარდაქმნა რთულია).

თვისებრივი კვლევის მეთოდების გამოყენება დემოგრაფიაში არ უნდა წარმოვიდგინოთ როგორც რაიმე ახალი დისციპლინის შექმნა დემოგრაფიის გვერდით. თვისებრივი კვლევის მეთოდების გამოყენებამ ხელი უნდა შეუწყოს დემოგრაფიული პრობლემების გადაწყვეტასა და დემოგრაფიის შემდგომ განვითარებას.

კარტოგრაფიული მეთოდები
დემოგრაფიაში წარმოადგენს მოსახლეობის კვლევას გეოგრაფიული რუკების აგებისა და შესწავლის საფუძველზე. კარტოგრაფიული მეთოდები შედის მოსახლეობის შესწავლის მეთოდების სისტემაში. მოსახლეობის შესწავლის თვალსაზრისით ყველაზე მნიშვნელოვანია შემდეგი რუკები: დემოგრაფიული, მოსახლეობის განლაგებისა და განსახლების, ეთნოგრაფიული, სოციალურ-ეკონომიკური. თემატური რუკების შექმნისათვის გამოიყენება მრავალფეროვანი წყაროები, რომელთა შორის ყველაზე მთავარია: 1) დემოგრაფიული სტატისტიკის მასალები, რომლებიც მოცემულ რუკებს აძლევენ ძირითადად შინაარსს; 2) ზოგადგეოგრაფიული რუკები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ამ შინაარსის ტერიტორიულ ლოკალიზაციას და 3) მოსახლეობისა და მისი განსახლების რიგი გეოგრაფიული მახასიათებლები.

მათემატიკური მეთოდები დემოგრაფიაში – გამოიყენება დემოგრაფიული პროცესების რაოდენობრივი და თვისებრივი ანალიზისას, აგრეთვე სხვადასხვა დემოგრაფიული მაჩვენებლების გაანგარიშებისათვის. მათემატიკური მეთოდები დემოგრაფიაში გამოიყენება: 1) სხვადასხვა დემოგრაფიული პროცესის მახასიათებელთა შორის ურთიერთკავშირის, მოსახლეობის შემადგენლობისა და რაოდენობის ანალიზისას; 2) ცალკეულ დემოგრაფიულ რაოდენობრივ საზომთა გაანგარიშებისა და შეფასებისათვის და აგრეთვე მოსახლეობისა და იმ დემოგრაფიული პროცესების დახასიათებისათვის, რომელთა შესახებ

მონაცემები, სხვადასხვა მიზეზით, არ იყო მიღებული;
3) ცალკეულ დემოგრაფიულ მაჩვენებლებს შორის ურთიერთკავშირის აღწერის, ანალიზისა და პროგნოზირებისათვის.

მათემატიკური მეთოდების დემოგრაფიაში გამოყენებას საფუძვლად უდევს დემოგრაფიული პროცესების ფორმალიზაცია, რომლის დროსაც საჭირო ხდება მოსახლეობის მთელი რიგი თვისებრივი მახასიათებლებისაგან აბსტრაქცირება.

მიგრაციის შესწავლის მეთოდები – მიგრაციის მაჩვენებლების, ფაქტორებისა და მისი მექანიზმის შესწავლის სპეციალური ხერხების ერთობლიობა.

მიგრაციის შესწავლის სტატისტიკური მეთოდები ეფუძნება მიგრანტების გადაადგილების ყოველი ცალკეული შემთხვევის რეგისტრაციას. ასეთი გზით შესაძლებელია გარკვეულ პერიოდში ჩამოსულთა და წასულთა რაოდენობის, მიგრაციის მიმართულებისა და მიგრანტთა შემადგენლობის განსაზღვრა. მიმდინარე აღრიცხვის ან აღწერის მასალების საფუძველზე შესაძლებელია მიგრაციასთან დაკავშირებული სხვადასხვა კოეფიციენტის გაანგარიშება, რომლებიც სხვადასხვა კუთხით ახასიათებენ მას. მიგრაციული პროცესების პირდაპირი აღრიცხვის მეთოდის გარდა გამოიყენება გაანგარიშების ირიბი მეთოდებიც. მაგ., გარკვეულ პერიოდში, მოსახლეობის საერთო მატებიდან ბუნებრივი მატების გამოკლების გზით შეიძლება მიგრაციის საღლოს გაანგარიშება და სხვ.

მიგრაციის შესწავლის სოციოლოგიური მეთოდები მიზნად ისახავს მიგრაციის ფაქტორების, პოტენციური რეზერვების, მამოძრავებელი ძალებისა და მიგრაციის განმაპირობებელი მექანიზმის გამოვლენა-ანალიზს. სოციოლოგიური მეთოდები აუცილებელია მიგრაციული პროცესების სიღრმისეული შესწავლისათვის, ვინაიდან მიმდინარე აღრიცხვა არ იძლევა ამისათვის საჭირო სრულყოფილ მასალას.

მოდელირების მეთოდები
დემოგრაფიაში დემოგრაფიული ანალიზის მეთოდია,

დაფუძნებული წარმოდგენაზე მოსახლეობის აღწარმოების შესახებ მთლიანად ან მის სხვადასხვა ელემენტზე ცვლადების ნაკრების სახით, რომლებიც ერთმანეთთან დემოგრაფიული მოდელების აგების გზით არიან დაკავშირებული. მოდელირების მეთოდები დემოგრაფიაში შეეცავენ: 1) დემოგრაფიული მოდელებისა და კანონების ძირითადი ელემენტების განსაზღვრას; 2) დემოგრაფიული მოდელების გამოყენებას კონკრეტული მოსახლეობის მიმართ გაანგარიშებათა საწარმოებლად; 3) ამ გაანგარიშებათა შედეგების შედარებას ფაქტობრივ მონაცემებთან და მათ შორის განსხვავებათა გამოვლენას; 4) დემოგრაფიულ მოდელსა და რეალურ დემოგრაფიულ პროცესს შორის შეუთავსებლობის შემთხვევაში შესაძლებელი მიზეზების ანალიზს მოდელის სრულყოფის მიზნით. მოდელირების მეთოდების გამოყენების წარმატება განისაზღვრება მისი და რეალურად არსებული დემოგრაფიული კავშირებისა და კანონზომიერებათა შესაბამისობით.

მოკვდაობის შესწავლის მეთოდები – მოკვდაობის მაჩვენებელთა, გარდაცვალების მიზეზთა და მოკვდაობის განმსაზღვრელი პირობების შესწავლის სპეციალური ხერხების ერთობლიობა.

მოკვდაობის შესწავლის სტატისტიკური მეთოდები ეფუძნება სიკვდილის ცალკეული შემთხვევის რეგისტრაციას. მიმდინარე აღრიცხვისა და აღწერის მასალების საფუძველზე შესაძლებელია მოკვდაობის სხვადასხვა კოეფიციენტის გამოთვლა. არსებითი მნიშვნელობა აქვს მოკვდაობის ცხრილებს. მოკვდაობის მაჩვენებელთა მთლიანობაში გაანალიზება მისი ინტენსივობის გარკვევის, სიკვდილის მიზეზთა განსაზღვრის, სიცოცხლის ხანგრძლივობის დადგენისა და მომავალი ტენდენციების წარმოდგენის საშუალებას იძლევა.

მოკვდაობის შესწავლის სოციოლოგიური მეთოდები გამოიყენება თვითშენახვითი ქცევის კვლევისა და ახსნისათვის, რომელიც მნიშვნელოვან წილად

ზემოქმედებს მოკვდაობასა და სიცოცხლის ხანგრძლივობაზე.

მოსახლეობის აღწერისა და გამოკვლევის მეთოდები ზემოთ, შესაბამის ნაწილებში, იყო მოტანილი, ამიტომ მათ მოცემულ შემთხვევაში არ განვიხილავთ.

სოციოლოგიური მეთოდები დემოგრაფიაში წარმოადგენს დემოგრაფიულ მეცნიერებაში სოციოლოგიური მეცნიერების გამოყენებას. გამოიყენება როგორც პირველადი ინფორმაციის მოპოვებისა და დამუშავების, ისე ანალიზისა და სოციოლოგიური თეორიის მეთოდები.

სოციოლოგიური მეთოდების დემოგრაფიაში გამოყენება განპირობებულია და სულ უფრო ფართოვდება შობადობის, მოკვდაობის, ქორწინების, განქორწინებისა და მიგრაციის სიღრმისეულ კვლევასთან დაკავშირებით. დემოგრაფიული პროცესების ასხნა-გაგებისათვის აუცილებელი გახდა არა მარტო მათი განმსაზღვრელი ფაქტორების ანალიზი, არამედ მათთვის დამახასიათებელი დემოგრაფიული შემთხვევების ცნობიერებაში ასახვის სოციალურ ინსტიტუტებთან ურთიერთკავშირისა და გავლენის და მთელი რიგი იმ საკითხების მოშველიება-მოზიდვა, რომლებიც სცდება ტრადიციული დემოგრაფიის ფარგლებს და სოციოლოგიურ მეცნიერებას მიეკუთვნება.

სოციოლოგიური მეთოდების დემოგრაფიაში გამოყენება განსაკუთრებით აქტუალური გახდა დემოგრაფიული ქცევის შესწავლისას და დემოგრაფიაში სოციოლოგიურ-დემოგრაფიული კვლევების გავრცელებასთან დაკავშირებით.

სტანდარტიზაციის მეთოდები დემოგრაფიაში გამოიყენება დემოგრაფიული პროცესების ანალიზისას.

დემოგრაფიული კოეფიციენტების სტანდარტიზაცია წარმოადგენს დემოგრაფიული კოეფიციენტების შედარებისას სტრუქტურულ განსხვავებათა გავლენის აცილების მეთოდს.

ვინაიდან ზოგადი კოეფიციენტების სიდიდეზე გავლენას ახდენს მოსახლეობის ასაკობრივი, სქესობრივი,

ქორწინებითი და სხვ. შემადგენლობის თავისებურებები, ამიტომ ზოგადი კოეფიციენტების შედარებამ შესადარისი მოსახლეობისათვის ან მოსახლეობის ჯგუფებისათვის ამა თუ იმ დემოგრაფიული პროცესის ინტენსივობაზე შეიძლება არასწორი წარმოდგენა შეგვიქმნას. ასეთი მდგომარეობის აცილების მიზნით, ზოგად კოეფიციენტებს ადარებენ ერთმანეთს არა უშუალოდ, არამედ წინასწარი სტანდარტიზაციის შემდეგ. ამასთან, რომელიმე პროცესის ინტენსივობის მაჩვენებელი ან მოსახლეობის სტრუქტურა მიიჩნევა სტანდარტად და ყოველი შესადარისი მოსახლეობისათვის გამოითვლება კოეფიციენტი (ინდექსი), რომელიც უჩვენებს განსახილველი პროცესის ინტენსივობის თანაფარდობას მოცემულ და სტანდარტულ მოსახლეობაში. ინდექსის გამრავლებით ზოგად კოეფიციენტებზე მიიღება სტანდარტიზებული კოეფიციენტები შესადარისი მოსახლეობისათვის, რომელშიც მათი სტრუქტურის ინდივიდუალური თავისებურებები თავიდან არის აცილებული.

არსებობს დემოგრაფიული კოეფიციენტების სტანდარტიზაციის რამდენიმე მეთოდი: პირდაპირი, ირიბი, ორმაგი და შებრუნებული.

დემოგრაფიული კოეფიციენტების სტანდარტიზაციის მეთოდი წარმოიშვა და ფართო გამოყენება ჰპოვა მოკვდაობის შესწავლის სფეროში. პირველად ის XIX ს. შუა პერიოდში გამოიყენა ინგლისელმა სტატისტიკოსმა უილიამ ფარმა. სადღეისოდ, ეს მეთოდი, მოკვდაობასთან შედარებით, ნაკლებად, მაგრამ მაინც გამოიყენება შობადობის, ქორწინებისა და სხვა პროცესების ანალიზის დროს.

სტანდარტიზაციის ირიბი მეთოდი – დემოგრაფიული კოეფიციენტების შედარებისას სტრუქტურულ განსხვავებათა გავლენის აცილების ერთ-ერთი მეთოდი. მის დროს მოცემული მოსახლეობის დემოგრაფიულ მაჩვენებლებს შეუპირისპირებენ სტანდარტად მიღებული მოსახლეობის მაჩვენებლებს, რომლებიც შეწონილი არიან მოცემული მოსახლეობის

ასაკობრივი განაწილების მიხედვით. სტანდარტიზაციის ირიბი მეთოდი შეიძლება გამოყენებულ იქნას იმ შემთხვევაში, როდესაც ცნობილია მონაცემები შესადარისი მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის შესახებ. ამ მეთოდის გამოყენება მიზანშეწონილია მაშინ, როდესაც რომელიმე დემოგრაფიულ შემთხვევათა რაოდენობა მოსახლეობის ცალკეულ ასაკობრივ ჯგუფებში მცირეა. აღნიშნული მეთოდი პირველად XIX საუკუნის შუა პერიოდში გამოიყენა ინგლისელმა სტატისტიკოსმა უ. ფარმა.

სტანდარტიზაციის ორმაგი მეთოდი დემოგრაფიული კოეფიციენტების სტანდარტიზაციის ერთ-ერთი მეთოდია. გამოიყენება იმ შემთხვევაში, როდესაც შესადარისი მოსახლეობათა სტრუქტურა განსხვავდება ერთმანეთისაგან ორი ან რამდენიმე ნიშნის მიხედვით. ამასთან, ჯერ წარმოებს სტანდარტიზაცია ერთი ნიშნის მიხედვით და შემდეგ ხდება მიღებული სტანდარტიზებული კოეფიციენტების სხვა ნიშნით სტანდარტიზაცია.

სტანდარტიზაციის პირდაპირი მეთოდი დემოგრაფიული კოეფიციენტების სტანდარტიზაციის ერთ-ერთ მეთოდს წარმოადგენს. მისი გამოყენების შემთხვევაში სტანდარტიზებული კოეფიციენტები გაიანგარიშება შესაძლებელი მოსახლეობის შესაბამისი ასაკობრივი დემოგრაფიული მაჩვენებლების შეწონვის გზით, ერთი და იგივე წონის მიხედვით, რომელიც პასუხობს სტანდარტად მიღებული მოსახლეობის ასაკობრივ განაწილებას. სტანდარტიზაციის პირდაპირი მეთოდისათვის საჭიროა მონაცემები შესადარებელი მოსახლეობის ჯგუფების შესაბამისი ასაკობრივი მაჩვენებლებისა და სტანდარტად აღებული მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის შესახებ. ეს მეთოდი პირველად 1883 წელს გამოიყენა ინგლისელმა სტატისტიკოსმა უ. ოგლიმ დიდი ბრიტანეთის ზოგიერთი ქალაქის მოსახლეობის მოკვდაობის კოეფიციენტების შედარებისას.

სტანდარტიზაციის შებრუნებული მეთოდი დემოგრაფიული კოეფიციენტების სტანდარტიზაციის

ერთ-ერთი მეთოდია. ის გამოიყენება იმ შემთხვევაში, როდესაც შესადარებელი მოსახლეობისათვის ცნობილია დემოგრაფიულ შემთხვევათა რაოდენობა ასაკის მიხედვით, მაგრამ ცნობილი არ არის მონაცემები ასაკობრივი შემადგენლობის შესახებ. ამასთან მოცემულია სტანდარტის ასაკობრივი კოეფიციენტები. სტანდარტიზაციის შებრუნებული მეთოდი შემოთავაზებულ იქნა ამერიკელი მეცნიერის დ. კერიჯის მიერ 1958 წელს.

სტატისტიკური მეთოდები დემოგრაფიაში არის სტატისტიკის პრინციპებზე დაფუძნებული დემოგრაფიული პროცესების დაკვირვების, აღწერისა და ანალიზის ხერხების ერთობლიობა. ისტორიულად მოსახლეობა იყო სტატისტიკური აღრიცხვის ერთ-ერთი პირველი ობიექტი, ხოლო დემოგრაფიული პროცესები განეკუთვნებოდნენ იმ სფეროს, რომელშიც სტატისტიკა განვითარდა როგორც მეცნიერება მასობრივი მოვლენების შესწავლის რაოდენობრივი მეთოდების შესახებ. ამიტომ მრავალი სტატისტიკური მეთოდი დემოგრაფიაში გახდა ზოგადსტატისტიკური, ხოლო ზოგიერთი, სახეცვლილების შემდეგ, მოსახლეობის სპეციფიკის შესაბამისად, როგორც რაოდენობრივი ანალიზის ობიექტი, იქცა საკუთრივ დემოგრაფიულ მეთოდად.

თანამედროვე დემოგრაფიაში სტატისტიკური მეთოდები ძირითადად ოთხი მიმართულებით გამოიყენება: 1) მოსახლეობისა და დემოგრაფიული პროცესების შესახებ ცნობათა მიღებისათვის, მათი არასრული მონაცემებისას რეკონსტრუქციის ჩათვლით; 2) დემოგრაფიული პროცესების სტატისტიკური აღწერისა და მათ შესახებ არსებული მონაცემების დამუშავებისათვის; 3) დემოგრაფიულ კანონზომიერებათა და სოციალურ-დემოგრაფიული კავშირების ანალიზისათვის; 4) დემოგრაფიული პროცესების მახასიათებელთა განზოგადებისა და მოსახლეობის აღწარმოებისა და მოსახლეობის მოძრაობის მაჩვენებელთა გაანგარიშებისათვის.

სტატისტიკური დაკვირვება კონკრეტულ
რაოდენობრივ შედეგებს იძლევა, რომლებიც
დემოგრაფიული ვითარების დახასიათების,
დემოგრაფიული პროცესების კანონზომიერებათა
დადგენის, დემოგრაფიული მოდელების რიცხობრივი
პარამეტრებისა და პროგნოზირების საფუძველს
წარმოადგენს.

4.2. დემოგრაფიული ბაღე

დემოგრაფიული ბაღე ცნობილია ასევე ლექსის-
პრესას ბადის სახელწოდებით. წარმოადგენს ადამიანთა
ერთობლიობებისა და მათ სიცოცხლეში მომხდარ
შემთხვევათა გამოსახატავ გრაფიკს, რომელიც
განკუთვნილია ამა თუ იმ თაობაში დემოგრაფიული
პროცესების ძირითადი მახასიათებლების გაანგარიშებისა
და ამ პროცესების დროში მიმდინარეობის
ანალიზისათვის.

დემოგრაფიული ბაღე ემსახურება დემოგრაფიულ
ერთობლიობებს შორის, გეომეტრიული გზით, ლოგიკური
თანაფარდობის დასაბუთებას, იმ რიცხვების მიღებას,
რომელთა მნიშვნელობების დაკვირვება უშუალოდ ვერ
ხერხდება. დემოგრაფიული ბაღე აადვილებს ჰიპოთეზური
თაობის ანალიზის, რეალური თაობის ანალიზისა და
დემოგრაფიული ცხრილების შედგენისათვის აუცილებელ
გამოანგარიშებებს.

დემოგრაფიული ბაღე გამოსახავს მართკუთხა
კოორდინატთა სისტემაში დემოგრაფიულ შემთხვევათა
ცვლილების შედეგად კოჰორტის რიცხოვნების
შემცირებას. ჰორიზონტალურ ღერძზე გადაითვლება
კალენდარული დრო, ვერტიკალზე – ამა თუ იმ
დემოგრაფიულ მდგომარეობაში ყოფნის ხანგრძლივობა
(ასაკი, ქორწინების ხანგრძლივობა და ა.შ.).
კოორდინატთა ღერძები ჩვეულებრივ იყოფა თანატოლ
მონაკვეთებად, რომლებიც შეესატყვისება დროისა და
მდგომარეობის ხანგრძლივობის ერთი და იგივე
მონაკვეთებს. ღერძებიდან აღმართული პერპენდი-

კულარები ქმნიან კვადრატებისაგან შემდგარ ბადეს, რომლის გვერდის სიგრძე შეესაბამება დროის ერთეულს. სკალის დანაწევრების ხარისხი დამოკიდებულია შესასწავლი მოვლენის გავლენით კოჰორტის შეცვლის სისწრაფეზე. მაგ., ჩვილთა მოკვდაობის შესწავლისას სკალა დაყოფილია თვეებისა და ზოგჯერ დღეების მიხედვით. სხვა დემოგრაფიული პროცესების შესწავლისას – ძირითადად წლების მიხედვით, ნაკლებად – ხუთი წლის მიხედვით.

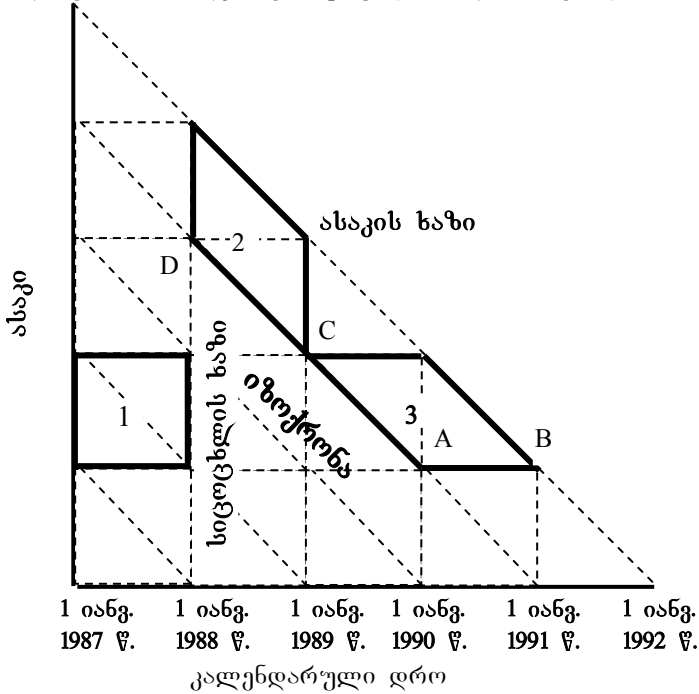
დემოგრაფიულ ბადეზე ანალიზი ხორციელდება სამი სახის პარალელური ხაზების მეშვეობით: ჰორიზონტალური – ასაკის ხაზი, ვერტიკალური – სიცოცხლის ხაზი, რომელიც აერთიანებს დროის ერთი და იგივე მომენტებს და დიაგონალური – იზოქრონა, რომელიც მიდის მარცხნიდან მარჯვნივ ზევით 45 გრადუსიანი კუთხით. აღნიშნული დასახელებები ხაზებისათვის გამომდინარეობს იქიდან, რომ თავდაპირველად დემოგრაფიული ბადე შემოდებულ იქნა მოკვდაობის შესწავლისათვის. სადღეისოდ ანალიზის ხერხები დემოგრაფიული ბადის მეშვეობით განზოგადებულია სხვა დემოგრაფიული პროცესების მიმართაც.

დემოგრაფიული ბადე საშუალებას იძლევა, რომ შემთხვევათა დროის ორი მახასიათებლით განისაზღვროს მესამე დროითი მახასიათებელი და ეს შემთხვევები სწორად იქნას მიკუთვნებული ამა თუ იმ თაობის, ან ამა თუ იმ მდგომარეობაში ყოფნის ხანგრძლივობის ინტერვალს.

დემოგრაფიული ბადე, როგორც დემოგრაფიული პროცესების ანალიზის ინსტრუმენტი შემოიღო გერმანელმა მეცნიერმა ვ. ლექსისმა 1875 წ. XX ს. შუა პერიოდიდან მის პარალელურად დაიწყო ფრანგი მეცნიერის რ. პრესას მიერ შემუშავებული დემოგრაფიული ბადის გამოყენება, რომელსაც

რამდენადმე სხვა სახე აქვს ვ. ლექსისის დემოგრაფიულ ბადესთან შედარებით, თუმცა მათი აგების პრინციპები ერთმანეთს შეესაბამება. განსხვავება შეიმჩნევა მხოლოდ სიცოცხლის ხაზისა და იზოქრონას განლაგებაში კოორდინატთა სიბრტყეზე და როგორც ამის შედეგი – გამოსახულ ერთობლიობათა კონფიგურაციის განსხვავებაში.

დიაგრამა 5. დემოგრაფიული ბადის მაგალითი

4.3. დემოგრაფიული ერთობლიობები

დემოგრაფიული ერთობლიობები არის ადამიანების, ასევე მათი სიცოცხლის განმავლობაში მომხდარი დემოგრაფიული შემთხვევების ჯგუფები, რომელთა გამოყოფა ხდება დემოგრაფიული პროცესების ანალიზის, ცხრილების შედგენისა და სხვა გამოთვლების დროს.

დემოგრაფიული შემთხვევები დემოგრაფიული ანალიზისას განიხილება როგორც ადამიანებზე მომხდარი მოვლენები, რომლებიც გარკვეულ დემოგრაფიულ მდგომარეობაში იმყოფებიან. ამასთან მათ შეიძლება გააჩნდეთ სამი დროული კოორდინატი; ადამიანის მოცემულ დემოგრაფიულ მდგომარეობაში შესვლის კალენდარული თარიღი (მაგ., დაბადების ან დაქორწინების თარიღი), დემოგრაფიული შემთხვევის დადგომის მომენტისათვის მისი ამ მდგომარეობაში ყოფნის ხანგრძლივობა (მაგ., ასაკი, ქორწინების ხანგრძლივობა) და შემთხვევის დადგომის კალენდარული თარიღი (მაგ., გარდაცვალების თარიღი, ქორწინების შეწყვეტის თარიღი).

ადამიანთა ერთობლიობაში ამა თუ იმ დემოგრაფიულ შემთხვევათა სისშირე (დაბადებები, ქორწინებები, გარდაცვალებები) განისაზღვრება ასეთ შემთხვევათა რაოდენობის შეპირისპირების გზით იმ ადამიანთა რაოდენობასთან, რომლებისთვისაც ამ შემთხვევებს შეიძლება ჰქონდა ადგილი.

დემოგრაფიული ერთობლიობებში განასხვავებენ შემთხვევათა ერთობლიობებს (სიკვდილის ან განქორწინების შემთხვევები და სხვა) და მოსახლეობის ერთობლიობებს.

მოსახლეობის ერთობლიობები წარმოადგენენ ადამიანთა ჯგუფებს, რომლებიც გარკვეულ დემოგრაფიულ მდგომარეობაში იმყოფებიან და რომლებიც ამ მდგომარეობაში შევიდნენ გარკვეული კალენდარული პერიოდის განმავლობაში (კოჰორტა). პერიოდი ჩვეულებრივ განისაზღვრება ერთი ან ხუთი წლით.

მოსახლეობის ერთობლიობებში გამოყოფენ ორ სახეობას – მოსახლეობის პირველი სახის

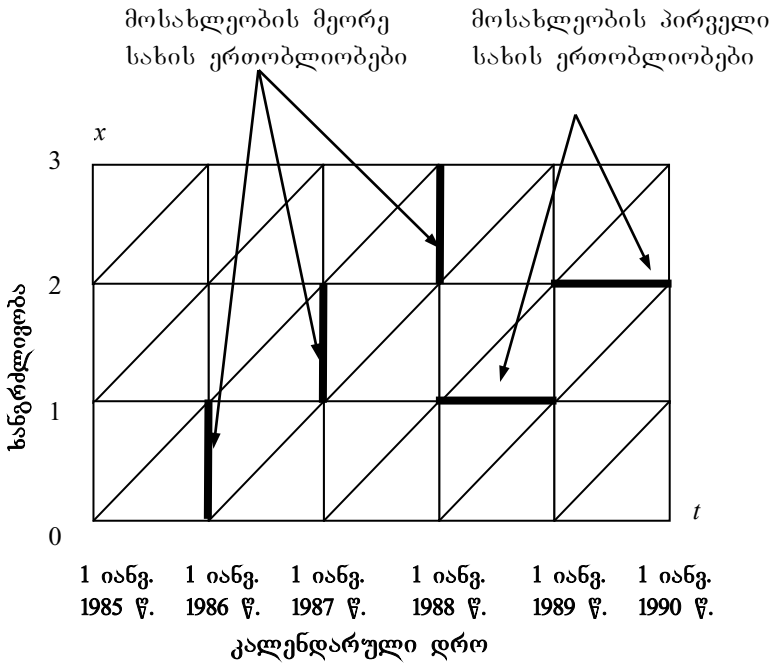
ერთობლიობებს და მოსახლეობის მეორე სახის ერთობლიობებს.

მოსახლეობის პირველი სახის ერთობლიობები – მოსახლეობის ის ჯგუფებია, რომლებმაც მიაღწიეს მოცემულ მდგომარეობაში ყოფნის ხანგრძლივობის ზუსტ მნიშვნელობას. მაგ., კოჰორტა დაბადების წლის მიხედვით, რომელმაც მიაღწია ერთნაირ ზუსტ ასაკს.

მოსახლეობის მეორე სახის ერთობლიობები – ადამიანთა ის ჯგუფებია, რომლებმაც მოცემულ მდგომარეობაში მიაღწიეს რომელიმე კალენდარულ მომენტს. მაგ., კოჰორტა დაბადების წლის მიხედვით, რომელმაც მიაღწია ერთი და იგივე კალენდარულ მომენტს.

წარმოდგენა დემოგრაფიული ერთობლიობების შესახებ აღმოცენდა XVIII ს. მეორე ნახევარში გარდაცვალების ასაკზე დამოკიდებულების შესწავლისას და სათანადოდ განვითარებული სახე მიიღო უკვე XIX ს. მეორე ნახევარში.

დიაგრამა 6. მოსახლეობის ერთობლიობების მაგალითი

4.4. ჰიპოთეზური თაობის ანალიზი

ჰიპოთეზური თაობის ანალიზი (ცნობილია ასევე განივი, ან კვეთური ანალიზის სახელწოდებით) დემოგრაფიული პროცესების შესწავლის ხერხია, დაფუძნებული დემოგრაფიული მახვენებლების სიხშირის ინტერპრეტაციაზე. მიიღება რომელიმე დემოგრაფიული მდგომარეობისათვის, გარკვეული პერიოდისათვის (ჩვეულებრივ 1-2 წელი), როგორც ასეთი მოვლენების სიხშირეების თანმიმდევრობითი ნაკრები კოჰორტის (თაობის) სიცოცხლის მანძილზე. მოსახლეობაში, ნებისმიერი მომენტისათვის, არიან ადამიანები, რომლებიც იმყოფებიან მოცემული მდგომარეობის ყოველი ინტერვალის ხანგრძლივობაში (მაგ., ყოველ ასაკობრივ ინტერვალში). მოცემული წლის განმავლობაში მათი ნაწილისათვის ადგილი აქვს რომელიმე დემოგრაფიულ შემთხვევას (მაგ., იბადებიან ბავშვები). დემოგრაფიული

შემთხვევების მანქანებლების სიხშირეები ინტერვალების მიხედვით, გამოთვლილი ამ პერიოდისათვის, მოიცავენ მოცემული მდგომარეობის მთელ მნიშვნელობას (მაგ., შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტები ქალებისათვის ფერტილური პერიოდის პირველიდან ბოლო წლამდე).

ჰიპოთეზური თაობის ანალიზისას ასეთ სიხშირეთა რიგი მომდევნო მოცემული დემოგრაფიული მდგომარეობის მნიშვნელობისათვის (მაგ., მომდევნო ასაკისათვის) განიხილება როგორც დამახასიათებელი რომელიმე წარმომადგენელი ჰიპოთეზური თაობისათვის. ასეთი თაობის სიცოცხლის განმავლობაში, განხილულ დემოგრაფიულ შემთხვევათა სიხშირე ისეთად არის მიჩნეული, როგორც მოცემულ პერიოდში.

ჰიპოთეზური თაობის ანალიზი ფართოდ არის გაგრცელებული დემოგრაფიაში. მოცემული კალენდარული პერიოდისათვის დამახასიათებელი გამოქვეყნებული დემოგრაფიული მანქანებლების უმრავლესობა (შობადობის, მოკვდაობის, ქორწინების ასაკობრივი კოეფიციენტები, მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო და ნეტო კოეფიციენტები და სხვა) ჩვეულებრივ ჰიპოთეზური თაობის მახასიათებლებია და არა რეალური თაობის. რა თქმა უნდა ისინი წარმოდგენას იძლევიან დემოგრაფიული პროცესების მდგომარეობაზე, მაგრამ შემთხვევიან რეალური თაობის შესაბამის მანქანებლებს მხოლოდ სტაბილურ მოსახლეობაში.

ჰიპოთეზური თაობის ანალიზის მეთოდი ჩამოყალიბდა XIX ს. მეორე ნახევარში.

4.5. რეალური თაობის ანალიზი

რეალური თაობის ანალიზი (ცნობილია ასევე სიგრძივი, ან გასწვრივი ანალიზის სახელწოდებით) დემოგრაფიული პროცესების შესწავლის წესია, რომლის დროსაც ისინი აღიწერებიან და ანალიზდებიან კოჰორტაში. რეალური თაობის ანალიზი გულისხმობს მოცემული კოჰორტისათვის ამა თუ იმ დემოგრაფიული პროცესის მახასიათებლების მიღებას, რომლებიც დამოკიდებულია კოჰორტის წარმოშობისა და მოცემული

მდგომარეობის დადგომის დროის შუალედზე (კოჰორტისათვის დაბადების დროის მიხედვით – ასაკზე, საქორწინო კოჰორტისათვის – ქორწინების ხანგრძლივობაზე და ა.შ.). რეალური თაობის ანალიზი წარმოებს რიგი კოჰორტების შედარებითი ანალიზის საფუძველზე.

ჰიპოთეზური თაობის ანალიზისაგან განსხვავებით, რეალური თაობის ანალიზისას დემოგრაფიული შემთხვევები განიხილება მათი ბუნებრივი თანმიმდევრობის მიხედვით, როგორც ერთი კოჰორტის ან კოჰორტათა ჯგუფის სიცოცხლეში მომხდარი. გრაფიკული გამოსახულებისას მას შეესატყვისება დემოგრაფიულ შემთხვევათა ერთობლიობა დემოგრაფიულ ბადეზე სიცოცხლის ხაზის გასწვრივ.

რეალური თაობის ანალიზის პირობებში სხვადასხვა კოჰორტის დემოგრაფიულ შემთხვევათა სიხშირის შედარებისას შეიძლება მივიღოთ სწორი წარმოდგენა ცხოვრების პირობების ცვალებადობის გავლენის შესახებ დემოგრაფიული პროცესების დინამიკაზე. ამასთან, რეალური თაობის ანალიზისას ეს მდგომარეობა უფრო ზუსტად იქნება გადმოცემული, ვიდრე განივი ანალიზისას.

რეალური და ჰიპოთეზური თაობის ანალიზი განსხვავდება ერთმანეთისაგან მაჩვენებლების გაანგარიშების წესით. რეალურითაობის ანალიზისას ადამიანების შესაბამისი დემოგრაფიული შემთხვევები განიხილება იმ კოჰორტაში, რომელსაც ისინი ეკუთვნიან, ხოლო ჰიპოთეზური ანალიზისას – მოცემული კალენდარული წლის განმავლობაში.

ჰიპოთეზურიანალიზისას გამოიყენება მიმდინარე აღრიცხვის მასალები და შესაბამისი მონაცემები, ხოლო რეალური ანალიზისას – მოსახლეობის აღწერებისა და სპეციალური გამოკვლევების დროს მიღებული რეტროსპექტული მონაცემები და თაობათა ჭრილში დაშუშავებული რამდენიმე წლის მიმდინარე აღრიცხვის მონაცემები.

რეალურითაობის ანალიზს, ჰიპოთეზურ ანალიზთან შედარებით, განსაკუთრებით მაშინ აქვს უპირატესობა, როდესაც შეისწავლება ის პროცესები, რომელთათვის დემოგრაფიული შემთხვევები თაობაში წარმოებს დროის შედარებით მცირე მონაკვეთის განმავლობაში (მაგ., შობადობისა და ქორწინების შესწავლისას). ასევე დიდია რეალურითაობის ანალიზის მნიშვნელობა დემოგრაფიულ შემთხვევათა კალენდარის და ამ კალენდარის ცვალებადობის შესწავლისას.

წარმოდგენა რეალურითაობის ანალიზის შესახებ პირველად ჩამოაყალიბა ლექსისმა 1875 წელს. ამერიკელმა დემოგრაფმა პასკალ უელპტონმა XX ს. 50-იან წლებში პირველმა აღნიშნა განსხვავება ჰიპოთეზურ და რეალურ კოჰორტებს შორის და შემოიღო ტერმინი “რეალური ანალიზი” და “ჰიპოთეზური ანალიზი”.

5. შობადობა და რეპროდუქციული ქცევა

5.1. შობადობა

შობადობასთან დაკავშირებული საკითხები წარმოდგენილი იყო მოცემული სახელმძღვანელოს პირველ ნაწილში დემოგრაფიული გადასვლისა და შობადობის თეორიების განხილვისას.

შობადობა ბავშვთა შობის პროცესია ადამიანთა ერთობლიობაში, რომელიც თაობას ან მოსახლეობას შეადგენს. შობადობა მოკვდაობასთან ურთიერთქმედებისას ქმნის მოსახლეობის აღწარმოებას.

ადამიანის მიერ შთამომავლობის აღწარმოების უნარი შობადობის ბიოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს. ბავშვთა შობის პოტენციური შესაძლებლობა ეფუძნება ნაყოფიერებას, რომლის რეალიზაცია წარმოებს ქალების ერთობლიობაში რეპროდუქციული ქცევის მეშვეობით. რეპროდუქციული ქცევის საბოლოო შედეგი – ოჯახში ბავშვების რაოდენობა – ცხოვრების წესის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია და მჭიდროდაა დაკავშირებული მის სხვა კომპონენტებთან.

შობადობის მაქსიმალურად შესაძლებელ დონეს აფასებენ ნაყოფიერების დონით. ნაყოფიერების დონის გაზომვის პირდაპირი მეთოდები არ არსებობს. მას აფასებენ ირიბად – განაყოფიერების უნარის ან ბუნებრივი შობადობის დონის საფუძველზე, რომელიც ყოველთვის მეტია რეალური შობადობის დონეზე.

შობადობა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ქორწინების ინსტიტუტზე. ეს უკანასკნელი და მისი გავრცელება სხვადასხვა საზოგადოებაში მნიშვნელოვნად განსხვავდება. ქორწინებაში მყოფების შობადობა თითქმის ყოველთვის მეტია, ვიდრე ქორწინებაში არმყოფების. ქორწინების გარეშე დაბადებული ბავშვების წილი უმრავლეს ქვეყანაში დიდი არ არის, თუმცა მისი ცვალებადობა ცალკეული ქვეყნისათვის მნიშვნელოვანია – 0-დან ზოგიერთ არაბულ ქვეყანაში, 70-80%-მდე ლათინური ამერიკისა და კარიბის ზღვის ზოგიერთ ქვეყანაში.

შობადობის გაზომვას აწარმოებენ სხვადასხვა კოეფიციენტის, შობადობის ცხრილებისა და ინდექსების საშუალებით. შობადობის მაჩვენებლებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავია ისეთებს, რომლებიც შობადობას ახასიათებენ არა დაბადებული ბავშვების რაოდენობის საფუძველზე, არამედ შეხედულებათა რაოდენობრივი შეფასების მიხედვით, რომლებიც მიიღება სპეციალური გამოკვლევების შედეგად ოჯახში ბავშვების იდეალური, სასურველი, მოსალოდნელი და სხვ. რაოდენობის დადგენით.

შობადობის დღევანდელი მდგომარეობის გაგებისა და მომავალი ტენდენციების განსაზღვრისათვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს მის ისტორიულ ევოლუციას, რომელიც თავის მხრივ დაკავშირებულია საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებასთან. კაპიტალიზმამდე შობადობის დონე განისაზღვრებოდა ბუნებრივი შობადობის დონით და სხვადასხვა ასაკის დაქორწინებული ქალების წილით. ქორწინება ის ძირითადი ინსტრუმენტი იყო, რომელიც არეგულირებდა შობადობას. ჩასახვის საწინააღმდეგო საშუალებები უძველესი დროიდან იყო ცნობილი, მაგრამ ისინი ძირითადად გამოიყენებოდა ქორწინების გარეშე ბავშვების გაჩენის თავიდან ასაცილებლად, ხოლო ქორწინებაში რეპროდუქციული ქცევა მიმართული იყო ბავშვების მაქსიმალურად შესაძლებელი რაოდენობის ყოლისაკენ. იმ დროს არ წარმოებდა ბავშვთა შობის ნებელობითი შეზღუდვა და ადგილი არ ჰქონდა ბავშვთა შობის შიგაოჯახურ რეგულირებას. XVIII საუკუნის ბოლოდან თანდათან იწყება ამ უკანასკნელთა გამოყენება და გავრცელება თავდაპირველად დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში. საქართველოში ეს პროცესი XIX საუკუნის პირველი ნახევრიდან დაიწყო. ამ მდგომარეობას მოჰყვა შობადობის შემცირება, რომელმაც თანდათან სულ უფრო გამოხატული და მნიშვნელოვანი ხასიათი მიიღო.

შობადობის კვლევის ისტორია XVII-XVIII საუკუნეებიდან იწყება. უკვეჯონ გრაუნტის ნაშრომებში

დადგენილ იქნა შობადობის მახასიათებლები. XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე შობადობასთან დაკავშირებული საკითხები – მალთუსიანელებისა და მათი მოწინააღმდეგეების პოლემიკის სახით ძირითადად თეორიული ასპექტით განიხილებოდა. ამასთან, ამ დროს უმრავლეს ქვეყნებში სტატისტიკა არ იყო დამაკმაყოფილებელი. XIX საუკუნის ბოლოს დაგროვდა საკმარისი მონაცემები, მაგრამ შობადობის შესწავლის საქმეში მნიშვნელოვანი ნაბიჯები ძირითადად მაინც პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ, ხოლო შემდგომში მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ გადაიდგა.

5.2. შობადობის ფაქტორები

ქვემოთ მოცემული იქნება შობადობის ფაქტორების მიღებული კლასიფიკაცია.

A. შუალედური ცვლადები

1. ბიოლოგიური შესაძლებლობა

- სქესობრივი მომწიფების ასაკი, მენოპაუზა, უნაყოფობა
- ჩასახვის ყოველთვიური ალბათობა
- შიდასაშვილოსნო მოკვდაობა
- მშობიარობის შემდგომი პერიოდი

2. საქორწინო რეჟიმი

- ქორწინების ასაკი (ან სქესობრივი ცხოვრების დაწყება)
- უქორწინობის სიხშირე
- სიკვდილის, დაქვრივების ან განქორწინების სიხშირე და ასაკი
- ხელახალი ქორწინების სიხშირე და ასაკი
- პარტნიორების განცალკევებით ცხოვრების პერიოდი

3. სხვა სოციოკულტურული ცვლადები

- სქესობრივი ურთიერთობის სიხშირე
- ძუძუთი კვების ხანგრძლივობა
- სქესობრივი ურთიერთობის შეზღუდვა

4. შობადობის რეგულირების ცვლადები
- ურთიერთობის ხანგრძლივობის ინდივიდუალური გადაწყვეტილება
 - ჩასახვასთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებები: თავშეკაფება, კონტრაცეპციის გამოყენება
 - ორსულობის შედეგზე მოქმედი გადაწყვეტილება: ხელოვნური აბორტი, ნებაყოფლობითი სტერილიზაცია (რომელიმე ერთი პარტნიორის)

B. სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსის ცვლადები

1. ეთნიკური წარმომავლობა, კულტურული ჯგუფები
2. რელიგია
3. განათლების დონე
4. სოციალურ-პროფესიული სტატუსი
5. ეკონომიკური სტატუსი, შემოსავალი
6. ოჯახის სტრუქტურა
7. საცხოვრებელი ადგილი (ქალაქი, სოფელი)

C. გარემოს ცვლადები

1. ჯანმრთელობა
2. კვება
3. ასაკობრივი სტრუქტურა
4. პოლიტიკური სტრუქტურა

D. ფსიქო-სოციოლოგიური ცვლადები

1. ბავშვთა შობასთან დაკავშირებული ორიენტაცია (ბავშვების რაოდენობა, ბავშვის სქესი, პროტოგენეტიკური და ინტერგენეტიკური ინტერვალები და სხვა)
2. დამოკიდებულება ქორწინებასა და ოჯახისადმი
3. დამოკიდებულება სექსუალობისადმი
4. დამოკიდებულება ბავშვთა შობის რეგულირებისადმი

მოტანილ კლასიფიკაციაში შუალედური ცვლადებისას (A) გამოყენებულია დევისისა და ბლეიკის მიერ შემოთავაზებული ფაქტორები და დამატებულია ძუძუთი კვების ხანგრძლივობა.

სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსის ცვლადები (B) აღწერენ ადამიანის სოციალურ-ეკონომიკურ სტატუსს და შეუძლიათ ახსნან (A-ში: 2,3 და 4 ჯგუფების ცვლადების მეშვეობით) განსხვავებები შობადობის დონეში. სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსის ცვლადები გარეა შეაღებურ ცვლადებთან შედარებით.

გარემოს ცვლადები (C) აღწერენ იმ პრობლემებს, რომლებიც ადამიანების წინაშე დგანან. ისინი ძირითადად მოქმედებენ ბიოლოგიური შესაძლებლობის ცვლადებზე, ან აღწერენ ზოგად სტრუქტურულ ცვლილებებს.

ფსიქო-სოციოლოგიური ცვლადები აღწერენ ადამიანის ინდივიდუალურ დამოკიდებულებას უშუალოდ შობადობის პრობლემისადმი.

მიჩნეულია, რომ სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსის ცვლადებში შეიძლება შეტანილ იქნას ცვლადები, რომლებიც შემოთავაზებულ იქნა ფრიდმანის მიერ და აღწერენ უშუალოდ ადამიანის გარემოს: სკოლის, კლინიკის, მაღაზიების და ადმინისტრაციული მომსახურების ახლობლობა; აგრეთვე ელექტროობის, საზოგადოებრივი ტრანსპორტის და სხვა ხელმისაწვდომობა.

მოტანილ კლასიფიკაციაში:

- ✓ სქესობრივი ურთიერთობის სიხშირე გავლენას ახდენს ჩასახვის ყოველთვის აღბათობაზე
- ✓ ძუძუთი კვების ხანგრძლივობა გავლენას ახდენს მშობიარობის შემდგომ პერიოდზე
- ✓ სქესობრივი ურთიერთობის შეზღუდვა გავლენას ახდენს მშობიარობის შემდგომ პერიოდზე
- ✓ ურთიერთობის ხანგრძლივობის ინდივიდუალური გადაწყვეტილება გავლენას ახდენს საქორწინო რეჟიმზე
- ✓ ჩასახვასთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებები: თავშეკავება, კონტრაცეპციის გამოყენება გავლენას ახდენს სხვა სოციოკულტურულ ცვლადებზე და ჩასახვის ყოველთვის აღბათობაზე

- ✓ ორსულობის შედეგზე მოქმედი გადაწყვეტილება: ხელოვნური აბორტი გავლენას ახდენს შიდასაშვილოსნო მოკვდაობაზე

5.2. შობადობის კოეფიციენტები

შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი წარმოადგენს გარკვეულ დროში დაბადებულთა საერთო რაოდენობის შეფარდებას იმავე პერიოდის მოსახლეობის საშუალო რაოდენობასთან. გამოისახება პრომილებში (%). უჩვენებს დაბადებულთა რაოდენობას მოსახლეობის 1000 სულზე. მიუხედავად იმისა, რომ შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი შობადობის ყველაზე მეტად გავრცელებული მაჩვენებელია, იგი მაინც ამავე დროს მიახლოებითი და უხეში მახასიათებელია. შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი (n) შემდეგნაირად გამოიანგარიშება:

$$n = \frac{N}{P} \cdot 1000,$$

სადაც N – გარკვეულ პერიოდში (მაგ., წელი) ცოცხლად დაბადებულთა საერთო რაოდენობა; P – იმავე პერიოდში მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა.

მაგ., შეფასებითი მონაცემებით ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობა საქართველოში 2005 წელს შეადგინა 50000, ხოლო მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა, ასევე შეფასებითი მონაცემებით, იმავე პერიოდში იყო 3884,5 ათასი. აქედან გამომდინარე

$$n = \frac{50000}{3884500} \cdot 1000 = 12,9$$

შობადობის სპეციალური კოეფიციენტი წარმოადგენს გარკვეულ პერიოდში (მაგ., წელი) ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობის შეფარდებას ფერტილური ასაკის (15-49) ქალების რაოდენობასთან. გამოისახება პრომილებში (%) და უჩვენებს ამავე პერიოდში დაბადებული ბავშვების რაოდენობას ფერტილური ასაკის ყოველ 1000 ქალზე. შობადობის

სპეციალური კოეფიციენტი გამოიანგარიშება ფორმულით;

$$F_s = \frac{N}{W} \cdot 1000,$$

სადაც N – გარკვეულ პერიოდში (მაგ. წელი) დაბადებული ბავშვების რაოდენობა; W – 15-49 წლის ასაკის ქალების რაოდენობა.

მაგ., შეფასებითი მონაცემებით ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობა საქართველოში 2005 წელს შეადგინა 50000, ხოლო 15-49 წლის ასაკის ქალების რაოდენობა, ასევე შეფასებითი მონაცემებით, იმავე დროს იყო 997,3 ათასი. აქედან გამომდინარე

$$F_s = \frac{50000}{997300} \cdot 1000 = 50,1$$

შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი (n) დაკავშირებულია შობადობის სპეციალურ კოეფიციენტთან (F_s) შემდეგნაირად:

$$n = F_s \cdot L,$$

სადაც L – 15-49 წლის ასაკის ქალების წილი მთელ მოსახლეობაში.

მაგ., 15-49 წლის ასაკის ქალების წილი მთელ მოსახლეობაში 2005 წელს იყო 25,67%, ანუ თუ მთელ მოსახლეობას ავიღებთ ერთის ტოლად, მაშინ 15-49 წლის ასაკის ქალების წილი იქნება 0,26. აქედან გამომდინარე

$$n = 50,1 \cdot 0,26 = 12,9$$

შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტი წარმოადგენს მოცემული დროის პერიოდში (მაგ., წელი) გარკვეული ასაკის ქალების მიერ გაჩენილი ბავშვების საშუალო რაოდენობას. გამოისახება პრომილებში (%). შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტი (F_x) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$F_x = \frac{N_x}{W_x} \cdot 1000,$$

სადაც N_x – გარკვეულ x ასაკში დაბადებული ბავშვების რაოდენობა; W_x – იგივე x ასაკის ქალების საშუალო

რაოდენობა.

მაგ., შეფასებითი მონაცემებით 2005 წელს საქართველოში 20-24 წლის ასაკის ქალებმა გააჩინეს 17924 ცოცხლად დაბადებული ბავშვი. იმავე დროს 20-24 წლის ასაკის ქალების რაოდენობა იყო 150,3 ათასი. ასეთ დროს

$$F_x = \frac{17924}{150300} \cdot 1000 = 119,3$$

მიღებული ნიშნავს, რომ 2005 წელს საქართველოში 20-24 წლის ასაკის 1000 ქალის მიერ ცოცხლად დაბადებული ბავშვების რაოდენობა შეადგენდა 119,3.

შობადობის კუმულაციური კოეფიციენტი
 წარმოადგენს შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტების ჯამს ინტერვალში, რომელთაგან პირველი იწყება 15 წლიდან, ხოლო ბოლო მთავრდება x ასაკით. გამოისახება პრომილებში (%). შობადობის კუმულაციური კოეფიციენტი (F_k) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$F_k = \sum_{15}^x F_x ,$$

სადაც F_x არის x ასაკის შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტი.

მაგ., 2005 წელს 15-49 წლის ასაკის ქალების მიერ, რომლებიც 5-წლიანი ინტერვალებით არიან დაყოფილი, ასაკობრივმა კოეფიციენტებმა შეადგინა:

ასაკობრივი ინტერვალი, წლებში	ინტერვალის სიგრძე, წლებში	შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტი, ‰	შობადობის კოეფიციენტი ასაკობრივ ინტერვალში ‰	შობადობის კუმულაციური კოეფიციენტი, ‰
15-19	5	51,7	258,5	258,5
20-24	5	119,3	596,5	855,0
25-29	5	89,1	445,5	1300,5
30-34	5	53,8	269,0	1569,5
35-39	5	22,6	113,0	1682,5
40-44	5	5,7	28,5	1711,0
45-49	5	2,1	10,5	1721,5

შობადობის კუმულაციური კოეფიციენტების გაანგარიშება შემდეგნაირად წარმოებს:

- 1) გაანგარიშებულ უნდა იქნას შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტები შესაბამისი ასაკის ქალებისათვის;
- 2) რომ მივიღოთ შობადობის კოეფიციენტები ასაკობრივი ინტერვალისათვის საჭიროა შესაბამისი ასაკის ქალების შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტი გავამრავლოთ ინტერვალის სიგრძეზე – 5-ზე;
- 3) 15-19 წლის ასაკობრივი ჯგუფის შობადობის კუმულაციური და ასაკობრივი კოეფიციენტები ინტერვალში მსგავსია;
- 4) შობადობის კუმულაციური კოეფიციენტის გაანგარიშება სხვა ასაკობრივი ჯგუფებისათვის შემდეგნაირად წარმოებს: 15-19 წლის ასაკის შობადობის კუმულაციურ კოეფიციენტს ემატება 20-24 წლის ასაკობრივი ინტერვალის შობადობის კოეფიციენტი და ვიღებთ 20-24 წლის ასაკის ქალების შობადობის კუმულაციურ კოეფიციენტს. ანალოგიურად გაიანგარიშება 25-29 წლის და სხვა ასაკობრივი ჯგუფის ქალების შობადობის კუმულაციური კოეფიციენტები.

45-49 წლის ასაკის ქალების შობადობის კუმულაციური კოეფიციენტი შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტის ტოლია.

შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი წარმოადგენს ერთი ქალის მიერ მთელი ცხოვრების განმავლობაში (პირობითად 15-49 წლის ასაკში) დაბადებული ბავშვების საშუალო რაოდენობას. ეს მაჩვენებელი გამოიანგარიშება შობადობის ერთწლიანი ასაკობრივი კოეფიციენტების ჯამის გაყოფით 1000-ზე (ე.ი. ერთ ქალზე გაანგარიშებით). იმ შემთხვევაში, როდესაც ხუთწლიანი ასაკობრივი ინტერვალებია მოცემული (მაგ., 20-24, 25-29 და ა.შ.)

ასაკობრივი კოეფიციენტის ჯამი საჭიროა გავამრავლოთ ხუთზე და შემდეგ გავყოთ 1000-ზე (ერთ ქალზე გაანგარიშებისათვის). შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი წარმოადგენს შობადობის დონის განმსაზღვრელ საკმაოდ ზუსტ მაჩვენებელს. შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი (F) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$F = \frac{\sum_{15}^{49} F_x}{1000},$$

სადაც F_x შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტია.

მაგ., ზემოთ მოტანილ ცხრილში მოცემულია შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტები. ისინი უნდა შეეკრიბოთ და შემდეგ გავამრავლოთ 5-ზე, ხოლო მიღებული ჯამი გავყოთ 1000-ზე (ერთ ქალზე გაანგარიშებისათვის).

შვილიანობის სტრუქტურული კოეფიციენტი (F_{ST}) წარმოადგენს შვილიანობის დონის მაჩვენებელს. გამოიყენება შობადობის დონის ანალიზისას. შვილიანობის სტრუქტურული კოეფიციენტი უჩვენებს დაბადებულთა ერთობლიობაში ბავშვების საშუალო რიგითობას.

$$F_{ST} = \frac{\sum_1^n (N_i \cdot R_i)}{N},$$

სადაც R_i – ცოცხლად დაბადებული ბავშვების რიგითობა (პირველი რიგითობის, მეორე, მესამე და ა.შ.); N_i – ცოცხლად დაბადებულები რიგითობის მიხედვით, N – ცოცხლად დაბადებულთა საერთო რაოდენობა.

მაგ., საქსტატის მონაცემებით 2004 წელს საქართველოში ცოცხლად დაბადებული ბავშვების რაოდენობა რიგითობის მიხედვით შეადგენდა:

1 – 28100, მე-2 – 15771, მე-3 – 4209, მე-4 – 1037, მე-5 – 455. აქედან გამომდინარე

$$F_{ST} = \frac{(28100 \cdot 1) + (15771 \cdot 2) + (4209 \cdot 3) + (1037 \cdot 4) + (455 \cdot 5)}{49572} = 1,59$$

შეიძლება დავასკვნათ, რომ დაბადებულთა საერთო რაოდენობაში ბავშვების საშუალო რიგითობა იყო 1,59.

შობადობის კოეფიციენტი ბავშვის დაბადების რიგითობის მიხედვით წარმოადგენს მოცემული დროის მანძილზე გარკვეული რიგითობის დაბადებული ბავშვების რაოდენობის შეფარდებას მოსახლეობის საშუალო რაოდენობასთან. გამოისახება პრომილებში (%). შობადობის კოეფიციენტი ბავშვის დაბადების რიგითობის მიხედვით (n_i) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$n_i = \frac{N_i}{P} \cdot 1000,$$

სადაც N_i – გარკვეული i რიგითობის ცოცხლად დაბადებული ბავშვების რაოდენობა; P – მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა.

მაგ., 2004 წელს პირველი რიგითობის ცოცხლად დაბადებული ბავშვების რაოდენობამ შეადგინა 28100, ხოლო მეორე რიგითობისამ – 15771. იმავე დროს 2004 წლის საშუალო მოსახლეობა 4318,5 ათასის ტოლი იყო. აქედან გამომდინარე

$$n_1 = \frac{28100}{4318500} \cdot 1000 = 6,5 \%, \quad n_2 = \frac{15771}{4318500} \cdot 1000 = 3,7 \%$$

ქორწინებითი შობადობის კოეფიციენტი
 წარმოადგენს გარკვეულ პერიოდში (მაგ., წელი) ქორწინებაში დაბადებული ბავშვების რაოდენობის შეფარდებას იმავე პერიოდში 15-49 წლის ასაკის ქორწინებაში მყოფი ქალების რაოდენობასთან. გამოისახება პრომილებში (%). გამოიყენება საქორწინო სტრუქტურის გაკვლის ელიმინირებისათვის. ქორწინებითი შობადობის კოეფიციენტი (F_m) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$F_m = \frac{N_m}{W_m} \cdot 1000,$$

სადაც N_m – გარკვეულ პერიოდში (მაგ., წელი) ქორწინებაში ცოცხლად დაბადებული ბავშვების რაოდენობა; W_m – იმავე პერიოდში 15-49 წლის ასაკის ქორწინებაში მყოფი ქალების რაოდენობა.

მაგ., 2002 წლის მოსახლეობის აღწერის მონაცემებით საქართველოში 15-49 წლის ასაკის ქორწინებაში მყოფი ქალების რაოდენობა ტოლი იყო 705162. იმავე დროს ქორწინებაში ცოცხლად დაბადებული ბავშვების რაოდენობამ შეადგინა 25202. აქედან გამომდინარე

$$F_m = \frac{25202}{705162} \cdot 1000 = 35,7$$

ქორწინების გარეშე შობადობის კოეფიციენტი წარმოადგენს გარკვეულ პერიოდში (მაგ., წელი) რეგისტრირებული ქორწინების გარეშე დაბადებული ბავშვების რაოდენობის შეფარდებას იმავე პერიოდში არსებული 15-49 წლის დაუქორწინებელი ქალების რაოდენობასთან. გამოისახება პრომილებში (%). ახასიათებს დაუქორწინებელი ქალების ბავშვთა შობის ინტენსივობას. ქორწინების გარეშე შობადობის კოეფიციენტი (F_r) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$F_r = \frac{N_r}{W_r} \cdot 1000,$$

სადაც N_r არის გარკვეულ პერიოდში (მაგ., წელი) რეგისტრირებული ქორწინების გარეშე ცოცხლად დაბადებული ბავშვების რაოდენობა; W_r – 15-49 წლის ასაკის დაუქორწინებელი ქალების რაოდენობა.

მაგ., 2002 წლის მოსახლეობის აღწერის მონაცემებით საქართველოში 15-49 წლის ასაკის დაუქორწინებელი ქალების რაოდენობა ტოლი იყო 455197. იმავე დროს ქორწინების გარეშე ცოცხლად დაბადებული

ბავშვების რაოდენობამ შეადგინა 21403. აქედან გამომდინარე

$$F_r = \frac{21403}{455197} \cdot 1000 = 47,0$$

შობადობის რედუცირებული კოეფიციენტი გვინვენებს ჩვილთა მოკვდაობის გავლენას შობადობის ზოგად კოეფიციენტზე. ის არის იმ ბავშვთა შობადობის კოეფიციენტი, რომლებმაც იცოცხლეს პირველი წელი. შობადობის რედუცირებული კოეფიციენტი რამდენადმე ნაკლებია, ვიდრე შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი და ეს სხვაობა მით უფრო მცირეა, რაც ნაკლებია ჩვილთა მოკვდაობა. შობადობის რედუცირებული კოეფიციენტი (n^r) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$n^r = n \cdot (1 - 0,001m_0),$$

სადაც n – შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი; m_0 – ჩვილთა მოკვდაობის კოეფიციენტი.

მაგ., შეფასებითი მონაცემებით 2005 წელს შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი შეადგენდა 12,9‰, ხოლო ჩვილთა მოკვდაობის კოეფიციენტი – 23,0. აქედან გამომდინარე $n^r = 12,9 \cdot (1 - 0,001 \cdot 23,0) = 12,6$.

5.3. შობადობის ინდექსები

შობადობის ინდექსები დემოგრაფიული ინდექსების ნაირსახეობას წარმოადგენს.

არსებობს დემოგრაფიული ინდექსების სხვადასხვა სახეობა. ერთ ჯგუფს მიეკუთვნებიან მაჩვენებლები, რომლებიც ახასიათებენ მოცემული მოსახლეობის დემოგრაფიული პროცესის ინტენსივობას ეტალონად (სტანდარტად) მიჩნეულ სხვა მოსახლეობასთან შედარებით (კოულის ინდექსები, ბორისოვის ინდექსი, ქორწინების ინდექსები).

დემოგრაფიული ინდექსების მეორე ჯგუფს მიეკუთვნებიან მაჩვენებლები, რომლებიც ახასიათებენ რომელიმე დემოგრაფიული პროცესის ინტენსივობას ურთიერთსაწინააღმდეგო დემოგრაფიულ შემთხვევათა

სიმჭიდროვეთა თანაფარდობით – განქორწინებათა – ქორწინებასთან, დაბადებათა – გარდაცვლილებთან (განქორწინების ინდექსი, ცხოველმყოფელობის ინდექსი).

დემოგრაფიული ინდექსების მესამე ჯგუფში შედიან ე.წ. დატვირთვის მაჩვენებლები, რომლებიც ახასიათებენ დემოგრაფიული პროცესის ინტენსივობას ერთი მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფის რაოდენობის თანაფარდობით – გარკვეული ასაკის ბავშვების რაოდენობის შეფარდება ქალების რაოდენობასთან (შვილიანობის ინდექსი).

კოულის ინდექსებით ახასიათებენ შობადობის არსებული დონის გადახრას შესაძლებელი მაქსიმუმიდან. მაქსიმუმის სტანდარტად აღებულ იქნა ჰუტერიტების (რელიგიური სექტა) 1921-1930 წლების ქორწინებითი შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტები (%): 15-19 წლის ასაკობრივი ჯგუფისათვის – 300, 20-24 – 550, 25-29 – 502, 30-34 – 447, 35-39 – 406, 40-44 – 222, 45-49 – 61 (ერთ ქალზე გაანგარიშებით: 15-19 – 0,3, 20-24 – 0,55, 25-29 – 0,502, 30-34 – 0,447, 35-39 – 0,406, 40-44 – 0,222, 45-49 – 0,061).

კოულის ინდექსების მნიშვნელობა ყოველთვის 1-ზე ნაკლებია.

ჰუტერიტი ქალების რეალური ნაყოფიერება ძალიან მაღალი იყო და ამასთან მათში პრაქტიკულად გავრცელებული არ იყო ბავშვთა შობის შიგაოჯახური რეგულირება.

შესაბამისი სტანდარტები და ინდექსები შემოთავაზებულ იქნა ამერიკელი (აშშ) დემოგრაფის ენსლი კოულის მიერ 1965 წელს.

კოულის მიერ შემოთავაზებულ იქნა ოთხი ინდექსი: საერთო შობადობის, ქორწინებითი შობადობის, ქორწინების გარეშე შობადობის, ფერტილური ასაკის გათხოვილ ქალთა წილის.

საერთო შობადობის კოულის ინდექსი უჩვენებს რომელიმე კონკრეტულ მოსახლეობაში ქალების მიერ დაბადებული ბავშვების რაოდენობა რა ხარისხით

უახლოვდება დაბადებათა იმ რაოდენობას, რომლებსაც ისინი იყოლიებდნენ, თუ მათთვის დამახასიათებელი იქნებოდა შობადობის მაქსიმალური მაჩვენებლები.

საერთო შობადობის კოულის ინდექსი (I_f) გამოითვლება ფორმულით:

$$I_f = \frac{N}{\sum W_x \cdot F_x^0},$$

სადაც N რეალურ დაბადებათა რაოდენობაა, W_x – ფერტილური ასაკის x ასაკობრივი ჯგუფის ქალების რაოდენობა; F_x^0 – x ასაკობრივი ჯგუფის ქალებისათვის დამახასიათებელი სტანდარტი (იხ. ზემოთ).

მაგ., 2002 წელს ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობამ საქსტატის მონაცემებით შეადგინა 46605. იმავე დროს ფერტილური ასაკის ქალების რაოდენობა, ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით, ტოლი იყო: 15-19 – 177351, 20-24 – 164902, 25-29 – 159431, 30-34 – 155943, 35-39 – 171454, 40-44 – 177735, 45-49 – 153543. აქედან გამომდინარე:

$$I_f = \frac{46605}{(177351 \cdot 0,3) + (164902 \cdot 0,55) + (159431 \cdot 0,502) + \dots + (153543 \cdot 0,061)} = 0,113$$

ქორწინებითი შობადობის კოულის ინდექსი უზრუნველყოფს, თუ რა ზომით განსხვავდება (ან უახლოვდება) ფერტილური ასაკის ქორწინებაში მყოფი ქალების მიერ დაბადებული ბავშვების რაოდენობა მაქსიმალურად შესაძლებელ ქორწინებაში დაბადებულთა რაოდენობისაგან.

ქორწინებითი შობადობის კოულის ინდექსი (I_g) გამოითვლება ფორმულით:

$$I_g = \frac{B}{\sum m_x \cdot F_x^0},$$

სადაც B – ქორწინებაში მყოფი ქალების მიერ დაბადებული ბავშვების რაოდენობა, m_x – x ასაკის (5 წლიან ასაკობრივ ინტერვალში) ქორწინებაში მყოფი

ქალების რაოდენობა, $F_x^0 - x$ ასაკობრივი ჯგუფის ქალებისათვის მიხედვით შობადობის სტანდარტი.

მაგ., საქართველოში 2002 წელს ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობამ ქორწინებაში საქსტატის მონაცემებით შეადგინა 25202. იმავე დროს ფერტილური ასაკის ქორწინებაში მყოფი ქალების რაოდენობა, ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით, ტოლი იყო: 15-19 – 21468, 20-24 – 74353, 25-29 – 104514, 30-34 – 115980, 35-39 – 134193, 40-44 – 138570, 45-49 – 116084. აქედან გამომდინარე:

$$I_g = \frac{25202}{(21468 \cdot 0,3) + (74353 \cdot 0,55) + (104514 \cdot 0,502) + \dots + (116084 \cdot 0,061)} = 0,103$$

ქორწინების გარეშე შობადობის კოეფიციენტი უზენაეს ფერტილური ასაკის გაუთხოვარი ქალების მიერ დაბადებული ბავშვების რაოდენობის მსგავსება-განსხვავების ხარისხს მაქსიმალურად შესაძლებელ ქორწინების გარეშე დაბადებულთა რაოდენობისაგან.

ქორწინების გარეშე შობადობის კოეფიციენტი (I_h) გამოითვლება ფორმულით:

$$I_h = \frac{U}{\sum U_x \cdot F_x^0},$$

სადაც U – ქორწინების გარეშე დაბადებული ბავშვების რაოდენობა, U_x – x ასაკის (5 წლიან ასაკობრივ ინტერვალში) გაუთხოვარი ქალების რაოდენობა, $F_x^0 - x$ ასაკობრივი ჯგუფის ქალებისათვის მიღებული სტანდარტი.

მაგ., საქართველოში 2002 წელს ქორწინების გარეშე ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობამ, საქსტატის მონაცემებით შეადგინა 21403. იმავე დროს ფერტილური ასაკის ქორწინებაში არ მყოფი ქალების რაოდენობა, ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით, ტოლი იყო: 15-19 – 155883, 20-24 – 90549, 25-29 – 54917, 30-34 – 39963, 35-39 – 37261, 40-44 – 39165, 45-49 – 37459. აქედან გამომდინარე:

$$I_h = \frac{21403}{(155883 \cdot 0,3) + (90549 \cdot 0,55) + (54917 \cdot 0,502) + \dots + (37459 \cdot 0,061)} = 0,127$$

ფერტილური ასაკის გათხოვილ ქალთა წილის კოულის ინდექსი – უჩვენებს, თუ რა ზომით უწყობს ხელს ქორწინებაში ყოფნა მაქსიმალურად შესაძლებელი შობადობის მიღწევას.

ფერტილური ასაკის გათხოვილ ქალთა წილის კოულის ინდექსი (I_m) გამოითვლება ფორმულით:

$$I_m = \frac{\sum m_x \cdot F_x^0}{\sum W_x \cdot F_x^0},$$

სადაც m_x – x ასაკის გათხოვილი ქალების რაოდენობა (5 წლიან ასაკობრივ ინტერვალში), W_x – ფერტილური ასაკის x ასაკობრივი ჯგუფის ქალების რაოდენობა; F_x^0 – x ასაკობრივი ჯგუფის ქალებისათვის მიჩნეული სტანდარტი.

თუ დავაკვირდებით ფორმულის მრიცხველში მოცემულია ქორწინებითი შობადობის კოულის ინდექსის ფორმულის მნიშვნელი, ხოლო მნიშვნელში – საერთო შობადობის კოულის ინდექსის ფორმულის მნიშვნელი. ამდენად, როდესაც კოულის ინდექსებს ვანგარიშობთ, ფერტილური ასაკის გათხოვილ ქალთა წილის კოულის ინდექსისათვის ჩვენ უკვე მიღებული გვაქვს როგორც მრიცხველის, ისე მნიშვნელის სიდიდეები.

ჩვენი კონკრეტული მაგალითის შემთხვევაში $\sum m_x \cdot F_x^0 = 243969,7$, ხოლო $\sum W_x \cdot F_x^0 = 412075,9$. ჩვენს შემთხვევაში ფერტილური ასაკის გათხოვილ ქალთა წილის ინდექსი (I_m) უდრის 0,592.

ბორისოვის ინდექსი, ბუნებრივი შობადობის ჰიპოთეზური მინიმუმის (ბშშმ) რეალიზაციის ფარდობითი ხარისხი.

იგი ეფუძნება ბუნებრივი შობადობის ჰიპოთეზური მინიმუმის ცნებას და მიუთითებს შობადობის დონის მინიმალურად შესაძლებელ პოტენციალზე. გამოიყენება,

როგორც შობადობის შეზღუდვის მასშტაბის განსაზღვრის ერთ-ერთი საზომი.

ბუნებრივი შობადობის ჰიპოთეზურ მინიმუმზე დაბლა საქორწინო შობადობის დონემ შეიძლება დაიკლოს მხოლოდ 4 მიზეზის გამო: დაბადებულთა არასრული აღრიცხვის, უნაყოფო ცოლ-ქმართა მაღალი წილის, განცალკევებით მცხოვრებ ცოლ-ქმართა მაღალი წილისა და ბოლოს, რაც ყველაზე არსებითია, ქორწინებაში შობადობის განზრახ შეზღუდვის გამო.

შობადობის ფაქტობრივი და ბშშ-ის მაჩვენებლების შედარებისათვის ყველაზე თვალსაჩინო და სავსებით საკმარისია შობადობის ზოგადი კოეფიციენტების გამოყენება.

ბშშ-ის გაანგარიშება სხვადასხვა ხერხით შეიძლება, იმისდა მიხედვით, თუ რა სახის მონაცემები გაგვანია. ერთ შემთხვევაში ბშშ-ის გამოსათვლელად გამოსადეგია შემდეგი ფორმულა:

$$n = \frac{\sum_{20}^{49} W_x^m \cdot 0,001 \cdot F_x^0 + (N - \sum_{20}^{49} N_x^m)}{P} \cdot 1000,$$

სადაც n ბშშ-ის ზოგადი კოეფიციენტია; F_x^0 – საქორწინო ბუნებრივი შობადობის მინიმალური ასაკობრივი კოეფიციენტები (სტანდარტი ასაკობრივი ჯგუფებისათვის: 20-24 – 400‰, 25-29 – 377‰, 30-34 – 349‰, 35-39 – 279‰, 40-44 – 155‰, 45-49 – 31‰); N – დაბადებულთა საერთო ფაქტობრივი რაოდენობა; N_x^m – ქორწინებაში x ასაკის დედების მიერ დაბადებული ბავშვების ფაქტობრივი რაოდენობა; W_x^m – ქორწინებაში მყოფი ქალების რაოდენობა x ასაკში, P – მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა.

ბშშ ახასიათებს აგრეთვე მოსახლეობის საქორწინო-ასაკობრივ სტრუქტურას შობადობის სოციალურ-ბიოლოგიური პოტენციალის მიხედვით, ხოლო

ფაქტობრივი შობადობის მაჩვენებლის გადახრა მისი ბუნებრივი მინიმუმის დონისაგან, რეალურ წარმოდგენას იძლევა შობადობის პოტენციალის რეალიზაციის ხარისხზე.

ბმშ-ის მეთოდი 1976 წელს შემუშავებული იქნა ვლადიმირ ბორისოვის მიერ.

მაგ., 2002 წელს ცოცხლად დაბადებულთა საერთო რაოდენობამ (N) საქსტატის მონაცემებით შეადგინა 46605. იმავე დროს ქორწინებაში მყოფი ქალების რაოდენობა (W_x^m) ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით, ტოლი იყო: 20-24 – 74353, 25-29 – 104514, 30-34 – 115980, 35-39 – 134193, 40-44 – 138570, 45-49 – 116084. ქორწინებაში დედების მიერ დაბადებული ბავშვების რაოდენობა (N_x^m) ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით იყო: 20-24 – 17945, 25-29 – 10077, 30-34 – 7834, 35-39 – 3541, 40-44 – 1150, 45-49 – 225, რომელიც 20-49 წლის ასაკისათვის ჯამში შეადგენდა 40772 ($\sum_{20}^{49} N_x^m$). 2002 წლის მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა (P) 4357,05 ათასის ტოლი იყო. აქედან გამომდინარე:

$$n = \frac{(74353 \cdot 0,4) + (104514 \cdot 0,377) + \dots + (116084 \cdot 0,031) + (46605 - 40772)}{4357050} = 40,8$$

ამდენად, 2002 წელს ბუნებრივი შობადობის ჰიპოთეზური მინიმუმი საქართველოში 40,8 % უდრიდა, ხოლო შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი – 12,1‰ (შეფასებითი მონაცემებით) და 10,7‰ (საქსტატის მონაცემებით). როგორც ვხედავთ, სხვაობა ბმშ-სა და შობადობის ზოგად კოეფიციენტს შორის საგრძნობია.

რაც შეეხება თავად ბორისოვის ინდექსს. ის წარმოადგენს შობადობის ზოგადი კოეფიციენტის შეფარდებას ბმშ-თან და გამოისახება პროცენტებში. ბორისოვის ინდექსი უჩვენებს, თუ რა ზომით წარმოებს მოსახლეობაში ან მის ცალკეულ ჯგუფებში

პოტენციურად შესაძლებელი შობადობის რეალიზაცია. ამასთან, როდესაც ბორისოვის ინდექსი 100%-ის ფაგლებშია (ან აღემატება 100%-ს) შეიძლება დავასკვნათ, რომ პრაქტიკულად ადგილი არა აქვს ბავშვთა შობის შიგაოჯახურ რეგულირებას. მაგ., XIX საუკუნის ბოლოს ბორისოვის ინდექსი საქართველოში შეადგინა 68,2%, 1979 წელს – 41,2%, ხოლო 2002 წელს – 20,9%. მოტანილიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ 2002 წელს 1979 წელთან შედარებითაც კი პოტენციურად შესაძლებელი შობადობის რეალიზაცია 2-ჯერ შემცირდა.

ბშშ-ის კოეფიციენტის ერთ-ერთ ნაკლად შეიძლება ჩაითვალოს სტანდარტის არარსებობა 15-19 წლის ასაკობრივი ჯგუფისათვის. მოცემული ასაკობრივი ჯგუფისათვის ბორისოვის მიერ შემოთავაზებული მეთოდის გულისხმობს მათ ფაქტობრივ დაბადებათა გათვალისწინებას. ამავე დროს ფაქტობრივ დაბადებათა რაოდენობა სულაც არ ნიშნავს ბუნებრივი შობადობის გინდაც მინიმუმს. ამასთან, საქორწინო-საოჯახო ტრადიციებიდან გამომდინარე, სხვადასხვა ქვეყანაში, 15-19 წლის ასაკის ქალების შობადობის კოეფიციენტები ძალიან მნიშვნელოვნად შეიძლება განსხვავდებოდეს. ასეთ დროს ერთიანი სტანდარტის არარსებობა დამახინჯებულ წარმოდგენას შეგვიქმნის რომელიმე მოსახლეობის შობადობის სოციალურ-ბიოლოგიურ პოტენციალზე.

შვილიანობის ინდექსი წარმოადგენს ჰიპოთეზური თაობის შობადობის დონის ირიბ მაჩვენებელს. შვილიანობის ინდექსი განისაზღვრება დაბალი ასაკის ბავშვების რაოდენობის შეფარდებით იმ ქალების რაოდენობასთან, რომლებიც ასაკით შეიძლება იყვნენ მათი დედები. ძირითადად გამოითვლება ორი შემთხვევისათვის: 1) 0-4 წლის ასაკის ბავშვებისათვის და 2) 0-9 წლის ასაკის ბავშვებისათვის. პირველ შემთხვევაში შვილიანობის ინდექსი (0-4) განისაზღვრება ფორმულით:

$$Q_{0-4} = \frac{P_{0-4}}{W_{20-49}} \cdot 1000$$

მეორე შემთხვევაში შვილიანობის ინდექსი (Q_{0-9}) განისაზღვრება ფორმულით:

$$Q_{0-9} = \frac{P_{0-9}}{W_{20-49}} \cdot 1000,$$

სადაც P_{0-4} – 0-4 წლის ასაკის ბავშვების რაოდენობა, P_{0-9} – 0-9 წლის ასაკის ბავშვების რაოდენობა, W_{20-49} – 20-49 წლის ასაკის ქალების რაოდენობა. ორივე შემთხვევაში გამოისახება პრომილებში (%).

მაგ., შევასებითი მონაცემებით, 0-4 წლის ასაკის ბავშვების რაოდენობა საქართველოში 1960 წელს იყო 470,4 ათასი, ხოლო 20-49 წლის ასაკის ქალების რაოდენობა – 977,3 ათასი. 2005 წელს 0-4 წლის ასაკის ბავშვების რაოდენობა საქართველოში 239,1 ათასი იყო, ხოლო იმავე დროს 20-49 წლის ასაკის ქალების რაოდენობა – 858,7 ათასი. აქედან გამომდინარე, შვილიანობის ინდექსი 1960 წელს იქნებოდა:

$$Q_{0-4(1960)} = \frac{470400}{977300} \cdot 1000 = 481,3,$$

ხოლო 2005 წელს – $Q_{0-4(2005)} = \frac{239100}{858700} \cdot 1000 = 278,4$.

ამდენად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველოში 2005 წელს 1960 წელთან შედარებით, შვილიანობის ინდექსი მნიშვნელოვნად შემცირდა.

5.4. რეპროდუქციული ქცევა

აღრე დემოგრაფიული მეცნიერება კმაყოფილდებოდა შობადობის “აღწერით”, მისი დონის დადგენით. რა თქმა უნდა, ეს აუცილებელი იყო და არის, მაგრამ მარტოოდენ იმის ცოდნა, თუ როგორია შობადობის დონე, უკეთეს შემთხვევაში, მისი მექანიზმის შესახებ ძალიან

ზოგად წარმოდგენას იძლეოდა და ამიტომ არასაკმარისი აღმოჩნდა.

დემოგრაფიულმა მეცნიერებამ შობადობის კვლევებისას დაიწყო სხვა მეცნიერებათა ცოდნისა და მიღწევების გამოყენება.

ქვემოთ რეპროდუქციული ქცევა გადმოცემული იქნება განწყობის ზოგადფსიქოლოგიური თეორიის საფუძველზე.

ისევე, როგორც სხვა სახის ქცევის განხორციელებისათვის, რეპროდუქციული ქცევისათვისაც საჭიროა მოთხოვნილება და ის სიტუაცია და ოპერაციული შესაძლებლობები, სადაც არსებული მოთხოვნილების დაკმაყოფილებაა შესაძლებელი.

ამ მდგომარეობას თავიდანვე მიექცა ყურადღება და დემოგრაფიაში შემოტანილი იქნა ისეთი ცნება, როგორცაა ბავშვების ყოლის მოთხოვნილება.

რეპროდუქციული ქცევა, ისე როგორც ყველანაირი ქცევა, ქვემოთ განიხილება როგორც შესაბამისი განწყობის რეალიზაცია, ე. ი. რეპროდუქციული განწყობა წინ უსწრებს რეპროდუქციულ ქცევას, წარმოადგენს გარკვეული სახის მზაობას და განსაზღვრავს რეპროდუქციული ქცევის მიმდინარეობას.

რეპროდუქციული ქცევა შეიძლება განისაზღვროს როგორც პიროვნების აქტივობა, რომელიც მიმართულია “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილების” დასაკმაყოფილებლად*.

ბავშვების გაჩენა ბილოგიური შინაარსის მქონეა; ბავშვების ყოლა კი სოციალური შინაარსის და გულისხმობს ბავშვების ყოლის ფასეულობას, მათდამი მისწრაფებას.

ადამიანის ბუნებას ახასიათებს მთლიანობა, ბიოლოგიური და სოციალური საწყისების

*აქ და შემდგომში, ძირითადი ცნებების განმარტებისას ფიგურირებს პიროვნება. აქტივობის თავისებურებიდან გამომდინარე იგივე ცნებაში პიროვნების ნაცვლად შეიძლება გამოყენებულ იქნას ინდივიდის, ან სუბიექტის ცნებები.

ურთიერთკავშირი.

“ბავშვების ყოლის მოთხოვნილება” აერთიანებს როგორც ბავშვების გაჩენას, ისე ბავშვების ყოლის მისწრაფებასა და ფასეულობებს, ე.ი. როგორც ბიოლოგიურ, ისე სოციალურ ელემენტებს.

“ბავშვების ყოლის მოთხოვნილება” წარმოადგენს პიროვნების მდგომარეობას, რომელიც წარმართავს მას ბავშვების ყოლისათვის.

რეპროდუქციული განწყობის აღმოცენებისათვის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობის – “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილების” (ბავშვების ყოლის მისწრაფების) გარდა საჭიროა შესაბამისი სიტუაცია და ოპერაციული შესაძლებლობები.

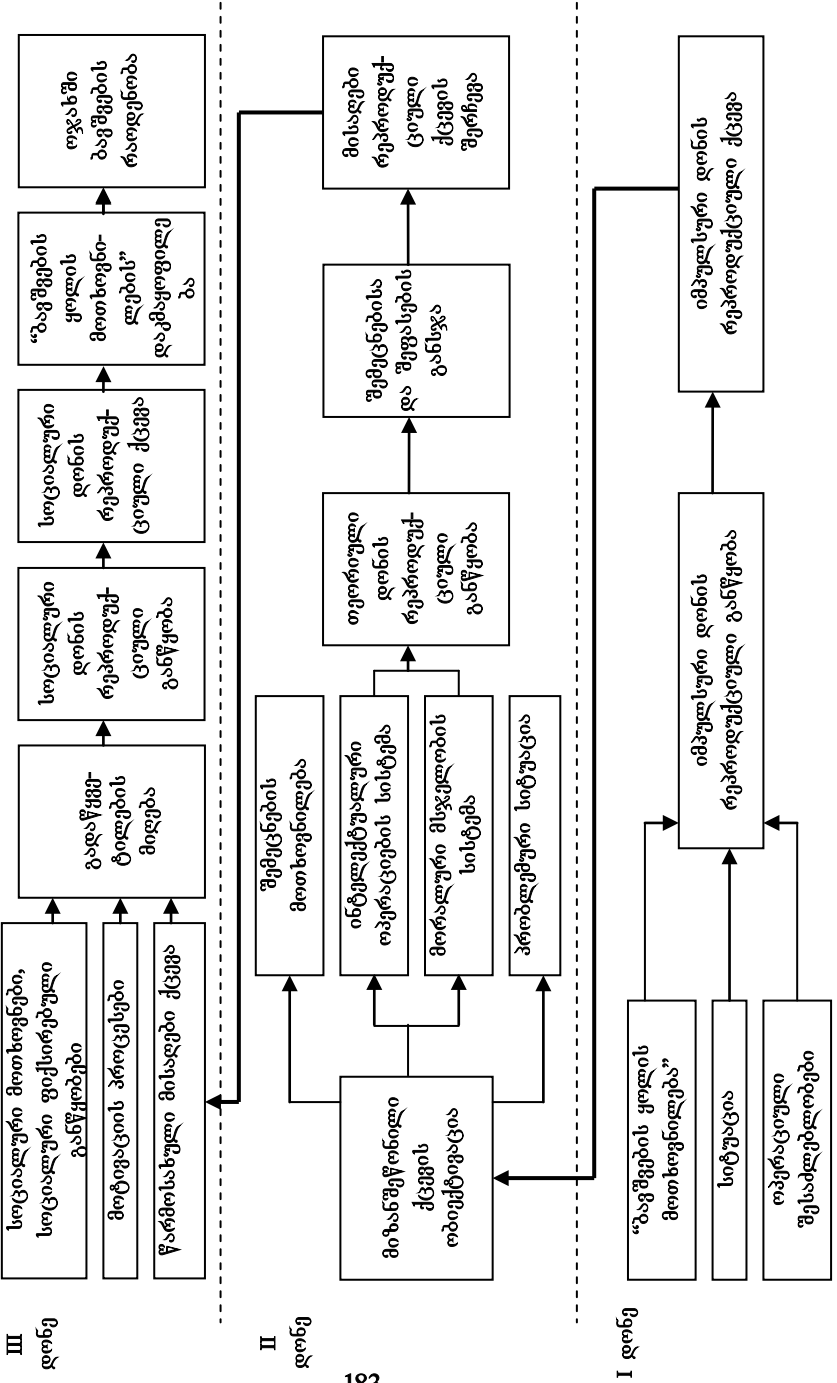
სიტუაცია – ეს სხვადასხვა სახის ცხოვრებისეული და ყოფითი პირობებია, ურთიერთობები მეუღლეებს შორის და ა.შ..

ოპერაციული შესაძლებლობები შეიძლება განსაზღვრულ იქნას ასაკით და მასთან დაკავშირებული თავისებურებებით, ჯანმრთელობის მდგომარეობით და მთლიანობაში ბავშვთა შობის უნარით.

განწყობა, უსწრებს რა დროში ქცევას, წარმოადგენს მიზანდასახული ქცევის აუცილებელ კონმპონენტს. განწყობაში ასახულია თვით ადამიანის მოთხოვნილება და ამ მოთხოვნილების შესაბამისი გარემო. ამის გამო იძენს მიზანდასახულობას განწყობის საფუძველზე აღმოცენებული ქცევა.

ამდენად, რეპროდუქციული განწყობა წარმოადგენს პიროვნების მზადყოფნას ფსიქოფიზიკური აქტივობისათვის, მიმართულს “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილების” დაკმაყოფილებისაკენ.

რეპროდუქციული ქცევისა და მისი ევოლუციის სქემა

ზემოთ აღნიშნულს კარგად ახასიათებს რეპროდუქციული ქცევისა და მისი ევოლუციის სქემა. მის საფუძველს შეადგენს შ. ნადირაშვილის მიერ შემუშავებული სქემა. სქემა ასახავს ადამიანის ფსიქიკური აქტივობის სამ დონეს – დაბალიდან უმაღლესამდე. ადამიანის ფსიქიკური აქტივობის ეს დონეები მჭიდრო ურთიერთკავშირში იმყოფება. ადამიანი, აქტივობის ამა თუ იმ მომენტში, საჭიროების მიხედვით, ფსიქიკური აქტივობის შესატყვის დონეზე მოქმედებს.

მოტანილი სქემა რეპროდუქციული ქცევის გარდა ასახავს რეპროდუქციული ქცევის ევოლუციას, შვილიანობის ტიპების ტრანსფორმაციას.

საქმე ისაა, რომ რეპროდუქციული ქცევის განხორციელებისათვის სულაც არ არის საჭირო მთელი მოტანილი ციკლის, სამივე დონის გავლა. რეპროდუქციული ქცევა შეიძლება პირველივე დონეზე განხორციელდეს, ე.ი. იყოს იმპულსური. ასეთ დროს მას შეესაბამება შვილიანობის გარკვეული ტიპი, რომელიც გაუცნობიერებელი ბავშვთა შობით, ობიექტივაციისა და მისაღები ქცევის შერჩევის გარეშე მიიღწევა. იმპულსური დონის რეპროდუქციული ქცევის დამახასიათებელ ნიშანს ბევრი ბავშვის ყოლა წარმოადგენს. ასეთ დროს ადამიანი იყოლიებს იმდენ ბავშვს, რამდენის გაჩენაც შეუძლია ნაყოფიერებიდან გამომდინარე.

მეორე დონე, მთელი თავისი სისტემით, გონებაჭკრეტიო ხასიათს ატარებს, რის შედეგადაც, ობიექტივაციის საფუძველზე, წყდება მისაღები რეპროდუქციული ქცევის შერჩევა.

მესამე დონე სიციალური სახის რეპროდუქციულ განწყობაზე მიგვანიშნებს, რომელიც პიროვნებისათვისაა დამახასიათებელი. მის ერთ-ერთ მთავარ ნიშანს ნებელობა წარმოადგენს.

მესამე დონისათვის პირველისაგან განსხვავებული შვილიანობის ტიპი იქნება დამახასიათებელი, ძირითადად ბავშვთა შობის ნაკლები ინტენსიუობა, იმპულსური დონის რეპროდუქციულ ქცევასთან შედარებით. ტოლობა

ბავშვთა შობის ინტენსივობის თვალსაზრისით, პირველსა და მესამე დონეს შორის, მხოლოდ ერთ შემთხვევაშია შესაძლებელი, როდესაც სოციალური დონის რეპროდუქციული ქცევის მიზანდასახულ შედეგს წარმოადგენს იმდენი ბავშვის ყოლა, რამდენის გაჩენაცაა (ფიზიოლოგიურად) შესაძლებელი. ეს უკანასკნელი, საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე იშვიათობას წარმოადგენს და სადღეისოდ, მრავალშვილიანობის შემთხვევაშიც, სოციალური დონის რეპროდუქციული ქცევისათვის მაინც ნაკლები ბავშვთა შობის ინტენსივობაა დამახასიათებელი, ვიდრე იმპულსური რეპროდუქციული ქცევისათვის. ძირითადად მოცემული სქემა და მასთან დაკავშირებული და მისგან გამომდინარე პროცესები დაედო საფუძვლად შობადობის განწყობისეულ კონცეფციას.

რეპროდუქციული ქცევის თავისებურებათა გაგებისათვის აუცილებელია სოციალურ ფასეულობათა ორიენტაციის სისტემის გათვალისწინება.

პიროვნებისათვის ბავშვები ფასეულობას წარმოადგენენ. ბავშვებს გარკვეული ადგილი უჭირავთ ფასეულობით სისტემაში. სადღეისოდ, როდესაც ლაპარაკია შობადობის შემცირებაზე, უნდა ვიგულისხმოდ, რომ ბავშვების ფასეულობა შემცირდა, იკლო მათი ყოლის მისწრაფებამ.

ადამიანებისათვის უფრო მეტად ფასეული ხდება ისეთი მისწრაფებები, როგორცაა თვითაქტივობის, თვითკმაყოფილების, პრესტიჟის, წარმატებისა და სხვა. მოტანილ მისწრაფებებს სადღეისოდ შეიძლება მეტი ფასეულობა გააჩნდეს, ვიდრე ბავშვებს. ამიტომ ადამიანები უფრო მეტად არიან ორიენტირებული ზემოთ დასახელებული მისწრაფებების მოპოვებისაკენ, ვიდრე ბავშვების ყოლისაკენ.

აქტუალური რეპროდუქციული განწყობის ჩამოყალიბებისას ფიქსირებული სოციალური დონის რეპროდუქციული განწყობა ასრულებს “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილების” მაგივრობას.

აღსანიშნავია, რომ წარმოდგენა ოჯახში ბავშვების რაოდენობის შესახებ ჩამოყალიბებას იწყებს ადრეულ ასაკში. კონკრეტული გამოკვლევებით დადგენილია, რომ პირვანდელი წარმოდგენა ოჯახში ბავშვების რაოდენობის შესახებ წარმოიქმნება 5 წლის ასაკში. ხშირად მისი წარმოქმნა დაკავშირებულია სიუჟეტური ხასიათის თამაშებთან. არსებითი მნიშვნელობა გააჩნია ასევე გარემოსა და ბავშვების გარემოცვაში მიმდინარე მოვლენებს. ისინი დაკავშირებულია პიროვნების სტრუქტურის ფორმირების ერთ-ერთ ეტაპთან.

8 წლის ასაკამდე ოჯახში ბავშვების რაოდენობის შესახებ წარმოდგენის ფორმირების პროცესი მიმდინარეობს შენელებულად. 8-9 წლის ასაკისათვის აღნიშნული პროცესი მიმდინარეობს უფრო ინტენსიურად და 10-11 წლის ასაკისათვის აღწევს განვითარების ახალ საფეხურს, რაც დაკავშირებულია აქტივობის ერთიანი ფსიქიკური სისტემის გამომჟღავნებასთან.

16-17 წლის ასაკისათვის წარმოდგენა ოჯახში ბავშვების რაოდენობის შესახებ უმრავლესობას ფორმირებული აქვს, თუმცა რჩება $\frac{1}{3}$, რომელსაც ჯერ კიდევ არა აქვს ფორმირებული აღნიშნული წარმოდგენა.

18 წლის ასაკიდან ოჯახში ბავშვების რაოდენობის შესახებ წარმოდგენის ფორმირების პროცესი კიდევ უფრო ინტენსიურად მიმდინარეობს და 24 წლის ასაკისათვის პრაქტიკულად დამთავრებულია.

ოჯახში ბავშვების იდეალური რაოდენობის შესახებ წარმოდგენის ფორმირების პროცესი 25 წლის ასაკისათვის სრულდება. ამავე დროს ოჯახში ბავშვების სასურველი რაოდენობის (“ბავშვების ყოლის მოთხოვნების” გამოხატულება) შესახებ წარმოდგენის ფორმირების პროცესი 25 წლის ასაკისათვის ჯერ საბოლოოდ არ არის დამთავრებული. ეს დაკავშირებულია იმ გარემოებასთან, რომ დაუქორწინებლებსა და ახალდაქორწინებულებში, კონკრეტული ოჯახური სიტუაციის არარსებობის გამო ბავშვების სასურველ რაოდენობას არ გააჩნია ინდივიდუალურად განსაზღვრული და დასრულებული

სახე. მხოლოდ ჩამოყალიბებული სიტუაციის შემდეგ, რომელიც ქორწინების რამდენიმე წლის შემდეგ ყალიბდება, “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილება” და შესაბამისად ბავშვების სასურველი რაოდენობა მიიღებს განსაზღვრულ და დასრულებულ ხასიათს.

5.5. რეპროდუქციული ქცევის ინდიკატორები

როდესაც რეპროდუქციული ქცევის მაჩვენებლებზეა მსჯელობა, რეალურად განიხილება რეპროდუქციული განწყობის, უფრო სწორედ რომ ვთქვათ, რეპროდუქციული ორიენტაციები. საქმე ის არის, რომ რეპროდუქციული ქცევის შედეგი ოჯახში ბავშვების გარკვეული რაოდენობის ყოლას წარმოადგენს. ასეთ შემთხვევაში საქმე გვექნება ოჯახში ბავშვების ფაქტობრივ რაოდენობასთან. ბუნებრივია, რომ დემოგრაფიული თვალსაზრისით, საინტერესოა არა მარტო ოჯახში ბავშვების ფაქტობრივი რაოდენობის დადგენა, არამედ იმის გარკვევა, თუ ბავშვების რა რაოდენობაზეა ორიენტირებული ადამიანი.

აქედან გამომდინარე საქმე ეხება ოჯახის დაგეგმვას. მოცემულ შემთხვევაში იგულისხმება ის, თუ რამდენი ბავშვი ეყოლება ოჯახს.

ოჯახის დაგეგმვა ბავშვთა შობის რეგულაციით განისაზღვრება, რომელიც წარმოებს კონტრაცეპტივების, აბორტების, სტერილიზაციის სახეობებისა და შეწყვეტილი სქესობრივი აქტის ფორმების გამოყენების მეშვეობით.

ოჯახის დაგეგმვისა და შობადობის რეგულირების ცნებები თავისთავად შეიცავენ და გულისხმობენ პოტენციურად შესაძლებელი ნაყოფიერებისა და მისგან გამომდინარე ბავშვთა შობის შეზღუდვას, რადგან მათ შემთხვევაში, ბავშვთა შობის მეტ-ნაკლები რაოდენობის მიუხედავად, ადგილი ექნება იმპულსური დონის რეპროდუქციული ქცევის გამორიცხვას.

ამდენად, ოჯახის დაგეგმვა თვისებრივად განსხვავდება იმპულსური დონის რეპროდუქციული

ქცევისაგან და მიიღწევა ნებელობითი აქტივობის გზით, რომელიც ობიექტივაციის ნიადაგზე წარმოებს.

კონტრაცეპტივების საშუალებებისა და აბორტების მასობრივი და სისტემატური გამოყენება მოითხოვს ბავშვების მიმართ სოციალური დამოკიდებულების შეცვლას და მოსახლეობის გარკვეულ კულტურულ დონეს.

მართალია, თემური წყობილების და ადრეკლასობრივი საზოგადოების დროს გამოიყენებოდა ყველა ზემოთ მოტანილი საშუალება (კონტრაცეპტივები და სხვა), მაგრამ მათ უმთავრესად იყენებდნენ ქორწინების გარეშე ბავშვების გაჩენისაგან თავის დასაცავად და ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა (მაგ., რომელ დიდებულთა შორის ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეებში) ვერ ჰპოვეს ფართო გავრცელება.

რეპროდუქციული ქცევის სოციალურობის მაჩვენებლად არ შეიძლება ჩაითვალოს სქესობრივ ურთიერთობათა “სეზონურობა”, რომელიც ადამიანისათვის შორეულ წარსულში იყო დამახასიათებელი. სქესობრივ ურთიერთობათა “სეზონურობა” ცხოველური სამყაროსათვის დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენს, რომელიც ადამიანებს ბიოლოგიური მემკვიდრეობით გადაეცათ და მისი გაქრობა თან მოჰყვა სწორედ სოციალურ განვითარებას.

რეპროდუქციული ქცევის სოციალურობის მაჩვენებლად არ შეიძლება ჩაითვალოს ასევე სქესობრივ ურთიერთობისგან თავის შეკავება სეზონურ სამუშაოებთან დაკავშირებით, როდესაც ქალს ალოობისათვის სამუშაოდ ინახავდნენ და ცდილობდნენ ამ დროისათვის ორსულობისაგან თავი აერიდებინათ. იმის გაცნობიერება, რომ ორსული ქალი სრული დატვირთვით ვერ იმუშავებს, მაშინ როდესაც მუშახელის დიდი რაოდენობაა საჭირო, სულაც არ მეტყველებს ბავშვების შობის დაგეგმვაზე. ამ დროისათვის სქესობრივი ურთიერთობისაგან თავის შეკავება მუშახელის მოთხოვნით იყო გამოწვეული და

იმდროინდელი კონტრაცეპტივების საშუალებების მცირე ეფექტიანობაზე მეტყველებს და არ გამოირიცხავს იმპულსური დონის რეპროდუქციულ ქცევას.

რეპროდუქციული ქცევის არაიმპულსურობაზე მხოლოდ მაშინ შეიძლება ვილაპარაკოთ, როდესაც ობიექტივაციის აქტი იღებს მონაწილეობას და როდესაც მისი მოქმედება უშუალოდ “ეწინააღმდეგება” პოტენციურად შესაძლო ნაყოფიერებასა და ბავშვთა შობას და ეს განსხვავება ადამიანის მიერ გაცნობიერებულია.

დღესაც შეიძლება შევხვდეთ ცალკეულ ხალხს, რომელიც რეპროდუქციულ ქცევას იმპულსურ დონეზე აწარმოებს. ერთ-ერთი ბანტუს ენაზე მოლაპარაკე ხალხის – ბახაიას გამოკვლევის დროს, იქაური ქალები საერთოდ უაზროდ სთვლიდნენ ბავშვების სასურველი რაოდენობის შესახებ კითხვას. ისინი პასუხობდნენ რომ სურთ იმდენი ბავშვის ყოლა, რამდენის გაჩენასაც შესძლებენ, ან ასახელებდნენ ბავშვების რაოდენობას 50-100.

შესაძლებელია სხვა სახის მოვლენაც: რეგიონში, სადაც მოსახლეობის უმრავლესობა რეპროდუქციულ ქცევას არაიმპულსურ დონეზე აწარმოებს, უმცირესობის რეპროდუქციული ქცევა შეიძლება იმპულსურ დონეზე მიმდინარეობდეს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სადღეისოდ რეპროდუქციული განწყობა სოციალური დონის განწყობას წარმოადგენს. ამიტომ მის შესახებ ინფორმაციის მოპოვება შეიძლება გამოკითხვის გზით, სოციოლოგიური მეთოდის გამოყენების საფუძველზე.

ზოგადად, შობადობის სოციოლოგიურ გამოკვლევაში იგულისხმება რეპროდუქციული ქცევის, რეპროდუქციული განწყობის, რეპროდუქციული მოტივაციისა და მათთან დაკავშირებული საკითხების შესწავლა.

რეპროდუქციული განწყობის სოციოლოგიური გამოკვლევა გულისხმობს ოჯახში ბავშვების რაოდენობის (იდეალური, სასურველი, მოსალოდნელი და

სხვა) გამოვლენასა და შესწავლას და მათ განმსაზღვრელ კანონზომიერებათა დადგენას.

გამოკვლევების დროს ყველაზე ფართო გაერცვლება ჰპოვა ოჯახში ბავშვების იდეალური რაოდენობის მანქნებელმა.

ოჯახში ბავშვების იდეალური რაოდენობის საშუალო სტატისტიკური სიდიდეები გამოხატავენ ადამიანთა აზრის ჯამს და არა ნორმებს, რადგან როგორც ცნობილია, სოციალური ნორმა არ წარმოადგენს ინდივიდუალური აზრების სტატისტიკურ საშუალოს.

ვინაიდან, სათანადო ანალიზისას, ერთობლიობა, უმრავლეს შემთხვევაში, დიფერენცირებულია სხვადასხვა ჯგუფებად, მათთვის დამახასიათებელი ბავშვების იდეალური რაოდენობის საშუალო სიდიდეები გამოხატავენ ამ ჯგუფში შემავალი წევრების აზრების ჯამს. ასეთი ჯგუფების საშუალო სიდიდეების შედარებისას შეიძლება ვიმსჯელოთ მათთვის დამახასიათებელ ბავშვების იდეალურ რაოდენობაზე, როგორც მათში შემავალ წევრთა აზრის ჯამის საშუალოზე.

ბავშვების სასურველი რაოდენობა წარმოადგენს პიროვნების ბავშვების ყოლის ინდივიდუალური მოთხოვნების გამოხატულებას. ეს მანქნებელი იმ დონეს გამოხატავს, როდესაც ბავშვების ყოლის სურვილი არ ითვალისწინებს კონკრეტულ პირობებს.

რეპროდუქციული განწყობის გამოხატულებას ოჯახში ბავშვების მოსალოდნელი რაოდენობა წარმოადგენს.

ბავშვების მოსალოდნელი რაოდენობა წარმოადგენს ბავშვების რაოდენობის ინდივიდუალურ ოპტიმუმს კონკრეტულ პირობებში.

საბოლოოდ რეპროდუქციული განწყობა რეპროდუქციულ ქცევაში აისახება. ბავშვების მოსალოდნელი რაოდენობა შეიძლება განვიხილოთ ბავშვების ფაქტობრივი რაოდენობისა (ბავშვების ის რაოდენობა, რომელიც რესპონდენტს ჰყავს გამოკითხვის

მომენტისათვის) და ბავშვების იმ რაოდენობის ჯამით, რომლის ყოლასაც კიდევ აპირებს პიროვნება.

ბავშვების მოსალოდნელი რაოდენობა (კიდევ) გარკვეული აქტივობისადმი მზადყოფნაზე მიგვიითებებს და ამდენად შინაარსობრივად ყველაზე მეტად შეესაბამება რეპროდუქციული განწყობის ცნებას. ვინაიდან ბავშვების მოსალოდნელი რაოდენობა (სულ) შეადგენს ბავშვების ფაქტობრივი რაოდენობისა და ბავშვების მოსალოდნელი რაოდენობის (კიდევ) ჯამს, ამიტომ შესაძლებელია ისიც განვიხილოთ, როგორც რეპროდუქციული განწყობა.

ზოგადად “ბავშვების ყოლის მოთხოვნის” დაკმაყოფილება შეიძლება ხანგრძლივი დროის მანძილზე იყოს დაგეგმილი. ასეთ დროს შეიძლება კონკრეტული სიტუაცია შეიცვალოს, ადრე არსებული რეპროდუქციული განწყობა “ჩაქრეს” და “ბავშვების ყოლის მოთხოვნის” დაუკმაყოფილებელი დარჩეს.

ზემოთ მოტანილი მაჩვენებლების გამოსავლენად საჭიროა ისეთი ტიპის კითხვების შემუშავება, რომლებზედაც პასუხები შინაარსობრივად შეიცავდნენ და სწორად გამოხატავდნენ გამოსავლენი მაჩვენებლების მნიშვნელობას.

ქვემოთ მოკლედ განვიხილავთ რეპროდუქციული ქცევის შესწავლისაკენ მიმართულ ძირითად კითხვებს.

აღვნიშნავთ, რომ ქვემოთ მოტანილი კითხვები საქართველოში ჩატარებული მრავალი კვლევისას იყო გამოყენებული და ამდენად აპრობირებულად შეიძლება ჩაითვალოს.

ოჯახში ბავშვების იდეალური რაოდენობის გამოვლენა მიზანშეწონილია კითხვით: “თქვენი აზრით, რამდენი ბავშვი უნდა იყოს საერთოდ ოჯახში?”.

ბავშვების სასურველი რაოდენობა ძირითადად დგინდება კითხვით: “პირადად თქვენ რამდენი ბავშვის ყოლა გსურთ?”.

ბავშვების მოსალოდნელ რაოდენობას ადგენენ როგორც საერთოდ მთელი რეპროდუქციული პერიოდისათვის, ისე უახლოესი 5 წლისათვის.

დაბადებათა დიდი ნაწილი ქორწინების პირველ 5 წელიწადზე მოდის.

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ბავშვების მოსალოდნელი რაოდენობა მიიღება ბავშვების ფაქტობრივი რაოდენობისა და ბავშვების კიდევ მოსალოდნელი რაოდენობის ჯამით.

ბავშვების ფაქტობრივი რაოდენობის დასადგენად გამოიყენება კითხვა: “ამჟამად რამდენი ბავშვი გყავთ?”.

ბავშვების კიდევ მოსალოდნელი რაოდენობა (სულ) დგინდება კითხვით: “კიდევ რამდენი ბავშვის ყოლას აპირებთ?”.

აღნიშნულ კითხვაზე მიღებული პასუხისა და ბავშვების ფაქტობრივი რაოდენობის ჯამი წარმოადგენს ბავშვების მოსალოდნელ რაოდენობას მთელი რეპროდუქციული პერიოდისათვის.

კითხვა – “კიდევ რამდენი ბავშვის ყოლას აპირებთ უახლოეს 5 წელიწადში” და ბავშვების ფაქტობრივი რაოდენობის ჯამი იძლევა ინფორმაციას ბავშვების მოსალოდნელი რაოდენობის შესახებ უახლოესი 5 წლისათვის.

რეპროდუქციული ქცევის შესწავლისაკენ მიმართული კვლევებისას მიღებულია როგორც ფაქტობრივი, ისე საუკეთესო პროტოგენეტიკური და ინტერგენეტიკური ინტერვალების გამოვლენა.

პროტოგენეტიკური ინტერვალი წარმოადგენს დროის ინტერვალს დაქორწინებასა და პირველი ბავშვის დაბადებას შორის. ის ძირითადად გამოიანგარიშება ქალების თაობისათვის, თუმცა მისი დადგენა შეიძლება ასევე მამაკაცებისათვის.

პროტოგენეტიკური ინტერვალის დასადგენად გამოიყენება კითხვა: “როდის შეგეძინათ პირველი ბავშვი?” ვარიანტებით – “1. ქორწინებამდე, 2. ქორწინებიდან პირველი წლის განმავლობაში, 3. ქორწინებიდან ერთი წლის შემდეგ, 4. ორი წლის შემდეგ, 5. სამი და მეტი წლის შემდეგ” (ფაქტობრივი პროტოგენეტიკური ინტერვალი).

“თქვენი აზრით, როდის სჯობია პირველი ბავშვის ყოლა?” – დგინდება საუკეთესო პროტოგენეტიკური ინტერვალი რესპონდენტის აზრით. ვარიანტები იგივეა, რაც საუკეთესო პროტოგენეტიკური ინტერვალის შემთხვევაში.

ინტერგენეტიკური ინტერვალი წარმოადგენს თაობაში თანმიმდევრულ დაბადებათა შორის (პირველ და მეორე ბავშვს შორის, მეორე და მესამე ბავშვს შორის და ა.შ.) საშუალო ინტერვალს. ინტერგენეტიკური ინტერვალი დამოკიდებულია ფიზიოლოგიურ და სოციალურ ფაქტორებზე. ბავშვთა შობის შიგაოჯახური რეგულირების გავრცელებასთან ერთად სულ უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება სოციალურ ფაქტორებს. მრავალშვილიან ოჯახებში ინტერგენეტიკური ინტერვალი, როგორც წესი, ნაკლებია, ვიდრე საშუალოშვილიან ოჯახებში, ხოლო საშუალოშვილიან ოჯახებში უფრო ნაკლებია მცირეშვილიანთან შედარებით. ინტერგენეტიკური ინტერვალის გაზრდას მოჰყვება შობადობის დონის შემცირება.

“თქვენი აზრით, ბავშვების ასაკს შორის რა სხვაობაა საუკეთესო?” – დგინდება საუკეთესო ინტერგენეტიკური ინტერვალი რესპონდენტის აზრით როგორც პირველსა და მეორე ბავშვს შორის, ისე მეორესა და მესამეს შორის და ა.შ..

რეპროდუქციული ქცევის მოტივაციის შესწავლა ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს.

რეპროდუქციული მოტივაცია არის ფსიქიკური მდგომარეობანი, რომლებსაც ადამიანი თავისი ქცევის აღმძვრელ ფენომენებად განიცდის. რეპროდუქციული მოტივაცია ძირითადად ორ ჯგუფად შეიძლება დაიყოს: 1) ფსიქიკური ფენომენები, რომლებიც ქცევის პოზიტიურ ძალებად განიცდებიან და 2) ფსიქიკური ფენომენები, რომლებიც ქცევის ნეგატიურ ძალებად განიცდებიან. ადამიანი მათ განიცდის როგორც გარკვეული საგნებისა და სიტუაციისაკენ წარმმართველ, ან საგნებისა და სიტუაციისაგან განმარიდებელ ძალებს.

აქედან გამომდინარე, რეპროდუქციული მოტივაციის შესწავლისას ორი ძირითადი ჯგუფი შეიძლება გამოვყოთ: 1) ბავშვების ყოლის მოტივები, ე.ი. ის მოტივები, რომლებიც მიმართავენ ადამიანს ბავშვების ყოლისაკენ, ხელს უწყობენ ბავშვების ყოლას და 2) ბავშვების ყოლის ხელშემშლელი მოტივები, ე.ი. ის მოტივები, რომელთა განცდის შემდეგ ადამიანი ერიდება ბავშვების ყოლას. ამ უკანასკნელის მოქმედება ხელს უშლის “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილების” დაკმაყოფილებას.

ბავშვების ყოლის მოტივები წარმოადგენენ ფსიქიკურ ფენომენებს, რომლებიც რეპროდუქციული ქცევის პოზიტიურ ძალებად განიცდებიან და წარმართავენ ადამიანს ბავშვების ყოლისკენ. ბავშვების ყოლის მოტივები განაპირობებენ ნებისმიერი რიგითობის ბავშვის ყოლას. იმისდა მიხედვით, თუ რა საფუძვლიდან გამომდინარეობენ, პირობითად განასხვავებენ ბავშვების ყოლის ფსიქოლოგიურ, სოციალურ და ეკონომიკურ მოტივებს. დაბალი რიგითობის ბავშვების ყოლა ძირითადად განაპირობებულია ფსიქოლოგიური სახის ბავშვების ყოლის მოტივებით, ხოლო მაღალი რიგითობის – ძირითადად ეკონომიკური მოტივებით.

ბავშვების ყოლის მოტივების შესწავლას საფუძვლად ჩაეყარა 1940-იან წწ. აშშ-ში. საქართველოში ბავშვების ყოლის მოტივების კვლევა პირველად 1976 წლიდან დაიწყო.

საქართველოში ჩატარებული კვლევებისას ბავშვების ყოლის მოტივები ძირითადად გამოვლენილ იქნა შემდეგ კითხვაზე პასუხებით: „იმისდა მიხედვით, თუ რამდენი შვილი გყავთ, მიუთითეთ რამ განაპირობა თითოეული შვილის ყოლა“. კითხვას, თითოეული შვილისათვის მოჰყვებოდა შესაძლებელ პასუხთა ვარიანტები.

ბავშვების ყოლის ხელშემშლელი პირობები (მოტივები) ეს ის პირობებია, რომლებიც აღიქმება, როგორც ფსიქიკური ფენომენები და რომლებიც განიცდებიან რეპროდუქციული ქცევის ნეგატიურ

ძალეზად. ბავშვების ყოლის ხელშემშლელი პირობების მოქმედება ხელს უშლის “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილების” დაკმაყოფილებას, მის სრულ რეალიზაციას, რის შედეგადაც ადამიანს, ოჯახს ჰყავს იმაზე ნაკლები ბავშვი, ვიდრე სურს ან საერთოდ არა ჰყავს ბავშვი.

ბავშვების ყოლის ხელშემშლელი პირობების შესწავლა საქართველოში 1969 წლიდან დაიწყო.

საქართველოში ჩატარებული კვლევებისას ბავშვების ყოლის ხელშემშლელი პირობები ძირითადად დადგენილ იქნა მოყვანილ კითხვაზე პასუხებით: “თუ თქვენ გყავთ ან აპირებთ იყოლიოთ იმაზე ნაკლები ბავშვი, ვიდრე გსურთ, მიუთითეთ რატომ?” კითხვას მოჰყვება შესაძლებელ პასუხთა ვარიანტები.

კითხვის შინაარსიდან გამომდინარე გასაგებია, რომ ის მიმართულია იმათთვის, ვისთვისაც ბავშვების მოსალოდნელი რაოდენობა ნაკლებია სასურველზე.

ანკეტირებისას, მოცემულ კითხვაზე, ისეთი რესპონდენტებიც ასახელებენ მიზეზებს, რომლებისთვის ბავშვების მოსალოდნელი და სასურველი რაოდენობა ერთნაირია. ასეთ დროს, მონაცემთა დამუშავებისას, უნდა მოხდეს იმ პასუხთა გაცხრილვა, სადაც მოსალოდნელი და სასურველი რაოდენობა ტოლია.

რეპროდუქციული ქცევის შესწავლისაკენ მიმართული კვლევებისას ვხვდებით სხვა კითხვებსაც: “ქალისათვის რა ასაკშია ყველაზე უკეთესი უკანასკნელი ბავშვის ყოლა?”, “სულ რამდენი ბავშვი ჰყავდათ თქვენს მშობლებს?” და სხვა.

აღსანიშნავია, რომ თავი უნდა ავარიდოთ არაერთმნიშვნელოვან პასუხებს როგორც მოტივაციის შესწავლისას, ისე ბავშვების რაოდენობის დასადგენად მიმართული კითხვებისას.

ამისათვის ინტერვიუერს ეძლევა შემდეგი ტიპის დავალება – “თუ რესპონდენტი დაგისახელებთ ბავშვების რამდენიმე რაოდენობას (მაგ., 1-2, 2-3 და ა. შ.) დააკონკრეტებინეთ: ბავშვების დასახელებული

რაოდენობიდან აირჩიოს მხოლოდ ერთი, მისთვის უფრო მისაღები”.

არაერთმნიშვნელოვანი პასუხების თავიდან აცილება შესაძლებელია ინტერვიუს დროს. სხვა შემთხვევაში არაერთმნიშვნელოვანი პასუხები ერთმნიშვნელოვანზე დაიყვანება კომპიუტერული დამუშავებისას.

6. მოკვდაობა და სიცოცხლის ხანგრძლივობა

მოკვდაობა თაობათა ამოწყდომის პროცესია. მოკვდაობა მასობრივი პროცესია, რომელიც ყალბდება სიკვდილის მრავალი ცალკეული შემთხვევისაგან. ეს უკანასკნელნი ხდებიან სხვადასხვა ასაკში და ერთობლიობაში განსაზღვრავენ რეალური ან პიპოთეზური თაობის ამოწყდომის რიგითობას.

თაობათა ამოწყდომის პროცესი დამოკიდებულია მოკვდაობის მრავალ ბიოლოგიურ და სოციალურ ფაქტორზე (ბუნებრივ-კლიმატური, გენეტიკური, ეკონომიკური, კულტურული, პოლიტიკური და სხვა). მოკვდაობის დემოგრაფიული ანალიზის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია მოკვდაობის ფაქტორების ორ მსხვილ ჯგუფად დაყოფა: 1) ენდოგენური, რომლებიც გამოწვეულია ადამიანის ორგანიზმის შინაგანი განვითარებით და 2) ეგზოგენური, რომლებიც დამოკიდებულია გარემოს მოქმედებაზე. სიკვდილი ყოველთვის არის ენდოგენური და ეგზოგენური ფაქტორების ურთიერთმოქმედების შედეგი, მაგრამ მათი როლი, ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში, განსხვავებულია და განსაკუთრებით მნიშვნელოვან განსხვავებას ჰქონდა ადგილი კაცობრიობის ისტორიის ცალკეულ პერიოდში.

კაცობრიობის ისტორიის მანძილზე მოკვდაობამ განიცადა მნიშვნელოვანი თვისებრივი და რაოდენობრივი ცვლილებები. თვისებრივ ცვლილებებში აღსანიშნავია მოკვდაობის ეგზოგენური ფაქტორების მოქმედების შესუსტება და თაობათა ამოწყდომის პროცესში შემთხვევითობის როლის შემცირება. რაოდენობრივი ცვლილებების თვალსაზრისით აღსანიშნავია ამოწყდომის რიგითობის ტრანსფორმაცია, რომელსაც მოჰყვა ყოველი თაობის სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის ზრდა. ამ ცვლილებებს არ გააჩნდათ თანდათანობითი ხასიათი, ისინი ნახტომისებურად ვითარდებოდნენ. მოკვდაობის თვისებრივი და შესაბამისი რაოდენობრივი ნახტომები დაკავშირებული იყო მსხვილ სოციალურ-ეკონომიკურ ძვრებთან.

ისტორიულ-დემოგრაფიული გამოკვლევების შედეგებიდან გამომდინარეობს, რომ ჯერ კიდევ შედარებით არც თუ ისე დიდი ხნის წინ ყველა ხალხისათვის დამახასიათებელი იყო ძირითადად ეგზოგენური მოკვდაობა და თაობათა ამოწმობის მაღალი სიჩქარე. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა ჩვეულებრივ დაახლოებით 30 წელს შეადგენდა და არასოდეს აღემატებოდა 35 წელს, ხოლო მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტი, როგორც წესი, 32-40‰ ნაკლები არ იყო. ასეთი ვითარების ცვალებადობა პირველად დასავლეთ ევროპაში XVIII საუკუნის ბოლოს დაიწყო და გამოხატული ხასიათი დაახლოებით XIX საუკუნის შუა პერიოდიდან მიიღო. ამ ცვალებადობის შედეგად პირველად ისტორიაში მოხდა არა მარტო მოკვდაობის ეგზოგენური ფაქტორების შეზღუდვა, არამედ მათ გადაინაცვლეს უკანა პლანზე და გადამწყვეტი მნიშვნელობა მიეცათ მოკვდაობის ენდოგენურ ფაქტორებს. არსებითად შეიცვალა სიკვდილის მიზეზთა სტრუქტურა. მევეთრად შემცირდა სიკვდილის წილი, რომლებიც გამოწვეული იყო ისეთი ეგზოგენური მიზეზებით, როგორცაა შიმშილი, ეპიდემიები, ტუბერკულოზი, კუჭ-ნაწლავთა, ინფექციური და სხვა მსგავსი დაავადებებით. გადამწყვეტი როლი მიენიჭათ ენდოგენურ ფაქტორებს, ძირითადად სისხლის მიმოქცევის სისტემის დაავადებებს. XX საუკუნეში მსგავსი პროცესები თანდათან გაგრძელდა სხვა ქვეყნებშიც. საქართველოში აღნიშნული ცვალებადობა დაიწყო XIX საუკუნეში.

მოკვდაობა პირველი დემოგრაფიული პროცესია, რომელიც მეცნიერული ანალიზის ობიექტი გახდა. სწორედ მოკვდაობის შესწავლა დაედო საფუძვლად ჯ. გრაუნტის ნაშრომს (1662 წელი). განვლილი დროის განმავლობაში შემუშავებულ იქნა მოკვდაობის შესწავლის სპეციფიკური მეთოდები. მოკვდაობის შესწავლისას დემოგრაფია მჭიდრო ურთიერთკავშირშია ისეთ სხვა მეცნიერულ დისციპლინებთან, როგორცაა

მათემატიკა, სტატისტიკა, სოციალური ჰიგიენა, გერონტოლოგია და სხვა.

6.1. მოკვდაობასთან დაკავშირებული ცნებები

ანტენატალური მოკვდაობა – ნაყოფის სიკვდილი ორსულობის 28 კვირის გასვლის შემდეგ მშობიარობის დაწყებამდე.

ახალდაბადებულთა მოკვდაობა – იგივეა, რაც ნეონატალური მოკვდაობა.

გენერაციული მოკვდაობა – ქალების მოკვდაობა, რომელიც დაკავშირებულია ბავშვთა შობის ფუნქციის განხორციელებასთან. გენერაციული მოკვდაობის მიზეზებია: აბორტის, ორსულობის, მშობიარობისა და მშობიარობის შემდგომი პერიოდის გართულებები; აგრეთვე ავადმყოფობები, რომლებიც დაკავშირებული არ არის ორსულობასა და მშობიარობასთან, მაგრამ რომლებიც გართულებულია მათ მიერ.

დედათა მოკვდაობა – ქალების მოკვდაობა ორსულობის ბოლოს (28 კვირის შემდეგ), მშობიარობისას და მშობიარობის შემდგომ პერიოდში (მშობიარობიდან 8 კვირის მანძილზე).

ინტრანატალური მოკვდაობა – ნაყოფის სიკვდილი მშობიარობის განმავლობაში.

კეზიენდოგენური მოკვდაობა – ტერმინი, რომელიც გამოიყენება მოკვდაობის ისეთი ტიპის აღნიშვნისათვის, რომელიც დაკავშირებულია ენდოგენურ ფაქტორებთან, თუმცა სინამდვილეში საფუძვლად უდევს გარე მიზეზები.

ნაყოფის მოკვდაობა – ჩანასახის დაღუპვა ორსულობის მეცხრე კვირიდან დაწყებული დაბადების მომენტამდე.

ნეონატალური მოკვდაობა – ჩვილთა მოკვდაობა დაბადების მომენტიდან სიცოცხლის 28-ე დღემდე.

ადრეული ნეონატალური მოკვდაობა – ჩვილთა მოკვდაობა დაბადების მომენტიდან სიცოცხლის პირველ კვირას.

გვიანდელი ნეონატალური მოკვდაობა – ჩვილთა მოკვდაობა სიცოცხლის 2-4 კვირის განმავლობაში.

პერინატალური მოკვდაობა – ნაყოფებისა და ჩვილთა მოკვდაობა პერინატალური პერიოდის განმავლობაში (იხ. პერინატალური პერიოდი). პერინატალური მოკვდაობა შეიცავს მკვდრადშობადობასა და ადრეულ ნეონატალურ მოკვდაობას.

პოსტნატალური მოკვდაობა – იგივეა, რაც ადრეული ნეონატალური მოკვდაობა.

პოსტნეონატალური მოკვდაობა – მოკვდაობა სიცოცხლის 28-ე დღიდან ერთ წლამდე ასაკში.

პროფესიული მოკვდაობა – გულისხმობს მოკვდაობის დიფერენციაციას დასაქმების სახეების მიხედვით სხვა ნიშნების (სქესი, ასაკი და სხვა) გათვალისწინებით. პროფესიული მოკვდაობა დიფერენციული მოკვდაობის შემადგენელ ნაწილს განეკუთვნება.

დიფერენციული მოკვდაობა – მიმართულება მოკვდაობის დემოგრაფიულ ანალიზში. ეფუძნება ცალკეული დემოგრაფიული და სოციალურ-ეკონომიკური ჯგუფების მოკვდაობის დონეში განსხვავებების შესწავლას. ფორმალურად დიფერენციული მოკვდაობის ანალიზს მიეკუთვნება მისი ასაკობრივ-სქესობრივი განსხვავებების შესწავლა. პრაქტიკულად დიფერენციულ მოკვდაობას მიაკუთვნებენ მოკვდაობის რასობრივ, ეთნიკურ, სარწმუნოებრივ, სოციალურ-ეკონომიკურ, ქორწინებითი მდგომარეობის და ა.შ. განსხვავებათა შესწავლას.

მოკვდაობა სიკვდილის მიზეზების მიხედვით – გულისხმობს მოკვდაობის დიფერენციაციას სიკვდილის მიზეზების მიხედვით. სიკვდილის მიზეზების მიხედვით მოკვდაობის ანალიზი საშუალებას იძლევა: შეფასდეს მოკვდაობაში სიკვდილის ცალკეული მიზეზის

მნიშვნელობა, გააკეთდეს დასკვნა იმის თაობაზე, თუ მოკვდაობის დონის შემცირებისათვის რომელი დაავადებების წინააღმდეგ უნდა იქნას მიმართული ძირითადი ძალისხმევა, განისაზღვროს ამა თუ იმ დაავადებათა წინააღმდეგ ბრძოლაში დონისძიებათა ეფექტიანობა.

ჩვილთა მოკვდაობა – ბავშვთა მოკვდაობა სიცოცხლის პირველ წელს (0-12 თვე). ჩვილთა მოკვდაობა წარმოადგენს ერთ-ერთ ძირითად მაჩვენებელს, რომელიც არაპირდაპირ ასახითებს მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას. ჩვილთა მოკვდაობის შემცირება ხელს უწყობს მოსახლეობის სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის ზრდას.

დადგენილია, რომ ნაყოფისა და ჩვილთა მოკვდაობა დამოკიდებულია ქორწინებით მდგომარეობაზე, დედის განათლების დონეზე, მამის პროფესიასა და სოციალურ მდგომარეობაზე. დაქორწინებულებში, მაღალი განათლების მქონე დედებსა და მაღალი სოციალური სტატუსის მქონე მამების ჩვილთა მოკვდაობა უფრო დაბალია დაუქორწინებელ, დაბალი განათლების მქონე დედებისა და დაბალი სოციალური სტატუსის მქონე მამებთან შედარებით.

ჩვილთა მოკვდაობის შემცირების ძირითადი პირობებია: ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება, მოსახლეობის კულტურული და მატერიალური კეთილდღეობის დონის ამაღლება, სამედიცინო მომსახურების გაუმჯობესება.

მამაკაცთა ზემოკვდაობა (ჭარბმოკვდაობა) – მამაკაცთა მოკვდაობის ინტენსივობის სიჭარბე ქალების მოკვდაობის ინტენსივობასთან შედარებით. მამაკაცთა ზემოკვდაობა გამოიანგარიშება როგორც შეფარდებითი სიდიდე, რომლის მრიცხველია მამაკაცთა მოკვდაობის კოეფიციენტი (ზოგადი ან ასაკობრივი), ხოლო მნიშვნელში ქალების მოკვდაობის კოეფიციენტი (ზოგადი ან ასაკობრივი). ეს მაჩვენებელი გამოისახება

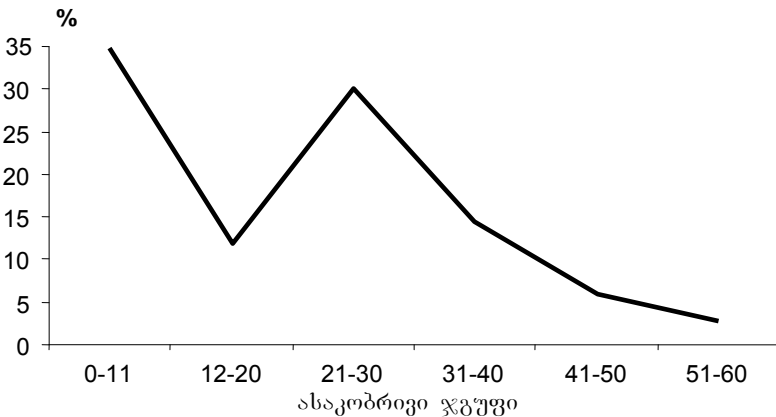
პროცენტობით. მამაკაცთა ზემოკვდაობა აიხსნება ბიოლოგიური და სოციალურ-ეკონომიკური მიზეზებით.

6.2. მოკვდაობისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის ევოლუცია

ერთ-ერთი პირველი ცნობები გარდაცვლილთა ასაკის შესახებ მიეკუთვნება ადრეული პალეოლითის პერიოდს. პალეოდემოგრაფიული გამოკვლევების საფუძველზე დადგენილია, რომ გარდაცვლილთა საშუალო ასაკი დაახლოებით 16 წელს შეადგენდა, თუმცა დაკვირვებათა რაოდენობა საკმაოდ მცირე იყო (სულ 22) და ამდენად ნაკლებად სანდო.

ადრეული სხვა მონაცემები პალეოლითის საშუალო, გვიანდელ და მეზოლითის პერიოდს ეხება. მათი შეჯამებული მონაცემებიდან გამომდინარეობს, რომ გარდაცვლილთა საშუალო ასაკი 20,8 წელს შეადგენდა, ხოლო გარდაცვლილთა ასაკის განაწილებას ქვემოთ მოტანილი დიაგრამა ასახავს.

დიაგრამა 7. გარდაცვლილთა განაწილება (%) ასაკის მიხედვით პალეოლითისა და მეზოლითის ხანაში

მოტანილ დიაგრამაზე პირველ რიგში ყურადღებას იქცევს გარდაცვლილ ბავშვთა მაღალი წილი. მეორე

პიკი 21-30 წლის ასაკის მოსახლეობაზე მოდის, ხოლო 50 წლის ასაკზე უფროსების წილი ძალიან მცირეა.

პალეოდემოგრაფიული გამოკვლევებიდან გამომდინარეობს, რომ ნეოლითის ხანაში გარდაცვლილთა მოდალური ასაკი 32 წელს აღწევდა, მაშინ როდესაც პალეოლითისას ის დაახლოებით 26 წლის ტოლი იყო.

რომის იმპერიის დროის მონაცემებიდან გამომდინარე გარდაცვლილთა საშუალო ასაკი 32 წელს შეადგენდა.

არსებული მონაცემებიდან გამომდინარეობს, რომ X-XIV საუკუნის ევროპაში გარდაცვლილთა საშუალო ასაკი 29 წლამდე იყო.

იგივე მონაცემებიდან გამომდინარეობს, რომ მოსახლეობის პრივილეგირებულ ფენებშიც კი მხოლოდ მცირე წილი (4,2%) აღწევდა სიბერეს, ხოლო ამასთან ერთად ძალიან მაღალი იყო ჩვილთა ასაკში გარდაცვლილთა წილი (31,2%).

მოკვდაობა საკმაოდ მაღალ დონეზე რჩებოდა და მოსახლეობის 1000 სულზე 40-ის ფარგლებში მერყეობდა. ეპიდემიების შედეგად მოკვდაობის დონე ძალიან მაღალი იყო. მაგ., შავი ჭირის შედეგად, რომელიც ევროპაში 1347-1352 წლებში იყო გავრცელებული, ზოგიერთ რეგიონში მოსახლეობის ნახევარი გაანადგურა.

არსებით განსხვავებებს ვხვდებით რეგიონების მიხედვით. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული X-XIV საუკუნეებში დასავლეთ ევროპაში გარდაცვლილთა საშუალო ასაკი 29 წლამდე იყო, მაშინ როდესაც რუსეთში 1798-1805 წლებში და 1806-1834 წლებშიც მხოლოდ 26 და შესაბამისად 26,3 წელს შეადგენდა.

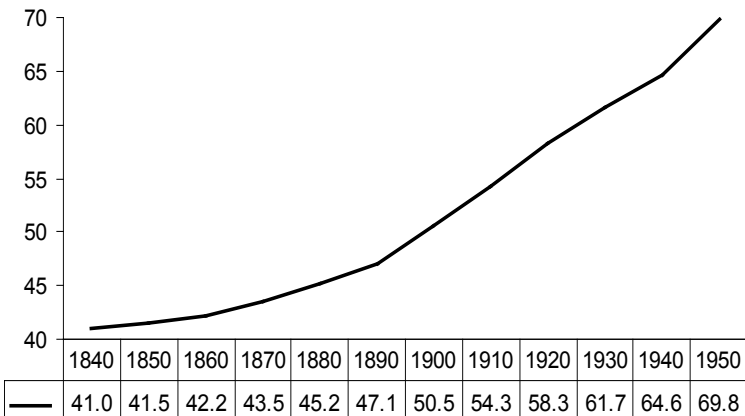
1875 წლისათვის ევროპის რიგ ქვეყნებში (ინგლისი და უელსი, დანია, ნორვეგია, საფრანკეთი, შვეიცარია, შვედეთი) სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა დაბადებისას 40-50 წელს შორის მერყეობდა.

მიუხედავად ამისა, ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში, სხვადასხვა მიზეზით, მოკვდაობა ზოგჯერ მნიშვნელოვნად იზრდებოდა. მაგ., ფინეთში 1868 წლის

შიმშილობის დროს მოკვდაობა მოსახლეობის 1000 სულზე 80-მდე გაიზარდა.

სიცოცხლის ხანგრძლივობის დინამიკა, ორივე სქესისათვის, ევროპის რიგი ქვეყნებისა და აშშ-თვის (შეჯამებული სახით), 1840-1950 წწ. მოტანილია დიაგრამაზე.

დიაგრამა 8. სიცოცხლის ხანგრძლივობის დინამიკა ევროპის რიგ ქვეყნებსა და აშშ-ში 1840-1950 წწ. (ორივე სქესი)

დიაგრამაზე მოტანილი მონაცემები გაანგარიშებულია ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების საფუძველზე და მოიცავს 6 ევროპულ ქვეყანას (დანია, ინგლისი და უელსი, საფრანგეთი, ნიდერლანდები, ნორვეგია, შვედეთი) და აშშ-ს.

როგორც ვხედავთ, XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან XX საუკუნის I ნახევრამდე სიცოცხლის ხანგრძლივობა მნიშვნელოვნად გაიზარდა. ცხადია, რომ სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდა მოკვდაობის ასაკობრივი ინტენსივობის კლების შედეგი იყო.

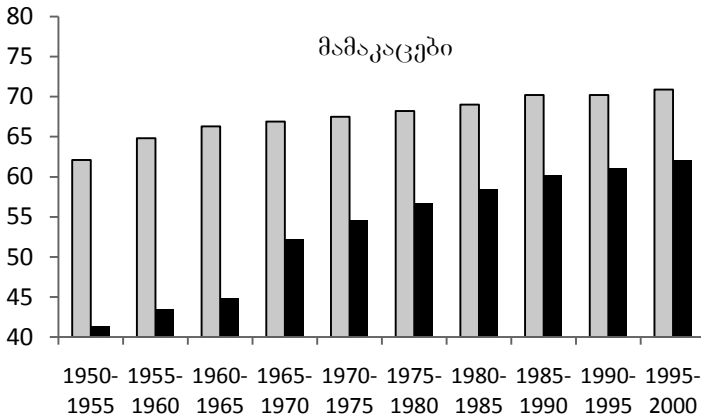
მიუხედავად ამისა, ზოგიერთ ქვეყანაში, იყო წლები, როდესაც მოკვდაობა ძალიან მაღალ დონეს აღწევდა. მაგ., უკრაინაში 1933 წლის შიმშილობის დროს, რომლის

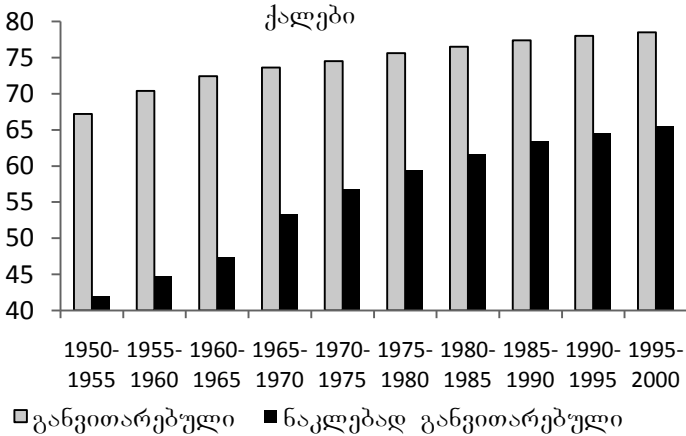
მოსახლეობა იმ დროს 30 მილიონს შეადგენდა, გარდაიცვალა 2,5 მილიონი. ამავე დროს სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა დაბადებისას შემცირდა 7 წლით მამაკაცებისათვის და 10 წლით ქალებისათვის.

უნდა აღინიშნოს, რომ ზემოთ მოტანილი ფინეთის მაგალითისაგან განსხვავებით, შიმშილობა უკრაინაში გამოწვეული იყო არა კლიმატური პირობებით, არამედ სოფლის მეურნეობაში იძულებითი კოლექტივიზაციის პოლიტიკის შედეგად.

ორი საუკუნის განმავლობაში, 1920-იან წლებამდე, სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის ზრდა მიმდინარეობდა ჩვილთა და ბავშვთა მოკვდაობის შემცირების შედეგად. 1740-1749 წლებიდან 1925 წლამდე, საშუალოდ, მამაკაცების სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა გაიზარდა 29 წლით, ხოლო ქალების – 32 წლით.

დიაგრამა 9. სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა დაბადებისას ეკონომიკურად განვითარებულ და ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებში

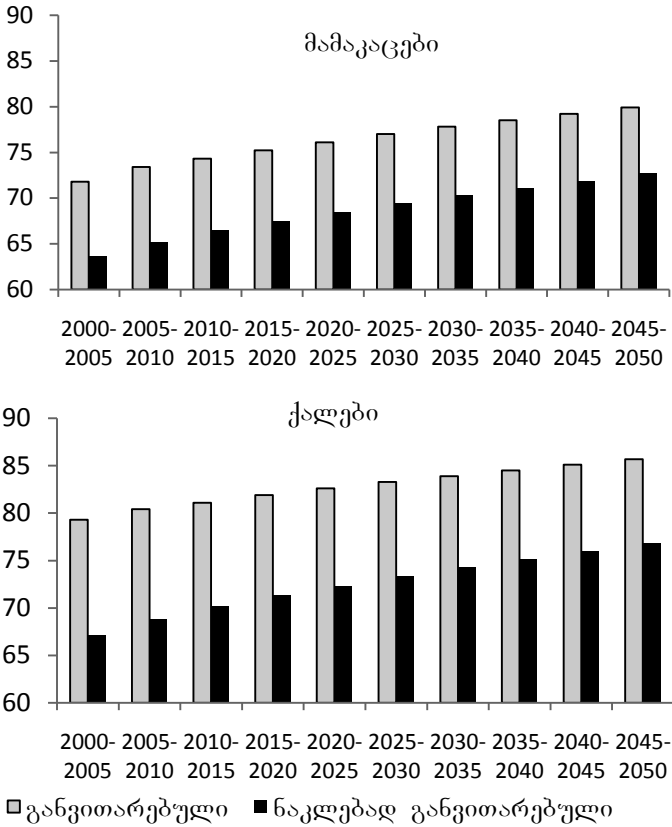
1950-იანი წლები და შემდგომი პერიოდი სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდით ხასიათდებოდა. მიუხედავად ამისა, მნიშვნელოვანი განსხვავება შეიმჩნეოდა ეკონომიკურად განვითარებულ და ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებს შორის.

მთლიანობაში, მსოფლიოს მასშტაბით, სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა დაბადებისას, 1950-1990 წლების პერიოდში 44,8 წლიდან 60 წლამდე გაიზარდა. 15 წლიანი მატება ძალიან მნიშვნელოვნად უნდა მივიჩნიოთ.

აღსანიშნავია, რომ ჯანდაცვის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ გატარებული ღონისძიებების შედეგად, ზოგიერთ შემთხვევაში, მიღწეულ იქნა მნიშვნელოვანი ცვლილებები სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის ზრდაში. მაგ., მაღარის აღმოფხვრას შრი ლანკაში მოჰყვა სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის ზრდა 12 წლით და ეს მატება ორი წლის განმავლობაში მოხდა.

თვალსაჩინო რეგიონული განსხვავებები თვით ევროპისათვისაც იყო დამახასიათებელი. მაგალითად, აღმოსავლეთ ევროპაში ის უფრო დაბალი იყო და ასეთად რჩება, ვიდრე ჩრდილოეთ და დასავლეთ ევროპაში.

დიაგრამა 10. სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა დაბადებისას ეკონომიკურად განვითარებულ და ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებში: 2000-2050 წწ. (გაეროს პროგნოზის საშუალო ვარიანტი, 2012 წლის გადასინჯვა)

1990-იან და შემდგომ წლებში სიცოცხლის ხანგრძლივობა კვლავ განაგრძობდა მატებას. მიუხედავად ამისა, რეგიონული განსხვავებები ისევ საკმაოდ მნიშვნელოვანია და გაეროს ექსპერტთა გაანგარიშებით გარკვეული განსხვავებები მომავალშიც იქნება შენარჩუნებული, თუმცა განსხვავება დღევანდელთან შედარებით გაცილებით ნაკლები იქნება.

ამდენად, სიცოცხლის ხანგრძლივობამ ძველი დროიდან დღემდე მნიშვნელოვანი ევოლუცია განიცადა და სამომავლოდაც გარკვეული ცვლილებებია მოსალოდნელი. ზოგადი ტენდენცია სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდით გამოიხატება.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ XX საუკუნეში აღინიშნა სიცოცხლის ხანგრძლივობის აქამდე არნახული ზრდა, რომელიც ძნელი წარმოსადგენიც კი იყო წარსულში.

როგორი იქნება სიცოცხლის ხანგრძლივობა მომავალში?

აღნიშნულის თაობაზე დემოგრაფებსა და ბიოლოგებს განსხვავებული შეხედულება აქვთ.

ზოგის აზრით, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ცალკეულ შემთხვევებს, როდესაც ადამიანი 100-ზე მეტ წელს ცოცხლობს, 85 წლის სიცოცხლის ხანგრძლივობა (იაპონიაში უკვე მიღწეულია ქალებისათვის) ბიოლოგიური ზღვარია.

სხვათა აზრით ადამიანის სიცოცხლის ხანგრძლივობა შეიძლება გაცილებით მეტი იყოს დღევანდელთან შედარებით. ამის სასარგებლოდ მოჰყავთ დიეტისა და ტემპერატურული შეზღუდვის მაგალითი, რომლებსაც შეუძლიათ დაბერების პროცესის შენელება და სიცოცხლის ხანგრძლივობის ამაღლება 150 წლამდე.

ბიბლიის მიხედვით, პირველი ადამიანი – ადამი 930 წელს ცხოვრობდა.

არის მოსაზრება, რომლის მიხედვით სიკვდილი არ არის ბიოლოგიურად გარდაუვალი. მოკვდაობა ევოლუციურად იყო სასარგებლო, თუმცა მისი სარგებლობა უკვე ასეთი სასარგებლო აღარ არის და დროთა განმავლობაში შეიცვლება.

სადღეისოდ კი, ზოგიერთი მეცნიერის აზრით სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა დაბადებისას მომავალში შეიძლება 115 წლამდე გაიზარდოს. სხვათა აზრით, მოდალური ბიოლოგიური ზღვარი 95 წელს შეადგენს.

სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდას მრავალი კითხვა მოჰყვება. როგორ აისახება სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდა მოსახლეობაზე და განსაკუთრებით ხანდაზმულებზე?

უკვე სადღეისოდ არის კითხვები: 1970-1980-იან წლებში სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდა იყო ავადობის შემცირების შედეგი, თუ გვიანდელი მოკვდაობა გადაავადებული ავადობიდან გამომდინარეობდა?

6.3. მოკვდაობის დონის მაჩვენებლები

მოკვდაობის დონეს სხვადასხვა კოეფიციენტებისა და ინდექსების საფუძველზე ახასიათებენ.

მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტი წარმოადგენს მოკვდაობის ყველაზე გავრცელებულ მაჩვენებელს. უჩვენებს გარდაცვლილთა რაოდენობას მოსახლეობის 1000 სულზე. გამოისახება პრომილეით (%). მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტი (m) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$m = \frac{D}{P} \cdot 1000,$$

სადაც D არის გარდაცვლილთა საერთო რაოდენობა რომელიმე პერიოდში (მაგ., 1 წლის განმავლობაში); P – მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა.

მაგ., შეფასებითი მონაცემებით გარდაცვლილთა რაოდენობა საქართველოში 2005 წელს შეადგინა 50260, ხოლო მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა, ასევე შეფასებითი მონაცემებით, იმავე დროს, იყო 3884,5 ათასი. აქედან გამომდინარე

$$m = \frac{50260}{3884500} \cdot 1000 = 12,9$$

მოკვდაობის ასაკობრივი კოეფიციენტი – ზომავს მოკვდაობის დონეს ცალკეული ასაკობრივი ჯგუფების (ერთწლიანი, 5 წლიანი და სხვა) მიხედვით. განისაზღვრება როგორც გარკვეულ დროში (ჩვეულებრივ ერთ წელიწადში) მოცემულ ასაკობრივ ჯგუფში

გარდაცვლილთა აბსოლუტური რაოდენობის შეფარდება ამ ასაკობრივი ჯგუფის საშუალო რაოდენობასთან. გამოისახება პრომილეთი (%). მოკვდაობის ასაკობრივი კოეფიციენტი (m_x) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$m_x = \frac{D_x}{P_x} \cdot 1000,$$

სადაც D_x – გარდაცვლილთა აბსოლუტური რაოდენობა მოცემულ ასაკობრივ ჯგუფში; P_x – მოცემული ასაკობრივი ჯგუფის საშუალო რაოდენობა.

მაგ., შეფასებითი მონაცემებით გარდაცვლილთა რაოდენობამ საქართველოში 2005 წელს 30-34 წლის ასაკის მამაკაცებში შეადგინა 380, ხოლო 30-34 წლის ასაკის მამაკაცების საშუალო რაოდენობა, ასევე შეფასებითი მონაცემებით, იმავე დროს იყო 125,1 ათასი. აქედან გამომდინარე

$$m_x = \frac{380}{125100} \cdot 1000 = 3,0,$$

რაც იმას ნიშნავს, რომ საქართველოში 2005 წელს 30-34 წლის ასაკის ათასი მამაკაციდან გარდაიცვალა 3.

ჩვილთა მოკვდაობის კოეფიციენტი – მაჩვენებელი, რომელიც ზომავს დაბადებიდან ერთ წლამდე ასაკის ბავშვების მოკვდაობის დონეს. ჩვილთა მოკვდაობის კოეფიციენტის გაანგარიშებას დიდი მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან ჩვილთა მოკვდაობის დონე მნიშვნელოვნად მაღალია შემდგომი ასაკობრივი ჯგუფების მოკვდაობის დონესთან შედარებით (ხანდაზმული და მოხუცებულობის ასაკის გარდა). მოკვდაობის სხვა კოეფიციენტებისაგან განსხვავებით, მოცემულ შემთხვევაში, გარდაცვლილთა რაოდენობა შეეფარდება ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობას და არა მოსახლეობის საშუალო რაოდენობას. ჩვილთა მოკვდაობის კოეფიციენტი გამოისახება პრომილეთი (%). და უჩვენებს ერთ წლამდე ასაკის გარდაცვლილ ბავშვთა რაოდენობას ყოველ 1000 ცოცხლად დაბადებულზე. არსებობს ჩვილთა მოკვდაობის

კოეფიციენტის (m_0) გამოთვლის რამდენიმე მეთოდი. ყველაზე მარტივია:

$$m_0 = \frac{D_0}{N} \cdot 1000,$$

სადაც D_0 არის ერთ წლამდე ასაკის გარდაცვლილ ბავშვთა რაოდენობა მოცემულ წელს; N – ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობა იგივე წელს.

მაგ., შეფასებითი მონაცემებით 2005 წელს ერთ წლამდე ასაკის გარდაცვლილ ბავშვთა რაოდენობა იყო 1150, ხოლო ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობა – 50000. აქედან გამომდინარე

$$m_0 = \frac{1150}{50000} \cdot 1000 = 23$$

უფრო ზუსტია მეთოდი, რომლის დროსაც გაითვალისწინება შობადობის დონის ცვალებადობის გავლენა. მის შემთხვევაში:

$$m_0 = \frac{D_0}{\frac{2}{3} \cdot N + \frac{1}{3} \cdot N_{-1}} \cdot 1000,$$

სადაც N_{-1} – წინა წელს ცოცხლად დაბადებული ბავშვების რაოდენობა; N – მოცემულ წელს ცოცხლად დაბადებული ბავშვების რაოდენობა.

ამ ფორმულას, მისი ავტორის საპატივცემულოდ, ხშირად რატსის ფორმულას უწოდებენ.

მაგ., შეფასებითი მონაცემებით 2005 წელს ერთ წლამდე ასაკის გარდაცვლილ ბავშვთა რაოდენობა იყო 1150, ხოლო ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობა იმავე წელს – 50000, ხოლო წინა წელს – 52000. აქედან გამომდინარე

$$m_0 = \frac{1150}{\frac{2}{3} \cdot 50000 + \frac{1}{3} \cdot 52000} \cdot 1000 = 22,7$$

თანაფარდობა $\frac{2}{3} - \frac{1}{3}$ ნაცვლად შეიძლება იყოს აღებული თანაფარდობა $\frac{3}{4} - \frac{1}{4}$, ან $\frac{4}{5} - \frac{1}{5}$, რაც დამოკიდებულია ჩვილ ბავშვთა მოკვდაობაზე თვეების მიხედვით.

1940 წლიდან დაწყებული გამოიყენება ჩვილთა მოკვდაობის კოეფიციენტის გაანგარიშების კიდევ უფრო ზუსტი მეთოდი:

$$m_0 = \frac{D_0'}{N} + \frac{D_0''(N - D_0')}{N(N_{-1} - D_{0-1})} \cdot 1000,$$

სადაც D_0' - ერთ წლამდე ასაკის გარდაცვლილ ბავშვთა რაოდენობა მოცემულ წელს დაბადებული ბავშვების რაოდენობიდან; D_0'' - ერთ წლამდე ასაკის გარდაცვლილ ბავშვთა რაოდენობა წინა წელს დაბადებული ბავშვების რაოდენობიდან; D_{0-1} - წინა წელს ერთ წლამდე ასაკში გარდაცვლილ ბავშვთა რაოდენობა იმავე წელს დაბადებული ბავშვების რაოდენობიდან; N - მოცემულ წელს დაბადებული ბავშვების რაოდენობა; N_{-1} - წინა წელს დაბადებული ბავშვების რაოდენობა.

5 წლამდე ასაკის ბავშვების მოკვდაობის კოეფიციენტი - მაჩვენებელი, რომელიც ზომავს დაბადებიდან 5 წლამდე (0-4 წელი) ასაკის ბავშვების მოკვდაობის დონეს.

გაიანგარიშება როგორც 5 წლამდე ასაკში გარდაცვლილი ბავშვების რაოდენობის შეფარდება ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობასთან. გამოისახება პრომილეთი (%) და უჩვენებს 5 წლამდე ასაკის გარდაცვლილ ბავშვთა რაოდენობას 1000 დაბადებულზე.

5 წლამდე ასაკის ბავშვთა მოკვდაობის კოეფიციენტი (m_{0-4}) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$m_{0-4} = \frac{D_{0-4}}{N} \cdot 1000,$$

სადაც 0-4 – რომელიმე პერიოდში (მაგ., წელი) 5 წლამდე ასაკში გარდაცვლილი ბავშვების რაოდენობა; N – იმავე პერიოდში ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობა.

მაგ., 2005 წელს, შეფასებითი მონაცემებით, 5 წლამდე ასაკში გარდაიცვალა 1250 ბავშვი. იმავე დროს ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობა იყო 50000. აქედან გამომდინარე

$$m_{0-4} = \frac{1250}{50000} \cdot 1000 = 25$$

როგორც ვხედავთ, 5 წლამდე ასაკის ბავშვების მოკვდაობის კოეფიციენტი რამდენადმე მეტია, ვიდრე ჩვილ ბავშვთა მოკვდაობის კოეფიციენტი.

1 წლის ასაკზე უფროსი მოსახლეობის მოკვდაობის კოეფიციენტი – გამოიყენება მოკვდაობის საერთო დონეზე ჩვილთა მოკვდაობის გავლენის აცილებისათვის. 1 წლის ასაკზე უფროსი მოსახლეობის მოკვდაობის კოეფიციენტი (m_{1+}) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$m_{1+} = \frac{D_{1+}}{P_{1+}} \cdot 1000,$$

სადაც D_{1+} არის გარდაცვლილთა აბსოლუტური რაოდენობა 1 წლის ასაკზე უფროს მოსახლეობაში; P_{1+} – 1 წლის ასაკზე უფროსი მოსახლეობის საშუალო წლიური რაოდენობა. გამოისახება პრომილეთი (%).

მაგ., 2005 წელს, შეფასებითი მონაცემებით, საქართველოში, 1 წლის ასაკზე უფროს მოსახლეობაში გარდაიცვალა 49110 ადამიანი. იმავე დროს 1 წლის ასაკზე უფროსი მოსახლეობის საშუალო წლიური რაოდენობა იყო 3834,7 ათასი. აქედან გამომდინარე

$$m_{1+} = \frac{49110}{3834700} \cdot 1000 = 12,8$$

1 წლის ასაკზე უფროსი მოსახლეობის მოკვდაობის კოეფიციენტი სიდიდით უმნიშვნელოდ ნაკლები იყო მოკვდაობის ზოგად კოეფიციენტთან შედარებით.

დედათა მოკვდაობის კოეფიციენტი – დედათა მოკვდაობის დონის გამომხატველი მაჩვენებელი. უჩვენებს, თუ რამდენი დედა გარდაიცვალა 100000 ცოცხლად დაბადებულზე. დედათა მოკვდაობის კოეფიციენტი (d_M) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$d_M = \frac{D_M}{N} \cdot 100000,$$

სადაც D_M - გარდაცვლილ დედათა საერთო რაოდენობა; N - ცოცხლად დაბადებულთა საერთო რაოდენობა.

მაგ., ჯანდაცვის მონაცემებით, 2004 წელს გარდაიცვალა 21 დედა. ამავე დროს ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობა, შეფასებითი მონაცემებით, იყო 52 ათასი. აქედან გამომდინარე

$$d_M = \frac{21}{52000} \cdot 100000 = 40,4$$

მკვდრადშობადობის კოეფიციენტი უჩვენებს მკვდრადშობილი ბავშვების რაოდენობას ყოველ 1000 დაბადებულზე. გამოსახება პრომილეთი (%). მკვდრადშობადობის კოეფიციენტი (m_n) გამოიანგარიშება ფორმულით;

$$m_n = \frac{D_n}{N} \cdot 1000,$$

სადაც D_n – მკვდრადშობილი ბავშვების რაოდენობა; N – დაბადებულნი (ცოცხლად და მკვდრად) ბავშვების საერთო რაოდენობა.

მაგ., ჯანდაცვის სტატისტიკის მიხედვით 2000 წელს სულ (ცოცხლად და მკვდრად) დაიბადა 47191. იქიდან ცოცხლად დაბადებული იყო 46765, ხოლო მკვდრად დაბადებული – 840. აქედან გამომდინარე

$$m_n = \frac{840}{47191} \cdot 1000 = 17,8$$

ნეონატალური მოკვდაობის კოეფიციენტი უჩვენებს დაბადებიდან სიცოცხლის 28 დღემდე (0-27 დღე) გარდაცვლილ ჩვილთა რაოდენობას ყოველ 1000 ცოცხლად დაბადებულზე. გამოისახება პრომილეითი (%). ნეონატალური მოკვდაობის კოეფიციენტი (m_n^0) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$m_n^0 = \frac{m_{0-27}}{N} \cdot 1000,$$

სადაც m_{0-27} არის ჩვილთა რაოდენობა, რომელიც გარდაიცვალა სიცოცხლის პირველ 27 დღეს; N – ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობა.

მაგ., სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებით 2005 წელს დაბადებიდან სიცოცხლის 27 დღის განმავლობაში გარდაიცვალა 858 ჩვილი. 2005 წელს ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობამ სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებით 46512 შეადგინა. აქედან გამომდინარე

$$m_n^0 = \frac{858}{46512} \cdot 1000 = 18,4$$

მოცემულ შემთხვევაში აღებულ იქნა ორივე სქესის გარდაცვლილ ჩვილთა რაოდენობა. ვინაიდან ჩვილთა მოკვდაობისას, მათ შორის, ნეონატალური მოკვდაობისას, შეიძლება მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს გარდაცვლილი ჩვილი გოგონებისა და ბიჭების რაოდენობა, მიღებულია ნეონატალური მოკვდაობის კოეფიციენტის გაანგარიშება ცალკეული სქესის მიხედვით.

იგივე ეხება ქვემოთ მოყვანილ პერინატალური და პოსტნეონატალური მოკვდაობის კოეფიციენტებსაც.

პერინატალური მოკვდაობის კოეფიციენტი წარმოადგენს პერინატალური მოკვდაობის მაჩვენებელს. გამოისახება პრომილეებში. პერინატალური მოკვდაობის კოეფიციენტი (m_p^0) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$m_p^0 = \frac{m_n + m_{0-6}}{N},$$

სადაც m_n არის მკვდრად შობილთა რაოდენობა; m_{0-6} – სიცოცხლის პირველი 6 დღის განმავლობაში გარდაცვლილთა რაოდენობა; N – ყველა დაბადებულის (მკვდრად და ცოცხლად) რაოდენობა.

მაგ., 2005 წელს, ჯანდაცვის სტატისტიკის მიხედვით, საქართველოში მკვდრად დაბადებულთა რაოდენობამ შეადგინა 776, ხოლო 6 დღის განმავლობაში გარდაცვლილების რაოდენობამ – 585. მკვდრად და ცოცხლად დაბადებულთა საერთო რაოდენობა იყო 47110. აქედან გამომდინარე

$$m_p^0 = \frac{776 + 585}{47110} \cdot 1000 = 28,9$$

პოსტნეონატალური მოკვდაობის კოეფიციენტი – უჩვენებს სიცოცხლის 27 დღის შემდეგ და ერთ წლამდე ასაკის მანძილზე გარდაცვლილ ჩვილთა რაოდენობას. გამოისახება პრომილეთი (%). პოსტნეონატალური მოკვდაობის კოეფიციენტი (m_p) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$m_p = \frac{m_{28+}}{N - m_{0-27}} \cdot 1000,$$

სადაც m_{28+} – ჩვილთა რაოდენობა, რომელიც გარდაიცვალა სიცოცხლის 28 დღესა და ერთი წლის ასაკს შორის; N – დაბადებული ბავშვების რაოდენობა; m_{0-27} – ჩვილთა რაოდენობა, რომლებიც გარდაიცვალნენ სიცოცხლის პირველ 27 დღეში.

მაგ., სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებით, საქართველოში, 2005 წელს 28 დღესა და 1 წლის ასაკს შორის გარდაიცვალა 58 ჩვილი. ჩვილთა რაოდენობა, რომლებიც გარდაიცვალნენ სიცოცხლის პირველ 27 დღეში იყო 858. ცოცხლად დაბადებულთა საერთო რაოდენობა იყო 46512. აქედან გამომდინარე

$$m_p = \frac{58}{46512 - 858} \cdot 1000 = 1,3$$

6.4. მოკვდაობის ცხრილები

მოკვდაობის ცხრილები ურთიერთდაკავშირებული მანვენებელთა მოწესრიგებული რიგია, რომელიც უჩვენებს გარდაცვალების შედეგად რომელიმე დაბადებული ერთობლიობის შემცირებას ასაკთან ერთად. წარმოადგენს ასაკობრივ მანვენებელთა სისტემას, რომლებიც ზომავენ მოკვდაობის დონეს დროის ცალკეულ პერიოდში, რომელიმე ასაკამდე ცოცხლად მიღწევას, სიცოცხლის ხანგრძლივობას და სხვა. მოკვდაობის ცხრილები დემოგრაფიული ცხრილების ყველაზე გავრცელებული სახეა. ისინი მოკვდაობის ყველაზე ზუსტი დახასიათების შესაძლებლობას იძლევიან.

მოკვდაობის ცხრილების მანვენებლები გამოიყენება მოკვდაობის დინამიკისა და დიფერენციაციის შესწავლისას, აგრეთვე მთელი მოსახლეობის ან ცალკეული ასაკობრივი ჯგუფების მოკვდაობის დონის დახასიათებისას, ასაკგადაწვეის მეთოდით მოსახლეობის ასაკობრივი შემადგენლობის პერსპექტიული გაანგარიშებისას, სხვა დემოგრაფიული პროცესების მსვლელობაზე მოკვდაობის გავლენის გასაზომად.

მოკვდაობის ცხრილები ორი სახისაა – სრული და მოკლე.

მოკვდაობის სრული ცხრილები გაანგარიშებულია ერთწლიანი ასაკობრივი ინტერვალებით. გაანგარიშებისას სიცოცხლის პირველ წელს ზოგჯერ ყოფენ უფრო წვრილ ასაკობრივ ინტერვალებად (მაგ. თვეების მიხედვით). ერთწლიანი ინტერვალებისათვის აიგება 0-დან 100+ წლამდე.

მოკვდაობის მოკლე ცხრილები გაანგარიშებულია 5 ან 10 წლიანი ასაკის ინტერვალებით. მოკვდაობის მოკლე ცხრილების გასაანგარიშებლად გამოიყენება მონაცემები გარდაცვლილთა და ცოცხლად მყოფთა რაოდენობის შესახებ 5 ან 10წლიანი ასაკობრივი ინტერვალების მიხედვით.

მაგალითისათვის ქვემოთ მოტანილია მოკვდაობის ერთ-ერთი მოკლე ცხრილი.

საქართველოს მოსახლეობის მოკვლობის ცხრილი – 2011 წ.
(შეფასებითი მონაცემებით)

x	mx	ax	lx	dx	Lx	Tx	ex
				ორივე სქესი			
0	0.019	0.0196	100000	1961	99020	7101815	71.02
1	0.000	0.0020	98039	196	391765	7002795	71.43
5	0.000	0.0015	97843	147	488850	6611030	67.57
10	0.000	0.0015	97697	146	488117	6122180	62.67
15	0.000	0.0030	97550	292	487020	5634063	57.76
20	0.001	0.0055	97258	534	484956	5147043	52.92
25	0.001	0.0060	96724	579	482175	4662088	48.20
30	0.001	0.0090	96146	862	478574	4179913	43.47
35	0.002	0.0129	95284	1231	473341	3701339	38.85
40	0.003	0.0193	94053	1818	465719	3227998	34.32
45	0.006	0.0306	92235	2819	454128	2762279	29.95
50	0.009	0.0441	89416	3941	437227	2308152	25.81
55	0.013	0.0636	85475	5433	413791	1870925	21.89
60	0.019	0.0951	80042	7609	381186	1457133	18.20
65	0.027	0.1269	72433	9193	339180	1075947	14.85
70	0.048	0.2184	63240	13810	281672	736767	11.65
75	0.065	0.2813	49429	13904	212386	455095	9.21
80	0.108	0.4245	35525	15081	139923	242709	6.83
85+	0.198	1	20444	20444	102786	102786	5.03
				მამაკაცები			
0	0.0232	0.0229	100000	2294	98853	6625953	66.26
1	0.0006	0.0024	97706	234	390357	6527100	66.80
5	0.0003	0.0015	97472	146	486995	6136743	62.96
10	0.0004	0.0020	97326	194	486144	5649748	58.05
15	0.0009	0.0045	97131	436	484567	5163604	53.16
20	0.0017	0.0085	96695	819	481430	4679037	48.39
25	0.0018	0.0090	95877	859	477235	4197608	43.78
30	0.0027	0.0134	95017	1275	471899	3720373	39.15
35	0.0042	0.0208	93742	1950	463838	3248474	34.65
40	0.0061	0.0301	91793	2761	452062	2784635	30.34
45	0.0103	0.0503	89032	4478	433966	2332573	26.20
50	0.0145	0.0701	84554	5930	407947	1898608	22.45
55	0.0204	0.0973	78624	7654	373988	1490661	18.96
60	0.0305	0.1422	70971	10095	329617	1116673	15.73
65	0.0400	0.1826	60876	11115	276594	787055	12.93
70	0.0667	0.2868	49761	14272	213128	510461	10.26
75	0.0818	0.3402	35490	12073	147265	297333	8.38
80	0.1251	0.4737	23416	11091	89354	150069	6.41
85+	0.2030	1	12325	12325	60715	60715	4.93
				ქალები			
0	0.0162	0.0161	100000	1607	99196	7562931	75.63
1	0.0004	0.0016	98393	157	393257	7463735	75.86
5	0.0003	0.0015	98236	147	490810	7070478	71.97
10	0.0003	0.0015	98088	147	490074	6579669	67.08
15	0.0003	0.0015	97941	147	489339	6089595	62.18
20	0.0006	0.0030	97794	293	488240	5600255	57.27
25	0.0006	0.0030	97501	292	486777	5112016	52.43
30	0.0009	0.0045	97209	437	484955	4625239	47.58
35	0.0012	0.0060	96773	579	482417	4140283	42.78
40	0.0020	0.0100	96194	958	478575	3657867	38.03
45	0.0028	0.0139	95236	1325	472869	3179291	33.38
50	0.0045	0.0223	93912	2091	464329	2706422	28.82
55	0.0074	0.0364	91820	3340	450751	2242092	24.42
60	0.0120	0.0584	88480	5165	429490	1791341	20.25
65	0.0181	0.0868	83316	7234	398494	1361852	16.35
70	0.0371	0.1705	76082	12968	347988	963358	12.66
75	0.0551	0.2431	63113	15344	277207	615370	9.75
80	0.0987	0.3956	47769	18897	191603	338163	7.08
85+	0.1970	1	28872	28872	106560	146560	5.08

მოგვეყვას მოკვდაობის ცხრილში მოტანილი აღნიშვნების განმარტებები

x – ასაკი (წლებში).

“0”-ის შემთხვევაში იგულისხმება დაბადებიდან 1 წლის ასაკამდე ინტერვალი; “1”-ის შემთხვევაში – 1-4 წლის ასაკის ინტერვალი; “5” – 5-9 წლის ასაკის ინტერვალი, “10” – 10-14 წლის ასაკის ინტერვალი და ა.შ. 5-წლიანი ასაკობრივი ინტერვალები. ბოლო “85+” ასაკი გულისხმობს 85 წლის და უფროს ასაკს.

m_x – მოკვდაობის ასაკობრივი კოეფიციენტები.

მოკვდაობის ცხრილებში მოკვდაობის ასაკობრივი კოეფიციენტები როგორც ორივე სქესისათვის, ისე მამაკაცებისა და ქალებისათვის გადაიყვანება პრომილებიდან (%) 1-ის ფარდობით წილად, ანუ, მოცემულ შემთხვევაში, იყოფა 1000-ზე.

q_x – გარდაცვალების ალბათობა სიცოცხლის მომავალი წლის განმავლობაში.

$${}_nq_x = \frac{2n \cdot {}_n m_x}{2 + n \cdot {}_n m_x}$$

n – ასაკობრივი ინტერვალი.

მაგ., შეფასებითი მონაცემებით 1 წლის ასაკამდე ქალების მოკვდაობის კოეფიციენტი 2011 წელს იყო 0,0162, ანუ

$${}_1q_0 = \frac{2 \cdot 1 \cdot 0.0162}{2 + 1 \cdot 0.0162} = \frac{0.0324}{2.0162} = 0.01607$$

“0” ასაკისათვის ასაკობრივი ინტერვალი 0-1 “ q ”-ს მნიშვნელობა ძალიან ახლოსაა შესაბამისი ასაკის ცხრილურ მოკვდაობის კოეფიციენტთან (ზოგიერთი წყაროს მონაცემებით აიღება პირდაპირ შესაბამისი ასაკის ცხრილური ჩვილთა მოკვდაობის კოეფიციენტი*).

*მაგ., Медков В.М. Демография. Учебник. М., 2003, с. 353-354.

5 წლიანი ასაკობრივი ინტერვალების შემთხვევაში “1”-ის მაგივრად “n”-ის მნიშვნელობა აღებული იქნება “5”-ის ტოლად.

l_x – ახალდაბადებულთაგან x ასაკამდე მიღწეულთა რაოდენობა.

საწყისი, ანუ დაბადებისას l_0 ცნობილია ფუძის (ფესვის) სახით და აიღება უფრო ხშირად 100000 ტოლად. გამოითვლება ფორმულით:

$l_{x+n} = l_x \cdot (1 - nq_x)$ დაბალიდან მაღალი ასაკების ჩათვლით.

მაგ., გვინტერესებს l_5 -ის გამოთვლა.

$$l_5 = l_1 \cdot (1 - 1q_1) = 98393 \cdot (1 - 0.0016) = 98393 \cdot 0.9984 = 98236$$

ან მეორე შემთხვევაში l_1 გაანგარიშებისათვის ცნობილია, რომ $l_0 = 100000$, ხოლო წინა მაგალითის გაანგარიშებიდან $1q_0 = 0.01607$. მაშინ

$$l_1 = l_0 \cdot (1 - 0q_1) = 100000 \cdot (1 - 0.01607) = 98393$$

d_x – გარდაცვლილთა რაოდენობა ასაკობრივ ინტერვალში x -დან $x+n$ -მდე.

გამოითვლება ფორმულით:

$${}_n d_x = l_x \cdot n q_x$$

წინა მოტანილიდან გამომდინარე:

$$\text{მაგ., } l_0 = 100000, \text{ ხოლო } q_0 = 0.01607$$

$$d_0 = 100000 \cdot 0.01607 = 1607$$

$$d_5 \text{-ის შემთხვევაში: } l_5 = 98236, q_5 = 0.0015$$

$$\text{აქედან გამომდინარე, } d_5 = 98236 \cdot 0.0015 = 147.$$

L_x – ცოცხლადმყოფთა რაოდენობა ასაკობრივ ინტერვალში x -დან $x+n$ -მდე (აღამიანწელთა საერთო რაოდენობა, რომლებმაც იცოცხლეს გარკვეულ ასაკობრივ ინტერვალში).

გამოითვლება ფორმულით:

$${}_n L_x = n \cdot l_{x+n} + \frac{n}{2} \cdot d_x$$

მაგ., შეფასებითი მონაცემებით 2011 წელს 10-14 წლის ასაკობრივი ჯგუფის(მოტანილ ცხრილში $x=10$) გოგონებისათვის ${}_5L_{10}$ იქნება:

$${}_5L_{10} = 5 \cdot 97941 + \frac{5}{2} \cdot 147 = 490074$$

85 წლისა და უფროსი ასაკისათვის ცოცხლადყოფთა რაოდენობა განისაზღვრება ფორმულით:

$$L_{85+} = \frac{l_{85+}}{m_{85+}}$$

T_x – ადამიანწელი სიცოცხლის რიცხვი x და უფროს ასაკში (ადამიანწელიე საერთო რაოდენობა, რომლის სიცოცხლე მოუწევთ x ასაკობრივ ინტერვალს მიღწეულებს).

T_x -ის მისაღებად საჭიროა თანმიმდევრული გაზრდით ყველა L_x -ის შეჯამება ბოლოდან საკვლევ x ასაკამდე. ამასთან, $T_{85+} = L_{85+}$.

$$T_x = \sum_{a=x}^{\infty} L_a$$

მაგ., $T_{75} = L_{85+} + L_{80} + L_{75}$

შეფასებითი მონაცემებით საქართველოში 2011 წელს ქალებისათვის

$$T_{75} = 146560 + 191603 + 277207 = 615370$$

e_x – მოსალოდნელი სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა პირთათვის, რომლებმაც მიაღწიეს x ასაკს.

განისაზღვრება ფორმულით:

$$e_x = \frac{T_x}{l_x}$$

მაგ., 60 წლის ასაკს მიღწეული ქალებისათვის მოსალოდნელი სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა საქართველოში, 2011 წელს, შეფასებითი მონაცემებით, იყო:

$$e_{60} = \frac{T_{60}}{l_{60}} = \frac{1791341}{88480} = 20,25$$

6.5. მოკვდაობის მოდელური ცხრილები

მოკვდაობის მოდელური ცხრილები მოკვდაობის ცხრილების სისტემაა, რომელთაგან თითოეული ასახავს ასაკთან ერთად მოკვდაობის ინტენსივობის ცვლილებას მსგავსი ამოწყდომის რიგითობის მქონე მოსახლეობისათვის. მოკვდაობის ცხრილები, რომლებიც შედიან მოდელურ სისტემაში შეიძლება განსხვავდებოდნენ რიგი პარამეტრებით, რომელთა შორის, როგორც წესი, შედის მოსალოდნელი სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა. მოკვდაობის მოდელური ცხრილების რიგი, რომელიც მოწესრიგებულია სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის მიხედვით შეიძლება განვიხილოთ როგორც ამოწყდომის რიგითობის ევოლუციის მოდელი მოკვდაობის ტრადიციული ტიპიდან თანამედროვეზე გადასვლისას.

მოკვდაობის მოდელური ცხრილები უმრავლეს შემთხვევაში აიგება ცალ-ცალკე ყოველი სქესისათვის და წარმოადგენს წყვილადი ცხრილების სისტემას, სადაც ყოველ „მამრობით“ ცხრილს შეესაბამება ერთი „მდედრობითი“ ცხრილი. ითვლება, რომ ასეთი წყვილადი სისტემა ასახავს მამაკაცებისა და ქალების მოკვდაობის ყველაზე ტიპურ თანაფარდობას.

მოდელური ცხრილები დემოგრაფიაში გამოიყენება მოკვდაობის დემოგრაფიული ანალიზისას ასაკობრივი მოკვდაობისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის შეფასებისათვის (იმ ქვეყნებში, სადაც გარდაცვლილთა არასანდო აღრიცხვაა), დემოგრაფიული პროგნოზის შემუშავებისათვის.

მოკვდაობის მოდელური ცხრილების აგების ერთ-ერთი პირველი, ფართოდ ცნობილი, ცდა ეკუთვნის ფ. ნოუტსტაინს 1944 წელს. იმ დროს გამოიცა ფ. ნოუტსტაინის და მისი თანამშრომლების მონოგრაფია „ევროპისა და საბჭოთა კავშირის მოსახლეობის მომავალი“, სადაც განხილული იყო მოკვდაობის ასაკობრივი განაწილება და ტენდენციები, რომელსაც მოკვდაობა გაივლის მაღალიდან დაბალ დონემდე. კონკრეტულად განზოგადება წარმოდგენილია ხაზოვანი

რეგრესიის დამოკიდებულების სახით. მოცემულ შემთხვევაში გამოიყენება რეგრესიის ერთი პარამეტრი. ამიტომ ინტერპრეტაცია შედარებით ადვილია: მოკვდაობის ევოლუცია ერთ სახს მიჰყვება, რომელიც რეგრესიული დამოკიდებულებით აღიწერება. მისგან გამომდინარეობს, რომ სხვადასხვა ქვეყნის მოსახლეობის სიცოცხლის ხანგრძლივობა დაბალიდან მაღალ დონემდე მსგავს გზას გაივლის.

ცნობილია აგრეთვე ფრანგული დემოგრაფიული სკოლის მოკვდაობის მოდელური ცხრილები. მოცემულ შემთხვევაში, პირველ რიგში, გულისხმობენ ს. ლედერმანისა და ჟ. ბრეას მოდელურ ცხრილებს, რომლებიც ფაქტორულ ანალიზს ეფუძნება. აღნიშნული მიდგომის საფუძველზე შესაძლებელი გახდა სამი მთავარი კომპონენტის გამოყოფა, რომლებიც მოკვდაობის ვარიაციის 92,6% ხსნიდა.

ასევე ცნობილია ბურჟუა-პიშას მოკვდაობის მოდელური ცხრილები, რომლებიც ეფუძნება ს. ლედერმანისა და ჟ. ბრეას მიღწევებს ამ სფეროში. იგი ეყრდნობა მსოფლიოს 42 ქვეყნის 244 ცხრილის ანალიზს. ამ შედეგების საფუძველზე ჟ. ბურჟუა-პიშამ ააგო მოკვდაობის მოდელური ცხრილების ხუთგანზომილებიანი სისტემა, რომელშიც აცილებულ იქნა გაეროს (1955) მოკვდაობის მოდელური ცხრილების გარკვეული ნაკლი.

გაეროს მოკვდაობის მოდელური ცხრილები (1955), მოკვდაობის მოდელური ცხრილების ერთ-ერთი სისტემაა. იგი შემუშავებულ იქნა 1955 წელს გაეროს ექსპერტების მიერ, მოკვდაობის 158 სხვადასხვა ცხრილის სტატისტიკური დამუშავების გზით. მათ საფუძველზე აგებულ იქნა 40 ცხრილისაგან შემდგარი მოკვდაობის მოდელური ცხრილების სისტემა, რომელიც მოწესრიგებულია სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის ზრდისა (18-დან 75 წლამდე) და მოკვდაობის დონის მიხედვით. ცხრილები შეიცავენ ცოცხლად დარჩენილთა რიცხვსა და გარდაცვალების ალბათობას 0-დან 85 და უფროსი ასაკებისათვის 5-წლიანი ინტერვალით, ორივე სქესისათვის ცალ-ცალკე.

გაეროს მოკვდაობის მოდელური ცხრილები (1982) შემუშავებულ იქნა 1982 წელს გაეროს ექსპერტების მიერ განვითარებადი ქვეყნებისათვის გარდაცვალების შემთხვევების რეგისტრაციისას შესაძლებელ შეცდომათა შესწორების გათვალისწინებით. მიჩნეულია, რომ გაეროს მოკვდაობის მოდელური ცხრილები (1982) მოკვდაობის ევოლუციის მრავალვარიანტიან კონცეფციას ეფუძნება.

კოულ-დემენის მოკვდაობის მოდელურ რეგიონულ ცხრილებს საფუძვლად დაედო მოკვდაობის 326 ცხრილის სტატისტიკური გამოკვლევა, რომლის დროსაც ასაკობრივი გარდაცვალების ალბათობები და მათი ლოგარითმები წარმოდგენილ იქნენ როგორც ერთი პარამეტრის ფუნქციები, რომელიც ზომავდა მოკვდაობის საერთო დონეს. ასეთ პარამეტრად აღებულ იქნა სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა 5 წლის ასაკში. ცხრილების მონაცემების საშუალო მნიშვნელობებიდან გადახრის ანალიზის საფუძველზე შედგენილ იქნა მოკვდაობის მოდელური ცხრილების 4 რეგიონული სისტემა: „დასავლეთი“ (რომელმაც ყველაზე მეტი გამოყენება ჰპოვა დემოგრაფიულ გამოკვლევებში), „ჩრდილოეთი“, „სამხრეთი“ და „აღმოსავლეთი“. ისინი ძირითადად ასახავენ განვითარებული ქვეყნების (უმთავრესად დასავლეთ ევროპის) მონაცემებს, რაც ართულებს მათ გამოყენებას განვითარებადი ქვეყნებისათვის. კოულ-დემენის მოდელური ცხრილები გამოქვეყნებულ იქნა 1966 წელს. 1989 წელს გამოქვეყნებულ იქნა დამატებითი მოდელური ცხრილები, რომელშიც გათვალისწინებულია მოკვდაობის თანამედროვე ტენდენციები.

6.6. მოკვდაობა სიკვდილის მიზეზების მიხედვით

იგი გულისხმობს მოკვდაობის დიფერენციაციას სიკვდილის მიზეზების მიხედვით. მოკვდაობის ანალიზი სიკვდილის მიზეზების მიხედვით საშუალებას იძლევა: შეფასდეს მოკვდაობაში სიკვდილის ცალკეული მიზეზის მნიშვნელობა, გაკეთდეს დასკვნა იმის თაობაზე, თუ

მოკვდაობის დონის შემცირებისათვის რომელი დაავადებების წინააღმდეგ უნდა იქნას მიმართული ძირითადი ძალისხმევა, განისაზღვროს ამა თუ იმ დაავადებათა წინააღმდეგ ბრძოლაში დონისძიებათა ეფექტიანობა.

მნიშვნელოვანი ცვლილება მოკვდაობის სტრუქტურაში განპირობებულ იქნა ინფექციურ და არაინფექციურ დაავადებათა შორის თანაფარდობის ცვალებადობით. თუ XX საუკუნის დასაწყისში ინფექციურ დაავადებებს პირველი ადგილი ეკავათ სიკვდილის მიზეზთა სტრუქტურაში, უკვე XX საუკუნის 60-იან წლებში მოკვდაობა ამ მიზეზით შემცირდა ათჯერ და მეტად და პირველ ადგილზე გამოვიდა მოკვდაობა სისხლის მიმოქცევის სისტემის, ახალწარმონაქმნებისა და აგრეთვე უბედური შემთხვევების, მოწამვლებისა და ტრავმების მიზეზებით.

სადღეისოდ სიკვდილის მიზეზების მიხედვით მოკვდაობის ანალიზისათვის გამოიყენება დაავადებათა ძირითადი კლასები მათე გადახედვის მიხედვით.

ამასთან დაკავშირებით გამოყოფენ ძირითად 19 კლასს (XX კლასი “ავადობისა და სიკვდილობის გარეგანი მიზეზები” იმეორებს XIX კლასს), რომელიც ქვემოთ არის მოტანილი. მოკვდაობის სიკვდილის მიზეზების მიხედვით ანალიზისათვის გამოიყენება მოკვდაობის კოეფიციენტი სიკვდილის მიზეზების მიხედვით. ამასთან, მიღებულია მოკვდაობის კოეფიციენტების სიკვდილის მიზეზების მიხედვით დიფერენცირება რამდენიმე დონეზე: მთლიანად ქვეყნისათვის ორივე სქესის მიხედვით ერთად, ცალ-ცალკე მამრობითი და მდედრობითი სქესისათვის, სქესისა და ასაკის მიხედვით.

დაავადებათა ძირითადი კლასები X დაავადებათა
საერთაშორისო კლასიფიკაციის მიხედვით

- I** ზოგიერთი ინფექციური და პარაზიტული დაავადება
- II** ახალწარმონაქმნები
- III** სისხლისა და სისხლმზადი ორგანოების და იმუნური მექანიზმის ჩათრევით მიმდინარე ცალკეული დარღვევები
- IV** ენდოკრინული სისტემის, კვების მოშლილობის და ნივთიერებათა ცვლის დარღვევის დაავადებები
- V** ფსიქიკური და ქცევითი აშლილობები
- VI** ნერვიული სისტემის დაავადებები
- VII** თვალისა და მისი დანამატების დაავადებები
- VIII** ყურისა და დვრილისებრი მორჩის დაავადებები
- IX** სისხლის მიმოქცევის სისტემის დაავადებები
- X** სუნთქვის ორგანოების დაავადებები
- XI** საჭმლის მომნელებელი ორგანოების დაავადებები
- XII** კანისა და კანქვეშა უჯრედისის დაავადებები
- XIII** ძვალკუნთოვანი სისტემისა და შემაერთებული ქსოვილის დაავადებები
- XIV** შარდსასქესო სისტემის დაავადებები
- XV** ორსულობა, მშობიარობა და ლოგინობის ხანა, აბორტით დამთავრებული ორსულობა
- XVI** პერინატალურ პერიოდში წარმოშობილი ცალკეული მდგომარეობები
- XVII** განვითარების თანდაყოლილი ანომალიები, დეფორმაციები და ქრომოსომური ანომალიები
- XVIII** სიმპტომები, ნიშნები და ნორმიდან გადახრები, გამოვლენილი კლინიკური და ლაბორატორიული გამოკვლევებისას, რომლებიც არ არიან კლასიფიცირებული სხვა რუბრიკებში
- XIX** ტრავმები, მოწამვლები და გარეშე ფაქტორების ზემოქმედების ზოგიერთი სხვა შედეგი

მოკვდაობის კოეფიციენტის სიკვდილის მიზეზების მიხედვით გაანგარიშების წესი იგივეა, რაც მოკვდაობის

ასაკობრივი კოეფიციენტების. განსხვავება ის არის, რომ მოკვდაობის ასაკობრივი კოეფიციენტები გაიანგარიშება შესაბამისი ასაკისა და სქესის 1000 სულზე, ხოლო მოკვდაობის კოეფიციენტი სიკვდილის მიზეზების მიხედვით გაიანგარიშება შესაბამისი ასაკისა და სქესის 100000 სულზე.

არის განსხვავებაც. XV კლასის შემთხვევაში (ორსულობა, მშობიარობა და ლოგინობის ხანა, აბორტით დამთავრებული ორსულობა) გაითვალისწინება მხოლოდ 15-49 წლის ასაკის ქალები.

6.7. თვითშენახვითი ქცევა

თვითშენახვითი (თვითშენარჩუნებითი, თვითმოვლითი) ქცევა წარმოადგენს ადამიანის აქტივობას, რომელიც მიმართულია ჯანმრთელობის დაცვისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის გაზრდისაკენ. ის შეიძლება იყოს გაცნობიერებული და გაუცნობიერებელიც. თვითშენახვითი ქცევა ეფუძნება ადამიანის ჯანმრთელობის თვითდაცვისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდის მოთხოვნილებას, თუმცა სოციალური ქცევის დონისას შეიძლება ამ მიმართულებით ითვალისწინებდეს სხვა ადამიანების მოთხოვნილებასაც. თვითშენახვითი ქცევის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს მოკვდაობის კვლევისას და აქტუალურია მოსახლეობის აღწარმოების პროცესის ანალიზისას. თვითშენახვითი ქცევის არსის გაგებას დიდი მნიშვნელობა აქვს შესაბამისი დემოგრაფიული და ჯანდაცვის პოლიტიკის დონისძიებათა განსაზღვრისათვის.

ისე, როგორც რეპროდუქციული ქცევის შემთხვევაში, თვითშენახვითი ქცევის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ საფუძვლად სავსებით გამოსადეგია განწყობის ფსიქოლოგია.

თვითშენახვითი ქცევის განწყობა წარმოადგენს პიროვნების მზადყოფნას ფსიქოფიზიკური აქტივობისაკენ, რომელიც მიმართულია ჯანმრთელობის გაუმჯობესებისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის გაზრდისაკენ.

თვითშენახვითი ქცევის განწყობის საფუძველი არის დიდხანს სიცოცხლის მოთხოვნილება (სუბიექტური მხარე).

სიტუაციას მიეკუთვნება სხვადასხვა სახის ყოფითი და ცხოვრებისეული პირობები, ურთიერთობები საზოგადოების წევრებთან, ჯანდაცვის განვითარების დონე (ობიექტური პირობები).

ოპერაციული შესაძლებლობები ეს არის ასაკი, ჯანმრთელობის მდგომარეობა, მემკვიდრეობა.

თვითშენახვითი ქცევა მიეკუთვნება პიროვნებათაშორისი ურთიერთობის ფორმას (მოვლა და თვითმოვლა).

თვითშენახვითი ქცევის განწყობისას ადამიანს ახასიათებს სხვადასხვა დონის აქტივობა.

I დონის აქტივობას მიეკუთვნება ინსტინქტური, ჩვეული, იმპულსური ქცევები, რომლებიც ადამიანის ავტომატური მექანიზმების საფუძველზე ხორციელდება.

II დონის აქტივობისას სუბიექტის ქცევა ცნობიერებისა და აზროვნების დონეზე სრულდება. ამ დროს ადამიანი თავის განწყობაში რთავს საზოგადოებრივ და პიროვნულ მოთხოვნებს. აქ გადაწყვეტია ობიექტივაცია – დამაბრკოლებელი ობიექტის დაკვირვება, ქცევის ხელშემშლელი აქტების გამოყოფა, მიზეზების გარკვევა და მიზანშეწონილი ქცევის გაგრძელების გზების დასახვა.

თვითშენახვითი ქცევის წინ ადამიანს უნდა ჰქონდეს დიდხანს სიცოცხლის მოთხოვნილება. ის ახდენს ობიექტივაციას, ანუ დაკვირვებას თავის თავზე, როგორ, რა მიმართულებით წარმართოს ქცევა, ახდენს შესაძლებლობების მობილიზებას და იწყებს მიზანდასახულ მოქმედებას, რომელიც მიმართულია სიცოცხლის გასახანგრძლივებლად.

სადღეისოდ თვითშენახვითი ქცევის განწყობა სოციალურ დონეს მიეკუთვნება. მისთვის დამახასიათებელია სოციალური მოთხოვნები, მოტივაციის პროცესები, მისაღები ქცევის წარმოსახვა და შესაბამისი გადაწყვეტილების მიღება.

თვითშენახვითი ქცევის დასახასიათებლად ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უკავია სიცოცხლის იდეალურ, სასურველ და სავარაუდო (მოსალოდნელ) ხანგრძლივობას.

სიცოცხლის იდეალური ხანგრძლივობა არის ადამიანის წარმოდგენა სიცოცხლის ხანგრძლივობის საუკეთესო წლოვანების შესახებ საერთოდ პირადი მიდრეკილებებისა და კონკრეტული ცხოვრებისეული პირობების გათვალისწინების გარეშე.

სიცოცხლის სასურველი ხანგრძლივობა წარმოადგენს ადამიანის სიცოცხლის ინდივიდუალური მოთხოვნების გამოხატულებას. ეს სიცოცხლის ის ხანგრძლივობაა, რომელსაც ამჯობინებდა ადამიანი, რომ ეცოცხლა, გამომდინარე პირადი მიდრეკილებებიდან, მაგრამ ცხოვრების კონკრეტული პირობების გაუთვალისწინებლად.

სიცოცხლის სავარაუდო ხანგრძლივობა წარმოადგენს სიცოცხლის ხანგრძლივობის ინდივიდუალურ ოპტიმუმს კონკრეტულ პირობებში. ეს სიცოცხლის ხანგრძლივობაა, რომელზედაც ორიენტირებულია ადამიანი, გამომდინარე პირადი მიდრეკილებებიდან და ცხოვრებისეული კონკრეტული პირობების გათვალისწინებით.

ჩატარებული გამოკვლევის შედეგებიდან გამომდინარეობს, რომ მართალია წარმოდგენის ფორმირება თვითშენახვით ქცევაზე ადრეულ ასაკში იწყება, მაგრამ ჩამოყალიბებული სახე უფრო 16-18 წლის ასაკისათვის აქვს.

აღსანიშნავია, რომ სიცოცხლის სავარაუდო ხანგრძლივობა ახლოს არის რეალობასთან და პრაქტიკულად დაბადებისას სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის მსგავსია.

გამოკვლევის შედეგებიდან ასევე გამომდინარეობს, რომ ქალებში სიცოცხლის იდეალური და სასურველი ხანგრძლივობა უფრო მაღალია დაქორწინებულთათვის, ხოლო სიცოცხლის სავარაუდო ხანგრძლივობა – ქორწინებაში არმყოფი ქალებისათვის. მამაკაცებში

სამივე შემთხვევაში (იდეალური, სასურველი, სავარაუდო) სიცოცხლის ხანგრძლივობის მაჩვენებლები დაქორწინებულებისათვის უფრო მაღალია.

თავიანთ ჯანმრთელობას უფრო კარგად ახასიათებენ დაუქორწინებელი ქალები.

გამოკვლევის შედეგებიდან გამომდინარეობს, რომ თვითშენახვითი ქცევის ისეთი სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორები როგორცაა შემოსავლის დონე, ბინის ფართობი და დასაქმება პირდაპირპროპორციულ დამოკიდებულებაშია სიცოცხლის ხანგრძლივობასთან. ასევე, სიცოცხლის სავარაუდო ხანგრძლივობის მაღალ წლებს უმეტესად ასახელებს უფრო მეტად უზრუნველყოფილი მოსახლეობა.

აღმოჩნდა, რომ თვითშენახვითი ქცევა კავშირშია რეპროდუქციულ ქცევასთან. კერძოდ, განსაკუთრებით მაღალია სიცოცხლის სავარაუდო ხანგრძლივობა იმათთვის, რომელთა ბავშვების მოსალოდნელმა რაოდენობამ შეადგინა 3-4 ბავშვი. აღსანიშნავია, რომ რაც უფრო მაღალია ოჯახში ბავშვების სასურველი რაოდენობა, მით უფრო დიდია როგორც მამაკაცების, ისე ქალების მიერ დასახელებული სიცოცხლის იდეალური, სასურველი და სავარაუდო ხანგრძლივობა.

ამდენად, ადამიანებს შეუძლიათ, თავისი თვითშენახვითი ქცევიდან გამომდინარე, შეამცირონ ან გაზარდონ დაავადებებისა და სიკვდილის დონე და საერთო ჯამში სიცოცხლის ხანგრძლივობა.

თვითშენახვითი ქცევა მნიშვნელოვანწილად არის განპირობებული იმ ურთიერთობებით, რომლებიც გამომდინარეობს კულტურული მემკვიდრეობიდან, ცხოვრების პირობებიდან და ჯანდაცვის სფეროში მიმდინარე პოლიტიკიდან.

ქვემოთ მოკლედ იქნება ჩამოთვლილი ის ელემენტები, რომლებიც მოქმედებს თვითშენახვით ქცევაზე.

აღვნიშნავთ, რომ ჯანმრთელობის შენარჩუნება, თუ გაუარესება დამოკიდებულია ადამიანის ყოველდღიურ, ისეთ საქმიანობაზე როგორც არის პირადი ჰიგიენა,

სიგარეტის მოწევა, კვება, მოძრაობა ქუჩაში, სამუშაო, გარემოს ტემპერატურა, სქესობრივი ურთიერთობები, სპორტი და დამოკიდებულება სხვა ადამიანებთან. ინდივიდუალური ქცევის სია, რომელსაც გავლენა აქვს ჯანმრთელობაზე, ძალიან გრძელია. მიუხედავად ამისა, საკითხთან დაკავშირებით გამოყოფენ (ვალენი, კასელი და სურო) შემდეგ არსებით ასპექტებს:

I. ქცევითი ფაქტორები

1. პირადი ჰიგიენა, სპორტი და თავისუფალი დრო
 - ა) დასვენება სამედიცინო მომსახურებით
 - ბ) ინდივიდუალური ჰიგიენა
 - გ) კვება – რაოდენობა და ხარისხი, დაბალანსებული დიეტა
 - დ) ალკოჰოლის, თამბაქოსა და ნარკოტიკების მოხმარება
 - ე) სპორტი და თავისუფალი დრო
2. სქესობრივი ქცევა
3. ცხოვრების რეგულირება და პროფესიული საქმიანობა
 - ა) საცხოვრებელი გარემო
 - ბ) ტრანსპორტი
 - გ) სამუშაო, შრომის პირობები
 - დ) მიგრაცია
4. პირადი ურთიერთობები
 - ა) დამოკიდებულება ბავშვებისადმი
 - ბ) ძალადობა
 - გ) თაობათა დამოკიდებულება და ურთიერთობა ოჯახში
5. ერთობლივი მოქმედება

II. სოციოკულტურული ფაქტორები და დამოკიდებულება სხეულისა და ჯანმრთელობისადმი

1. დამოკიდებულება სხეულისადმი
2. სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსი
 - ა) განათლება
 - ბ) მატერიალური კეთილდღეობა
 - გ) სამედიცინო მომსახურების ხელმისაწვდომობა
3. სოციალური პირობები

- ა) სოციალური კატეგორიები
 - ბ) სქესი
 - გ) ქორწინებითი მდგომარეობა
 - დ) ურბანიზაცია
 - ე) რელიგია
4. ჯანდაცვის პოლიტიკა
- ა) საშუალებათა არსებობა
 - ბ) ქცევის ორიენტაცია

ჯანმრთელობა და სიცოცხლის ხანგრძლივობა პირველ რიგში დამოკიდებულია გენეტიკურად დაპროგრამებულ სასიცოცხლო რესურსებსა და გარემოში არსებულ პირობებს შორის ბალანსზე. მიუხედავად ამისა, არსებითი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე ადამიანების მიერ ამ ბალანსის მართვას როგორც ინდივიდუალურ, ისე საზოგადოებრივ დონეზე. გარემოსთან ადამიანებისა და საზოგადოების დამოკიდებულებამ შეიძლება მიგვიყვანოს მნიშვნელოვან განსხვავებამდე ჯანმრთელობის მდგომარეობასა და სიცოცხლის ხანგრძლივობაში.

7. მოსახლეობის აღწარმოება

მოსახლეობის აღწარმოება და მასთან დაკავშირებული თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტები განხილულ იყო პირველ ნაწილში. ამიტომ აქ მათ არ შევეხებით და განვიხილავთ უშუალოდ მოსახლეობის აღწარმოების მაჩვენებლებს.

7.1. მოსახლეობის აღწარმოების მაჩვენებლები

მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო კოეფიციენტი წარმოადგენს თაობათა შენაცვლების მაჩვენებელს, რომელიც არ ითვალისწინებს მოკვდაობას. ის არის მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის ერთ-ერთი მახასიათებელი და იძლევა შობადობის კრებსით დახასიათებას. მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო კოეფიციენტი შეიძლება გაანგარიშებულ იქნას ცალ-ცალკე ორივე სქესის მოსახლეობისათვის, თუმცა მიღებულია და უმრავლეს შემთხვევაში გამოითვლება ქალებისათვის. იმის გამო, რომ ის არ ითვალისწინებს ქალიშვილების მოკვდაობას მათ მიერ დედის ასაკის მიღწევამდე, მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო კოეფიციენტი არ შეიძლება განხილულ იქნას როგორც ქალიშვილების თაობის მიერ დედათა თაობის შენაცვლების რეალური მაჩვენებელი. მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო კოეფიციენტი უჩვენებს ერთი ქალის მიერ თავისი ცხოვრების მანძილზე დაბადებული გოგონების საშუალო რაოდენობას (თუ ქალი იცოცხლებდა ფერტილური პერიოდის ბოლომდე და მისი სიცოცხლის განმავლობაში ყოველ ასაკში შენარჩუნებულ იქნებოდა შობადობის თანამედროვე არსებული დონე) მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო კოეფიციენტი (R) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$R = \delta \sum_{15}^{49} F_x ,$$

სადაც δ – ცოცხლად დაბადებულთა შორის გოგონათა წილი, რომელიც მიახლოებით 0,49 ტოლია; $\sum_{15}^{49} F_x$ –

შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი.

მაგ., შეფასებითი მონაცემებით, საქართველოში, 2005 წელს, ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობამ შეადგინა 50000, მათ შორის გოგონებისამ 24300. ანუ გოგონათა წილი ყველა ცოცხლად დაბადებულში იქნება:

$$\delta = \frac{24300}{50000} = 0,486$$

იმავე დროს, შეფასებითი მონაცემებით, შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი ($\sum_{15}^{49} F_x$) 1,722 იყო. აქედან გამომდინარე მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო კოეფიციენტი იქნება: $R = 0,486 \cdot 1,722 = 0,837$.

ეს იმას ნიშნავს, რომ ერთი ქალი თავისი ცხოვრების განმავლობაში საშუალოდ იყოლიებს 0,837 გოგონას (თუ შენარჩუნებული იქნებოდა 2005 წლის შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტები და გოგონათა წილი ცოცხლად დაბადებულებში).

მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტი
 წარმოადგენს მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის განმაზოგადებელ მახასიათებელს, რომელშიც გათვალისწინებულია შობადობა და მოკვდაობა. მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტი ცნობილია აგრეთვე ბეკი-კუჩინსკის კოეფიციენტის სახელით. მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტი შეიძლება გაანგარიშებულ იქნას ცალ-ცალკე ორივე სქესისათვის, თუმცა, მიღებულია და როგორც წესი, გამოითვლება ქალების შემთხვევაში. მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტი წარმოადგენს ქალიშვილების თაობის მიერ დედათა თაობის შენაცვლების რაოდენობრივ მაჩვენებელს. მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტი უჩვენებს ერთი ქალის მიერ თავისი

ცხოვრების მანძილზე დაბადებული გოგონების საშუალო რაოდენობას, რომლებიც იცოცხლებენ იმ ასაკამდე, რომელშიც დედა იყო თითოეული ამ გოგონას გაჩენისას. მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტი (R_0) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$R_0 = \delta \sum_{15}^{49} F_x \cdot l_x,$$

სადაც δ – ცოცხლად დაბადებულთა შორის გოგონათა წილი; $\sum_{15}^{49} F_x$ – შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი; l_x – ცოცხლად დარჩენილების რაოდენობა ქალების მოკვდაობის ცხრილიდან.

მაგ., ზემოთ მოტანილიდან გამომდინარე, ჩვენთვის ცნობილია, რომ 2005 წელს, შეფასებითი მონაცემებით,

$\delta=0,486$, ხოლო $\sum_{15}^{49} F_x=1,722$ და ამდენად R (ბრუტო კოეფიციენტი) ტოლი იყო 0,837.

სხვანაირად რომ ვთქვათ, მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტი ეს არის მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო კოეფიციენტი გამრავლებული გარკვეულ ასაკამდე მიღწეულთა რაოდენობაზე.

შემდგომი გაანგარიშებისათვის საჭიროა დედის საშუალო ასაკის ცოდნა. დედის საშუალო ასაკმა ბავშვების გაჩენისას 2005 წელს შეადგინა 25,6 წელი.

2005 წლის ქალების მოკვდაობის ცხრილიდან ამ ასაკს (25,6 წელს) ერთი ქალიდან მიაღწევდა 0,96645. აქედან გამომდინარე:

$$R_0 = 0,486 \cdot 1,722 \cdot 0,96645 = 0,809.$$

ეს იმას ნიშნავს, რომ ერთი ქალის მიერ თავისი ცხოვრების განმავლობაში დაბადებული გოგონების საშუალო რაოდენობიდან დედის ასაკს მიაღწევს 0,809 გოგონა.

რამდენადაც ბრუტო კოეფიციენტთან შედარებით, ნეტო კოეფიციენტში გათვალისწინებულია I_x ქალების მოკვდაობის ცხრილიდან დედის ასაკს მიღწეული ქალების რაოდენობა, ამიტომ იგი ბრუტო კოეფიციენტთან შედარებით უფრო ზუსტია და მას მოსახლეობის აღწარმოების წმინდა კოეფიციენტსაც უწოდებენ.

მოსახლეობის ბუნებრივი მატების ჭეშმარიტი კოეფიციენტი წარმოადგენს სტაბილური მოსახლეობის ბუნებრივი მატების კოეფიციენტს, რომელიც შეესაბამება მოსახლეობის აღწარმოების მოცემულ რეჟიმს. მოსახლეობის ბუნებრივი მატების ჭეშმარიტი კოეფიციენტი არ არის დამოკიდებული ფაქტობრივი მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურაზე და ზომავს შობადობისა და ამოწყდომის რიგითობის ერთობლივ გავლენას მოსახლეობის რაოდენობის დინამიკაზე. მოსახლეობის ბუნებრივი მატების ჭეშმარიტი კოეფიციენტიასევე ცნობილია მოსახლეობის ბუნებრივი მატების საკუთარი კოეფიციენტისა და მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის პროგრესულობის კოეფიციენტის სახელით. მოსახლეობის ბუნებრივი მატების ჭეშმარიტი კოეფიციენტი (r) გამოიანგარიშება ფორმულით (მიახლოებითი ვარიანტი):

$$r = \frac{\ln R_0}{T},$$

სადაც R_0 არის მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო-კოეფიციენტი; T – დედის საშუალო ასაკი ბავშვის გაჩენისას.

მოსახლეობის ბუნებრივი მატების ჭეშმარიტი კოეფიციენტის ცნება შემოთავაზებულ იქნა ა. ლოტკას მიერ.

მაგ., 2005 წლის შეფასებითი მონაცემებით $R_0=0,809$, ხოლო $T=25,6$. აქედან გამომდინარე:

$$r = \frac{\ln 0,809}{25,6} = \frac{-0,212}{25,6} = -0,008.$$

ცხოველმყოფელობის ინდექსი. ცნობილია ასევე პოკროვსკი-პირლის ინდექსის სახელწოდებით.

წარმოადგენს გარკვეული დროის განმავლობაში (ჩვეულებრივად, წელიწადის მანძილზე) დაბადებულთა რაოდენობის შეფარდებას გარდაცვლილთა რაოდენობასთან. ცხოველმყოფელობის ინდექსი არის მოსახლეობის აღწარმოების პირობითი მაჩვენებელი. მისი პრაქტიკული გამოყენება მარტივია, რადგან არ საჭიროებს მოსახლეობის რაოდენობისა და სხვა მონაცემების ცოდნას. “დადებითი” ბუნებრივი მატებისას ცხოველმყოფელობის ინდექსის მნიშვნელობა ერთზე მეტია, ხოლო ბუნებრივი კლებისას, ანუ როდესაც მოკვდაობა აღემატება შობადობას – ერთზე ნაკლები. მისი გამოყენება დაიწყო XIX საუკუნის ბოლოს, თუმცა შემდგომში მოსახლეობის აღწარმოების უფრო სრულყოფილი მაჩვენებლების გამოჩენასთან ერთად თანდათან “განიდევნა” და სადღეისოდ ნაკლებად გამოიყენება.

მაგ., 1960 წელს საქართველოში ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობა იყო 102866, ხოლო გარდაცვლილთა რაოდენობა – 27015. 2005 წელს, შეფასებითი მონაცემებით, ცოცხლად დაბადებულთა რაოდენობამ შეადგინა 50000, ხოლო გარდაცვლილთა რაოდენობამ – 50260. აქედან გამომდინარე:

$$I_{1960} = \frac{102866}{27015} = 3,808,$$

$$I_{2005} = \frac{50000}{50260} = 0,995$$

მოტანილი მაგალითებიდან გამომდინარეობს, რომ 2005 წელს 1960 წელთან შედარებით, საქართველოს მოსახლეობის აღწარმოება არა მარტო მნიშვნელოვნად გაუარესდა, არამედ მოკვდაობამ გადააჭარბა შობადობას.

7.2. მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმი

მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმი დემოგრაფიული კატეგორიაა, რომელიც აღნიშნავს განსახილველი დროის

მომენტისათვის მოსახლეობის აღწარმოების პროცესის კონკრეტული რაოდენობრივი მახასიათებლების ერთობლიობას. მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმს აღწერენ ეგზოგენური და ენდოგენური პარამეტრების ნაკრების თანმიმდევრობითი ინტერპრეტაციით სტაბილური მოსახლეობის მოდელის ფარგლებში. მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის პარამეტრები შეიძლება იცვლებოდეს ფართო ფარგლებში, მაგრამ ისინი არ სცილდება როგორც ადამიანის ბიოლოგიურ შესაძლებლობებს, ასევე მოსახლეობის აღწარმოების ტიპის ისტორიულ საზღვრებს. ამ მხრივ შეიძლება ვილაპარაკოთ მოსახლეობის აღწარმოების რომელიმე ტიპის რეჟიმზე. მრავალი მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმი შეიძლება დაყვანილ იქნას აგრეთვე სამ სახეობაზე – გაფართოებული, მარტივი ან შეკვეცილი.

მოსახლეობის გაფართოებული აღწარმოება წარმოადგენს მოსახლეობის აღწარმოების ისეთ რეჟიმს, როდესაც მომდევნო თაობის რაოდენობა აღემატება წინა თაობის რაოდენობას, რაც განაპირობებს მოსახლეობის რაოდენობის მატებას. მოსახლეობის გაფართოებული აღწარმოების დროს მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო-კოეფიციენტის მნიშვნელობა ერთზე მეტია.

მოსახლეობის მარტივი აღწარმოება არის მოსახლეობის აღწარმოების ისეთი რეჟიმი, როდესაც მომდევნო და წინა თაობის რაოდენობა ტოლია (დაახლოებით). მოსახლეობის მარტივი აღწარმოების დროს მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტის მნიშვნელობა ერთის ტოლია, ხოლო შობადობის ჯამობრივი და შობადობის ზოგადი კოეფიციენტები შესაბამისად 2,10 და 13,7 (სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის შემდეგი პირობებისათვის: ორივე სქესი – 73,1, ქალები – 75,0, მამაკაცები – 71,2).

მოსახლეობის შეკვეცილი (შევიწროებული) აღწარმოება არის მოსახლეობის აღწარმოების ისეთი რეჟიმი, როდესაც მომდევნო თაობის რაოდენობა

ნაკლებია წინა თაობის რაოდენობაზე. მოსახლეობის შეკვეცილი (შევიწროებული) აღწარმოების დროს მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტის მნიშვნელობა ერთზე ნაკლებია. ნეტო კოეფიციენტის ასეთი სიდიდე არ ნიშნავს მოსახლეობის რაოდენობის დაუყოვნებლივ შემცირებას. მოსახლეობის შეკვეცილი აღწარმოების რეჟიმი მიგვანიშნებს მომავალში პოტენციურ დეპოპულაციაზე.

მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის ეკონომიურობა წარმოადგენს დემოგრაფიული “დანახარჯებისა“ და “შედევების” თანაფარდობას.

თუ დანახარჯებს შევფასებთ მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო-კოეფიციენტით (R), ხოლო შედეგებს – ნეტო-კოეფიციენტით (R_0), მაშინ მათი თანაფარდობა (R/R_0) შეიძლება განვიხილოთ როგორც მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის ზომა. მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის ეკონომიურობა (E) უჩვენებს, თუ საშუალოდ რამდენი გოგო უნდა გააჩინოს ერთმა ქალმა, რომ უზრუნველყოფილ იქნას დედათა თაობის მარტივი შენაცვლება (მარტივი აღწარმოება). მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის ეკონომიურობა რაც უფრო მაღალია, მით უფრო უახლოვდება აღნიშნული თანაფარდობა ერთს.

მაგ., საქართველოში 1958-1959 წლებში მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო კოეფიციენტი – $R=1,237$, ხოლო მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტი – $R_0=1,146$. 2005 წელს, შეფასებითი მონაცემებით, $R=0,837$, ხოლო $R_0=0,809$. აქედან გამომდინარე:

$$E_{1958-1959} = \frac{1,237}{1,146} = 1,079,$$

$$E_{2005} = \frac{0,837}{0,809} = 1,035$$

მოტანილი მაგალითებიდან გამომდინარეობს, რომ 2005 წელს 1958-1959 წლებთან შედარებით მოსახლეობის

აღწარმოების ეკონომიურობა გაიზარდა, ანუ 1958-1959 წლებთან შედარებით 2005 წელს დედათა თაობის მარტივი შენაცვლებისათვის საჭირო იყო ერთი ქალის მიერ უფრო ნაკლები გოგოს გაჩენა.

შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი, რომელიც საჭიროა მოსახლეობის მარტივი აღწარმოებისათვის (F_0).

იგი მიიღება მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო კოეფიციენტის (R) შეფარდებით ცოცხლად დაბადებულთა შორის გოგონების წილისა (Δ) და მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტის (R_0) ნამრავლით, ანუ:

$$F_0 = \frac{R}{\Delta \cdot R_0}$$

მაგ., საქართველოში, 2005 წელს, მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო კოეფიციენტი – $R=0,837$, მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტი – $R_0=0,809$, ხოლო გოგონათა წილი ცოცხლად დაბადებულებში – $0,486$. აქედან გამომდინარე:

$$F_0 = \frac{0,837}{0,486 \cdot 0,809} = 2,13$$

ამდენად, 2005 წლისათვის, საქართველოში, მოსახლეობის მარტივი აღწარმოების უზრუნველყოფისათვის შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი უნდა ყოფილიყო 2,13. მაშინ, როდესაც იმავე წელს რეალურად შობადობის ჯამობრივმა კოეფიციენტმა (F), შეფასებითი მონაცემებით, 1,722 შეადგენდა, ანუ ვერ უზრუნველყოფდა მოსახლეობის მარტივ აღწარმოებას.

მიღებული მონაცემების საფუძველზე საკმაოდ მარტივად იანგარიშება ის *სიდიდე, რომლითაც შემცირდება მოსახლეობის რაოდენობა ერთი თაობის*

განმავლობაში (H), ანუ
$$H = \frac{F}{F_0}.$$

მაგ., ზემოთ მოტანილიდან გამომდინარე,

$$H = \frac{1,722}{2,13} = 0,808, \text{ რაც იმას ნიშნავს, რომ ერთი}$$

თაობის განმავლობაში (25,6 წელი) საქართველოს მოსახლეობა, რომელიც, შეფასებითი მონაცემებით, 2006 წლის 1 იანვარს იყო 3869,2 ათასი, შემცირდება 3126,3 ათასამდე ($3869,2 \cdot 0,808$), მხოლოდ ბუნებრივი გზით, გარე მიგრაციის გაუთვალისწინებლად.

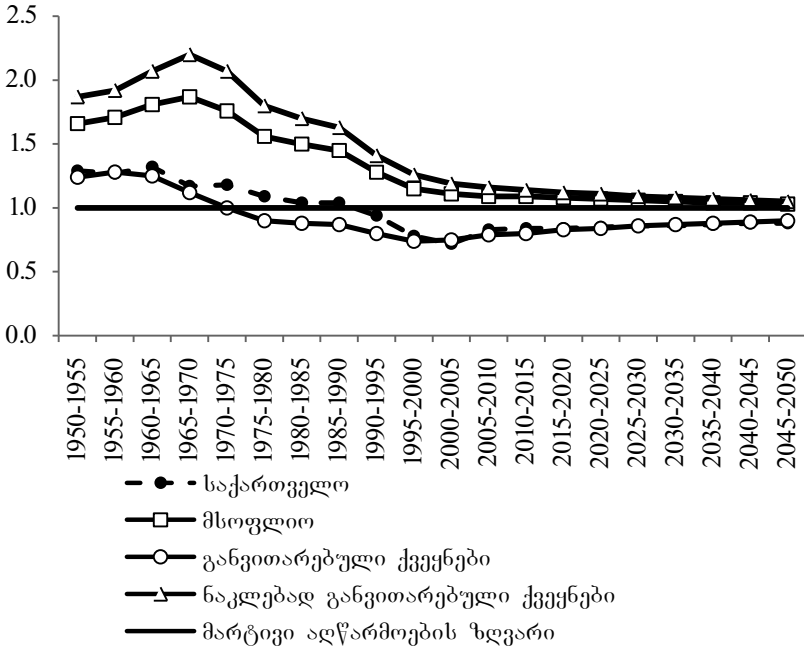
7.3. მოსახლეობის აღწარმოების ზოგადი ტენდენციები 1950-2050 წლებში

მოსახლეობის აღწარმოების ზოგადი კანონზომიერები განხილულ იყო მოცემული სახელმძღვანელოს პირველ ნაწილში. ამდენად, მას, მოცემულ შემთხვევაში, არ შეეხება.

მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტის საფუძველზე ქვემოთ მოკლედ იქნება განხილული მოსახლეობის აღწარმოების დინამიკა მსოფლიოს, მსოფლიოს ძირითად რეგიონებსა და საქართველოში 1950-2050 წლების პერიოდისათვის.

მოტანილი დიაგრამიდან (11) ნათლად ჩანს განსხვავებები მოსახლეობის აღწარმოებაში. საქართველოს მოსახლეობის აღწარმოება ახლოს იყო განვითარებული ქვეყნებისათვის დამახასიათებელ დონესთან, ხოლო 2000-იანი წლებიდან საქართველოსა და განვითარებული ქვეყნების აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტები მსგავსია. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ განვითარებული ქვეყნებისათვის მოსახლეობის აღწარმოების შეკვეცილი რეჟიმი 1970-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მკვიდრდება. საქართველოში ასეთი მდგომარეობა 1990-იანი წლებიდან არის დამახასიათებელი. მომავალში (2050 წლისათვის), მოსახლეობის აღწარმოების თვალსაზრისით, მდგომარეობის რამდენადმე გამოსწორების მიუხედავად როგორც განვითარებული ქვეყნების, ისე საქართველოს მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტის სიდიდე

დიაგრამა 11. მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტის დინამიკა 1950-2050 წლებში (გაეროს მონაცემებით. 2010-2050 წწ. 2012 წლის გადასინჯვის მიხედვით, პროგნოზის საშუალო ვარიანტი)

მხოლოდ უახლოვდება მოსახლეობის მარტივი აღწარმოების ზღვარს.

რაც შეეხება ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებს, საქართველოსა და განვითარებული ქვეყნებისაგან განსხვავებით, მათი აღწარმოების ნეტო მაჩვენებელი მაღალი იყო, თუმცა საერთო ტენდენცია კლებით გამოისატება და 2050 წლისათვის მარტივი აღწარმოების ზღვარს უახლოვდება.

8. ქორწინება, ოჯახი და ქორწინების შეწყვეტა

8.1. ქორწინება

ქორწინება ეს არის საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარების გარკვეულ საფეხურზე კანონით ან ჩვეულებით ნებადართული კავშირი ქალსა და მამაკაცს შორის, რომელიც აწესრიგებს მათ ურთიერთობას, შვილებისადმი დამოკიდებულებას და განსაზღვრავს თითოეული მათგანის ადგილს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ქორწინების წარმოშობა-განვითარების შესახებ მრავალი შეხედულება არსებობს. შუა და ზედა პალეოლითის ხანაში, გვაროვნული წყობილების ჩამოყალიბების საფეხურზე, წარმოიქმნა ეგზოგამია და ჯგუფური ქორწინება. გვაროვნულ წყობილებაში შეიქმნა წყვილადი ქორწინება. მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ საქორწინო ურთიერთობის ამ საფეხურზე ცოლი და ქმარი საცხოვრებლად რჩებოდნენ თავ-თავიანთ გვარში. უფრო მოგვიანებით ქმარი დასახლდა ცოლის გვარში, ხოლო შემდეგ ცოლი გადავიდა ქმრის გვარში. მეუღლეთა პირადი ქონება გაუყოფელი იყო, ხოლო ქორწინება – არამყარი. წყვილადი ქორწინების ყველა აღნიშნული ფორმა ინარჩუნებდა ჯგუფური ქორწინების გადმონაშთებს. გვაროვნული წყობილების დაშლის ხანაში მომხადდა ნიადაგი კლასობრივი საზოგადოებისათვის, არსებითად შეიცვალა ქორწინების ბუნებაც. გვარის დაშლის საფუძველზე შეიქმნა დიდი პატრიარქალური ოჯახი, ანუ საოჯახო თემი და მონოგამიური ქორწინება.

ქორწინების ყველაზე მყარი ფორმაა ცოლ-ქმრული წყვილისა და მათი შთამომავლობის მტკიცე კავშირი მამაკაცის ხაზით. მონოგამიურმა ქორწინებამ დასრულებული სახე მიიღო ინდივიდუალური, ანუ პატარა ოჯახის ჩამოყალიბების დროიდან, რაც პირველყოფილ-თემური წყობილების დაშლისა და კერძო საკუთრების განვითარების პირობებში მოხდა. კლასობრივ საზოგადოებაში მონოგამიურმა ქორწინებამ შეითვისა ამა თუ იმ ფორმაციისათვის დამახასიათებელი

სპეციფიკური ნიშნები, რომელთაგან არსებითია ადამიანის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა.

ქორწინება ოჯახთან ერთად წარმოადგენს იმ ინსტიტუტს, რომელიც მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს დემოგრაფიულ პროცესებს, განსაკუთრებით – შობადობას.

ქორწინება ქორწინებით შეუღლებული წყვილების წარმოქმნის პროცესია. იგი ასევე აღნიშნავს აგრეთვე თაობის ან მოსახლეობის ქორწინებაში ყოფნას, მოიცავს როგორც პირველ, ისევე ხელახალ ქორწინებას. დაქვრივებასა და განქორწინებასთან ერთად, ქორწინება განსაზღვრავს მოსახლეობის ქორწინებითი სტრუქტურის აღწარმოებას. დამოკიდებულია “საქორწინო ბაზარზე” არსებულ ვითარებაზე, საქორწინო წრის ფორმირებაზე, საქორწინო არჩევანზე და სხვა. ქორწინება წარმოადგენს სოციალურ-დემოგრაფიულ პროცესს, რომელიც განპირობებულია და რეგულირდება სოციალურ-კულტურული ნორმებით, აქვს იურიდიული, სოციალური, ეკონომიკური და სხვა ასპექტები, რომელთაც მრავალი საზოგადოებრივი მეცნიერება შეისწავლის. ქორწინების დემოგრაფიულ მნიშვნელობას წარმოადგენს მისი მჭიდრო კავშირი მოსახლეობის აღწარმოებასთან. ქორწინება – შობადობის, ოჯახის ფორმირებისა და მოსახლეობის ოჯახური სტრუქტურის ცვალებადობის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია. დემოგრაფიაში ქორწინება ძირითადად შეისწავლება ფერტილური ასაკის ფარგლებში.

ქორწინებისა და მისი ინტენსივობის დახასიათებისათვის დემოგრაფიაში გამოიყენება სხვადასხვა სახის კოეფიციენტები და ინდექსები.

ქორწინების შესწავლა ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში დაიწყო, თუმცა ვითარდებოდა ნელა. XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში შემუშავებულ იქნა ქორწინების გაზომვის ძირითადი მეთოდოლოგიური ხერხები. ქორწინების ფართო და გაღრმავებული დემოგრაფიული კვლევა კი ძირითადად მაინც XX საუკუნის შუა პერიოდიდან იწყება.

8.2. ქორწინებასთან დაკავშირებული ცნებები

დისლოკალური ქორწინება – ქორწინების ფორმა, რომლისთვისაც დამახასიათებელია ცოლ-ქმრის ცალ-ცალკე ცხოვრება (თითოეული თავის ნათესაურ ჯგუფში). ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, დისლოკალური ქორწინება მომდინარეობს მატრიარქატიდან პატრიარქატზე გარდამავალი პერიოდიდან. ზოგიერთ ტომში (ნაირებში – ინდოეთი) შემორჩენილი იყო XX საუკუნემდე.

ერთეროვნული ქორწინება – ჰომოგამური ქორწინების სახეობა, რომლის დროს ცოლ-ქმარი ერთი ეროვნებისანი არიან.

ეროვნულად შერეული ქორწინება – ჰეტეროგამური ქორწინების სახეობა, რომლის დროს ცოლ-ქმარი სხვადასხვა ეროვნებისაა.

იურიდიული ქორწინება – ქორწინება, რომელიც გაფორმებულია იმ ქვეყნის კანონების შესაბამისად, სადაც იყო რეგისტრირებული. იგივეა, რაც რეგისტრირებული ქორწინება.

კონსენსუალური ქორწინება – თავისუფალი (იურიდიულად გაუფორმებელი) კავშირი ქალსა და მამაკაცს შორის, რომელიც ატარებს ცოლ-ქმრული ურთიერთობის სახეს და ასეთად არის აღიარებული საზოგადოებაში.

კუზენური ქორწინება – ქორწინების ერთ-ერთი ფორმა, რომელიც დამახასიათებელი იყო გვაროვნული წყობილებისა და ადრინდელი კლასობრივი საზოგადოებისათვის. განასხვავებენ კუზენური ქორწინების ორ ძირითად ტიპს: კროსკუზენურს – ქორწინებას დედის ძმის ქალიშვილთან ან მამიდაშვილთან და ორთოკუზენურს – ქორწინებას მამის ძმის ქალიშვილთან ან დეიდაშვილთან.

მატრილოკალური ქორწინება – ქორწინების ფორმა, როცა ქმარი საცხოვრებლად ცოლის თემში გადადიოდა. გაგრძელებული იყო მატრიარქატის დროს.

მონოლოკალური ქორწინება – ქორწინება, რომლის დროსაც მეუღლეები შედიან შინამეურნეობის შემადგენლობაში. თანამედროვე ქორწინების ყველაზე გაგრძელებული ტიპი.

მორგანატული ქორწინება – არათანაბარი ქორწინება, რომლის დროს ცოლზე არ ვრცელდება ქმრის წოდებრივი პრივილეგიები (ან პირიქით), ხოლო შვილებზე მამისა.

პატრილოკალური ქორწინება – როცა ცოლი საცხოვრებლად გადადის ქმრის თემში. პატრილოკალური ქორწინება ჩაისახა მატრიარქატიდან პატრიარქატზე გადასვლისას.

რეგისტრირებული ქორწინება – ცოლ-ქმრული ურთიერთობა, რომელიც გაფორმებულია მოცემულ ქვეყანაში მიღებული კანონით დადგენილი წესის შესაბამისად.

საეკლესიო ქორწინება – ერთი შვიდ საიდუმლოთაგან ქრისტიანულ რელიგიაში. ასრულებს ეკლესიაში მღვდელი ან ეპისკოპოსი. წარმოადგენს შესაუღლებელ პირთა მონაწილეობით ჩატარებულ საეკლესიო ცერემონიას. ქრისტიანული რელიგია საიდუმლოთი შეკრულ ცოლ-ქმრულ კავშირს განიხილავს როგორც ქრისტეს სულიერ კავშირს ეკლესიასთან და ძალიან ძნელად (მართლმადიდებელი) ან საერთოდ არ აუქმებს (კათოლიკური) მას.

სამოქალაქო ქორწინება – ქორწინება, რომელიც ფორმდება სახელმწიფო ხელისუფლების სათანადო ორგანოებში ეკლესიის მონაწილეობის გარეშე.

სისხლითნათესაური ქორწინება – ქორწინება ადამიანებს შორის, რომლებიც დაკავშირებული არიან სისხლით ნათესაობით მამის ან დედის ხაზით. მის

ყველაზე გავრცელებულ ფორმას წარმოადგენს კუზენური ქორწინება (იხ. კუზენური ქორწინება); გვხვდებოდა აგრეთვე ინცესტის სახითაც (იხ. ინცესტი).

ვაქტობრივი ქორწინება – ცოლ-ქმრული ურთიერთობა, რომელიც გაფორმებული არ არის კანონით დადგენილი წესის შესაბამისად.

საქართველოსა და ზოგიერთ სხვა ქვეყანაში ჩატარებული მოსახლეობის აღწერებისას მხედველობაში მიიღებოდა ქორწინებაში ვაქტობრივად ყოფნა, მიუხედავად იმისა, რეგისტრირებული იყო თუ არა ქორწინება.

ფიქციური ქორწინება – ქორწინება, რომელიც რეგისტრირებული იყო რაიმე მიზნით, მაგრამ რომელსაც არ მოსდევს ვაქტობრივი ცოლ-ქმრული ურთიერთობები.

წყვილადი ქორწინება – პირველყოფილ საზოგადოებაში გავრცელებული ქორწინების ფორმა. მონოგამიური ქორწინებისაგან განსხვავდება იმით, რომ წყვილადი ქორწინების დროს ჯერ კიდევ არ იქმნება ოჯახი როგორც ეკონომიკური ერთეული. ასეთი ქორწინება არამდგრადია. წყვილადმა ქორწინებამ შეცვალა ჯგუფური ქორწინება, რომლისგანაც შემოინახა ქორწინებამდელი და არასაქორწინო ურთიერთობები, “დამატებითი” ქმრები და ცოლები. სხვა მოსაზრებათა თანახმად, წყვილადი ქორწინება სქესთა შორის ჯგუფური ურთიერთობების გადმონაშთებთან ერთად ქორწინების უძველეს ფორმას წარმოადგენდა.

ჯგუფური ქორწინება – ქორწინების უძველესი ფორმა, რომლის დროსაც ერთი ფრატრიის, გვარის ან გვარის შიგა რომელიმე ჯგუფის ყველა მამაკაცს საქორწინო კავშირი ჰქონდა დამყარებული სხვა ასეთივე ჯგუფის ყველა ქალთან.

პეტროგამიური ქორწინება – ქორწინება ადამიანებს შორის, რომლებიც მიეკუთვნებიან სხვადასხვა სოციალურ, ეთნიკურ, რელიგიურ და სხვა ჯგუფებს, ან

ერთობებს. თანამედროვე პირობებში ჰეტეროგამური ქორწინება ფართოდ არის გავრცელებული და გამოდევნა ჰომოგამური ქორწინება.

ჰომოგამური ქორწინება – ჩვეულება ან ტენდენცია, რომლის მიხედვით ქორწინება ხდება გარკვეული სოციალური, ეთნიკური, რელიგიური და სხვა ჯგუფის ან ერთობის შიგნით. უძველესი დროიდან, შუა საუკუნეების ჩათვლით, ჰომოგამური ქორწინება გაბატონებულ ფორმას წარმოადგენდა. საზოგადოების განვითარებასთან ერთად ჰომოგამური ქორწინება მცირდებოდა და მის ადგილს იკავებდა ჰეტეროგამური ქორწინება, რომელიც სადღეისოდ გავრცელებული ფორმაა. ჰეტეროგამური ქორწინების ცალკეული სახეობები (მაგ., უპირატესი ქორწინება ერთი ეროვნების წარმომადგენლებში) დღეისთვისაც არის შემორჩენილი.

ეგზოგამია – საქორწილო ურთიერთობების აკრძალვა ნათესაური, უფრო იშვიათად კი ლოკალური კოლექტივების წევრებს შორის. ეგზოგამია წარმოიშვა და საყოველთაოდ გავრცელდა პირველყოფილ-თემური წყობილების დროს. ეთნოგრაფიულ ყოფას ეგზოგამია გვიანდლამდე შემორჩა. ეგზოგამიის წარმოშობის შესახებ არსებული თეორიები შეიძლება სამ ჯგუფად დაიყოს: 1) წარმოშობის მიზეზად მიიჩნევენ შთამომავლობაზე სისხლით ნათესავთა შორის ქორწინების მავნე ბიოლოგიური გავლენის თავიდან აცილებაზე ზრუნვას; 2) ადამიანის ლტოლვა გააფართოოს თავისი სოციალური კონტაქტები და კავშირი დაამყაროს სხვა კოლექტივებთან; 3) სქესობრივი ურთიერთობისა და მასთან დაკავშირებული კონფლიქტების კოლექტივის გარეთ გატანით სოციალური მშვიდობის დამყარება.

ენდოგამია – ჩვეულება, რომლის მიხედვითაც ქორწინება ნებადართული იყო გარკვეული საზოგადოების ჯგუფის – ტომის, კასტის, საგვარეულოს და ა.შ. ფარგლებში. პირველყოფილ საზოგადოებაში გვარი იყო ეგზოგამური, ტომი კი – ენდოგამური.

პირველყოფილი თემური წყობილების რღვევის პერიოდში რიგ ხალხში (მაგ., არაბები, უზბეკები და სხვ.) საგვარეულოები ან უფრო ხშირად შიდა საგვარეულო ჯგუფები – პატრონიმიები გახდა ენდოგამური, რაც გამოწვეული იყო ქონების ახლო ნათესავებში შენარჩუნების მისწრაფებით. ამასთან, ქორწინება მყარდებოდა (მამის მხრიდან, უფრო იშვიათად დედის მხრიდან) დებსა და ძმებში, ბიძაშვილ-მამიდაშვილებში და ა.შ. (ე.წ. ორთოკუხენური ქორწინება).

ინცესტი – საქორწინო-სქესობრივი ურთიერთობები უახლოეს ნათესავებს შორის (მამა – ქალიშვილი, დედა – ვაჟიშვილი, და – ძმა). ინცესტი დამახასიათებელი იყო შორეული წარსულისათვის და აკრძალულ იქნა ეგზოგამიის წესებით, თუმცა მისი დაშვებული შემთხვევები ადრეკლასობრივ ფორმაციებშიც გვხვდება. მაგ., ეგვიპტელი ფარაონები უპირატესობას ანიჭებდნენ ქორწინებას თავის დასთან. განვითარებულ კლასობრივ საზოგადოებაში ინცესტი ამორალურად მიიჩნევა და უმრავლეს ქვეყნებში კანონით იკრძალება. ამასთან, ინცესტი უაღრესად არაკეთილსასურველია გენეტიკური თვალსაზრისით.

პოლიანდრია – მრავალქმრიანობა, ჯგუფური ქორწინების იშვიათი გადმონაშთი, როცა ერთ ქალს რამდენიმე ქმარი ჰყავდა. XIX საუკუნეში შემორჩენილი იყო ალყუტებსა და ესკიმოსებთან, ხოლო ტიბეტისა და სამხრეთ ინდოეთის ზოგიერთ ჯგუფში უფრო გვიანაც არის დამოწმებული.

პოლიგამია – მრავალქორწინება. ხშირად ტერმინი “პოლიგამია” არაზუსტად იხმარება მრავალცოლიანობის აღსანიშნავად.

პოლიგინია – მრავალცოლიანობა, ქორწინების ერთ-ერთი ისტორიული ფორმა, როცა ერთ მამაკაცს რამდენიმე ცოლი ჰყავდა. დამახასიათებელი იყო უმთავრესად პატრიარქატისათვის. პოლიგინია შემონახული იყო კლასობრივ საზოგადოებაში

ადმოსავლეთის მთელ რიგ მუსლიმანურ ხალხებში და გაბატონებული კლასების პრივილეგიას წარმოადგენდა. მსოფლიოს უმრავლეს ქვეყანაში პოლიგინია აკრძალულია.

საქორწინო აკრძალვები – ადამიანთა ქორწინების შეზღუდვა კანონმდებლობით, რელიგიური ნორმებით ან ადათ-წესებით.

საქორწინო არჩევანი – საქორწინო პარტნიორის არჩევა მოცემული საქორწინო წრის ფარგლებში. საქორწინო არჩევანზე მოქმედებს სოციალური, ეკონომიკური, კულტურული, ფსიქოლოგიური, ანთროპოლოგიური კრიტერიუმები. თითოეული მათგანის მნიშვნელობა ცვალებადია დროში და დამოკიდებულია საზოგადოებაში არსებულ სოციალურ-კულტურულ ნორმებსა და ტრადიციებზე. ცალკეული კრიტერიუმის გავლენის მნიშვნელობა საქორწინო არჩევანზე იზომება ქორწინების ინდექსებით.

„საქორწინო ბაზარი“ – ტერმინი, რომელიც გამოიყენება დემოგრაფიაში ქორწინების ასაკის უნარიანი მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფის რაოდენობათა თანაფარდობის აღსანიშნავად. ვითარება „საქორწინო ბაზარზე“, დაქორწინების ალბათობა, დამოკიდებულია მოსახლეობაში პოტენციური საქორწინო პარტნიორების რაოდენობაზე, მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივ სტრუქტურაზე. „საქორწინო ბაზრის“ ვითარებაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს აგრეთვე შობადობის დონის მკვეთრი ცვალებადობა და სქესობრივად არადაბალანსებული ინტენსიური მიგრაციული პროცესები. თავის მხრივ არახელსაყრელი ვითარება „საქორწინო ბაზარზე“ მოქმედებს როგორც ქორწინების, ისევე განქორწინების პროცესებზე.

საქორწინო და საოჯახო კოდექსი – კანონთა კრებული, რომელიც ქორწინებასთან და ოჯახთან დაკავშირებით წარმოშობილ ურთიერთობებს აწესრიგებს. საქორწინო და საოჯახო კოდექსით დადგენილია

დაქორწინებისა და განქორწინების პირობები და წესი, მოწესრიგებულია ოჯახში, თუ ოჯახის სხვა წევრთა შორის წარმოშობილი პირადი და ქონებრივი ურთიერთობები, აგრეთვე შვილად აყვანისა და სხვა საკითხები.

საქორწინო კონტრაქტი – მრავალი ქვეყნის სამართალში ნეფუ-დედოფლის მიერ დაქორწინების დროს დადებული შეთანხმება ქონების მართვისას ურთიერთუფლებებისა და მოვალეობების მოწესრიგების თაობაზე.

საქორწინო კოჰორტა – ადამიანთა ერთობლიობა, რომელიც დაქორწინდა ერთი და იმავე პერიოდში, ჩვეულებრივ ერთი ან ხუთი წლის მანძილზე. ესა თუ ის დემოგრაფიული შემთხვევა საქორწინო კოჰორტაში განიხილება დაქორწინების მომენტიდან გასული ინტერვალით. საქორწინო კოჰორტა წარმოადგენს კოჰორტის ზოგადი ცნების კერძო შემთხვევას.

საქორწინო წრე – მოცემული ადამიანისათვის შესაძლებელი საქორწინო ერთობლიობა. საქორწინო წრე განისაზღვრება როგორც საკანონმდებლო სისტემათა და საზოგადოების ზნეობრივ-ეთიკური ნორმებით, ისევე მოცემული ადამიანის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობით, მისი ხასიათის თავისებურებებით და სხვა. მონოგამიური ქორწინების პირობებში საქორწინო წრეში ფორმალურად არ შედიან ქორწინებაში მყოფი პირები, მაგრამ განქორწინების თავისუფლების დროს საქორწინო წყვილთა გარკვეული ნაწილი შეირჩევა ქორწინებაში მყოფთა კატეგორიიდან. პოტენციურ საქორწინო პარტნიორებად არ განიხილებიან ის პირები, რომლებთანაც ქორწინებას კრძალავს კანონი ან ადამ-წესები.

საქორწინო წყვილთა შერჩევა – ტერმინი, რომლითაც დემოგრაფიულ და სოციოლოგიურ ლიტერატურაში აღნიშნავენ ცალკეულ პირთა ან ურთიერთშესაფერის

წყვილთა მოძებნის სპეციალურ ორგანიზაციათა საქმიანობას.

ტრადიციული ოჯახის პირობებში შვილებისათვის მეუღლეების შერჩევას აწარმოებდნენ მშობლები ან შუამავლები (მაჭანკლები). თანამედროვე პირობებში პარტნიორის შერჩევას ძირითადად აწარმოებენ თვითონ დაქორწინების მსურველნი, თუმცა შესაბამისი პარტნიორის ძიებისას გამოიყენებიან როგორც ნაცნობ-მეგობრები, ისევე მშობლები და სხვა. სპეციალური საშუამავლო ორგანიზაციების საქმიანობა მიმართულია შესაძლებელი არჩევანის გაფართოებისაკენ.

ქორწინების ხანგრძლივობა – სიდიდე, რომელიც ახასიათებს ქორწინების ხანგრძლივობას დაქორწინების მომენტიდან დაკვირვების ან რომელიმე დემოგრაფიული შემთხვევის დადგომის (მიმდინარე ქორწინების ხანგრძლივობა) ან ქორწინების შეწყვეტის მომენტამდე (ბოლო ქორწინების ხანგრძლივობა). იზომება წლებით როგორც საშუალო ქორწინების ხანგრძლივობა რეალური ან ჰიპოთეზური საქორწინო კოჰორტისათვის.

ანსხვავებენ იურიდიული და ფაქტობრივი ქორწინების ხანგრძლივობას. დემოგრაფიას აინტერესებს ფაქტობრივი ქორწინების ხანგრძლივობა, მაგრამ ვინაიდან მონაცემები მის შესახებ ძნელად არის მოსაძიებელი იყენებს იურიდიულ ქორწინების ხანგრძლივობას.

პირველ ქორწინებაში ყოფნის ხანგრძლივობა საშუალოდ უფრო მეტია, ვიდრე ხელახალი ქორწინების; განქორწინების მიზეზით ქორწინების შეწყვეტისას ის უფრო ნაკლებია, ვიდრე მეუღლის გარდაცვალებით (დაქვრივებით) გამოწვეული ქორწინების შეწყვეტის ხანგრძლივობისას.

ქორწინების ევროპული ტიპი – მისთვის დამახასიათებელია: 1) გვიანდელი ქორწინება და 2) უქორწინობის მაღალი წილი. ქორწინების ეს ტიპი დამახასიათებელი იყო ევროპისათვის მისი აღმოსავლეთი და სამხრეთ-აღმოსავლეთი რაიონების გამოკლებით, ე.ი.

ძირითადად – დასავლეთ ევროპისათვის. მაგ., XIX საუკუნის ბოლოს საფრანგეთში 25-29 წლის ასაკის ქალებში დაქორწინებელი იყო 30%, ხოლო 45-49 წლის ასაკში – 12% (მამაკაცებში შესაბამისად 48% და 11%). იმავე დროს ბულგარეთში 25-29 წლის ქალებში დაქორწინებელი იყო მხოლოდ 3%, ხოლო 45-49 წლის ასაკში – 1 % (მამაკაცებში შესაბამისად 23% და 3%).

ქორწინების ევროპული ტიპის გავრცელებამ დასავლეთ ევროპაში ხელი შეუწყო შობადობის შემცირებას.

8.3. ქორწინების მაჩვენებლები

ქორწინების ზოგადი კოეფიციენტი – წარმოადგენს გარკვეულ პერიოდში დაქორწინებულთა რაოდენობის შეფარდებას იმავე პერიოდის მოსახლეობის საშუალო რაოდენობასთან. გამოისახება პრომილებში (%). ქორწინების ზოგადი კოეფიციენტი უჩვენებს დაქორწინებულთა რაოდენობას მოსახლეობის 1000 სულზე. ქორწინების ზოგადი კოეფიციენტი (k) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$k = \frac{K}{P} \cdot 1000,$$

სადაც K – დაქორწინებულთა რაოდენობა; P – მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა.

მაგ., რეგისტრირებულ დაქორწინებულთა რაოდენობამ საქართველოში 2005 წელს შეადგინა 18012. იმავე დროს, შეფასებითი მონაცემებით საქართველოს საშუალო წლიური მოსახლეობა ტოლი იყო 3884,5 ათასის. აქედან გამომდინარე:

$$k = \frac{18012}{3884500} \cdot 1000 = 4,6$$

ქორწინების ზოგადი კოეფიციენტი განიცდის მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურისა და ქორწინებითი მდგომარეობის გავლენას. ამ მდგომარეობის თავიდან აცილების მიზნით გამოიყენება ქორწინების

სხვა მაჩვენებლები (მაგ., სპეციალური კოეფიციენტები), რომლებიც უფრო გამოსაძეგია ქორწინების ანალიზისათვის.

ქორწინების სპეციალური კოეფიციენტი წარმოადგენს დაქორწინებულთა რაოდენობის შეფარდებას ქორწინების უნარის მქონე ასაკის მოსახლეობასთან (ჩვეულებრივ 15 და უფროსი ასაკის). ქორწინების სპეციალური კოეფიციენტი (K_s) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$k_s = \frac{K}{P_{15+}} \cdot 1000,$$

სადაც K არის გარკვეულ პერიოდში (მაგ., ერთი წელი) დაქორწინებულთა რაოდენობა; P_{15+} – 15 და უფროსი ასაკის მოსახლეობის საშუალო წლიური რაოდენობა. გამოისახება პრომილებში (%).

მაგ., როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, რეგისტრირებულ ქორწინებათა რაოდენობამ საქართველოში 2005 წელს შეადგინა 18012. იმავე დროს, შეფასებითი მონაცემებით, 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობა საქართველოში იყო 3139,1 ათასი. აქედან გამომდინარე:

$$k_s = \frac{18012}{3139100} \cdot 1000 = 5,7$$

ქორწინების უნარიანი მოსახლეობის ქორწინების სპეციალური კოეფიციენტი – წარმოადგენს ქორწინების სპეციალური კოეფიციენტის დაზუსტებულ ვარიანტს. იგი გამოსაძეგია საერთაშორისო შედარებისათვის და მოცემულ ქვეყანაში ქორწინების დონის დახასიათებისათვის, თუმცა არ ითვალისწინებს ქორწინების უნარიანი მოსახლეობის ასაკობრივი შემადგენლობის განსხვავებას. ქორწინების უნარიანი მოსახლეობის ქორწინების სპეციალური კოეფიციენტი (k_s^1) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$k_s^1 = \frac{K}{P_{15+}^1} \cdot 1000,$$

სადაც K – გარკვეულ პერიოდში (წელი) დაქორწინებულთა რაოდენობა; P_{15+}^1 – 15 და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში უცოლოების (ან უქმროების), ქვრივებისა და განქორწინებულების რაოდენობა. გამოისახება პრომილებში (%).

ქორწინების უნარიანი მოსახლეობის ქორწინების სპეციალური კოეფიციენტი განისაზღვრება ცალ-ცალკე ქალებისა და მამაკაცებისათვის.

მაგ., საქართველოში, 2002 წელს რეგისტრირებულ დაქორწინებულთა რაოდენობა იყო 12535. იმავე დროს 15 წლისა და უფროსი ასაკის დაუქორწინებელი, ქვრივი და განქორწინებული მამაკაცების რაოდენობა იყო 562785.

$$k_s^1 = \frac{12535}{562785} \cdot 1000 = 22,3$$

ქორწინების ასაკობრივი კოეფიციენტი წარმოადგენს გარკვეულ ასაკში დაქორწინებულთა რაოდენობის შეფარდებას იმავე ასაკის მოსახლეობის რაოდენობასთან. გამოისახება პრომილებში (%). ქორწინების ასაკობრივი კოეფიციენტი (k_x) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$k_x = \frac{K_x}{P_x} \cdot 1000,$$

სადაც k_x – გარკვეულ x ასაკში დაქორწინებულთა რაოდენობა; P_x – იმავე x ასაკის მოსახლეობის რაოდენობა.

ქორწინების ასაკობრივი კოეფიციენტი გაიანგარიშება ცალ-ცალკე მამაკაცებისა და ქალებისათვის, როგორც ყველა, ისე პირველი და ხელახალი ქორწინებისათვის.

მაგ., საქართველოში, 2005 წელს დაქორწინდა 20-24 წლის ასაკის 4655 მამაკაცი. იმავე დროს, საქართველოში იყო 148,8 ათასი 20-24 წლის ასაკის მამაკაცი. აქედან გამომდინარე:

$$k_x = \frac{4655}{148800} \cdot 1000 = 31,3,$$

რაც იმას ნიშნავს, რომ 20-24 წლის ასაკის ათასი მამაკაციდან 2005 წელს საქართველოში დაქორწინდა 31,3.

ქორწინების ჯამობრივი კოეფიციენტი – წარმოადგენს ქორწინებათა პირობით საშუალო რაოდენობას, რომელიც მოცემულ თაობაში მიიღება მათი ცხოვრების მანძილზე, მოკვლობისა და თაობის ცვალებადობის გამომწვევი სხვა მიზეზების არარსებობის შემთხვევაში. მიიღება როგორც ქორწინების ასაკობრივი კოეფიციენტების ჯამი, ერთ ადამიანზე გაანგარიშებით. ქორწინების ასაკობრივი კოეფიციენტები განისაზღვრება 15-60 წლის ასაკებისათვის. 60 წელზე უფროს ასაკში ქორწინებები შეჰყავთ 60 წლის ასაკის ქორწინებათა რაოდენობაში. ქორწინების ჯამობრივი კოეფიციენტი შეიძლება განისაზღვროს როგორც ყველა, ისე პირველი და ხელახალი ქორწინებისათვის. ქორწინების ჯამობრივი კოეფიციენტი (k_T) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$k_T = \sum_{15}^{60+} k_x : 1000,$$

სადაც k_x რომელიმე x ასაკის ქორწინების ასაკობრივი კოეფიციენტია.

მაგ., საქართველოში, 2005 წელს, ქალებისათვის ქორწინების ასაკობრივმა კოეფიციენტებმა ასაკობრივი ჯგუფებისათვის შეადგინა: 15-19 – 21,0, 20-24 – 45,8, 25-29 – 27,5, 30-34 – 14,5, 35-39 – 6,9, 40-44 – 3,5, 45-49 – 2,0, 50-54 – 1,3, 55-59 – 0,9, 60+ – 1,0. აქედან გამომდინარე:

$$k_T = \frac{(21,0 + 45,8 + 27,5 + 14,5 + 6,9 + 3,5 + 2,0 + 1,3 + 0,9 + 1,0) \cdot 5}{1000} = 0,622$$

ქორწინების ასაკობრივი კოეფიციენტების 5-ზე გამრავლება იქიდან გამომდინარეობს, რომ აღებულ იქნა 5 წლიანი ასაკობრივი ჯგუფები.

8.4. ოჯახი

ოჯახი არის ქორწინების თუ ნათესაობის საფუძველზე შექმნილი მცირე სოციალური ჯგუფი, რომლის წევრები დაკავშირებული არიან ერთმანეთთან

ყოფა-ცხოვრების ერთიანობით, ურთიერთმხარდაჭერითა და მორალური პასუხისმგებლობით. ოჯახის სოციალურ აუცილებლობას განაპირობებს საზოგადოების ფიზიკური და სულიერი განახლების მოთხოვნილება. ამ სოციალური ერთეულის ბიოლოგიურ საწყისს ქორწინება და შობადობა წარმოადგენს. მათი და ნათესაობის გათვალისწინებით ოჯახი სოციობიოლოგიურ ინსტიტუტს შეიძლება მივაკუთვნოთ. ამასთან, ოჯახი საზოგადოების სპეციფიკური ქვესისტემაა, რომელიც ურთიერთგანმსაზღვრელ კავშირშია საზოგადოების სხვა ქვესისტემებთან (თუმცა გარკვეული დამოუკიდებლობითაც ხასიათდება); მას აქვს განვითარების ფაზები და ოჯახის წევრთა გარკვეული სტრუქტურა. ოჯახის მნიშვნელობა გამომდინარეობს მისი მრავალფეროვანი ფუნქციებიდან, რომლებიც მთელი საზოგადოების, თუ პიროვნების მოთხოვნილებების განვითარების კვალდაკვალ იცვლება. ერთი რიგის ფუნქციები თითქმის მუდმივად ინარჩუნებენ ძირითადობას (შთამომავლობის შექმნის, აღზრდის და სხვა), მეორენი სხვადასხვა კულტურულ-ისტორიული, თუ სოციალურ-ეკონომიკური წყობის პირობებში, სხვადასხვა ძალით მოქმედებენ (მაგ., მეურნეობრივი), სუსტდებიან (ეკონომიკური) ან ქრებიან (მწარმოებლური). მესამენი კი თანდათან მზარდ საზოგადოებრივ მნიშვნელობას იძენენ (სოციალიზაციის, ოჯახის წევრთა ემოციური ურთიერთობის განხორციელების, დასვენების ორგანიზაციის და სხვა ფუნქციები). თანამედროვე პირობებში ოჯახის სიმტკიცე სახელმწიფოებრივი ზრუნვის საგანია – სახელმწიფო ახდენს მისი შექმნის თუ დაშლის, ქორწინების, განქორწინების ფიქსაციას.

ოჯახი აღმოცენდა პირველყოფილ საზოგადოებაში (შუა პალეოლითი) ქორწინების, როგორც სოციალური ინსტიტუტის, წარმოშობის კვალდაკვალ. ქორწინებისა და ოჯახის პირველი ფორმა იყო წყვილადი ოჯახი (ერთი წყვილის არა მარტო სქესობრივი, არამედ სოციალურ-ეკონომიკური კავშირი, რომელმაც შეცვალა მანამდე არსებული ჯგუფობრივი სქესობრივი ურთიერთობა).

მაგრამ წყვილადი ოჯახი მტკიცე არ იყო და ადვილად იშლებოდა. ამას განაპირობებდა ის ფაქტი, რომ ოჯახის განვითარების ამ საფეხურზე ადამიანთა შრომითი და ყოფა-ცხოვრებითი ერთობის ფორმას, ძირითად სოციალურ ორგანიზმს, გვარი წარმოადგენდა.

როგორც მყარი სოციალური და მწარმოებლური ჯგუფი, ოჯახი ჩამოყალიბდა გვიანდელი ნეოლითის ეპოქაში გვაროვნული წყობის დაშლის, კერძო საკუთრებისა და კლასების წარმოშობასთან ერთად. ეს არის მონოგამიური ოჯახი, რომლის ჩამოყალიბება განაპირობა კერძო საკუთრების დაგროვებამ და პირდაპირი მემკვიდრისთვის მისი გადაცემის მოთხოვნამ. წყვილადიდან მონოგამიურზე გარდამავალ ფორმას წარმოადგენდა პატრიარქალური ოჯახი, რომელიც მკაცრად მონოგამიური მხოლოდ ქალისათვის იყო. მისი განვითარების გვიანდელ საფეხურზე შექმნილმა საოჯახო თემმა საზოგადოების ცხოვრების განმსაზღვრელი ხასიათი მიიღო. ეს იყო მშობლებისა და მათი დაოჯახებული ვაჟიშვილების ინდივიდუალური ოჯახებისაგან შემდგარი მრავალრიცხოვანი სოციალური ერთეული, რომელიც ხასიათდებოდა შრომის ორგანიზაციის შიგაოჯახური ურთიერთობების განსაზღვრული სქესობრივ-ასაკობრივი დიფერენციაციით და იერარქიით, ოჯახის უფროსი მამაკაცის ავტორიტარულობით. ოჯახის ეს ფორმა დაშალა კაპიტალისტურმა ურთიერთობამ. მან დაარღვია ადრინდელი ეპოქებისათვის დამახასიათებელი კავშირი ოჯახსა და წარმოებას შორის. დიდი ოჯახი დაიშალა მხოლოდ მშობლებისა და შვილებისაგან შემდგარ პატარა, ნუკლეარულ ოჯახებად. ამაში სხვადასხვა სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის ცვლილებებთან ერთად, დიდი როლი ითამაშა წარმოებაში ქალის ჩაბმამ და მის მიერ სამოქალაქო უფლებების მოპოვებამ. აღმოცენდა ოჯახი, რომლის სრულ განვითარებას ხელს უწყობდა წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრების არსებობა. საქორწინო და საოჯახო ურთიერთობაში

შექმნილმა პროგრესულმა ტენდენციებმა შემდგომში სრული განვითარების შესაძლებლობა მიიღეს.

ოჯახს შეისწავლის მრავალი მეცნიერება – სოციოლოგია, ეკონომიკა, ეთნოგრაფია, სამართალი, ფსიქოლოგია, დემოგრაფია და სხვა. დემოგრაფიაში ოჯახი შეისწავლება მოსახლეობის აღწარმოების თვალსაზრისით, რის გამოც განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა მის რეპროდუქციულ ფუნქციას, რომელიც სხვა ფუნქციებთან ურთიერთკავშირში განიხილება. ამავე დროს შეისწავლის ობიექტს წარმოადგენს თვით ოჯახების წარმოქმნისა და განვითარების პროცესი. ამასთან, განიხილება ოჯახის შემადგენლობის ცვალებადობა, რომელიც გავლენას ახდენს მოსახლეობის აღწარმოებაზე: დაქორწინება, ბავშვების გაჩენა, განქორწინება ან ოჯახის რომელიმე წევრის სიკვდილი, ახალგაზრდა ოჯახის წარმოქმნა. ვითარდება რა, ოჯახი გაივლის რიგ ეტაპებს, რომელთა თანმიმდევრობა ოჯახის სიცოცხლის ციკლს წარმოქმნის.

8.5. ოჯახთან დაკავშირებული ცნებები

ტერმინი “ოჯახი” თურქული წარმოშობისაა. თავდაპირველად ქართულში მის ნაცვლად გამოიყენებოდა ტერმინი “სახლი” და “კომლი”.

ავტორიტარული ოჯახი – იგულისხმება ურთიერთობის ფორმა ოჯახის წევრებს შორის, რომელსაც ახასიათებს ცოლის ქმრისადმი დაქვემდებარება და მშობლებსა და შვილებს შორის ურთიერთობაში მკაცრი დისციპლინა. ავტორიტარული ოჯახი ძირითადად დამახასიათებელი იყო ტრადიციული ოჯახისათვის და უმთავრესად გავრცელებული იყო კაპიტალისტურ ურთიერთობათა ჩამოყალიბებამდე.

არასრული ოჯახი – ერთ-ერთი მშობელი ერთი ან რამდენიმე დაუქორწინებელი შვილით. ამგვარად არასრულობის დახასიათება ეხება ცოლ-ქმარს. არასრული ოჯახი ძირითადად წარმოიქმნება განქორწინების, ერთ-ერთი მეუღლის სიკვდილის,

მეუღლეთა განცალკევებული ცხოვრების, აგრეთვე ქორწინების გარეშე ბავშვების დაბადების (მარტოხელა დედა) შედეგად.

ბიოლოგიური ოჯახი – ცოლ-ქმარი და მათი შთამომავლობა. ჩვეულებრივ მხედველობაში მიიღება მხოლოდ ორი თაობა, ე.ი. მშობლები და მათი შვილები ბიოლოგიურ ოჯახს წარმოქმნიან მხოლოდ სისხლით ნათესაობით დაკავშირებული ადამიანები.

დემოკრატიული ოჯახი – იგულისხმება ურთიერთობის ფორმა ოჯახის წევრებს შორის. დემოკრატიული ოჯახი ეფუძნება მეუღლეებს შორის როლების განაწილებას არა ტრადიციების შესაბამისად, არამედ მათი პიროვნული თვისებებისა და უნარის მიხედვით, თითოეული მათგანის თანაბარ მონაწილეობაზე გადაწყვეტილების მიღებისას, მოვალეობათა ნებაყოფლობით განაწილებაზე, ბავშვების აღზრდას დაფუძნებულს შეგნებაზე და არა ძალდატანებაზე. დემოკრატიული ოჯახი ძირითადად გაგრძელებას იწყებს კაპიტალისტურ ურთიერთობათა ჩამოყალიბებასთან ერთად.

დიდი ოჯახი – გვარიდან გამოყოფილი ოჯახის ისტორიული ფორმა, პატრიარქალურ-გვაროვნული წყობის ძირითადი სოციალურ-ეკონომიკური უჯრედი. ჩამოყალიბდა მატრიარქალური გვარის დაშლისა და პატრიარქალური გვარის ფორმირების პერიოდში. აერთიანებდა სისხლით ნათესავეთა რამდენიმე თაობას (3-4 ან მეტს) მამის მხრიდან. დიდი ოჯახი წარმოადგენდა გარდამავალ საფეხურს წყვილადი ოჯახიდან მონოგამიურ ოჯახზე. დიდი ოჯახის გადმონაშთი მსოფლიოს მთელმა რიგმა ხალხმა XIX საუკუნემდე შეინარჩუნა.

ეგალიტარული ოჯახი – იგულისხმება ურთიერთობის ფორმა ოჯახის წევრებს შორის. სპეციალურ ლიტერატურაში გამოიყენება ორი მნიშვნელობით: 1) როგორც დემოკრატიული, ე.ი. თანასწორი (ეგალიტარული ნიშნავს თანასწორს,

თანასწორუფლებიანს) ოჯახის სინონიმი; 2) ოჯახი, რომელშიც ცოლი და ქმარი ერთმანეთის გარდა თავისუფალია თავისთვის სხვა სქესობრივი პარტნიორის არჩევანში.

მრავალშვილიანი ოჯახი – შობადობის მაღალი დონის ზოგადი დახასიათება. ჩვეულებრივად იგულისხმება ქალის მიერ დაბადებული ბავშვების დიდი რაოდენობა. მხედველობაში მიიღება საშუალო ან დაბადებათა ტიპური რაოდენობა. მრავალშვილიან ოჯახად დემოგრაფიაში მიჩნეულია ხუთი და მეტწილად ოჯახი.

საშუალოშვილიანი ოჯახი – ჩვეულებრივ იგულისხმება ქალის მიერ დაბადებული ბავშვების რაოდენობა. მხედველობაში მიიღება საშუალო ან დაბადებათა ტიპური რაოდენობა. საშუალოშვილიან ოჯახად დემოგრაფიაში ითვლება 3-4 შვილიანი ოჯახი.

მცირეშვილიანი ოჯახი – შობადობის დაბალი დონის ზოგადი დახასიათება. ჩვეულებრივად იგულისხმება ქალის მიერ დაბადებული ბავშვების მცირე რაოდენობა. მხედველობაში მიიღება საშუალო ან დაბადებათა ტიპური რაოდენობა. მცირეშვილიან ოჯახად ითვლება 1-2 შვილიანი ოჯახი.

უშვილო ოჯახი – ნუკლეარული ოჯახი, რომელშიც ცოლ-ქმარს განზრახ ან უნაყოფობის გამო არ ჰყავთ არცერთი შვილი.

ნუკლეარული ოჯახი (მარტივი) – ოჯახი, რომელიც შედგება ცოლ-ქმრისა და შვილებისაგან, ან შვილების გარეშე, ან ერთ-ერთი მშობლისა და დაუქორწინებელი შვილებისაგან. ნუკლეარულ ოჯახად ჩვეულებრივ ითვლება ცოლ-ქმარი და მხოლოდ მათი ის შვილები, რომლებიც ცხოვრობენ მშობლებთან ერთად. მაგ., დედა შვილით წარმოქმნის ნუკლეარულ ოჯახს, ხოლო ბებია შვილიშვილით – არა.

როთული ოჯახი – ოჯახი, რომელიც შედგება ნათესაური ურთიერთობებით გაერთიანებული რამდენიმე

ნუკლეარული ოჯახისაგან, რომელთაგან თითოეული შეიძლება იყოს სრული ან არასრული და ამასთან შეიცავდეს მეუღლეთა ნათესავეებს. მაგ., როულ ოჯახს წარმოქმნის ცოლ-ქმარი შვილით და შვილის ცოლით.

სრული ოჯახი – ოჯახი, რომლის შემადგენლობაში შედის ორივე მეუღლე. ჩვეულებრივ მხედველობაში აქვთ ნუკლეარული ოჯახი.

ოჯახის ბიუჯეტი – ოჯახის ფაქტობრივი შემოსავლისა და გასავლის მოცულობა და სტრუქტურა. ოჯახის ბიუჯეტი წარმოადგენს ოჯახის ცხოვრების დონის მნიშვნელოვან მახასიათებელს. ოჯახის ბიუჯეტის შესწავლა დაიწყო დასავლეთ ევროპაში ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან.

ოჯახის ბირთვი – ცოლ-ქმარი ან ერთ-ერთი მეუღლე შვილებით. გაერო-ს სტატისტიკური კომისიის რეკომენდაციების თანახმად, მოსახლეობის აღწერებისას, ოჯახის ბირთვად ითვლება: 1) ცოლ-ქმარი შვილების გარეშე; 2) ცოლ-ქმარი ერთი ან რამდენიმე ქორწინებაში არასდროს მყოფი შვილით (სრული ოჯახის ბირთვი); 3) ერთ-ერთი მშობელი (დედა ან მამა) ერთი ან რამდენიმე ქორწინებაში არასდროს მყოფი შვილით (არასრული ოჯახის ბირთვი).

ოჯახის დაგეგმვა – ადამიანის, ცოლ-ქმრის მიერ გადაწყვეტილების მიღება ოჯახის ზომის შესახებ, კერძოდ ოჯახში ბავშვების გარკვეული რაოდენობის ყოლის შესახებ და ამ გადაწყვეტილების განხორციელებისაკენ მიმართული ქცევა.

ოჯახის დაგეგმვა ბავშვთა შობის შიგაოჯახური რეგულირებით განისაზღვრება, რომელიც წარმოებს კონტრაცეპციის სხვადასხვა მეთოდისა და აბორტების გამოყენების მეშვეობით.

ოჯახის დაგეგმვა ხელს უწყობს ბავშვების სასურველი რაოდენობის ყოლას, არასასურველი ორსულობის თავიდან აცილებას, პროტოგენეტიკური და ინტერგენეტიკური ინტერვალების არჩევასა და დაცვას.

ოჯახის დაგეგმვის შედეგად მცირდება ჩვილთა მოკვდამობა, მტკიცდება დედისა და ბავშვის ჯანმრთელობა, კლებულობს მეორადი უნაყოფობა.

ზოგიერთ ქვეყანაში და საერთაშორისო ორგანიზაციებში ოჯახის დაგეგმვაში იგულისხმება ოჯახის დაგეგმვის სპეციალური პროგრამები, რომელიც ცნობილია აგრეთვე “შობადობის კონტროლის” სახელწოდებით. ასეთი პროგრამების ერთ-ერთ ძირითად მიზანს წარმოადგენს კომპლექსური ღონისძიებების გატარება, რომელიც მიმართულია ოჯახში ბავშვთა შობის შეზღუდვისაკენ.

ოჯახის სიდიდე (ზომა) – დროის მოცემული მომენტისათვის, ოჯახის შემადგენლობაში შემავალი, ნათესაობით დაკავშირებული, ერთად მცხოვრები ადამიანების რაოდენობა. ოჯახის სიდიდე დამოკიდებულია ოჯახის მიღებულ განსაზღვრებაზე. კერძოდ, მოცემულ შემთხვევაში მნიშვნელობა აქვს იმას, გათვალისწინებულია თუ არა ერთად მცხოვრები ნათესავების ბიუჯეტის ერთობა. ოჯახის სიდიდე განისაზღვრება ოჯახის ბირთვის (ერთია თუ რამდენიმე), ბავშვების რაოდენობით, ოჯახში სხვა ნათესავების არსებობით.

ოჯახის საშუალო სიდიდე (ზომა) – წარმოადგენს ოჯახების სიდიდის მიხედვით განაწილების განმაზოგადებელ მაჩვენებელს. ოჯახის საშუალო სიდიდე ახასიათებს ჰიპოთეზურ თაობას და ამიტომ დამოკიდებულია მოსახლეობის ასაკობრივი შემადგენლობისა და ქორწინებითი მდგომარეობის ცვალებადობაზე. ოჯახის საშუალო სიდიდის მნიშვნელობა იცვლება ფართო საზღვრებში და დამოკიდებულია რთული ოჯახების გავრცელებასა და ოჯახში ბავშვების რაოდენობაზე. ოჯახის საშუალო სიდიდე გამოიანგარიშება როგორც ნებისმიერი სხვა საშუალო სიდიდე.

ოჯახის კრიზისი – ოჯახის როგორც სოციალური ინსტიტუტის დეგრადაცია. ძირითადად გამოიხატება

ოჯახის მიერ საზოგადოებისათვის აუცილებელი ისეთი ფუნქციების გაუარესებაში, როგორცაა მოსახლეობის აღწარმოება და ახალი თაობების აღზრდა.

ოჯახის მოდერნიზაცია – ოჯახის კრიზისის ალტერნატიული კონცეფცია, რომელიც ისტორიულად განპირობებულია და ამდენად დასაშვებად მიიჩნევა ოჯახის კრიზისთან დაკავშირებულ პრობლემებს. თვლის, რომ ადგილი აქვს ოჯახის მოდერნიზაციას და არა მის კრიზისს.

ოჯახის ნუკლეარიზაცია – დაქორწინებასთან დაკავშირებით ოჯახიდან შვილების გამოყოფის ტენდენცია, რომელსაც მოჰყვება მოსახლეობაში ნუკლეარული ოჯახების წილის ზრდა.

ოჯახი როგორც სოციალური ინსტიტუტი – ოჯახის სოციალურ ინსტიტუციურობას ქმნის მისი სოციალური საწყისები, რომელთა ქმედითობა ოჯახის ცხოვრების თითქმის ყველა მხარეში ვლინდება. ამავე დროს, ოჯახი საზოგადოების ის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სოციალური ინსტიტუტია, ძირითადად რომელთა მეშვეობითაც ხორციელდება საზოგადოების ცხოვრება.

ფამილისტიკაში ოჯახი ყველაზე ფართოდ, მრავალმხრივ და სიღრმისეულად შესწავლილია როგორც სოციალური ინსტიტუტი. ქვემოთ მოტანილია იმ საკითხების მოკლე თანმიმდევრული ჩამონათვალი, რომლებიც გამოხატავენ ოჯახის სოციალურობას, მისი სოციალური საწყისების ქმედითობას. ესენია:

1. ოჯახის ისტორია
2. ოჯახი – მცირე სოციალურ-ფსიქოლოგიური ჯგუფი
3. ოჯახის ფუნქციები

მათში გამოიყოფა:

- სოციო-ბიოლოგიური ფუნქციები
- სოციალური ფუნქციები
- ეკონომიკური ფუნქციები
- სულიერი ფუნქციები

დემოგრაფიული თვალსაზრისით აღსანიშნავია რეპროდუქციული ფუნქცია (შობადობა და აღწარმოება).

ოჯახის სოციოლოგია – სოციოლოგიის დარგი, რომელიც შეისწავლის ოჯახს, როგორც ადამიანთა ერთობლივი ცხოვრების ფორმას, მის ფუნქციებს, ოჯახში პიროვნებათაშორის ურთიერთობებს, პიროვნების მოტივაციის მდგრადობას ქორწინებისადმი. ოჯახის სოციოლოგია მჭიდრო კავშირში იმყოფება დემოგრაფიასთან.

განსაკუთრებულ ჯგუფს შეადგენენ საკითხები, რომლებიც ეხება ქორწინებისა და ოჯახის წარმოშობას, ქორწინებისა და ოჯახის ფორმირების ევოლუციას, ოჯახისა და მისი ფუნქციების მდგომარეობას საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე, ოჯახისა და საზოგადოების ურთიერთკავშირს და სხვა.

ოჯახის უფროსი – ოჯახის ერთ-ერთი წევრი, რომელიც ასრულებს მისი ლიდერის როლს. ზოგიერთ ქვეყანაში ოჯახის უფროსს გააჩნია განსაკუთრებული უფლებები და პასუხისმგებელია მასზე. ზოგჯერ ოჯახის უფროსად განიხილება პირი, რომელიც უზრუნველყოფს ოჯახის სხვა წევრებს ცხოვრებისათვის საჭირო ძირითადი პირობებით. ოჯახის უფროსის ინსტიტუტის არსებობა და შინაარსი დამოკიდებულია ოჯახის ფუნქციებსა და საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარების დონეზე. პირობებში, როდესაც ოჯახი იყო მწარმოებლური უჯრედი, ოჯახის უფროსის მახასიათებლებით განსაზღვრავდნენ ოჯახის სხვა წევრებისა და მთელი ოჯახის სოციალურ კუთვნილებას. ოჯახის სოციალური ფუნქციების ცვლილებებთან ერთად ოჯახის უფროსის ეკონომიკური მდგომარეობა უკვე აღარ არის მისი სოციალური სტატუსის ერთადერთი კრიტერიუმი და ოჯახის კუთვნილებას ამა თუ იმ სოციალურ ჯგუფთან განსაზღვრავს მისი სხვა წევრებისა და მთელი ოჯახის მახასიათებლები.

ოჯახის უფროსის კატეგორიის შენარჩუნება მოსახლეობის სტატისტიკაში გამოწვეულია იმით, რომ

ოჯახის ყველა წევრის მიერ ნათესაური ურთიერთობის მითითება ერთი მათგანის მიმართ, მოსახლეობის აღწერებისა და გამოკვლევებისას, ერთი ოჯახის მეორისაგან გამოიჯინისა და ოჯახის ყველა წევრის ოჯახური მდგომარეობის განსაზღვრის შესაძლებლობას იძლევა.

გაერო-ს რეკომენდაციების შესაბამისად, ზოგიერთ ქვეყანაში (აშშ, დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი) ბოლო დროს ჩატარებული მოსახლეობის აღწერებისას ოჯახის უფროსის კატეგორია არ გამოიყენება. ოჯახის წევრების ოჯახური მდგომარეობა განისაზღვრება აღწერის ფურცელში პირველად ჩაწერილი წევრის მიმართ.

ოჯახის სიცოცხლის ციკლი – სოციალური და დემოგრაფიული თვალსაზრისით იმ არსებით მდგომარეობათა თანმიმდევრობა, რომელშიც იმყოფება ოჯახი ჩამოყალიბების მომენტიდან იქამდე, სანამ შეწყვეტს თავის არსებობას. საყოველთაოდ აღიარებული, ერთიანი ოჯახის სიცოცხლის ციკლის სქემა არ არსებობს. ჩვეულებრივ გამოიყოფენ შემდეგ ფაზებს: 1) ოჯახის წარმოქმნა – პირველი ქორწინება; 2) ბავშვთა შობის დაწყება – პირველი შვილის გაჩენა; 3) ბავშვთა შობის დასრულება – უკანასკნელი შვილის გაჩენა; 4) პირველი შვილის დაქორწინება (გამოყოფა ცალკე ოჯახად); 5) უკანასკნელი შვილის დაქორწინება (გამოყოფა ცალკე ოჯახად); 6) ერთ-ერთი მეუღლის სიკვდილი ან განქორწინება (ოჯახის არსებობის შეწყვეტა). ოჯახის სიცოცხლის ციკლი ჩვეულებრივ განიხილება ნუკლეარული ოჯახისათვის, მაგრამ თუ შვილს დაქორწინების შემდეგ მოჰყავს მეუღლე ოჯახში, მაშინ ოჯახი ხდება რთული. ოჯახის სიცოცხლის ციკლი განიხილება ოჯახთა ერთობლიობისათვის ერთ-ერთი მეუღლის (ძირითადად ცოლის) ასაკის ან ქორწინების ხანგრძლივობის მიხედვით. ამასთან, გამოიანგარიშება საშუალო ასაკი, რომლის შედარება თანმიმდევრობითი ფაზებისათვის შესაძლებლობას იძლევა დადგენილ იქნას როგორც ცალკეული ფაზის, ისევე მთელი ციკლის

ხანგრძლივობა. ოჯახის სიცოცხლის ციკლის ფაზების ცვალებადობას შეესაბამება ოჯახის შემადგენლობის ცვალებადობაც და აგრეთვე როლის სტრუქტურისა და გარკვეულ ფარგლებში, ცხოვრების წესის ცვლილებაც.

ოჯახის წევრი – პირი, რომელსაც აქვს უფლება-მოვალეობანი ოჯახური ურთიერთობებიდან გამომდინარე. კანონმდებლობა ქორწინებისა და ოჯახის შესახებ განსაზღვრავს ოჯახის წევრის პირად და ქონებრივ უფლება-მოვალეობებს, ხოლო სამოქალაქო კანონმდებლობა – ოჯახის წევრის უფლება-მოვალეობებს მემკვიდრეობით, საბინაო და სხვა ურთიერთობათა სფეროში.

ოჯახის ცალკე მცხოვრები წევრი – ოჯახური მდგომარეობის კატეგორია, რომელსაც ზოგიერთ ქვეყანაში გამოყოფენ მოსახლეობის აღწერებისას. ოჯახის ცალკე მცხოვრებ წევრად მიხნეულია ოჯახის ის წევრი, რომელიც მუდმივად ცხოვრობს ოჯახისაგან განცალკევებით, მაგრამ მასთან საერთო ბიუჯეტი ან რეგულარული მატერიალური კავშირი აქვს. ოჯახის ცალკე მცხოვრებ წევრად აგრეთვე ითვლებიან ის პირები, რომლებიც მოსახლეობის აღწერის მომენტისათვის დროებით ცხოვრობდნენ ოჯახისაგან განცალკევებით. ოჯახის ცალკე მცხოვრები წევრის კატეგორიაში შეიძლება შედიოდნენ სტუდენტები, რომლებიც ცხოვრობენ სწავლის ადგილას, სარემონტო და სამშენებლო ორგანიზაციის მუშაკები და ა.შ.

დემოგრაფიულ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ მოსახლეობის ამ კატეგორიის ცალკე გამოყოფა ეწინააღმდეგება ოჯახის განმარტებას.

ოჯახური მდგომარეობა – ადამიანის მდგომარეობა ოჯახის დემოგრაფიულ სტრუქტურაში. ქორწინებითი მდგომარეობისაგან (იხ. ქორწინებითი მდგომარეობა) განსხვავებით მიუთითებს იმაზე, შედის თუ არა ადამიანი ოჯახში და რა ადგილი უჭირავს ოჯახის სხვა წევრებს შორის. ანსხვავებენ ოჯახური მდგომარეობის ორ მსხვილ

კატეგორიას: 1) ოჯახის წევრები და 2) პირები, რომლებიც არ მიეკუთვნებიან ოჯახებს. პირველი კატეგორია იყოფა ქვეკატეგორიებად, რომელსაც შეესაბამება ადამიანის ადგილი ოჯახის სტრუქტურაში – მეუღლეები, შვილები, მეუღლეთა მშობლები და სხვა ნათესავები. მეორე კატეგორიას შეადგენენ მარტოხელები, რომელთა შორის გამოჰყოფენ იმ მარტოხელებს, რომლებსაც აქვთ დამოუკიდებელი მეურნეობა და მარტოხელებს, რომლებიც ცხოვრობენ საერთო საცხოვრებელში.

ოჯახური ურთიერთობები – სხვადასხვა სახის ურთიერთობები ოჯახის წევრებს შორის. ოჯახურ ურთიერთობებში გამოჰყოფენ: ნათესაობით, სულიერ, ზნეობრივ, ძალაუფლებრივ, ავტორიტეტულ და სამართლებრივ ურთიერთობებს. როლების მიხედვით – თაობებს შორის, მეურნეობით და სხვა ურთიერთობებს.

ქორწინებითი მდგომარეობა – ადამიანის მდგომარეობა ქორწინების მიმართ, რომელიც განისაზღვრება ქვეყანაში არსებული ჩვეულებებითა და სამართლებრივი ნორმების შესაბამისად. ქორწინების სახისა და ფორმის მიუხედავად, განასხვავებენ: ქორწინებაში არმყოფებს და ქორწინებაში მყოფებს. ქორწინებაში არმყოფები თავის მხრივ იყოფიან: ქორწინებაში არასდროს მყოფებად, ქვრივებად და განქორწინებულებად (განშორებულებად). ქორწინებითი მდგომარეობის ჩამოთვლილი კატეგორიები მიხნეულია ძირითადად და გამოიყოფიან მონაცემების სტატისტიკურ დამუშავებათა უმრავლესობისას.

ქორწინების, განქორწინებისა და დაქვრივების შემთხვევაში ხდება ადამიანის გადასვლა ქორწინებითი მდგომარეობის ერთი კატეგორიიდან მეორეში. ასეთ გადასვლათა ერთობლიობა წარმოადგენს მოსახლეობის საქორწინო სტრუქტურის აღწარმოების პროცესს, რომელიც დემოგრაფიაში განიხილება როგორც მოსახლეობის აღწარმოების შემადგენელი ნაწილი.

ზოგიერთი ქვეყნის სტატისტიკა ზემოჩამოთვლილ ქორწინებითი მდგომარეობის კატეგორიების გარდა

გამოჰყოფს აგრეთვე კონსენსუალურ და რეგისტრირებულ ქორწინებაში მყოფებს, განცალკევებით მცხოვრებ მეუღლეებს, პირველ და ხელახალ ქორწინებაში მყოფებს.

შინამეურნეობა – სოციალურ-ეკონომიკური უჯრედი, რომელიც ექვემდებარება ერთ საცხოვრებელ ერთეულზე ერთობლივი ცხოვრების, კვების საერთო წესებს და დაკავშირებულია ერთმანეთთან საერთო ბიუჯეტით (მისი ნაწილით), ნათესაური ან არანათესაური ურთიერთობებით, ან ორივეთი ერთად. შინამეურნეობა შეიძლება შედგებოდეს ერთი დამოუკიდებლად მცხოვრები ადამიანისაგან.

გაეროს რეკომენდაციების თანახმად, შინამეურნეობის განმარტება ეფუძნება ყოფით წყობას, რომლის ფარგლებში ცალკეული პირები ან ადამიანთა ჯგუფები უზრუნველყოფენ თავის თავს საჭმელით და ცხოვრებისათვის ყოველივე საჭიროთი. შინამეურნეობა შეიძლება შედგებოდეს ერთი, ან რამდენიმე პირისაგან, რომელთაც გაერთიანებული აქვთ თავიანთი შემოსავალი და ერთობლივად ეწევიან მეურნეობას. ისინი შეიძლება იყვნენ როგორც ნათესავეები, ისევე არანათესავეები, ან ერთი და მეორენიც.

ანსხვავებენ შინამეურნეობების კერძო და კოლექტიურ სახეობებს.

8.6. ქორწინების შეწყვეტა

ქორწინების შეწყვეტა საქორწინო კავშირის დაშლას ერთ-ერთი მეუღლის სიკვდილის ან ქორწინების გაუქმების შედეგად. იურიდიული თვალსაზრისით, ქორწინების შეწყვეტა ქორწინების გაბათილებულად მიჩნევის საფუძველზეც ხდება.

ქორწინების შეწყვეტის ალბათობა განქორწინების შედეგად მაღალია ქორწინების პირველ წლებში, ხოლო ქორწინების ხანგრძლივობის ზრდასთან ერთად იზრდება ქორწინების შეწყვეტის ალბათობა გამოწვეული ერთ-ერთი მეუღლის გარდაცვალების საფუძველზე. თავის მხრივ, ქორწინების შეწყვეტის სიხშირის ზრდა ხელს

უწყოფს მოკვდაობის გადიდებას, ვინაიდან ქვრივებისა და განქორწინებულების მოკვდაობა უფრო მაღალია, ვიდრე ქორწინებაში მყოფების.

ქორწინების შეწყვეტაში ერთ-ერთი მეუღლის გარდაცვალებისა და განქორწინების წილი განსხვავებულია სხვადასხვა ქვეყანაში.

ამდენად, ცალ-ცალკე განვიხილავთ განქორწინებასა და დაქვრივებას და მათ მაჩვენებლებს.

8.6.1. განქორწინება და განქორწინების მაჩვენებლები

განქორწინება ქორწინების რეგისტრაციის გაუქმების შედეგად საქორწინო წყვილების დაშლის პროცესია.

განქორწინება რთული სოციალური პროცესია. განქორწინების დონე განისაზღვრება მრავალი გარემოებით, რომელთა შორის წამყვანი მნიშვნელობა აქვს ამა თუ იმ ქვეყნის საზოგადოებრივი განვითარების მოცემული ეტაპისათვის დამახასიათებელ სოციალურ-კულტურულ ნორმებს, ქორწინების გაბატონებულ ნორმებს, ქალის მდგომარეობას საზოგადოებაში, ოჯახის ცხოვრების წესს და სხვა. დიდი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე ქვეყანაში მოქმედ ქორწინების გაუქმებასთან (განქორწინებასთან) დაკავშირებულ კანონმდებლობას.

დემოგრაფია განქორწინებას განიხილავს როგორც მოსახლეობის საქორწინო და საოჯახო სტრუქტურის ფორმირების ფაქტორს, მის ურთიერთკავშირს სხვა დემოგრაფიულ პროცესებთან და მის გავლენას მოსახლეობის აღწარმოებაზე. დემოგრაფიას აინტერესებს არა ქორწინების გაუქმების ცალკეული შემთხვევები, არამედ ასეთ შემთხვევათა ერთობლიობა საქორწინო კოჰორტებში.

განქორწინების მაჩვენებლებად გამოიყენება განქორწინების სხვადასხვა სახის კოეფიციენტები, განქორწინების ცხრილები და სხვა.

განქორწინების ინტენსივობა, ჩვეულებრივ, ქალაქის მოსახლეობაში უფრო მაღალია, ვიდრე სოფლისაში; დიდ ქალაქებში უფრო მაღალია, ვიდრე მცირეში.

განქორწინების დონის ზრდას ხელს უწყობს მოსახლეობის სტრუქტურაში სქესთა მკვეთრი დისპროპორცია, ჰეტეროგამური ქორწინებები, მეუღლეების ასაკს შორის დიდი განსხვავება, უნაყოფობა ან შეგნებული უშვილობა, მცირეშვილიანობა და სხვა.

დემოგრაფიაში ერთმანეთისაგან ანსხვავებენ განქორწინებულებს და განშორებულებს.

განქორწინებულები არიან პირები, რომლებიც იმყოფებოდნენ ქორწინებაში და რომელიც შეწყდა ქორწინების გაუქმების შედეგად და ეს მდგომარეობა იურიდიულად არის გაფორმებული. განქორწინებულები წარმოადგენენ ქორწინებითი მდგომარეობის ერთ-ერთ კატეგორიას.

განშორებულები არიან პირები, რომლებმაც ფაქტობრივად შეწყვიტეს ქორწინება, თუმცა ქორწინება, ან მისი შეწყვეტა არ იყო იურიდიულად გაფორმებული. განშორებულები ქორწინებითი მდგომარეობის ერთ-ერთი კატეგორიაა.

განქორწინების მაჩვენებლები

განქორწინების ზოგადი კოეფიციენტი წარმოადგენს განქორწინების ყველაზე მარტივ მაჩვენებელს. განქორწინების ზოგადი კოეფიციენტი (g) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$g = \frac{G}{P} \cdot 1000,$$

სადაც G არის გარკვეულ დროში განქორწინებათა რაოდენობა; P – იმავე დროში მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა. გამოისახება პრომილებში (%).

მაგ., საქართველოში 2005 წელს რეგისტრირებული იყო 1928 განქორწინების შემთხვევა. იმავე დროს, შეფასებითი მონაცემებით, საქართველოს მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა ტოლი იყო 3884,5 ათასის. აქედან გამომდინარე:

$$g = \frac{1928}{3884500} \cdot 1000 = 0,5$$

განქორწინების *ასაკობრივი* *კოეფიციენტი*
 ახასიათებს სხვადასხვა ასაკის ადამიანების
 განქორწინებათა სიხშირეს. გაიანგარიშება ცალ-ცალკე
 მამაკაცებისა და ქალებისათვის. განქორწინების
 ასაკობრივი კოეფიციენტი (g_x) გამოიანგარიშება
 ფორმულით:

$$g_x = \frac{G_x}{P_x} \cdot 1000,$$

სადაც G_x არის გარკვეულ დროში x ასაკის ქალების (მამაკაცების) განქორწინებათა რაოდენობა; P_x – იმავე დროში, x ასაკის ყველა ქალის (მამაკაცის) საშუალო რაოდენობა. გამოისახება პრომილებში (%).

მაგ., საქართველოში, 2005 წელს, რეგისტრირებული იყო 30-34 წლის ასაკის 233 განქორწინებული მამაკაცი. ამავე დროს საქართველოში იყო 125,1 ათასი აღნიშნული ასაკის მამაკაცი. აქედან გამომდინარე:

$$g_x = \frac{233}{125100} \cdot 1000 = 1,9$$

განქორწინების *სპეციალური* *ასაკობრივი*
კოეფიციენტი წარმოადგენს განქორწინების სიხშირის
 ერთ-ერთ მაჩვენებელს. განქორწინების სპეციალური
 ასაკობრივი კოეფიციენტი გამოირჩევა მეტი სიზუსტით,
 ვიდრე განქორწინების ასაკობრივი კოეფიციენტი,
 ვინაიდან არ არის დამოკიდებული მოსახლეობის
 ქორწინებით სტრუქტურაზე. განქორწინების სპეციალური
 ასაკობრივი კოეფიციენტი (g_{xs}) გამოიანგარიშება
 ფორმულით:

$$g_{xs} = \frac{G_x}{W_x} \cdot 1000,$$

სადაც G_x გარკვეულ დროში x ასაკის ქალების (მამაკაცების) განქორწინებათა რაოდენობა; W_x – იმავე დროში x ასაკის ქორწინებაში მყოფი ქალების (მამაკაცების) საშუალო რაოდენობა. გაიანგარიშება ცალ-

ცალკე მამაკაცებისა და ქალებისათვის. გამოიხატება პრომილებში (%).

მაგ., 2002 წელს, 30-34 წლის ასაკში, რეგისტრირებული იყო 251 განქორწინებული მამაკაცი. 2002 წელს საქართველოში ჩატარებული მოსახლეობის აღწერის შედეგებიდან გამომდინარეობს, რომ აღნიშნულ ასაკში ქორწინებაში იმყოფებოდა 100234 მამაკაცი. აქედან გამომდინარე:

$$g_{xs} = \frac{251}{100234} \cdot 1000 = 2,5$$

განქორწინების სპეციალური კოეფიციენტი – წარმოადგენს განქორწინების ერთ-ერთ მაჩვენებელს. განქორწინების სპეციალური კოეფიციენტი (g_s) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$g_s = \frac{G}{B} \cdot 1000,$$

სადაც G არის გარკვეულ დროში განქორწინებათა რაოდენობა; B – იმავე დროში დაქორწინებული წყვილების საშუალო რაოდენობა. გამოისახება პრომილებში (%).

მაგ., საქართველოში, 2005 წელს, განქორწინებულთა რაოდენობამ შეადგინა 1928. იმავე დროს საქართველოში რეგისტრირებული იყო 18012 დაქორწინებული წყვილი. აქედან გამომდინარე:

$$g_s = \frac{1928}{18012} \cdot 1000 = 107,0$$

განქორწინების ჯამობრივი კოეფიციენტი (g_x) წარმოადგენს ყველა ასაკის განქორწინების ასაკობრივი კოეფიციენტების ჯამს. უჩვენებს განქორწინებათა საშუალო რაოდენობას თაობის სიცოცხლის განმავლობაში, ასაკის მიხედვით განქორწინებათა სისშირის არსებული დონის შენარჩუნებისას. გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$g_t = \sum_{15}^{60+} g_x : 1000 ,$$

სადაც გ.განქორწინების ასაკობრივი კოეფიციენტი.

გამოიანგარიშება ქორწინებისა და შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტების მსგავსად, რომელთა კონკრეტული მაგალითები ზემოთ იყო მოტანილი. ამიტომ მოცემულ შემთხვევაში მაგალითი არ მოგვეყავს.

განქორწინების ინდექსი წარმოადგენს მოცემულ პერიოდში (მაგ. ერთ წელიწადში) განქორწინებათა რაოდენობის შეფარდებას იგივე პერიოდის ქორწინებათა რაოდენობასთან. განქორწინების ინდექსი გარდა ზოგადისა, შეიძლება გაანგარიშებულ იქნას აგრეთვე ცალ-ცალკე ყველა ასაკისათვის. ასეთ დროს მივიღებთ ასაკობრივი განქორწინების ინდექსებს. შესაძლებელია განქორწინების ინდექსის პროცენტებში გამოსახვა, რისთვისაც შეფარდებით მიღებული განქორწინების ინდექსი უნდა გავამრავლოთ 100-ზე. ასეთ შემთხვევაში მიღებული სიდიდე გვიჩვენებს, თუ რამდენი განქორწინება მოდის ყოველ 100 ქორწინებაზე. განქორწინების ინდექსის მახვენებელზე გავლენას ახდენს მოსახლეობის ასაკობრივი და ქორწინებითი სტრუქტურა, ქორწინებისა და განქორწინების დინამიკა წარსულში. მართალია განქორწინების ინდექსი გარკვეულ წარმოდგენას იძლევა განქორწინებაზე, მაგრამ მისი გამოყენება განქორწინების ინტენსივობის დახასიათებისათვის მიზანშეწონილი არ არის, ვინაიდან მნიშვნელოვანი არ მოიცავს ყველა იმ ქორწინებას, რომელიც შეიძლება შეწყვეტილიყო (რეგისტრირებულ ქორწინებათა წლიური რაოდენობა მნიშვნელოვნად ნაკლებია ფაქტობრივად არსებულ ქორწინებათა რაოდენობასთან შედარებით).

ამიტომ განქორწინების დონის უფრო ზუსტი და ადეკვატური მახასიათებელია განქორწინების ინდექსი, რომელიც მიიღება განქორწინების ჯამობრივი

კოეფიციენტისა და ქორწინების ჯამობრივი კოეფიციენტის შეფარდებით. გამოაინგარიშება ცალ-ცალკე მამაკაცებისა და ქალებისათვის.

მაგ., საქართველოში, 2005 წელს, განქორწინების ჯამობრივი კოეფიციენტი მამაკაცებისათვის იყო 0,06, ხოლო ქორწინების ჯამობრივი კოეფიციენტი – 0,68. აქედან გამომდინარე, განქორწინების ინდექსი ტოლი იქნება: $0,06 : 0,68=0,088$.

8.6.2. დაქვრივება და დაქვრივების მაჩვენებლები

დაქვრივება ერთ-ერთი მეუღლის სიკვდილის შედეგად გამოწვეული ქორწინების შეწყვეტაა. დაქვრივების შედეგად იცვლება გათხოვილი ქალის ან ცოლიანი მამაკაცის ქორწინებითი მდგომარეობა. დაქვრივება, განქორწინებასთან ერთად, დემოგრაფიაში განიხილება როგორც კოჰორტაში ქორწინების შეწყვეტის გამომწვევი მიზეზი და მოსახლეობისა და ოჯახის აღწარმოების ერთ-ერთი კომპონენტი. დაქვრივების შესწავლა მჭიდროდ არის დაკავშირებული მოკვდაობის კვლევასთან. სხვა დემოგრაფიული პროცესებისაგან განსხვავებით, დაქვრივების სისშირე განისაზღვრება მდგომარეობით, რომელიც შეემთხვათ არა მოცემულ, არამედ სხვა ადამიანებს. განსხვავებენ ქორწინების შეწყვეტას ქმრის სიკვდილისა (ქალთა დაქვრივება) და ცოლის სიკვდილის (მამაკაცთა დაქვრივება) შედეგად. დაქვრივების დემოგრაფიული მნიშვნელობა ის არის, რომ კანონმდებლობითი, რელიგიური და სხვა ნორმების შესაბამისად, როგორც წესი, დაქვრივებული მეუღლე კვლავ შეიძლება დაქორწინდეს (გამონაკლისია – ინდუიზმში ქვრივი ქალების დაქორწინების დაკრძალვა). დაქვრივების სისშირე განისაზღვრება ქორწინებაში მყოფი მოპირდაპირე სქესის პირთა მოკვდაობის დონით. იგი დამოკიდებულია მოკვდაობის სტრუქტურაზე და განსხვავებულია მამაკაცისა და ქალისათვის. სხვადასხვა ქვეყნისათვის ის მნიშვნელოვან ფარგლებში მერყეობს და მცირდება სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდასთან ერთად.

ინფორმაცია დაქვრივების შესახებ მიიღება მოკვდაობის მიმდინარე ადრიცხვის, მოსახლეობის აღწერებისა და სპეციალური გამოკვლევების საფუძველზე. დაქვრივების ინტენსივობას გვიჩვენებს დაქვრივების ასაკობრივი და სპეციალური კოეფიციენტები.

დაქვრივების ასაკობრივი კოეფიციენტი
წარმოადგენს დაქვრივების ერთ-ერთ მახასიათებელს. დაქვრივების ასაკობრივი კოეფიციენტი უჩვენებს მოცემული სქესისა და ასაკის 1000 ქორწინებაში მყოფზე დაქვრივების შემთხვევათა რაოდენობას.

დაქვრივების სპეციალური კოეფიციენტი
წარმოადგენს მოცემული სქესისათვის დაქვრივების შემთხვევათა რაოდენობის შეფარდებას იმავე სქესის ქორწინებაში მყოფი პირების საშუალო რაოდენობასთან. ჩვეულებრივ გამოიანგარიშება წლის განმავლობაში 1000 სულზე. მონოგამიის შემთხვევაში, ყოველ წელს ქვრივდება იმდენი მამაკაცი, რამდენი დაქორწინებული ქალიც კვდება და პირიქით. ამიტომ, მაგ., დაქვრივების სპეციალური კოეფიციენტი მამაკაცებისათვის ტოლია დაქორწინებული ქალების მოკვდაობის კოეფიციენტის, ხოლო დაქვრივების სპეციალური კოეფიციენტი ქალებისათვის – დაქორწინებული მამაკაცების მოკვდაობის კოეფიციენტისა. დაქვრივების სპეციალური კოეფიციენტი მამაკაცებისათვის უფრო ნაკლებია ქალებთან შედარებით, რაც მამაკაცების მოკვდაობის უფრო მაღალი ინტენსივობიდან გამომდინარეობს.

მონაცემთა მოპოვებისა და გაანგარიშების სირთულეებიდან გამომდინარე, დაქვრივების ასაკობრივი კოეფიციენტები ნაკლებად გამოიყენება. ლიტერატურაში უფრო ხშირად უთითებენ დაქვრივების სპეციალურ კოეფიციენტებს.

მაგ., დაქვრივების სპეციალური კოეფიციენტი 1980 წელს პოლონეთში მამაკაცებისათვის 5,0 იყო, ხოლო ქალებისათვის – 14,4. იმავე დროს საქართველოში მამაკაცებისათვის ის შეადგენდა 7,7, ხოლო ქალებისათვის – 13,4.

9. მოსახლეობის მიგრაცია

9.1. მოსახლეობის მიგრაცია

მოსახლეობის მიგრაცია არის ადამიანების გადაადგილება ამა თუ იმ ტერიტორიის საზღვრებს იქით საცხოვრებელი ადგილის, სამუშაოდ ან მეტ-ნაკლებად ხანგრძლივი დროით ადგილის შეცვლის მიზნით. გადაადგილების ხანგრძლივობის მიხედვით გამოყოფენ მუდმივ და დაბრუნებით მიგრაციას. ეს უკანასკნელი შეიცავს დროებით მიგრაციას. მიგრაციის ცნება შეიცავს სეზონურ და ქანქარისებურ მიგრაციას, თუმცა ვიწრო გაგებით მოსახლეობის მიგრაცია სწორედ მის მუდმივ ფორმას გულისხმობს.

მიგრაციის ძირითადი მიზეზები სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათისაა, თუმცა არსებითი მნიშვნელობა აქვს პოლიტიკურ და სამხედრო მიზეზებსაც, აგრეთვე ბუნებრივ პირობებს. მიგრაციამ მნიშვნელოვანი და მრავალმხრივი როლი ითამაშა კაცობრიობის განვითარებაში.

მიგრაცია მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მოსახლეობის დემოგრაფიულ სტრუქტურაზე. ასევე დიდია მიგრაციის გავლენა მოსახლეობის სოციალურ და ეთნიკურ სტრუქტურაზე, მოსახლეობის განლაგებასა და განსახლებაზე.

მოსახლეობის მიგრაციას, როგორც განსაკუთრებულ პროცესს, შეისწავლის დემოგრაფია, სოციოლოგია, ეკონომიკა, ისტორია, გეოგრაფია. ამ დარგების ფარგლებში მოსახლეობის მიგრაციის თაობაზე გარკვეული თეორიული წარმოდგენები გამოქმუწავდა. სხვა დისციპლინებისათვის (სოციალური ჰიგიენა, სოციალური ფსიქოლოგია, ანთროპოლოგია და სხვა) მოსახლეობის მიგრაცია – მხოლოდ ერთ-ერთია იმ ფაქტორთაგან, რომლებიც გავლენას ახდენს ამ დისციპლინების ჩარჩოებში მიმდინარე პროცესებზე. მოსახლეობის მიგრაციის შესახებ მონაცემების ძირითადი წყარო სახელმწიფო სტატისტიკაა, რომელიც მიგრაციის მიმდინარე აღრიცხვას და მოსახლეობის აღწერების

მასალებს ეფუძნება. ამის გარდა, მიმდინარეობს შერჩევითი კვლევებიც, რომელთა მიზანი, როგორც წესი, ადამიანთა გადაადგილების ჭეშმარიტი მოტივების გარკვევაა. მოსახლეობის მიგრაციას იკვლევენ მანვენებელთა სისტემის მეშვეობით, თითოეული მათგანი კი წარმოგვიჩენს ამ ზოგადი მოვლენის ამა თუ იმ უპირატეს მხარეს (მიგრანტების შემადგენლობა, მათი მოცულობა, გადაადგილებათა მიმართულება, მათი ინტენსივობა და შედეგიანობა და სხვა).

ამასთან, მიგრაციის ცუდი აღრიცხვის პირობებში წარმოებს ექსპერტების მიერ მისი სიდიდის შეფასება, რომელიც სხვადასხვა მეთოდს ემყარება.

მოსახლეობის მიგრაცია ტერიტორიულ გადაადგილებათა ნაწილს შეადგენს. მოსახლეობის მიგრაციის იდენტიფიკაციის ერთ-ერთი ძირითადი კრიტერიუმი ტერიტორიის (სახელმწიფოს, ოლქის, ქალაქის და ა.შ.) ადმინისტრაციული საზღვრების გადაკვეთაა. ამ საფუძველზე უწინარეს ყოვლისა გამოიყოფა გარე მიგრაცია (ემიგრაცია და იმიგრაცია) და შიდა მიგრაცია.

მოსახლეობის გარე მიგრაცია (საერთაშორისო) უკავშირდება სახელმწიფო საზღვრის გადაკვეთას და ასევე იყოფა საკონტინენტშორისო და შიდასაკონტინენტო მიგრაციებად (თუმცა კი ამგვარი დაყოფა პირობითია).

შიდა მიგრაციას განეკუთვნება გადაადგილება ადმინისტრაციულ ან ეკონომიკურ რეგიონებსა თუ დასახლებულ პუნქტებს შორის ერთი ქვეყნის ფარგლებში. გადაადგილებები დასახლებებს შიგნით (მაგ. საცხოვრებელი ადგილის შეცვლა ერთი ქალაქის ფარგლებში) არ განიხილება როგორც მოსახლეობის მიგრაცია.

ერთმანეთისაგან განასხვავებენ *სოფლის მოსახლეობის მიგრაციასა და ქალაქის მოსახლეობის მიგრაციას*, ქალაქთაშორის მიგრაციასა და მიგრაციას სოფლად – მიგრაციულ ნაკადებს “სოფელი – ქალაქი”, “ქალაქი – ქალაქი”, “ქალაქი – სოფელი”, “სოფელი – სოფელი”. გადამწყვეტი მნიშვნელობა, განსაკუთრებით

განვითარებად ქვეყნებში, აქვს მოსახლეობის მიგრაციას "სოფელი – ქალაქი", თუმცა ურბანიზაციის განვითარებასთან დაკავშირებით, იზრდება მიგრაცია "ქალაქი – ქალაქის" როლი. გამოყოფენ მოსახლეობის მიგრაციას მსხვილი ტერიტორიული ერთეულების (მაგ. ოლქის, მხარეს, რესპუბლიკის, ეკონომიკური რეგიონის) ფარგლებში და მათ შორის. ამ ნიშნის მიხედვით მოსახლეობის მიგრაცია იყოფა შიდასოფლქო და ოლქთაშორის, შიდასარაიონო და რაიონთაშორის მიგრაციებად.

დროის (ხანგრძლივობის) კრიტერიუმთან შესაბამისობაში გამოყოფენ მუდმივ, ანუ შეუქცევად, მიგრაციასა (მაგ., ჩვეულებრივ შეუქცევადი ხასიათისაა საკონტინენტშორისი მიგრაცია) და შექცევად (დაბრუნებით) მიგრაციას, რომელშიც შედის დროებითი მიგრაცია სწავლის გამო, მიგრაცია შორეულ რეგიონებში განსაზღვრული ვადით და ა.შ.

მნიშვნელოვანია მოსახლეობის მიგრაციის კლასიფიკაცია სხვადასხვა მიზეზების მიხედვით – მათ შორის ძირითადი ეკონომიკური და სოციალური ხასიათისაა (გადაადგილება სამუშაოს შოვნის მიზნით, განათლების მისაღებად, დაქორწინების მიზნით და ა.შ.). არცთუ მცირე როლს თამაშობენ ასევე პოლიტიკური, ეროვნული, რელიგიური, სამხედრო, ეკოლოგიური თუ სხვა მიზეზები. სწორედ მათი გავლენის ზრდის შედეგად 1990-იან წლებში მსოფლიოში იმატა ლტოლვილთა და იძულებით გადაადგილებულთა რიცხვმა.

რეალიზაციის ხერხების მიხედვით მოსახლეობის მიგრაცია იყოფა ორგანიზებულ მიგრაციად, რომელიც ხორციელდება სახელმწიფო თუ საზოგადოებრივი ორგანოების მიერ და მათი დახმარებით, და არაორგანიზებულ მიგრაციად (როდესაც ის ინდივიდუალურად ხორციელდება), საკუთრივ მიგრანტების ძალებითა და სახსრებით. იმისდა მიხედვით თუ როგორ ხორციელდება ადამიანების ადგილგადანაცვლება – ნებაყოფლობით თუ იძულებით, – მოსახლეობის მიგრაცია იყოფა ნებაყოფლობითად და

იძულებითად. მსოფლიოში დაგროვილია მოსახლეობის მიგრაციის ორგანიზების დიდი გამოცდილება. მოსახლეობის საერთაშორისო მიგრაციის ისტორიულ განვითარებაში არსებითი როლი შეასრულეს სხვადასხვა ემიგრაციულმა სააგენტოებმა და ბიუროებმა, სამუშაო ძალის იმიგრაციისა და ემიგრაციის სამართავად შექმნილმა სპეციალურმა სამთავრობო ორგანიზაციებმა და ა.შ.

მოსახლეობის მიგრაციის შესწავლისას ხშირად გამოყოფენ სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების მიგრაციას. საზოგადოების განვითარებაზე ყველაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს სამუშაო ძალის მიგრაცია. ის მოიცავს შრომისუნარიანი მოსახლეობის გადაადგილებას და მას ზოგჯერ *შრომით მიგრაციას* უწოდებენ. ცნება "სასწავლო მიგრაცია" გულისხმობს ადამიანების (ძირითადად ახალგაზრდობის) გადაადგილებას განათლების მისაღებად. მიგრანტების კლასიფიკაციას ასევე ახდენენ, მაგალითისთვის, მიგრაციაში მათი მონაწილეობის ჯერადობის მიხედვით: პირველადი, მეორადი, მრავალჯერადი.

მოსახლეობის მიგრაციის პროცესი შეიცავს სამ სტადიას: პოტენციურ მიგრაციას, საკუთრივ მიგრაციასა და მიგრანტების ადაპტაციას არსებული საცხოვრებელი პირობების მიმართ ახალი დასახლების ადგილზე. ყოველი ცალკეული პიროვნებისთვის მიგრაცია – ერთეული შემთხვევაა. მაგრამ როგორც მასობრივი პროცესი მოსახლეობის მიგრაცია შედგება მიგრაციული ნაკადებისაგან, რომლებიც გარკვეულ დროსა და ტერიტორიებთანაა მიბმული. მიგრაციის ერთ-ერთი დამახასიათებელი თვისება – მიგრანტების გასვლისა და შემოსვლის ადგილებს შორის შემხვედრი ნაკადების არსებობაა. მოსახლეობის მიგრაციის (განსაკუთრებით შიდასი) ინტენსივობა, როგორც წესი, იზრდება მანძილის შემცირებასთან ერთად (მაგ., რეგიონებს შორის).

მოსახლეობის მიგრაციამ კაცობრიობის განვითარებაში უდიდესი და მრავალმხრივი როლი შეასრულა. იგი რთული სოციალური პროცესია,

რომელიც მჭიდრო კავშირშია სხვადასხვა რეგიონებში ეკონომიკის განვითარების დონესთან. მოსახლეობის მიგრაციის შედეგები წინააღმდეგობრივია. მოსახლეობის მიგრაცია არსებით გავლენას ახდენს შრომის ბაზრის დაბალანსებაზე, ცვლის მოსახლეობის ეკონომიკურ და სოციალურ მდგომარეობას, არცთუ იშვიათად მას თან ახლავს მოსახლეობის მიგრაციაში მონაწილე ადამიანების სასწავლო და პროფესიული მომზადების, მათი მოთხოვნილებების დონის ზრდა. მეორეს მხრივ, მიგრანტების მომზადების დონის მასობრივმა ზრდამ შეიძლება მოიტანოს უმუშევრობის მატება, ძლიერად დააწვეს სოციალურ ინფრასტრუქტურას (საცხოვრებელი, ჯანდაცვა და სხვა). ამრიგად, მოსახლეობის მიგრაცია ირიბად გავლენას ახდენს ადგილობრივი მოსახლეობის ცხოვრების დონეზე. მოსახლეობის მიგრაციამ შეიძლება გამოიწვიოს რომელიმე რეგიონის გაუკაცრიელება და ეკონომიკური რეგრესი ერთის მხრივ, და მეორეს მხრივ მოსახლეობის ზედმეტი კონცენტრაცია სხვა რომელიმე რეგიონში. არცთუ იშვიათად გარე მიგრაციას თან სდევს უცხოეთიდან შემოსული სამუშაო ძალის დისკრიმინაცია, რაც აპირობებს სოციალური კონფლიქტების გაძლიერებას. მოსახლეობის მიგრაციაში სახელმწიფოს ჩარევა რეგიონული და მიგრაციული პოლიტიკის მეშვეობით (განსაკუთრებით მოსახლეობის საერთაშორისო მიგრაციისა და დიდ ქალაქებში მიგრანტების მოდინების სფეროში) ვერ ერევა ვერც სტიქიურობასა და ვერც ამ პროცესის თანმდევ სხვა უარყოფით შედეგებს.

მოსახლეობის მიგრაცია ძალზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მოსახლეობის დემოგრაფიულ სტრუქტურაზე. ვინაიდან მიგრაციის პროცესში ძირითადად ჩართულია შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობა, განსაკუთრებით კი ახალგაზრდობა,

მიგრანტების მიმღებ რეგიონებში მოსახლეობა იზრდება უფრო სწრაფი ტემპებით და აქ ყალიბდება ასაკობრივი სტრუქტურა, რომელიც ახალგაზრდა ასაკობრივი ჯგუფების უფრო მაღალი წილით არის წარმოდგენილი. პირიქით, იმ რეგიონებში, საიდანაც მოსახლეობის მუდმივი გადინება ხდება, არცთუ იშვიათად მცირდება მოსახლეობის აბსოლუტური რაოდენობა, ხოლო მის სტრუქტურაში იზრდება უფროსი ასაკობრივი ჯგუფების წილი. მამაკაცებისა და ქალების მოძრაობის დონეთა შორის არსებული სხვაობა კი შესაძლოა გამოვლინდეს მოსახლეობის სქესობრივი შემადგენლობის დისპროპორციაში როგორც მიგრანტების გამცემ, ისე მიმღებ რეგიონებში.

მოსახლეობის მიგრაცია ახდენს დიდ გავლენას მოსახლეობის სოციალურ სტრუქტურაზე, მის განთავსებაზე და განსახლებაზე, აგრეთვე მის ეთნიკურ შემადგენლობაზე.

გაერო საერთაშორისო მიგრანტის განსაზღვრის შემდეგ რეკომენდაციას იძლევა:

1. საერთაშორისო მიგრანტი არის პირი, რომელიც ტოვებს იმ ქვეყანას, რომელშიც ის ჩვეულებრივ ცხოვრობს. ქვეყანა, რომელშიც პირი ჩვეულებრივ ცხოვრობს, ეს ის ქვეყანაა, სადაც ის ყოველდღიურად ისვენებს. დროებით გასვლებს საზღვარგარეთ დასასვენებლად, არდადაგებზე, მკურნალობისათვის ან რელიგიურ დღესასწაულებზე დასასწრებად არ მოჰყვება ჩვეულებრივი საცხოვრებელი ქვეყნის შეცვლა.

2. ცნება – “ქვეყანა, რომელშიც პირი ჩვეულებრივ ცხოვრობს” – გაითვალისწინება ქვემოთ მოტანილი სხვა ცნებების განმარტებისას.

- საერთაშორისო ვიზიტორი – ნებისმიერი პირი, რომელიც მოგზაურობს რომელიმე ქვეყანაში, რომელიც არ წარმოადგენს ქვეყანას, რომელშიც ის ჩვეულებრივ ცხოვრობს და რომლის გასვლა არ აღემატება 12 თვეს. ამასთან, მოგზაურობის

ძირითად მიზანს არ წარმოადგენს საქმიანობა, დაკავშირებული ფულად ანაზღაურებასთან

- გრძელვადიანი მიგრანტი წარმოადგენს პირს, რომელიც იმყოფება ქვეყანაში, სადაც ის ჩვეულებრივ არ ცხოვრობს და ამასთან საზღვარგარეთ გასვლა ერთ წელზე ნაკლები ხანგრძლივობისა არა აქვს
- მოკლევადიანი მიგრანტი წარმოადგენს პირს, რომელიც იმყოფება ქვეყანაში, სადაც ის ჩვეულებრივ არ ცხოვრობს, 3 თვიდან 1 წლამდე ვადით. ამასთან, გამონაკლისად უნდა ჩაითვალოს დასვენება მიმღებ ქვეყანაში, რელიგიურ დღესასწაულებზე დასწრება, ან სამკურნალოდ გასვლა.

9.2. მოსახლეობის მიგრაციის ისტორია

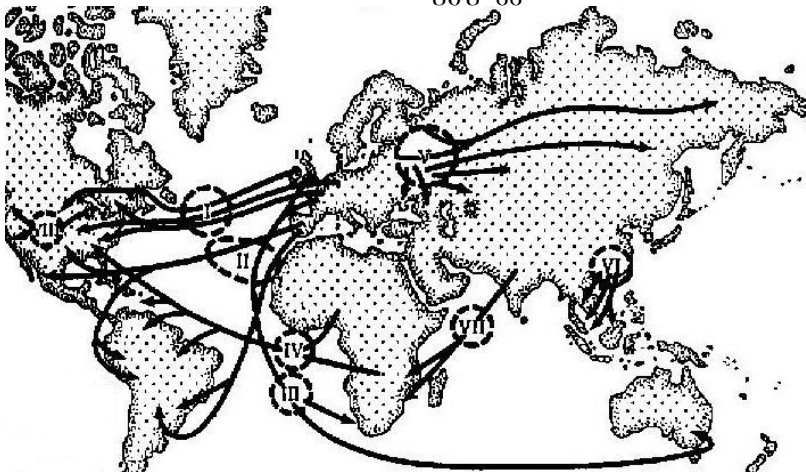
მოსახლეობის მიგრაცია უძველესი დროიდან არსებობს. შრომის პირველად განაწილებასთან – სამწყემსო ტომების გამოყოფასთან – დაკავშირებული იყო მოსახლეობის მიგრაციის მნიშვნელოვანი მასშტაბები. მესაქონლეობის მიმდევარი ტომების მიგრაცია მიმდინარეობდა ჩრდილო აფრიკისა და არაბეთის სტეპებიდან, მოგვიანებით კი შუა და ცენტრალური აზიიდანაც. მიწათმოქმედების განვითარებასთან ერთად მოსახლეობა გადადის ბინადარ ცხოვრებაზე, ჩნდება სოფელი. მიწათმოქმედებისაგან ხელობის გამოყოფამ განაპირობა ქალაქების შექმნა და შემდეგ მიგრაცია მათში.

უდიდესი გავლენა ევროპისა და აზიის მოსახლეობაზე მოახდინა *ხალხების დიდმა გადასახლებამ*.

შუასაუკუნოვან ევროპაში მოსახლეობის გადაადგილებას ადგილი ჰქონდა ძირითადად იმ რეგიონებიდან, რომლებშიც შიმშილი ან ეპიდემიები მძვინვარებდნენ. უდიდესი გეოგრაფიული აღმოჩენების (XV-XVII საუკუნე) შედეგად წარმოიქმნა მიგრაციული

ნაკადები პორტუგალიიდან და ესპანეთიდან, შემდეგ კი ინგლისიდან, საფრანგეთიდან, ჰოლანდიიდან, ირლანდიიდან, ძირითადად ჩრდილოეთი ამერიკის მიმართულებით. კოლონიზაციას თან სდევდა ამერიკის კონტინენტის ვრცელ რეგიონებში ადგილობრივი მოსახლეობის ამოწყვეტა. დიდ მასშტაბებს აღწევდა აფრიკის მოსახლეობის იძულებითი ემიგრაცია ამერიკაში, რასაც თან აღამიანთა მასობრივი მსხვერპლი ახლდა.

მოსახლეობის მთავარი მსოფლიო მიგრაციები
XVII-XIX საუკუნეებში

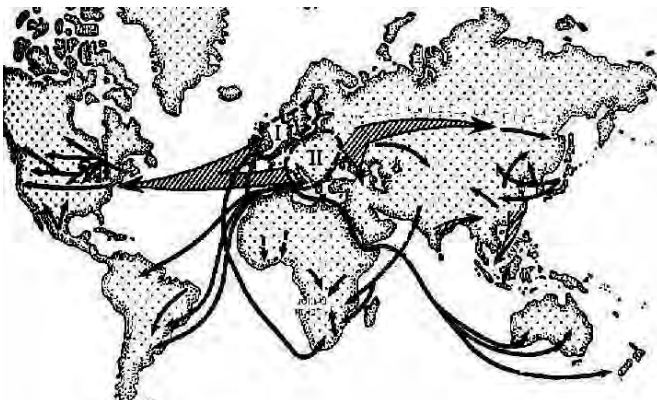

- I – ევროპიდან ჩრდილოეთ ამერიკაში
- II – ევროპიდან სამხრეთ და ცენტრალურ ამერიკაში
- III – ევროპიდან სამხრეთ აფრიკაში და ავსტრალიაში
- IV – აფრიკელი მონების გაყვანა ამერიკაში
- V – რუსი და უკრაინელი ხალხების განსახლება
- VI – მიგრაცია ჩინეთიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში
- VII – მიგრაცია ინდოეთიდან აღმოსავლეთ და სამხრეთ აზიაში
- VIII – შიდა მიგრაცია აშშ-ში

მოსახლეობის მიგრაციის მოცულობა მკვეთრად მატულობს ინდუსტრიული საზოგადოების ეპოქაში. მიგრანტების პირველი მასობრივი საერთაშორისო ნაკადი

იყო ირლანდიის სოფლის მოსახლეობის დიდ ბრიტანეთში გადანაცვლება XIX საუკუნის დასაწყისში. შემდგომში იმიგრაციის მთავარ ცენტრად იქცა აშშ, და ნაკლებად, ლათინური ამერიკის ქვეყნები, ავსტრალია, ახალი ზელანდია, სამხრეთი აფრიკა. მთლიანად XIX საუკუნის დასაწყისიდან 1914 წლამდე ევროპიდან ემიგრაციაში წავიდა 50 მილიონამდე ადამიანი, მათი დაახლოებით 1/3 სხვადასხვა მიზეზის გამო უკან, სამშობლოში დაბრუნდა. XIX საუკუნის 70-იან წლებამდე მიგრანტებს შორის უმეტესობა წარმოშობით დასავლეთი და ჩრდილო ევროპიდან იყო (ე.წ. ძველი ემიგრაცია). XIX საუკუნის ბოლოს მიგრაციის ძირითადმა წყარომ ინაცვლა ახალი ემიგრაციის ქვეყნებისაკენ – სამხრეთი და აღმოსავლეთი ევროპის სახელმწიფოებისკენ. XX საუკუნეში მოსახლეობის მიგრაციაზე დიდი გავლენა იქონიეს ომებმა. ასე მაგალითად, მეორე მსოფლიო ომმა მოსახლეობის მასობრივი გადაადგილებები გამოიწვია.

მოსახლეობის მიგრაცია XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში

■ მთავარი მიგრაციული ნაკადები

➔ მეორეხარისხიანი მიგრაციული ნაკადები

I – “ძველი” ემიგრაცია ევროპიდან ჩრდილოეთ ამერიკაში
 II – “ახალი” ემიგრაცია ევროპიდან ჩრდილოეთ ამერიკაში

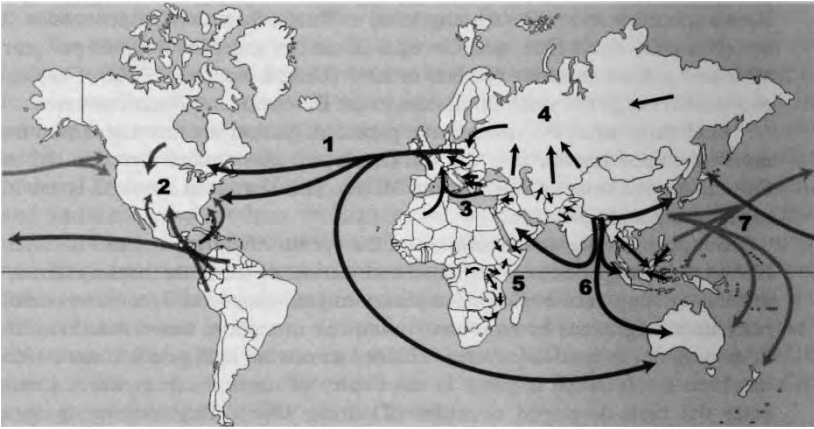
მოსახლეობის მიგრაციის მიზეზებს შორის წამყვანად კვლავაც ეკონომიკური მიზეზი რჩება. 1946-1961 წლებში ევროპის ქვეყნებიდან ამერიკაში მიგრაციის მასშტაბმა 6,9 მილიონ ადამიანს მიაღწია; მნიშვნელოვანი მიგრაციული ნაკადები მიემართებოდა ავსტრალიაში, ასევე სამხრეთი აფრიკის ზოგიერთ სახელმწიფოში (უპირატესად სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკაში).

თანამედროვე პერიოდის საერთაშორისო მიგრაციის საწყისი დროის განსაზღვრა პირობით ხასიათს ატარებს. ზოგიერთი დემოგრაფი თანამედროვე პერიოდის მიგრაციის ამოსავალ საწყისად 1965 წელს იღებს, თუმცა ისიც აღინიშნება, რომ თანამედროვე პერიოდი მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი დროიდან იწყება. წინა ათწლეულებთან შედარებით მიგრაციულმა ნაკადებმა განიცადა მნიშვნელოვანი ცვლილებები, ძირითადად ევროპის მოსახლეობასა და პოლიტიკურ ისტორიაში მიმდინარე პროცესებიდან გამომდინარე. არსებითი იყო აგრეთვე გლობალური ეკონომიკური განვითარება და კონფლიქტები, ძირითად განვითარებადი ქვეყნების ფარგლებში.

იმიგრაცია შეერთებულ შტატებში ევროპიდან გრძელდებოდა, თუმცა წინა პერიოდთან შედარებით შემცირდა. ამავე დროს გაიზარდა მიგრაცია ლათინური ამერიკიდან. 1980-იან წლებში აშშ მიიღო დაახლოებით 6 მილიონი ლეგალური მიგრანტი.

ვრცელი ტერიტორიისა და განსხვავებული ბუნებრივი და სოციალურ-ეკონომიკური პირობების მქონე მთელი რიგი ეკონომიკურად განვითარებული სახელმწიფოებისთვის (აშშ, კანადა და სხვა) დამახასიათებელია მოსახლეობის შიდა მიგრაციის დიდი მასშტაბები და მაღალი ინტენსივობა.

მოსახლეობის საერთაშორისო მიგრაციის მსხვილი ნაკადები 1965-2005 წწ.

1. მიგრაცია ევროპიდან ამერიკასა და ოკეანეაში
2. ლათინური ამერიკიდან და კანადიდან შეერთებულ შტატებში*
3. ჩრდილოეთ აფრიკიდან, განვითარებადი ქვეყნებიდან და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებიდან დასავლეთ ევროპაში*
4. ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებიდან ცენტრალურ რუსეთში*
5. ლტოლვილები (მაგ., აფრიკული, ავღანური, ბალკანური, პაკისტანური, ირანული, პალესტინური და სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზიიდან)
6. ბანგლადეში, პაკისტანი და შრი ლანკიდან საზღვარგარეთ*
7. ფილიპინები საზღვარგარეთ*

ომის შემდგომ ევროპაში პოლიტიკურ ცვლილებებსა და ეკონომიკურ აღორძინებას მოჰყვა მიგრაცია აღმოსავლეთიდან. დემოგრაფიულმა დაბერებამ ევროპაში გარკვეულწილად ხელი შეუწყო მუშახელის მოზიდვას

* დროებითი შრომითი მიგრაციის ჩათვლით.

ჩრდილოეთ აფრიკიდან და ახლო აღმოსავლეთიდან. 1990-იანი წლების დასაწყისში დასავლეთ ევროპაში უცხოელი მუშახელის რაოდენობამ შეადგინა დაახლოებით 15 მილიონი. გავრცელებულია სამეცნიერო-ტექნიკური კადრების მიგრაცია – როგორც წესი, ნაკლებად განვითარებული ქვეყნებიდან ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში. ამ მოვლენას “ტვინთა გადინებას” უწოდებენ.

საბჭოთა კავშირის დაშლას ყოფილი რესპუბლიკებიდან მოჰყვა მიგრაცია, ძირითადად ცენტრალურ რუსეთში. მიგრაციული ნაკადები მოიცავდნენ როგორც ეთნიკურ რუსებს, რომლებიც ბრუნდებოდნენ თავის ისტორიულ სამშობლოში, ისე სხვა ეროვნების წარმომადგენლებს. არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა შრომით მიგრაციასაც.

თანამედროვე მიგრაციაში მიმდინარე მნიშვნელოვანი ცვლილებები ეხება მის ისეთ სახეს როგორც არის ლტოლვილები. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ გაიზარდა იძულებითი მიგრაციის მასშტაბი. 1965 წელს 2 მილიონამდე ლტოლვილი იყო, რომელთა რაოდენობა 2005 წლისათვის 9 მილიონამდე გაიზარდა. ცვლილება განიცადა ლტოლვილთა წარმოშობის “წყაროებმაც”. 1940 და 1950-იან წლებში ლტოლვილების წარმოშობის ძირითად წყაროს მიმდინარე ომები, იმპერიების დაშლა და ახალ სახელმწიფოთა წარმოქმნა* წარმოადგენდა. ამის შემდეგ სულ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენდა განვითარებად ქვეყნებში მიმდინარე კონფლიქტები.

* 1947 წელს ინდოეთისა და პაკისტანის გაყოფის შედეგად 7 მილიონი ინდუსი გახდა იძულებული გადასახლებულიყო პაკისტანიდან ინდოეთში. 1948 წელს ისრაელის სახელმწიფოს შექმნას მოჰყვა 700 ათასი პალესტინელი არაბის გაქცევა. 1971 წელს ინდოეთ-პაკისტანის ომს მოჰყვა ბანგლადეშის სახელმწიფოს შექმნა და მილიონობით ადამიანის გაცვლა-გადასახლება.

თანამედროვე მიგრაციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გამომწვევე მიზეზს წარმოადგენს დროებითი შრომითი მიგრაცია.

მოსახლეობის მიგრაციის ანალიზი მიმდინარეობს სხვადასხვა თეორიული კონცეფციების ფარგლებში. თანამედროვე პირობებში დიდი ყურადღება ეთმობა მიგრაციის იდენტიფიცირებას მოსახლეობის მკვეთრად გაზრდილი ტერიტორიული მობილობის ჩარჩოებში, მის მიზეზებსა და იმ შედეგებს, რომელთა ანალიზისას არსებით როლს თამაშობენ შერჩევითი კვლევები და მოდელები.

9.3. მიგრაციის ძირითადი მაჩვენებლები

მიგრაციის ზოგადი კოეფიციენტი უჩვენებს მიგრანტთა (მიგრაციის) რაოდენობას მოსახლეობის 1000 სულზე.

მიგრაციის ზოგადი კოეფიციენტი (M) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$M = \frac{MI}{P} \cdot 1000,$$

სადაც MI არის გარკვეულ დროში არსებული მიგრაციის (მიგრანტების) რაოდენობა; P – მოცემული ტერიტორიის მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა.

მაგ., საქართველოში, თუ დავუშვებთ, რომ მიგრანტების საერთო რაოდენობა (როგორც გასულების, ისე შემოსულების) 70 ათასი იყო, ხოლო იმავე დროს მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა შეადგენდა 3884,5 ათასს, მაშინ მიგრაციის ზოგადი კოეფიციენტი

$$M = \frac{70000}{3884500} \cdot 1000 = 18,$$

რაც იმას ნიშნავს, რომ საქართველოში მოსახლეობის 1000 სულზე შემოვიდა და გავიდა 18 პირი.

მიგრაციის ზოგადი კოეფიციენტი გასვლის ინტენსივობის მიხედვით – წარმოადგენს გასულთა

რაოდენობას მოსახლეობის 1000 სულზე. მიგრაციის ზოგადი კოეფიციენტი (M_i) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$M_i = \frac{MI_i}{P} \cdot 1000,$$

სადაც (MI_i) – გასულ მიგრანტთა რაოდენობა; P – მოცემული ტერიტორიის მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა.

მაგ., საქართველოდან გასული მიგრანტების რაოდენობა, თუ დავუშვებთ, რომ 50 ათასი იყო, ხოლო იმავე დროს მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა შეადგენდა 3884,5 ათასს, მაშინ მიგრაციის ზოგადი კოეფიციენტი გასვლის ინტენსივობის მიხედვით იქნება:

$$M_i = \frac{50000}{3884500} \cdot 1000 = 12,9,$$

რაც იმას ნიშნავს, რომ საქართველოს მოსახლეობის 1000 სულზე 2005 წელს გადიოდა 12,9 პირი.

მიგრაციის ზოგადი კოეფიციენტი შემოსვლის ინტენსივობის მიხედვით – უჩვენებს შემოსულთა რაოდენობას მოსახლეობის 1000 სულზე. მიგრაციის ზოგადი კოეფიციენტი შემოსვლის ინტენსივობის მიხედვით (M_j) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$M_j = \frac{MI_j}{P} \cdot 1000,$$

სადაც MI_j – შემოსულ მიგრანტთა რაოდენობა; P – მოცემული ტერიტორიის მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა.

მაგ., საქართველოში შემოსული მიგრანტების რაოდენობა, თუ დავუშვებთ, რომ 20 ათასი იყო, ხოლო იმავე დროს მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა შეადგენდა 3884,5 ათასს, მაშინ მიგრაციის ზოგადი კოეფიციენტი შემოსვლის ინტენსივობის მიხედვით იქნება:

$$M_j = \frac{20000}{3884500} \cdot 1000 = 5,1,$$

რაც იმას ნიშნავს, რომ საქართველოს მოსახლეობის 1000 სულზე, 2005 წელს შემოსულ მიგრანტთა რაოდენობამ შეადგინა 5,1.

მიგრაციის წმინდა ინტენსივობის კოეფიციენტი – წარმოადგენს წმინდა მიგრაციის (ნეტო-მიგრაციის) შეფარდებას მოცემული ტერიტორიის მოსახლეობის რაოდენობასთან და ახასიათებს მიგრაციის შედეგიანობას. მიგრაციის წმინდა ინტენსივობის კოეფიციენტი (M_n) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$M_n = \frac{MI_j - MI_i}{P} \cdot 1000,$$

სადაც MI_j – შემოსულ მიგრანტთა რაოდენობა; MI_i – გასულ მიგრანტთა რაოდენობა; P – მოცემული ტერიტორიის მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა.

მაგ., საქართველოში შემოსული მიგრანტების რაოდენობა, თუ დავუშვებთ, რომ 20 ათასი იყო, ხოლო გასული მიგრანტების რაოდენობა 50 ათასი და იმავე დროს მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა შეადგენდა 3884,5 ათასს, მაშინ მიგრაციის წმინდა ინტენსივობის კოეფიციენტი იქნება:

$$M_n = \frac{20000 - 50000}{3884500} \cdot 1000 = -7,7,$$

რაც იმას ნიშნავს, რომ საქართველოში სხვაობა შემოსულებსა და გასულებს შორის უარყოფითი იყო და მოსახლეობის 1000 სულზე გაანგარიშებით შეადგენდა 7,7.

მიგრაციული კავშირების ინტენსივობის კოეფიციენტი გამოიანგარიშება მიგრანტების გამოსვლის რაიონის მიგრაციული შესაძლებლობების გამორიცხვის მიზნით, რომელიც დამოკიდებულია როგორც გამოსვლის, ისე შესვლის რაიონების (რეგიონების) მოსახლეობის რაოდენობაზე. მიგრაციული კავშირების ინტენსივობის კოეფიციენტი (M_k) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$M_k = P \frac{MI_{ij}}{P_i \cdot P_j} \cdot 1000,$$

სადაც MI_{ij} არის მიგრაციული ნაკადი გამოსვლის i რაიონიდან შემოსვლის j რაიონში; P_i – გამოსვლის რაიონის მოსახლეობის რაოდენობა; P_j – შემოსვლის რაიონის მოსახლეობის რაოდენობა; P – მოცემული რაიონების მოსახლეობის საერთო რაოდენობა.

მაგ., საქსტატის მონაცემებით 2005 წელს საშუალო მოსახლეობა თბილისში იყო 1091,5 ათასი, ხოლო იმერეთში – 694,5 ათასი. თბილისისა და იმერეთის მოსახლეობა ჯამში შეადგენდა 1786000. დაუშვათ, იმერეთიდან თბილისში, იმავე 2005 წელს, ჩამოვიდა 3 ათასი ადამიანი. ასეთ შემთხვევაში მიგრაციული კავშირის ინტენსივობის კოეფიციენტი იქნება:

$$M_k = 1786000 \cdot \frac{3000}{694500 \cdot 1091500} \cdot 1000 = 7,1$$

მოცემული კოეფიციენტი შედარების კარგ საშუალებას იძლევა და მას მაშინ აქვს განსაკუთრებული მნიშვნელობა, როდესაც კოეფიციენტი გაიანგარიშება ყველა, ან რამდენიმე რაიონისათვის (რეგიონისათვის).

მიგრაციული კავშირების ინტენსივობის მოდერნიზებული კოეფიციენტი – ეფუძნება რაიონებს (რეგიონებს) შორის წმინდა მიგრაციის განსაზღვრას. მიგრაციული კავშირების ინტენსივობის მოდერნიზებული კოეფიციენტი (M_m) გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$M_m = P \frac{MI_{ij} - MI_{ji}}{P_i \cdot P_j} \cdot 1000,$$

სადაც MI_{ij} არის მიგრაციული ნაკადი i რაიონიდან j რაიონში; MI_{ji} – მიგრაციული ნაკადი j რაიონიდან i რაიონში; P_i – გამოსვლის რაიონის მოსახლეობის რაოდენობა; P_j – შემოსვლის რაიონის მოსახლეობის რაოდენობა; P – მთელი მოსახლეობა.

მაგ., საქსტატის მონაცემებით 2005 წელს საშუალო მოსახლეობა თბილისში იყო 1091,5 ათასი, ხოლო იმერეთში – 694,5 ათასი. თბილისისა და იმერეთის მოსახლეობა ჯამში შეადგენდა 1786000. დაგუშვათ, იმერეთიდან თბილისში იმავე 2005 წელს ჩამოვიდა 3 ათასი ადამიანი, ხოლო თბილისიდან იმერეთში გავიდა 1 ათასი. ასეთ შემთხვევაში მიგრაციული კავშირის ინტენსივობის კოეფიციენტი იქნება:

$$M_k = 1786000 \cdot \frac{3000 - 1000}{694500 \cdot 1091500} \cdot 1000 = 4,7$$

წინა კოეფიციენტისაგან განსხვავებით მოცემულ შემთხვევაში გათვალისწინებულია როგორც შემოსვლა, ისე გასვლა, ანუ პრაქტიკულად გაითვალისწინება მიგრაციის საღლო (ნეტო მიგრაცია).

მიგრაციის სპეციალური კოეფიციენტები
გამოიყენება გარკვეული მახასიათებლების მქონე (სქესი, ასაკი, განათლება და ა.შ.) მიგრანტების ანალიზისათვის. შედარებისათვის გამოიყენება ამავე მახასიათებლების მქონე მოსახლეობის რაოდენობა (P). მიგრაციის სპეციალური კოეფიციენტები (M_s) გამოიანგარიშება

ფორმულით: $M_s = \frac{S}{P_s} \cdot 1000$, სადაც S გარკვეული

მახასიათებლის მქონე მიგრანტებია; P_s – ამავე მახასიათებლის მქონე მოსახლეობის რაოდენობა.

მაგ., შეფასებითი მონაცემებით 2005 წელს საქართველოსათვის უარყოფითმა საღლომ 25-29 წლის ასაკის მამაკაცებისათვის 3,6 ათასი შეადგინა. შეფასებითი მონაცემებით იმავე დროს, 25-29 წლის ასაკის მამაკაცების რაოდენობა საქართველოში 137,8 ათასის ტოლი იყო. აქედან გამომდინარე

$$M_{25-29} = \frac{3600}{137800} \cdot 1000 = 26,1,$$

რაც იმას ნიშნავს, რომ 25-29 წლის ასაკის 1000 მამაკაცისათვის უარყოფითმა საღლომ შეადგინა 26,1.

მიგრაციის ფარდობითი ინტენსივობის ინდექსი მიგრაციის ზოგად ინტენსივობაში შემთხვევით განსხვავებათა გავლენის ელიმინირების საშუალებას იძლევა. ამ მხრივ ის უფრო სანდოა, ვიდრე მიგრაციის სპეციალური კოეფიციენტები. მიგრაციის ფარდობითი ინტენსივობის ინდექსი (I_M) გაანგარიშების ერთ-ერთი ხერხია:

$$I_M = \frac{M_s}{M},$$

სადაც M_s – მოცემული ჯგუფის მიგრაციის სპეციალური კოეფიციენტი; M – მიგრაციის ზოგადი კოეფიციენტი.

მაგ., მიგრაციის სპეციალურმა კოეფიციენტმა 25-29 წლის ასაკის მამაკაცებისათვის შეადგინა 26,1, ხოლო მიგრაციის ზოგადმა კოეფიციენტმა – 18. აქედან გამომდინარე

$$I_{25-29} = \frac{26,1}{18} = 1,45.$$

10. დემოგრაფიული პროგნოზი

დემოგრაფიული პროგნოზი მოსახლეობის მოძრაობის ძირითადი პარამეტრებისა და მომავალი დემოგრაფიული ვითარების მეცნიერულად დასაბუთებული განსაზღვრაა. დემოგრაფიული პროგნოზისას განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა: მოსახლეობის რაოდენობის, მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივი და ქორწინებითი შემადგენლობის, შობადობის, მოკვდაობის, მიგრაციისა და მოსახლეობის თვისებრივი მახასიათებლების განსაზღვრას. დემოგრაფიული პროგნოზი გამომდინარეობს პერსპექტიული გაანგარიშებებიდან, რომლებიც ეფუძნება დემოგრაფიული პროცესების მოსალოდნელი დინამიკის ზოგიერთ ჰიპოთეზას. ამგვარი გაანგარიშებები, როგორც წესი, კეთდება რამდენიმე ვარიანტად. მათ შორის ყველაზე შესაძლებელი ვარიანტი, რომელსაც პრეტენზია აქვს მოსახლეობის აღწარმოების მომავალი მსვლელობის სიზუსტეზე, ჩვეულებრივ მიიჩნევა დემოგრაფიულ პროგნოზად. დემოგრაფიული პროგნოზის სანდლობა დამოკიდებულია როგორც ამოსავალი ინფორმაციის სიზუსტეზე, ისევე დემოგრაფიული პროცესების ცვალებადობის შესახებ გამოყენებული ჰიპოთეზების დასაბუთება-მართებულობაზე.

მოსახლეობის მომავალი რაოდენობის განჭვრეტის ცდები ჯერ კიდევ ძველი საბერძნეთისა და ძველი რომის პერიოდს განეკუთვნება. დემოგრაფიული პროგნოზის მეცნიერულად დასაბუთებული პირველი ცდები XVII საუკუნის ბოლოსა და XVIII საუკუნის დასაწყისში გაკეთდა. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ლეონარდ ეილერის დამსახურება, რომელმაც დიდი წვლილი შეიტანა მოსახლეობის ზრდის მათემატიკური თეორიის შექმნაში.

დემოგრაფიაში მოიხსენიება ანალიტიკური პროგნოზი და პროგნოზ-გაფრთხილება.

ანალიტიკური პროგნოზი დემოგრაფიაში წარმოადგენს პროგნოზის სახეს, რომლის მიზანია

მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტენდენციების შესწავლა მოსახლეობის მომავალი რაოდენობისა და შემადგენლობის შეფასების თვალსაზრისით. ანალიტიკური პროგნოზი კეთდება მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმის უცვლელობიდან გამომდინარე, მოცემული დროისათვის შობადობისა და მოკვდაობის არსებული ტენდენციების შენარჩუნების ან მათი უმნიშვნელო ცვალებადობის გათვალისწინებით. პროგნოზის სხვადასხვა ვარიანტის შედარება შესაძლებლობას იძლევა შეფასებულ იქნას მოსახლეობის აღწარმოების თითოეული კომპონენტის გავლენის ხარისხი.

პროგნოზ-გაფრთხილება მოსახლეობის პერსპექტიული გაანგარიშებაა, რომელიც უჩვენებს ჩამოყალიბებული დემოგრაფიული ვითარების შესაძლებელ არახელსაყრელ და საშიშ შედეგებს, რომელთა თავიდან აცილების მიზნით აუცილებელია შესაბამისი ზომების მიღება.

პროგნოზის ხანგრძლივობიდან გამომდინარე ანსხვაგვარ მოკლე, საშუალო და გრძელვადიან პროგნოზებს.

10.1. დემოგრაფიული პროგნოზის არსი

დემოგრაფიულ მეთოდებს დიდი გამოყენება აქვს სხვადასხვა სფეროში. დემოგრაფიული მეთოდებიდან ყველაზე დიდი მოთხოვნაა მოსახლეობისა და დემოგრაფიული პროცესების პროგნოზებზე.

ნებისმიერი სახელმწიფო დაინტერესებულია დემოგრაფიული პროგნოზებით, რათა შეაფასოს და დაგეგმოს ასაშენებელი გზების, სკოლების, სამედიცინო დაწესებულებების და ა.შ. მშენებლობა. კერძო ბიზნესი აგრეთვე დაინტერესებულია მოსახლეობის პროგნოზით, რათა შეაფასოს მომავალი ბაზრის პოტენციური სიდიდე.

იმისათვის, რომ დააკმაყოფილონ მომხმარებლების ინტერესები და წმინდა დემოგრაფიული ინტერესებიდან გამომდინარე, დემოგრაფები ატარებენ მოსახლეობისა და

დემოგრაფიული პროცესების პერსპექტიულ გაანგარიშებებს.

დემოგრაფების ინტერესი პროგნოზირების გარკვეულ შედეგთან არის დაკავშირებული, რომლის ძირითადი არსი მდგომარეობს არა მარტო მოსახლეობის რაოდენობისა, თუ მისი სტრუქტურის და დემოგრაფიული ინდიკატორების პერსპექტივაში განსაზღვრაში, არამედ ასევე არსებითად აქცენტირება კეთდება დემოგრაფიულ პარამეტრებს შორის კავშირის დადგენაში, როგორცაა, მაგალითად, ასაკობრივი სტრუქტურა და სხვა დემოგრაფიული ინდიკატორები.

მაგალითად, გაეროს შეფასებები ეფუძნება ორ პროცესს: 1) ცნობილ და სათანოდო ინფორმაციას დემოგრაფიული წარსულის შესახებ და 2) ჰიპოთეზებს შობადობის, მოკვდაობისა და საერთაშორისო მიგრაციის შესახებ.

ბოლო დროის გადასინჯვები მოიცავს 8 ვარიანტს: დაბალი, საშუალო, მაღალი, მუდმივი შობადობის, მიმდინარე შობადობის, მუდმივი მოკვდაობის, მუდმივი შობადობისა და მუდმივი მოკვდაობის, საერთაშორისო მიგრაციის ნულოვანი საღდოსი. უფრო მიღებული და ცნობილია საშუალო ვარიანტი და შემდეგ დაბალი, მაღალი და მუდმივი შობადობის. აღსანიშნავია, რომ გაერო პროგნოზებს აგებდა 2050 წლამდე პერიოდისათვის. ასე იყო 2008 წლის გადასინჯვის ჩათვლით. რაც შეეხება 2010 და 2012 წლების გადასინჯვებს, პროგნოზი მოიცავს 2100 წლამდე პერიოდს.

შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი მთელი საპროგნოზო პერიოდისათვის, იმყოფება დაბალ, მოსახლეობის აღწარმოებისათვის არასაკმარის დონეზე (პროგნოზის საშუალო ვარიანტით საქართველოსათვის).

პროგნოზირების საწყის სიდიდედ ჩვეულებრივ აიღება ბოლო 5 წლის შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტის საშუალო, შესაბამისი ასაკობრივი კოეფიციენტებიდან გამომდინარე.

საერთაშორისო მიგრაციის სადღოს შემთხვევაში გაითვალისწინება წინა პერიოდში არსებული მონაცემები და შეფასებები.

ქვემოთ მაგალითისათვის მოტანილია გაეროს 2012 წლის გადასინჯვის პროგნოზი საქართველოში შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტისათვის სხვადასხვა ვარიანტით.

პერიოდი	საშუალო	მაღალი	დაბალი	მუდმივი შობადობა
2015-2020	1.82	2.22	1.42	1.80
2020-2025	1.82	2.32	1.32	1.80
2025-2030	1.83	2.33	1.33	1.80
2030-2035	1.84	2.34	1.34	1.80
2035-2040	1.84	2.34	1.34	1.80
2040-2045	1.85	2.35	1.35	1.80
2045-2050	1.85	2.35	1.35	1.80
2050-2055	1.86	2.36	1.36	1.80
2055-2060	1.86	2.36	1.36	1.80
2060-2065	1.86	2.36	1.36	1.80
2065-2070	1.87	2.37	1.37	1.80
2070-2075	1.87	2.37	1.37	1.80
2075-2080	1.88	2.38	1.38	1.80
2080-2085	1.88	2.38	1.38	1.80
2085-2090	1.88	2.38	1.38	1.80
2090-2095	1.88	2.38	1.38	1.80
2095-2100	1.89	2.39	1.39	1.80

სადღეისოდ დემოგრაფიული პროგნოზირებისათვის გამოიყენება სხვადასხვა კომპიუტერული პროგრამა. მაგ., ისეთი როგორც არის MortPak, DemProj და სხვა.

მიუხედავად ამისა, ქვემოთ მოკლედ იქნება განხილული პროგნოზირების ისეთი მეთოდები რომლებიც მოსახლეობის საერთო რაოდენობისა და მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივი სტრუქტურის განსაზღვრის შესაძლებლობას იძლევა.

10.2. პროგნოზირების მეთოდი

მოსახლეობის საერთო რაოდენობის პროგნოზი

მოსახლეობის საერთო რაოდენობის პროგნოზისათვის ძირითადად გამოიყენება შემდეგი ფორმულა:

$$P_t = P_0 \cdot e^{rt}$$

სადაც P_t – მოსახლეობის საერთო რაოდენობა საპროგნოზო პერიოდის ბოლოსათვის; P_0 – მოსახლეობის საერთო რაოდენობა საპროგნოზო პერიოდის დასაწყისში; e – ნატურალური ლოგარითმის ფუძე; r – მოსახლეობის მატების სავარაუდო კოეფიციენტი საპროგნოზო პერიოდში; t – საპროგნოზო პერიოდის ხანგრძლივობა.

ჩვეულებრივ უშვებენ, რომ მოსახლეობის მატების სავარაუდო კოეფიციენტი საპროგნოზო პერიოდში (r) ტოლია წინა, ან წინა რამდენიმე წლის (ვთქვათ 3, 5, ან 10) მოსახლეობის მატების საშუალოსი.

დავუშვათ 2013 წელს ვაკეთებთ მოსახლეობის საერთო რაოდენობის პროგნოზს 2020 წლისათვის (ანუ საპროგნოზო პერიოდი 7 წელია).

პირველ რიგში უნდა განვსაზღვროთ მოსახლეობის საშუალო წლიური ტემპი 2003-2013 წლებში (ე.ი. წინა 10 წლიანი პერიოდისათვის) საქსტატის მონაცემებით (ათასი).

$$r = \frac{\ln P_{2013} - \ln P_{2003}}{10} = \frac{\ln 4483,8 - \ln 4342,6}{10} = \frac{8,4082 - 8,3762}{10} = 0,0032$$

აქედან გამოდინარე,

$$P_{2020} = 4483,8 \cdot e^{0,0032 \cdot 7} = 4483,8 \cdot e^{0,0224} = 4483,8 \cdot 1,0227 = 4585,4$$

რაც იმას ნიშნავს, რომ საქსტატის მონაცემებიდან გამოდინარე, საქართველოს მოსახლეობის საერთო რაოდენობა 2020 წლისათვის გაიზრდება და მიაღწევს 4585,4 ათასს.

იმ შემთხვევაში, თუ იგივე საპროგნოზო პერიოდისათვის ვისარგებლებით შეფასებითი მონაცემებით, მაშინ განსხვავებულ მდგომარეობას

მივიღებდით. ქვემოთ მოტანილია გაანგარიშებები დაფუძნებული შეფასებით მონაცემებზე.

$$r^1 = \frac{\ln P_{2013} - \ln P_{2003}}{10} = \frac{\ln 3767,5 - \ln 3965,8}{10} = \frac{8,2342 - 8,2855}{10} = -0,00513$$

$$P^1_{2020} = 3767,5 \cdot e^{-0,00513 \cdot 7} = 3767,5 \cdot e^{-0,03591} = 3767,5 \cdot 0,9647 = 3634,6$$

ამდენად, შეფასებითი მონაცემებიდან გამომდინარეობს, რომ საქართველოს მოსახლეობის საერთო რაოდენობა 2020 წელს 2013 წელთან შედარებით, შემცირდება და შეადგენს 3634,6 ათასს.

ასეთი განსხვავება საქსტატისა და შეფასებით მონაცემებს შორის ძირითადად გამომდინარეობს გარე მიგრაციის სადღოს შორის განსხვავებით. საქმე ისაა, რომ საქსტატის მონაცემებით გარე მიგრაციამ 2003-2012 წლებში შეადგინა 62,2 ათასი, ხოლო შეფასებითი მონაცემებით -227,9 ათასი.

მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივი სტრუქტურის პროგნოზი

მოსახლეობის საერთო რაოდენობის პროგნოზს რატომა უნდა აქვს გარკვეული მნიშვნელობა, მაგრამ ის შეიძლება არ გვაკმაყოფილებდეს, ვინაიდან უფრო დეტალური ინფორმაცია გვჭირდებოდა. მაგ., მოსახლეობის საერთო რაოდენობასთან ერთად, გვაინტერესებდეს მისი ასაკობრივ-სქესობრივი შემადგენლობა.

ასეთ შემთხვევაში პერსპექტიული გაანგარიშებებისათვის გამოიყენება კოჰორტ-კომპონენტების მეთოდი.

კოჰორტ-კომპონენტთა მეთოდის არსი მდგომარეობს მოსახლეობის სხვადასხვა ქვეჯგუფებად დაყოფაში, რომლებსათვისაც დამახასიათებელია შობადობის, მოკვდაობისა და მიგრაციის საკუთარი, კონკრეტული რეჟიმი და რომელთა ცვლილებაც გამოითვლება გარკვეული კალენდარული დროისათვის.

კოჰორტ-კომპონენტთა მეთოდი წარმოადგენს დისკრეტულ (ცალკეული ნაწილებისაგან შემდგარ) მოდელს. მოსახლეობის მახასიათებლები გამოითვლება

კალენდარული დროის განსაზღვრული მომენტებისათვის. საპროგნოზო პერიოდი დაყოფილია დროის ტოლ მონაკვეთებად, რომელთა სიგრძე ემთხვევა საწყისი მოსახლეობის ასაკობრივი ინტერვალების სიგრძეს. კოჰორტ-კომპონენტთა მეთოდით მოსახლეობის პროგნოზირება შედგება შემდეგი ეტაპებისაგან:

1. გამოითვლება, თუ საწყისი მომენტისათვის არსებული მოსახლეობის ასაკობრივი ჯგუფებიდან რამდენი დარჩება ცოცხალისაბოლოოდ;
2. ასაკობრივი ჯგუფისათვის (15-49) გამოითვლება დაბადებულითა რაოდენობა საპროგნოზო დროის ინტერვალისათვის და დაბადებულითაგან ინტერვალის ბოლოს ცოცხლად მიღწეულთა რაოდენობა;
3. საპროგნოზო პერიოდის განმავლობაში ყოველ ასაკობრივ ჯგუფს ემატება გარე მიგრაციის სადღოს რაოდენობა (დადებითი ან უარყოფითი) და გამოითვლება მათ შორის ცოცხლად დარჩენილთა რაოდენობა, რომელიც დაემატება შესაბამის ქვეჯგუფებს.

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ასაკობრივი ჯგუფების გადანაცვლება დაკავშირებულია ასაკობრივი ჯგუფის ინტერვალის სიდიდესთან. 5 წლიანი ასაკობრივი ინტერვალისას შესაბამისი ასაკობრივი ჯგუფი გადანაცვლებს 5 წლით, ხოლო 10 წლიანი ინტერვალისას – 10 წლით. ამდენად, პროგნოზი პირველ შემთხვევაში 5 წლის ხანგრძლივობის იქნება, ხოლო მეორე შემთხვევაში – 10. აღნიშნული პროცედურა იმდენჯერ უნდა გამეორდეს, რა ხანგრძლივობის პროგნოზიც არის მისაღები. ამასთან, თითოეული ასეთი გადანაცვლებისას გასათვალისწინებელია ასაკობრივი ჯგუფის ცოცხლად დარჩენილთა რაოდენობა (რომელიც გადადის მომდევნო ასაკობრივ ჯგუფში). ანუ სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ყოველი ასაკობრივი ჯგუფის რაოდენობა მრავლდება მომდევნო ასაკობრივი ჯგუფისათვის დამახასიათებელ მიღწევის შესაბამის კოეფიციენტზე მოკვდაობის ცხრილიდან გამომდინარე.

ზემოთ მოტანილი გამოისახება შემდეგი ფორმულით:

$$P_x^M = P_x \cdot \frac{L_{x+n}}{L_x} + M_x$$

სადაც P_x^M – “x” ასაკის პროგნოზირებადი მოსახლეობის რაოდენობა მიგრაციის გათვალისწინებით; P_x – “x” ასაკობრივი ჯგუფის საწყისი რაოდენობა მიგრაციის გარეშე; “n” – ასაკობრივი ინტერვალის სიგრძე; L_{x+n} – მომიჯნავე ასაკობრივი ჯგუფების ცოცხლადმყოფთა რაოდენობა მოკვლობის ცხრილებიდან; L_x – საწყისი ასაკობრივი ჯგუფის ცოცხლადმყოფთა რაოდენობა; M_x – შესაბამისი ასაკობრივი ჯგუფის მიგრაციის (დადებითი ან უარყოფითი) სალდო.

0-4 ასაკობრივი ჯგუფისათვის საპროგნოზო მოსახლეობის რაოდენობა გამოითვლება შემდეგი ფორმულით:

$$P_{0-4} = \frac{N \cdot L_{0-4}}{5 \cdot l_0}$$

სადაც N – დაბადებულთა რაოდენობა.

10.3. პროგნოზირების მოდელები

პროგნოზირებისას გამოიყენება როგორც შობადობის, ისე მოკვდაობისა და მიგრაციის მოდელები. მაგ., გაეროს შემთხვევაში ეს არის კოულ-ტრასელის შობადობის მოდელი. მოცემულ მოდელში გათვალისწინებულია ქორწინების ცვლილების სქემები, შობადობის კონტროლის დონე და მოსახლეობის არსებული ბუნებრივი შობადობა. პროგნოზისათვის აუცილებელია საწყისი შობადობის ასაკობრივი განაწილება და საპროგნოზო პერიოდის ჰიპოთეზური შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი.

რაც შეეხება მოკვდაობას, დემოგრაფიული პროგნოზების მომზადებისას, გაერო იყენებს

მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობის მოდელის სქემა. ეს სქემა ეფუძნება დაშვებას, რომ მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობა პროგნოზის ყოველ 5 წლიან პერიოდში როგორც მამაკაცებისათვის, ისე ქალებისათვის მატულობს 2–2,5 წლით და შემდეგ მატების ტემპი მცირდება.

ქვემოთ საილუსტრაციოდ მოტანილია მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობა დაბადებისას, გაეროს მოდელი 5 წლიანი პერიოდისათვის (პროგნოზის სამი ვარიანტი მამაკაცებისა და ქალებისათვის).

საწყისი მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობა დაბადებისას	პროგნოზის ვარიანტი					
	მაღალი		საშუალო		დაბალი	
	მამაკაცები	ქალები	მამაკაცები	ქალები	მამაკაცები	ქალები
55,0-დან 57,5-მდე	2,5	2,5	2,5	2,5	2,0	2,0
57,5-დან 60,0-მდე	2,5	2,5	2,5	2,5	2,0	2,0
60,0-დან 62,5-მდე	2,5	2,5	2,3	2,5	2,0	2,0
62,5-დან 65,0-მდე	2,3	2,5	2,0	2,5	2,0	2,0
65,0-დან 67,5-მდე	2,0	2,5	1,5	2,3	1,5	2,0
67,5-დან 70,0-მდე	1,5	2,3	1,2	2,0	1,0	1,5
70,0-დან 72,5-მდე	1,2	2,0	1,0	1,5	0,8	1,2
72,5-დან 75,0-მდე	1,0	1,5	0,8	1,2	0,5	1,0
75,0-დან 77,5-მდე	0,8	1,2	0,5	1,0	0,3	0,8
77,5-დან 80,0-მდე	0,5	1,0	0,4	0,8	0,3	0,5
80,0-დან 82,5-მდე	0,5	0,8	0,4	0,5	0,3	0,3
82,5-დან 85,0-მდე	-	0,5	-	0,4	-	0,3
85,0-დან 87,5-მდე	-	0,5	-	0,4	-	0,3

11. დემოგრაფიული პოლიტიკა

დემოგრაფიული პოლიტიკა წარმოადგენს ღონისძიებათა კომპლექსს, მიმართულს დემოგრაფიული პროცესების ისეთი რეგულირებისაკენ, რომელიც საზოგადოების მოთხოვნებიდან გამომდინარეობს. დემოგრაფიული პოლიტიკის ობიექტია მოსახლეობის აღწარმოება. დემოგრაფიული პოლიტიკა მიმართულია პერსპექტივაში მოსახლეობის აღწარმოების სასურველი რეჟიმის მიღწევისაკენ.

დემოგრაფიული პოლიტიკა არ უნდა გავაიგივოთ სოციალურ-ეკონომიკურ პოლიტიკასთან, ან არ უნდა მივიჩნიოთ მარტოდენ მის ნაწილად. დემოგრაფიულ პოლიტიკად მხოლოდ ის მიზანდასახული ქმედებები შეიძლება ჩაითვალოს, რომლებიც გამიზნულია მოსახლეობის აღწარმოების პროცესზე ზემოქმედებისაკენ. ამასთან, ასეთი სახით წარმოდგენილი დემოგრაფიული პოლიტიკა შეიძლება დავეყთ:

1. სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის ის ღონისძიებები, რომლებიც მიმართულია დემოგრაფიული პროცესების რეგულირებისაკენ და გულისხმობენ სხვადასხვა სახის დახმარებებს, პირობების შექმნას და ა.შ. 2. უშუალოდ დემოგრაფიული პოლიტიკა – ღონისძიებები გამიზნული დემოგრაფიული პროცესების განმსაზღვრელ შინაგან ფაქტორებზე ზემოქმედებისათვის.

დემოგრაფიულ პოლიტიკას არ მიეკუთვნება ზოგადად სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის ისეთი ღონისძიებები, რომლებსაც ამა თუ იმ სახით ან ზომით შეიძლება გავლენა ჰქონდეთ მოსახლეობის აღწარმოებაზე, მაგრამ დემოგრაფიულ პროცესებზე ზემოქმედებას თავის კონკრეტულ მიზნად არ ისახავენ.

დემოგრაფიული პოლიტიკის მეთოდები შეიძლება დავეყთ: სოციალურ-ეკონომიკური, სამართლებრივი, აღმზრდელი-ფსიქოლოგიური. სოციალურ-ეკონომიკურს მიეკუთვნება ოჯახის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესება, ერთჯერადი და პერიოდული

მატერიალური დახმარება, სესხები და სხვა. სამართლებრივი – ნების მიმცემი ან ამკრძალავი აქტები, რომლებიც ეხება მაგ., აბორტებს ან კონტრაცეპტივების გაყიდვას, ქორწინების ასაკს და სხვა. აღმზრდელობით-ფსიქოლოგიური – მასობრივი ინფორმაციის ან სხვა საშუალებებით ოჯახის სასურველი ტიპის, რეპროდუქციული ქცევის გარკვეული სტანდარტების და ა.შ. პროპაგანდა – ფიქსაცია.

დემოგრაფიული პოლიტიკა და მისი კონკრეტული ღონისძიებები ბევრად არის დამოკიდებული რომელიმე ქვეყანაში შექმნილი დემოგრაფიული ვითარების სახელმწიფოებრივ შეფასებაზე. სხვადასხვა ქვეყანაში არსებული მსგავსი დემოგრაფიული ვითარების (ან დემოგრაფიული პროცესის მიმდინარეობის) სახელმწიფოებრივი შეფასება შეიძლება განსხვავდებოდეს, რაც იწვევს განსხვავებას როგორც დემოგრაფიული პოლიტიკის ორიენტაციაში, ისე თვით დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარების აუცილებლობაში. მაგ., საფრანგეთსა და დიდ ბრიტანეთში არსებული მსგავსი მოსახლეობის მატების ტემპისა და შობადობის ღონის სახელმწიფოებრივი შეფასება განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან. საფრანგეთში ის ძალიან დაბალად იყო ჩათვლილი, ხოლო დიდ ბრიტანეთში – დამაკმაყოფილებლად. აქედან გამომდინარე, საფრანგეთში მოსახლეობის მატების ტემპისა და შობადობის ღონის ამადლების აუცილებლობა იყო მიჩნეული, ხოლო დიდ ბრიტანეთში, მათ მიმართ, მთავრობის მხრიდან, ჩაურევლობა იქნა აღიარებული.

როდესაც საუბარია დემოგრაფიულ პოლიტიკაზე ძირითადად ორ მიმართულებას გულისხმობენ: ე.წ. მემარჯვენე, ლიბერალურ-დემოკრატიულს და მემარცხენე ცენტრისტულს. პირველი, ანუ “მემარჯვენე” მიმართულების ძირითადი არსია დემოგრაფიულ პროცესებში ჩაურევლობა. მეორე – “მემარცხენე” მიმართულება გულისხმობს დემოგრაფიულ პროცესებზე ზემოქმედებას.

სადღეისოდ მსოფლიოს ქვეყნების საკმაოდ დიდი ნაწილი აღიარებს “მემარჯვენე” მიმართულებას, ანუ დემოგრაფიულ პროცესებში ჩაურევლობას.

საერთოდ, სახელმწიფო ამა თუ იმ ფორმით, მეტ-ნაკლებად, ყოველთვის ზემოქმედებდა დემოგრაფიულ პროცესებზე. მოცემულ შემთხვევაში პრინციპული მნიშვნელობა ენიჭება იმას თუ როგორ არის დემოგრაფიული პროცესები გაცნობიერებული თვით სახელმწიფოს, საზოგადოებრივი ჯგუფების, ოჯახისა და პიროვნების მიერ. აქ ძირითადია ის, თუ რა მიზანს და ამოცანებს ისახავს ეს პოლიტიკა მეგა, მაკრო, მეზო და მიკრო დონეზე.

მეგა (მსოფლიო) დონეზე მიღებული გადაწყვეტილებები აუცილებელი არ არის შეესაბამებოდეს სახელმწიფოს ეროვნულ დემოგრაფიული უსაფრთხოების ინტერესებს.

შეიძლება გამოვეყოთ დემოგრაფიულ პროცესებზე სოციალური გავლენის იერარქიული დონეები და დემოგრაფიული პოლიტიკის სუბიექტები მაკრო დონეზე – საზოგადოება, მეზო დონეზე – საზოგადოებრივი ჯგუფები (ახალგაზრდობა, ქალები, ხანდაზმულები და სხვა), ხოლო მიკრო დონეზე – ოჯახი და პიროვნება.

მაკრო და მეზო დონეზე მიღებული გადაწყვეტილების მიზნები უნდა შეესაბამებოდეს მიკრო დონეზე – ოჯახისა და პიროვნების ინტერესებს. მხოლოდ სამივეს ინტერესთა შეთანაწყობით შეიძლება მივაღწიოთ თაობათა განახლების საზოგადოებრივად საჭირო ბავშვთა რაოდენობის თანდათან, ეტაპობრივ მიახლოებას მიკრო დონეზე.

დემოგრაფიული პოლიტიკის იდეები და მაგალითები ძველი დროიდან არის ცნობილი.

11.1. დემოგრაფიული პოლიტიკის მსოფლიო გამოცდილება

გარკვეული დემოგრაფიული მახვენებლების გრძელვადიანი დაგეგმვის, ანუ დემოგრაფიული პოლიტიკის ჩამოყალიბებისა და გატარების მცდელობებს,

კაცობრიობის ისტორიის მანძილზე სხვადასხვა ცივილიზაციებსა და ეპოქებში ვხვდებით. უმთავრესი დასკვნა, რომლის გამოტანა ამ მხრივაც შესაძლებელი ისაა, რომ ასეთი პოლიტიკის წესები ყოველთვის ნაკარნახევი იყო იმ სრულიად კონკრეტული ვითარებით, რომელიც შეიქმნებოდა რომელიმე სახელმწიფოებრიობის მატარებელ და, როგორც წესი, ტიტულარულ ეთნოსში. ზოგჯერ ეთნოსი – თავისი მმართველი პოლიტიკური ბირთვის მეშვეობით – რაოდენობრივ ზრდაში იჩენდა დაინტერესებას, ზოგჯერ რიცხოვნობის მეტ-ნაკლებად შენარჩუნებისა და მატების დარეგულირებისაკენ მიისწრაფოდა, ზოგ შემთხვევაში კი ძლიერი სახელმწიფო ღონისძიებების საშუალებებით ბუნებრივი მატების მაქსიმალურად შეზღუდვას ცდილობდა. ასე იყო ადრე, ასეა დღესაც. ყველა ამ შემთხვევაში საქმე კარგად ან ცუდად გააზრებულ, მაგრამ დემოგრაფიულ პოლიტიკასთან გვაქვს. ეს კი ნიშნავს, რომ სათანადო სახელმწიფო ორგანოებს კარგად უნდა ესმოდეთ ამ პოლიტიკური პრობლემის არსი, გააჩნდეთ უნარი შეაფასონ პოტენციური გრძელვადიანი შედეგი, რომელიც შეიძლება დადგეს ქვეყანაში დემოგრაფიული პოლიტიკის ამა თუ იმ ნაირსახეობის გატარების ან, სულაც, დემოგრაფიულ პოლიტიკაზე ხელის აღების შემთხვევაში. ამასთან, ისიცაა გასათვალისწინებელი, რომ მსოფლიო დემოგრაფიული პოლიტიკის გამოცდილების შესწავლას პრაქტიკული დატვირთვა საკუთრივ ჩვენი ქვეყნისათვის – საქართველოსათვის – აქვს.

დემოგრაფიული აზროვნება უძველეს ხანაში

მოსახლეობის რაოდენობასა და საზოგადოების პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურ მოთხოვნილებებს შორის ოპტიმალური თანაფარდობის მიღწევის მცდელობები, ამისთვის სათანადო გზების მოძიება – ანუ ის, რასაც შემდგომ ეპოქებში დემოგრაფიული პოლიტიკა ეწოდა, – უძველესი დროიდან განსაკუთრებული განსჯის საგანი იყო. სხვადასხვა ცივილიზაციის დიდმა მოაზროვნეებმა – პლატონმა,

არისტოტელემ, კონფუციმ – საკუთარი შეხედულებები ამ საკითხებზე თავიანთი, ჩვენამდე მოღწეული, ნაშრომების საშუალებით მოგვაწოდეს. მიუხედავად იმისა, რომ მათი მოსაზრებები ყოველთვის როდი აისახებოდა თანადროულ პოლიტიკურ პრაქტიკაში, მსოფლიო დემოგრაფიული აზროვნების სათავეები სწორედ მათ მიერ ჩამოყალიბებულ კონცეფციებში უნდა ვეძიოთ.

ძველი საბერძნეთი: პლატონი და არისტოტელე

ძველი საბერძნეთის ორმა უდიდესმა მოაზროვნემ – პლატონმა და არისტოტელემ – განავითარეს მოსახლეობის თეორიები პოლიტიკური უტოპიის სქემის ფარგლებში. მათ წარმოგვიდგინეს საზოგადოების ისეთი ორგანიზაცია, რომელიც იმდროინდელი ელინური სამყაროს გეოპოლიტიკურ კონტექსტში რადიკალურად ახალი იყო: ქალაქი, პატარა ტერიტორია ცენტრის გარშემო, სადაც მოქალაქეები (თავისუფალი მამაკაცები) ახორციელებენ სახალხო, სამოქალაქო და სამხედრო საქმიანობას, ხოლო ქალები და მონები სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან სამუშაოს ასრულებენ. პლატონისა და არისტოტელეს მიერ შექმნილი აზროვნების მიმართულება ტრადიციულ რელიგიასა და მორალს კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებდა. წინაპართა თაყვანისცემაზე დაფუძნებული ძველი მორალი რეპროდუქციას რელიგიურ მოვალეობად განიხილავდა, ახალი თვალთახედვის მიხედვით კი რეპროდუქციული ქცევა სამოქალაქო მორალის, ანუ სახელმწიფოს მიმართ სამოქალაქო მოვალეობის კუთვნილება ხდებოდა.

პლატონმა (ახ.წ-მდე 428–348 წწ.) თავის *"რესპუბლიკასა"* და *"კანონებში"* წარმოგვისახა იდეალური ქალაქი, რომლის წყობა და კანონები მიმართული იყო ინდივიდის ცხოვრების მკაცრი რეგლამენტაციისაკენ. ცალკეულ პიროვნებას ვერავითარ შემთხვევაში ვერ უნდა გაეებდა ქალაქში სამუდამოდ გამეფებული იმ სტატიკური წონასწორობის დარღვევა, რომელიც სახელმწიფო მოწყობის პლატონისეული იდეალის შინაარსს წარმოადგენდა.

პლატონმა ორი სახის ნაყოფიერების ცნება შემოიტანა – სულიერი და არასულიერი. მისი თეორიის დემოგრაფიული შემადგენელი ის იყო, რომ არასულიერი ნაყოფიერება – ესაა რეპროდუქცია (გამრავლება), რომლის მნიშვნელობა მარტივი ბიოლოგიური და სოციალური აუცილებლობის დონემდეა დაყვანილი. სოციალური არეულობები, მათი თანმხლები ვნებები, აჯანყებები, კრიმინალი, – ამ ორი ნაყოფიერების ერთმანეთში შეზავების შედეგია. ამიტომ ნაყოფიერების ეს სახეები ბავშვობიდანვე ნებისმიერ ფასად და პიროვნული ღირსებისათვის მისადები ყველა ხერხის გამოყენებით მაქსიმალურად უნდა გამოიჯვნოდან ერთმანეთს.

პლატონის აზრით, სახელმწიფომ უნდა არეგულიროს არა მარტო ქორწინების ინსტიტუტი, არამედ სქესობრივი ურთიერთობანი. მან უნდა აწარმოოს "ვაჟების შერჩევა", ბავშვების განათლება, უზრუნველყოს მათი ფუნქციონალური სპეციალიზაცია საზოგადოების ინტერესებში. სახელმწიფოს ძალა და ავტორიტეტი ამ საკითხებში უნდა იყოს აბსოლუტური, მას წინ ვერ უნდა დაუდგეს ვერც ოჯახური და ვერც რაიმე სხვა ინტერესები. ამ ხისტი პრინციპის გაზიარებამ პლატონი მეტად საზარელი, არაადამიანური დემოგრაფიული კანონების ჩამოყალიბებამდე მიიყვანა.

პლატონის ძირითადი იდეის მიხედვით, ქალაქი არ უნდა იყოს არც დიდი და არც პატარა. *"რესპუბლიკაში"* პლატონი აღნიშნავდა, რომ იდეალური ქალაქის მოსახლეობა უნდა იყოს სტაციონარული, ეს კი აშკარად მიუღწევადია თუ რეპროდუქციული ქცევა ინდივიდებისა და ოჯახების საკუთრებად რჩება. ამ დელიკატური ბიოსოციალური ფუნქციის სადავეები უნდა მოექცეს სახელმწიფოს (ე.წ. "მსაჯულების არისტოკრატიის") ხელში. სწავლულებისა და ბრძენებისაგან შემდგარი ელიტა ზრუნავს ხალხის ბედნიერებაზე, მათი ავტორიტეტი აბსოლუტურია, დანარჩენი მოქალაქეები ვალდებულნი არიან მათ მიმართ სრული მორჩილება გამოამჟღავნონ. სახელმწიფოს ძალაუფლება

ტოტალიტარულია, ტოტალური წესრიგი კი ვერ იტანს უმნიშვნელო ინდივიდუალურ ინიციატივასაც კი. აქედან გამომდინარე, პლატონი ლოგიკურად მიდის კერძო საკუთრებისა და ტრადიციული ოჯახის გაუქმებამდე, ვინაიდან ყველაფერი მსაჯულების (მაგისტრების) ძალაუფლებას ექვემდებარება. მსაჯულები, ყველაფერთან ერთად, სრულყოფილი დემოგრაფებიც უნდა ყოფილიყვნენ. გამოთვლების გამოყენებით (ამ გამოთვლების რაობაზე პლატონი არაფერს გვეუბნება) მათ უნდა გააჩნდეთ დროული ინფორმაცია იმაზე, თუ რამდენი ახალდაბადებულია საჭირო ქალაქის მოსახლეობის მუდმივი დონის შესანარჩუნებლად, რაც გულისხმობს ქორწინებების განსაზღვრული ოდენობის დადგენას. გარდა ამისა, საუკეთესო მამაკაცის პარტნიორი საუკეთესო ქალი უნდა ყოფილიყო – სოციალური ფუნქციის უკეთ შესრულების მიზნით. სუსტი, მახინჯი, ფიზიკური ნაკლის მატარებელი ბავშვები, ასევე მაგისტრების ნებართვის გარეშე გაჩენილი ბავშვები, ექვემდებარებიან განადგურებას (ინფანტიციდის ტექნიკა ძველ საბერძნეთში, პლატონის აღნიშვნით, გულისხმობდა ბავშვების სხეულების შემადგენელ ნაწილებად დანაწევრებას). დანარჩენი ბავშვები კი უნდა აღზრდილიყვნენ კოლექტიურად და საზოგადოების მიერ დაწესებული მოვალეობების შესრულების შეგნებით. საკუთარი მშობლებისა და დამძმების შესახებ მათ არასოდეს არაფერი უნდა სცოდნოდათ.

ორმოცი წლის შემდეგ დაწერილ *"კანონებში"* პლატონი ეცადა – თუმცა, დიდი წარმატების გარეშე – თავისი უტოპიური ხედვის რეალისტური მომენტებით გამაგრებას. მოსახლეობის სტაციონარულობის შენარჩუნებისა და გენეტიკური სელექციის ფუძემდებლურ პრინციპებს ამჯერად სოციალური ორგანიზაციისა და კანონმდებლობის შედარებით რეალისტური მოთხოვნები დაემატა. პირდაპირი ძალადობა შემცირდა მოტივირებისა (ჯილდოები, ჯარიმები, დასჯის სხვადასხვა ფორმები) და სოციალური ზეწოლის (ტაბუების) სასარგებლოდ.

ოჯახისა და საკუთრების გაუქმების ნაცვლად პლატონი მიმართავდა მათ ნეიტრალიზაციას: ისინი რჩება, მაგრამ ყველაფერი კეთდება რათა მათ არ შეუქმნან რაიმე ხიფათი მსაჯულების მიერ წარმართულ სოციალურ ინჟინერიას. ვინაიდან მოქალაქეებს შორის მიწების განაწილება ძველბერძნულ პოლისებში სერიოზული პრობლემა იყო (ზოგჯერ სამოქალაქო ომის გამომწვევიც კი), პლატონმა გამოთვალა და დაადგინა, რომ იდეალური ქალაქის მოსახლეობა უნდა შედგენილიყო არა უმეტეს 5040 ოჯახიდან, მიწა უნდა სამართლიანად განაწილებულიყო 5040 განუყოფად ნაკვეთად – ოჯახზე თითო – და ეს განაწილება უნდა ყოფილიყო მუდმივი და უცვლელი. ამ ნაკვეთს უნდა ჰყოლოდა ერთადერთი მფლობელი და ერთადერთი მემკვიდრე (მხოლოდ მამაკაცი). შესაბამისად პლატონმა დააზუსტა თავისი დემოგრაფიული კანონები: მსაჯულებს უნდა შეეფასებინათ და ემართად საოჯახო ერთეულები იმგვარად, რომ ოჯახების საერთო რიცხვი არც გაზრდილიყო და არც შემცირებულიყო, თანაც თითოეულ ნაკვეთზე ერთადერთი მემკვიდრე უნდა მოსულიყო. პლატონი ძალზე განიცდიდა, რომ შეუძლებელი იყო თითო ოჯახს ზუსტად ერთი ბიჭი და ერთი გოგო შექმნოდა და ამ ხარვეზის გამოსწორებას მკაცრი ზომების გატარებით გეგმავდა: დიდ ოჯახებს უნდა მოემარაგებინათ ბავშვებით უნაყოფო წყვილები, ზედმეტი ჩვილები ისევ და ისევ განადგურებას, ხოლო სრულწლოვანები ქალაქიდან განდევნას ექვემდებარებოდნენ. თუ ქალაქი ბავშვების ნაკლებობას განიცდიდა, მსაჯულებს უნდა გაეცათ სპეციალური ბრძანება გამრავლების შესახებ გარკვეული პერიოდის მანძილზე, ხოლო თუ ამის შედეგად ბავშვების ზედმეტი რაოდენობა გაჩნდებოდა, ახალი ბრძანებით გარკვეული დროით, ქალაქში სქესობრივი კავშირები უნდა აკრძალულიყო. ბრძანებების შესრულებაზე კონტროლი ე.წ. "საქორწინო ინსპექტორებს" დაევალებოდა.

მიგრაციას პლატონი განიხილავს როგორც უკიდურეს შემთხვევას, იმიგრაციას კი გამორიცხავს,

როგორც სახიფათო წინაპირობას ქალაქში განსხვავებული მორალის შეღწევისა. სამაგიეროდ ემიგრაცია არის ქალაქიდან ყველა სახის არასასურველი ელემენტის – ანტისოციალურის, შფოთის მომტანის, უბრალოდ ზედმეტის და სხვათა – მოცილების კარგი საშუალება.

ამრიგად, პლატონი ქალაქის სტაციონარულ მოსახლეობად მიიჩნევს 5040 ოჯახს, რომლებიც, თავის მხრივ, იყოფა მრავალ თანაბარ ჯგუფად და ქვეჯგუფად. დროთა განმავლობაში თითოეული ოჯახის უფროსს უნდა ჰყოლოდა ცოლი, ვაჟი-მემკვიდრე და ქალიშვილი, რომელიც მეზობელ მემკვიდრეს გაყვებოდა ცოლად. ასე რომ ქალაქის მოსახლეობა 20000-მდე თავისუფალ მოლაქეს დაითვლიდა. აღსანიშნავია, რომ პლატონს არ აინტერესებს ქალაქის სრული მოსახლეობა, რადგან მონების რაოდენობას საერთოდ არ მიიჩნევს დემოგრაფიულ ფაქტორად. მონა – ცოცხალი ინვენტარია, რომელსაც თავისუფალი მოქალაქეები ეკონომიკური ინტერესების დასაკმაყოფილებლად იყენებენ.

ამდენად, პლატონის მიერ გამოანგარიშებული ოპტიმალური მოსახლეობა სულაც არ გულისხმობს ეკონომიკურად ოპტიმალურს – მიწის, პროდუქციისა ან მოხმარების ბალანსის თვალსაზრისით. მოსახლეობის იდეალური რაოდენობაა ის, რომელსაც სახელმწიფო საუკეთესოდ გააკონტროლებს პოლიტიკური მიზნებიდან გამომდინარე. ჭარბმოსახლეობა წმინდა რაოდენობრივი მოვლენაა, რომელიც იქმნება მაშინ, როცა ქალაქში ერთდროულად იარსებებს 5040 მამაკაც მემკვიდრეზე მეტი.

არისტოტელე (ახ.წ-მდე 384-322 წწ.) თავის *"პოლიტიკაში"* პლატონის თეორიებს პრინციპულ მხარდაჭერას უცხადებს. მართალია, ის არბილებს მათ ზოგიერთ ასპექტს, მაგრამ ფუნდამენტურ პრინციპებს (აბსოლუტიზმს, სტაციონარულ მოსახლეობას) უცვლელად ტოვებს. მას ასევე აშინებს მოსახლეობის ზრდა იმ მოტივით, რომ მზარდ მოსახლეობას შორის მიწისა და პროდუქციის ახლებურად განაწილებამ

შეიძლება გააღარიბოს ზოგიერთი ადამიანი, რასაც შესაძლებელია სოციალური არეულობა მოყვეს. ამასთან, მოსახლეობის შემცირებაც სახიფათოა, ვინაიდან, ამან შეიძლება საზოგადოებას შრომის განაწილებიდან გამომდინარე ეკონომიკური სიკეთეები დაუკარგოს. მოელ რიგ საკითხებში არისტოტელე პლატონზე არანაკლებ ავტორიტარულია. მაგალითად, მას მიაჩნია, რომ სახელმწიფოს აქვს უფლება იძულებით შეაწყვეტინოს ქალებს ორსულობა იმ შემთხვევაში, თუკი არსებული ბავშვების რაოდენობას ჭარბად ჩათვლის.

ბეელი რომი: აგუსტუსი

მწყობრ კანონმდებლობაში რეალური დემოგრაფიული განზომილების არსებობას ვხვდებით რომის იმპერიის შექმნის პირველ ეტაპზე (ე.წ. “აგუსტუსის კანონები”. იმპერატორი აგუსტუსი: ძვ.წ. 63 – ახ.წ. 14 წლები). როდესაც აგუსტუსი არმიის ოფიცერთა რიგების შევსებისას ახალგაზრდა კეთილშობილი რომაელების ნაკლებობის პრობლემის წინაშე დადგა, მან გზა მისცა გონივრულ კანონებს, მიმართულებს ქორწინებისა და მოსახლეობის ზრდის წასახადისებლად. ამ კანონებიდან უმთავრესი ცნობილია როგორც იულიას კანონი (ძვ.წ. 17 წ.) და პაპია პოპეას კანონი (ახ.წ. 9 წ.). ამ კანონების ძალით ცოლ-ქმრული ღალატი სასტიკად ისჯებოდა, ქალისა და კაცის თანაცხოვრება ავტომატურად ლეგალიზდებოდა, დაუქორწინებლად ყოფნის ჩვეული ფინანსური უპირატესობა ქრებოდა. გარკვეული პრივილეგიები აღარ ვრცელდებოდა მარტოხელებზე, უშვილო წყვილებზე, იმ ქალებზე, ვინც სამ შვილზე ნაკლებს გააჩენდა, გაშორებულ ქალებზე და იმ ქვრივებზე, რომლებიც ხელმეორედ არ გათხოვდნენ. ჩამორთმეული მემკვიდრეობის ნაწილი გადაეცემოდა დიდ ოჯახებს. ოჯახები, სადაც სამ შვილზე მეტი იზრდებოდა, დიდ პატივში ჰყავდათ. აღსანიშნავია, რომ, მიუხედავად

საუკუნეების მანძილზე მოქმედებისა, ავგუსტუსის კანონებმა ძირითადი დემოგრაფიული ტენდენციის გარდატეხა მაინც ვერ მოახერხეს. მათი ეფექტიანობა დაბალი აღმოჩნდა. საბოლოოდ, რომის იმპერიის დაცემა ნაწილობრივ მაინც მისი არისტოკრატის სუსტი დემოგრაფიული დინამიკით იყო გამოწვეული.

ძველი ჩინეთი: კონფუცი

კონფუციმ (ძვ.წ. 555–479 წწ.), მოახდინა რა მანამდე არსებული უძველესი თეორიების გადამუშავება და უნიფიცირება, გაამდიდრა ჩინური ცივილიზაცია ისეთი მორალური და პოლიტიკურ-ფილოსოფიური სისტემებით, რომლებმაც უღრმესი კვალი დააჩნიეს მთელ ჩინურ იმპერიულ ისტორიას, შეაღწიეს უმნიშვნელოვანეს სოციალურ ინსტიტუტებში და ჩინელების მავანი თაობის ქცევა განაპირობეს. კონფუციანობის მრავალ ასპექტს დემოგრაფიული მნიშვნელობა აქვს.

კონფუციანობის მიხედვით ყველა ჩინელს – უკანასკნელი მათხოვრიდან იმპერატორამდე – გააჩნია მორალური პასუხისმგებლობა შეილის მიმართ. მამაკაცისათვის გამრავლება არის როგორც წინაპრებისადმი მოვალეობის მოხდა, ისე პირადი ვალდებულება. გვარში მამრობითი ხაზი აუცილებლად უნდა შენარჩუნებულიყო, ამისათვის კი – ადრეულ ასაკში მაღალი მოკვდაობის გათვალისწინებით – ოჯახში საკმარისად ბევრი მამრობითი სქესის ბავშვი უნდა დაბადებულიყო, მაშინ რამდენიმე მათგანი მაინც გადარჩებოდა და მომავალში – თავის მხრივ – თავად მოასწრებდა ბიჭების გაჩენას. ინდივიდუალური ნაყოფიერებისა და მოკვდაობის მაჩვენებლების უკიდურესი არასტაბილობის გამო ზემოხსენებული მიზნის მისაღწევად ერთადერთი ვარგისიანი სტრატეგია იყო – მაქსიმალური ბავშვთა შობა ნებისმიერ ფასად. სოციალური ინსტიტუტებიც და მორალიც სწორედ ამ მიზანს ემსახურებოდა. მამრობითი სქესის შთამომავლობის უზრუნველსაყოფად დასაშვები იყო

მამაკაცს ცოლის გარდა ხასაც ჰყოლოდა. ამავე დროს ქერიების ხელახლა გათხოვება იკიცხებოდა. ცოლთან გაყრა ნებადართული და ადვილად მისაღწევი იყო, უნაყოფობა განქორწინებისათვის საკმარის მიზეზად მიიჩნეოდა. ქალის სიცოცხლის გამართლება ქმრისათვის ვაჟების საკმაო რაოდენობით გაჩენაში მდგომარეობდა, გოგონას დაბადება კი უიღბლოდ ითვლებოდა. ეს გასაგებიცაა, ვინაიდან ღარიბებისათვის გოგონა დიდი ეკონომიკური ტვირთი იყო.

იმპერატორის პერსონას გააჩნდა სპეციფიკური მოვალეობა და პასუხისმგებლობა, რომელიც გულისხმობდა გულმოდგინების გამოჩენას ქვეშევრდომების მიმართ მათი აბსოლუტური მორჩილების სანაცვლოდ. იმპერატორსა და მის ადმინისტრაციულ და ეკონომიკურ აპარატს უნდა უზრუნველყო საზოგადოებრივი ჰარმონია და წონასწორობა რეალისტური და სამართლიანი პოლიტიკის გატარების გზით. ამ მიზნის მისაღწევად კონფუცი ურჩევდა იმპერატორს დაეთვალი (აღეწერა) მოსახლეობა სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით: სქესით, ასაკით, სოციალური მდგომარეობით, ჯანმრთელობითა და ვაჭრობით, რაც საშუალებას მისცემდა მთავრობას სწორად განესაზღვრა მოთხოვნილებები და რესურსები. მართლაც, აღწერების რეგულარულად ჩატარება ჩვეულებრივი მოვლენა გახდა ჩინეთის იმპერიის სხვადასხვა ადმინისტრაციისათვის.

კონფუციელობა ზოგადად პოპულაციონისტური თეორია გახლავთ. მისი მტკიცებით მოსახლეობის სიდიდე და – აქედან გამომდინარე – მისი დიდი შრომა საყოველთაო კეთილდღეობის, ქვეყნის გამდიდრებისა და იმპერატორის ძალაუფლების განმტკიცების საწინდარია. ოღონდ ამ მიზნების მისაღწევად თვით იმპერატორი უნდა იჩენდეს კეთილგანწყობას ქვეშევრდომების მიმართ, ხოლო მიწისა და რესურსების განაწილება სამართლიანი უნდა იყოს.

კონფუციის ოპტიმიზმი ვლინდებოდა მის რწმენაში. მას სწამდა, რომ თუ მთლიანად ხალხი, იმპერატორი და

მისი ხელქვეითები პატიოსნად შეასრულებენ თავის მოვალეობას და დაიცავენ ზნეობრივი საქციელის წესებს, ჰარმონია საზოგადოებასა და მსოფლიოში მიღწეული იქნება.

კონფუცის ზოგიერთმა მიმდევარმა შეამჩნია გარკვეული წინააღმდეგობის არსებობა მოსახლეობის ზრდის მოთხოვნასა და ბუნებრივი რესურსების შემცირებას შორის. მათი აზრით გადამეტმოსახლეობის პრობლემა შეიძლება გადაჭრილიყო დაბალი დონის მოხმარების ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებით. ანუ: მოსახლეობასა და რესურსებს შორის ყოველთვის შეიძლება ოპტიმალური თანაფარდობის მიღწევა, რაც იმპერატორის მიერ ბრძნული სახელმწიფო კურსის გატარებითაა გარანტირებული.

დემოგრაფიული პოლიტიკა ევროპის ქვეყნებში

ევროპის განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებში ისტორიულად შედარებით ადრე შეიქმნა დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარებისათვის აუცილებელი წინაპირობები, ვინაიდან მათ უფრო ადრე იწვინეს საკუთარ თავზე დემოგრაფიული გადასვლის შედეგად წარმოშობილი დემოგრაფიული პრობლემები, პირველ რიგში – შობადობის შემცირება. რადგან დღევანდელი საქართველო საბაზრო ეკონომიკის გზას დაადგა, ხოლო პოლიტიკურ სისტემებს შორის დემოკრატია აირჩია, ჩვენთვის მეტად ფასეულია ევროპის კაპიტალისტური ქვეყნების გამოცდილება დემოგრაფიულ პროცესებებთან მიმართებაში. ამ მხრივ ძალზე მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ომისშემდგომ ევროპაში შობადობის შემცირების კვალობაზე ნელ-ნელა იცვლებოდა წარმოდგენები დემოგრაფიული განვითარების შესახებ. კერძოდ, დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების დაცვის ფუძემდებლური კონცეფციიდან გამომდინარე, თანამედროვე დასავლური ცივილიზაციის სამეცნიერო წრეებში დიდი სიფრთხილით ეკიდებიან თვით ცნებას "დემოგრაფიული პოლიტიკა". დღეს ამ ფენომენის მიმართ ორგვარი დისკურსი არსებობს. დემოგრაფიული

პოლიტიკის “ვიწრო” და “ფართო” განმარტება, რომელიც ზემოთ იყო განხილული და ამდენად მათზე აქ არ შეეხერხებოდა.

ისტორიული თვალსაზრისით დემოგრაფიული პრობლემის გააზრებასა და შესაბამისი სახელისუფლებო ზომების გატარებას პირველად ადგილი ჰქონდა XVIII საუკუნის საფრანგეთში. საფრანგეთი ერთგვარ გამონაკლისადაც კი შეიძლება მოვიზნოთ დიდ ევროპულ სახელმწიფოებს შორის, რადგან ინგლისის ხელისუფლება ყოველთვის უფრო ინდიფერენტული იყო საკუთარ ქვეყანაში ფაქტობრივად შექმნილი დემოგრაფიული სიტუაციის მიმართ და არ თვლიდა საჭიროდ რაიმე პირდაპირ ჩარევას დემოგრაფიულ პროცესებში. რაც შეეხება გერმანიას, აქ ხელისუფალთა დაინტერესება გაცილებით ძლიერი იყო, მაგრამ XX საუკუნეში ნაცისტურმა პრაქტიკამ თვით ცნება "დემოგრაფიული პოლიტიკის" ისეთი დისკრედიტაცია მოახდინა, რომ 1945 წლის შემდეგ დასავლეთ გერმანიაში მის ხსენებასაც კი გაურბოდნენ. სხვა ვითარება შეიქმნა საფრანგეთში. შობადობის შემცირების საკითხის განხილვა იქ იწყება XIX საუკუნის შუაწლებიდან, რამაც მომდევნო ხანაში ქვეყანაში პრონატალისტური განწყობები განაპირობა. 1870–1940 წლების მთელი პერიოდის განმავლობაში არ წყდებოდა მწვავე მსჯელობები "დეპოპულაციის" პრობლემაზე, რომლებშიც მეცნიერებთან ერთად ღებულობდნენ მონაწილეობას მწერლები, ჟურნალისტები, საზოგადოების სხვა წარმომადგენლები. საფრანგეთში ჯერ კიდევ 1896 წელს დაარსდა ეროვნული კავშირი მოსახლეობის ზრდის მხარდასაჭერად. ხსენებული პერიოდის გავლის შემდეგ, 1945 წელს შეიქმნა მოსახლეობისა და ოჯახის პრობლემათა უმაღლესი საკონსულტაციო კომიტეტი, რომლის დაარსება დე გოლის პიროვნებას უკავშირდება. იმავე 1945 წელს საფრანგეთში შეიქმნა დემოგრაფიული კვლევების ეროვნული ინსტიტუტი (INED) – თანამედროვე დასავლეთის ერთ-ერთი ყველაზე ავტორიტეტული ორგანიზაცია დემოგრაფიულ კვლევათა საკითხში.

სწორედ საფრანგეთი გახდა პირველი განვითარებული სახელმწიფო, რომელმაც საკუთარი დემოგრაფიული ევოლუციის მართვა სპეციალური საკანონმდებლო ზომების მეშვეობით სცადა. ვინაიდან დემოგრაფიული პოლიტიკის ფარგლებში სხვადასხვა პრონატალისტური ზომების გატარება ამ ქვეყანაში ასზე მეტ წელს ითვლის, საფრანგეთი შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც ერთგვარი დემოგრაფიული პოლიგონი, რომლის წყალობით მიღებულია დიდძალი დემოგრაფიული მასალა, რაც დემოგრაფიულ ტენდენციებში სახელმწიფო ჩარევის სხვადასხვა მეთოდის ეფექტიანობის შეფასებას გვაძლევს.

საფრანგეთში გატარებულ ღონისძიებათა შორის აღსანიშნავია მატერიალურ დახმარებათა სისტემა. ორსული ქალები, რომლებმაც განაცხადეს თავისი ორსულობის შესახებ და გაიარეს რამდენიმე სამედიცინო შემოწმება, ღებულობენ გარკვეულ მატერიალურ დახმარებას. ორსულობის შემდგომი დახმარება გაიცემა ნაწილ-ნაწილ: პირველად ბავშვის სიცოცხლის 8 დღის შემდეგ, ხოლო თუ ეს ბავშვი რიგით მესამეა – თანხა ორკეცდება; დახმარება გაიცემა ბავშვის სიცოცხლის მე-9 მე-10 თვის და ასევე ორი წლის ასაკის მიღწევასა. მრავალნაყოფიანი მშობიარობისას დახმარებათა სიდიდე იზრდება. ყოველთვიური დახმარებათა სიდიდე მეორიდან მესამე ბავშვის გაჩენისას ორმაგდება (ისე, როგორც შემდგომი ბავშვების ყოლისას). დახმარებები გაიცემა ბავშვის 16 წლის ასაკის მიღწევამდე, ხოლო სწავლის გაგრძელების შემთხვევაში – 23 წლის ასაკამდე. ამასთან, ოჯახები, რომლებსაც 3 წლის ასაკამდე ერთი ბავშვი მაინც ჰყავთ, ღებულობენ ყოველთვიურ დამატებით მატერიალურ დახმარებას. მარტოხელა მშობლებს მიეცემათ ყოველთვიური დახმარება ბავშვის 3 წლის ასაკის მიღწევამდე. შევებულება ორსულობისა და მშობიარობისათვის 16 კვირას შეადგენს და ანაზღაურდება ხელფასის 90%-ის ფარგლებში. აღნიშნულის გარდა სახელმწიფო ითვალისწინებს

დახმარებათა სხვა კატეგორიებს, რომლებსაც მოცემულ შემთხვევაში არ განვიხილავთ.

გერმანიის მაგალითი – საფრანგეთისაგან განსხვავებით – განსაკუთრებულია, ვინაიდან მეორე მსოფლიო ომში დამარცხებას გერმანიაში გაბატონებული პრონატალისტურ-რასისტული დემოგრაფიული პოლიტიკის სრული კრახი მოყვა. შედეგად, ამ ქვეყანაში დემოგრაფიულმა აზროვნებამ დიდი წყვეტა განიცადა, ხოლო თვით ეს დისციპლინა კარგა ხნით დისკრედიტირებული აღმოჩნდა.

ისტორიულად საზოგადოებრივი აზრის რეაქცია შობადობის შემცირებაზე გერმანიაში პირველად აღინიშნა XIX საუკუნის ბოლოს. პირველი მსოფლიო ომის დანაკარგების ფონზე პრონატალისტური განწყობები შემდგომშიც ძლიერდებოდა და 1921 წელს გერმანიაში დაარსდა დიდი ოჯახების ასოციაციათა ეროვნული კავშირი. 1930-იან წლებში გერმანიაში იმარჯვებს ფაშიზმი. ფაშისტების მილიტარისტულ პროპაგანდას საფუძვლად "დიდი გერმანიის" კონცეფციიდან გამომდინარე თეორიულად გამართლებული დემოგრაფიული მოსაზრებები დაედო. გერმანიის სპეციფიკა ის იყო, რომ ნაცისტების ხელისუფლებაში მოსვლამ განაპირობა ბავშვთა შობაზე შიგაოჯახური ტრადიციული კონტროლის მორღვევა. ნაცისტების დემოგრაფიული პოლიტიკის ერთ-ერთი ძირითადი ღოზუნგი გახდა ნაციონალისტურ-რასისტული პრონატალიზმი (რაიხს ბევრი ჯარისკაცი სჭირდებოდა). 1941 წლიდან ფაშისტური მთავრობის დემოგრაფიული კურსი უკვე ოფიციალურადაც გულისხმობდა ბავშვთა შობის შიგაოჯახური კონტროლის შესუსტებას, რამაც ტრადიციული გერმანული საოჯახო ფასეულობების ნიველირება გამოიწვია. ასე მაგალითად, მამაკაცი აღარ იყო ვალდებული ცოლის ერთგული ყოფილიყო და სრული უფლება ჰქონდა ბავშვები – რაიხის მომავალი ჯარისკაცები – სხვა ქალთან (ან ქალებთან) გაეჩინა. "არასრულფასოვან" გერმანელებს ეკრძალებოდა შთამომავლობის შექმნა. "მეორეხარისხოვანი" ერების

გამრავლება მკაცრად უნდა დარეგულირებულიყო, ებრაელები კი საერთოდ განადგურებას ექვემდებარებოდნენ. რასაკვირველია, ასეთ ფონზე ომის შემდგომ, დემოკრატიის გზაზე მდგარ გერმანიაში, დემოგრაფიის, როგორც მეცნიერული დისციპლინის, რეაბილიტაცია დიდი ხნის მანძილზე ძალზე დიდ სირთულეებს აწყდებოდა.

ბოლო დროს მდგომარეობა გერმანიაში გარკვეულწილად შეიცვალა, რასაც ხელი შეუწყო უაღრესად მძიმე დემოგრაფიულმა ვითარებამ. 2007 წლის 1 იანვრიდან შემოდებულ იქნა ფულადი დახმარებები. ბავშვის დაბადებიდან 1 წლის განმავლობაში მშობლები სახელმწიფოსაგან მიიღებენ დახმარებას ხელფასის 67%-ის ოდენობით, მაგრამ არა უმეტეს 1800 ევროსი თვეში. ბავშვის მოვლასთან დაკავშირებით მამის მხრიდან სამუშაოს 2 თვით მიტოვების შემთხვევაში ოჯახი დებულობს დამატებით დახმარებას 2 თვის ოდენობით. მარტოხელა დედები და მამები ასევე დებულობენ მატერიალურ დახმარებას 14 თვის განმავლობაში.

XIX საუკუნის ბოლოს პრონატალისტური განწყობები დაფიქსირდა აგრეთვე შვედეთში. XX საუკუნის 30-იან წლებში აქ ოფიციალურად ჩამოყალიბდა სახელისუფლებო დემოგრაფიული კურსი, რომლის ფარგლებში ბავშვთა შობის მატერიალური სტიმულირება შეხამებული იყო შობადობის რეგულირებისადმი ლიბერალურ მიდგომასთან. ამგვარად, შვედეთის ხელისუფლების ამ საკითხებისადმი მიდგომა განსხვავდებოდა თანადროულ საფრანგეთსა და გერმანიაში გატარებული დემოგრაფიული პოლიტიკისაგან.

მსგავსი პრონატალისტური ღონისძიებები გატარდა აგრეთვე ბელგიასა და დანიაში. უნდა დავეთანხმოთ ცნობილი ახალხელანდიელი დემოგრაფის ქ-ნ კ. ალისონ მაკინტოშის მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ ომთაშორის და კიდევ უფრო ადრეულ პერიოდებში საზოგადოებრივი აზრის პრონატალისტური განწყობები ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში (მაგ. საფრანგეთში), უკავშირდებოდა ამ

ქვეყნების ეროვნულ-სტრატეგიულ და თავდაცვით ინტერესებს.

ამავე დროს აღსანიშნავია ისიც, რომ ევროპის ერთ-ერთ ყველაზე დიდი და განვითარებული სახელმწიფო – დიდი ბრიტანეთი – XIX საუკუნეში ფაქტობრივად დემოგრაფიული პოლიტიკის გარეშე დარჩა. ინდიფერენტული დამოკიდებულება დემოგრაფიული ვითარებისადმი აქ მთელი XX საუკუნის განმავლობაშიც მძლავრობდა.

საზოგადოდ, დღევანდელი ევროკავშირისათვის დამახასიათებელი დემოგრაფიული ტენდენციები სათავეს იღებენ დასავლეთ ევროპაში XX საუკუნის ბოლოს (80-იანი წლებიდან მოყოლებული) შობადობის მიმართ წარმოქმნილ განწყობებში. აქ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ საბოლოო ჯამში სწორედ საზოგადოებრივი აზრი აპირობებს ამა თუ იმ ქვეყანაში კონკრეტული დემოგრაფიული პოლიტიკის საჭიროებას.

პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ევროპული ქვეყნების საზოგადოებრივი აზრი დემოგრაფიული სიტუაციის შეფასებისას მეტწილად სიფრთხილესა და ზომიერებას იჩენდა. აღსანიშნავია, რომ საფრანგეთშიც კი – სხვა, უფრო ტოლერანტულ ქვეყნებზე რომ არაფერი ვთქვათ – უსაფუძვლო იქნებოდა მთელი მოსახლეობის "არადიფერენცირებული პრონატალიზმის" მხარდამჭერად განხილვა. იმასაც კი აღნიშნავდნენ, რომ გერმანიაში მოსახლეობის ზრდის მხარდამჭერებს პრაქტიკულად ვერ შეხვდები ვერც საზოგადოებრივ წრეებში და ვერც მეცნიერებს შორის, რაც აიხსნება გერმანელების კარგი ინფორმირებულობით იმის თაობაზე, თუ რა პრობლემები გაჩნდა განვითარებად ქვეყნებში დემოგრაფიული აფეთქების შედეგად. როგორც უკვე აღინიშნა, გერმანიის შემთხვევა განსაკუთრებულია. ნაცისტური გერმანიის უარყოფითი ისტორიული გამოცდილების შედეგად ომის შემდგომ წლებში დემოგრაფია გერმანიაში დისკრედიტირებული, ხოლო თვით ტერმინი "დემოგრაფიული პოლიტიკა" კარგა ხნით ტაბუირებული

აღმოჩნდა. შესაბამის სპეციალისტებს უნივერსიტეტებში თითქმის არ ამზადებდნენ. დემოგრაფიულ მოვლენებზე ყურადღების ოდნავი გამახვილება ფედერატიული რესპუბლიკის პოლიტიკურ წრეებში შეიმჩნეოდა მხოლოდ 1976 წლის შემდგომ პერიოდში, მაგრამ ამ მხრივ რაიმე აქტიური ზომების გატარებაზე მცირედი მინიშნებაც კი მეტისმეტად მტკივნეულად აღიქმებოდა. დღემდე გერმანიაში არსებულ დემოგრაფიულ ტენდენციებზე საუკეთესო რეაგირებად მათთან ადაპტაციაა მიჩნეული. XX საუკუნის 80-იან წლებამდე არსებული განწყობების გათვალისწინებით მოსახლეობის რაოდენობის სტაბილიზაცია უნდა მომხდარიყო მიმდინარესთან შედარებით გაცილებით დაბალ დონეზე. მას შემდეგ შეხედულებები მცირეოდენ შეიცვალა, თუმცა დემოგრაფიული პოლიტიკა მაინც "არ არსებობს", სათანადო სოციალურ-ეკონომიკური ზომები კი საოჯახო პოლიტიკის ფარგლებშია განსახილველი. იმასაც კი აღნიშნავენ, რომ თუკი გერმანიის მთავრობა და პარლამენტი (ბუნდესტაგი) ოდესმე მიაღწევენ შეთანხმებას დემოგრაფიული პოლიტიკის ერთობლივი მიზნის თაობაზე, ასეთი მიზანი მხოლოდ მოსახლეობის ნულოვანი ზრდა შეიძლება იყოს.

ისტორიული ფაქტორიდან გამომდინარე დასავლეთი ევროპის ქვეყნებთან შედარებით განსხვავებულ დემოგრაფიულ სტილს ვხვდებით აღმოსავლეთ ევროპაში, ანუ ევროკავშირის ე.წ. "ახალ" ქვეყნებში. აღმოსავლეთი ევროპა წინა საუკუნეში ორი უმოწყალო მსოფლიო ომის თეატრი გახლდათ, ხოლო მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ ამ რეგიონის ქვეყნები ერთიანად სოციალისტურ ბანაკში აღმოჩნდნენ, რამაც თავის მხრივ დემოგრაფიული ქცევის სპეციფიკა განაპირობა. ამ ქვეყნების დემოგრაფიული პოლიტიკა ორიენტირებული იყო მოსახლეობის ზრდაზე, რაც აიხსნებოდა როგორც წმინდა დემოგრაფიული, ისე ეკონომიკური და იდეოლოგიური მოტივაციით. პრონატალისტურ პოლიტიკას საფუძვლად დაედო როგორც ობიექტური სოციალურ-ეკონომიკური

მოთხოვნები, ისე სოციალიზმის ზოგადი იდეოლოგიური თეზისი იმის თაობაზე, რომ პროგრესულ წყობას ძალუძს, როგორც ეთნოსის ზრდის უზრუნველყოფა, ისე ეკონომიკურ დაგეგმვასთან შესაბამისობაში მისი რაოდენობის გეგმიანი რეგულირება.

საკუთრივ პრონატალისტური დემოგრაფიული პოლიტიკის ჩამოყალიბებულ სახეს აღმოსავლეთი ევროპის ხელისუფლების მიერ წარმოებული პოლიტიკა ებუღებოდა XX საუკუნის 60-იან წლებში. მანამდე ცალკეული ზომების მიღება ამ სფეროში, მაგ., მრავალშვილიანი ოჯახებისათვის დახმარების გაწევა, სპორადული ხასიათისა იყო, სოციალური დახმარების ფუნქციას ასრულებდა და დემოგრაფიულ განვითარებაზე ზემოქმედებას არ ახდენდა.

აღმოსავლეთი ევროპის სოციალისტური ქვეყნების დემოგრაფიული პრაქტიკა გულისხმობდა როგორც აკრძალვითი, ისე მასტიმულირებელი ზომების გატარებას. ამ ზომების ეფექტიანობა მეტად ხანმოკლე იყო, ხოლო ამ ქვეყნების გამოცდილება მიგვითითებს როგორც დემოგრაფიული პოლიტიკის შესაძლებლობებზე, ისე მის ობიექტურად არსებულ შეზღუდულობაზე.

ქვემოთ მაგალითისათვის მოკლედ განვიხილავთ დემოგრაფიულ პოლიტიკას, რომელიც შობადობის სტიმულირებისაკენ იყო მიმართული ბულგარეთში, უნგრეთსა და გდრ-ში (გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბლიკა) 1970-იან წლებში.

1960-იანი წლების ბოლოს და 1970-იანი წლების დასაწყისში ბულგარეთში დაიწყო დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება, რომელიც პირველ რიგში მიმართული იყო შობადობის ზრდისაკენ.

მიუხედავად ამისა, მოსახლეობის აღწარმოების ისეთი განმაზოგადებელი მაჩვენებელი, როგორიცაა აღწარმოების ნეტო კოეფიციენტი, ბულგარეთში სულ კლებულობდა. მცირდებოდა აგრეთვე ერთი ქალის მიერ დაბადებული ბავშვების საშუალო რაოდენობა (2,01-დან 1965 წელს. 1,87-მდე 1975 წელს). არსებული შობადობის დონე ვერ უზრუნველყოფდა მოსახლეობის მარტივ

აღწარმოებასაც კი. კვლევის მონაცემები უჩვენებდნენ, რომ ბულგარული ოჯახები სულ უფრო მეტად იყვნენ ორიენტირებული 1-2 ბავშვზე. შობადობის შემცირებამ ბულგარეთში განაპირობა სხვა დემოგრაფიული პროცესებისა და სტრუქტურის მნიშვნელოვანი ცვლილება. კერძოდ, გაიზარდა იმ პირთა აბსოლუტური რაოდენობა და წილი, რომლებიც შრომისუნარიან ასაკს აღემატებოდნენ და შემცირდა დაბალი და შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის წილი.

იმდროინდელი ბულგარული ხელისუფლების მიერ გამოტანილ იქნა დასკვნა – ნათელია, რომ ის სიტუაცია, რომელშიც ბულგარეთი აღმოჩნდება გარკვეული დროის შემდეგ, კერძოდ კი მოსახლეობა დაიწყებს კლებას, არასასურველია.

მიუხედავად ზემოთ მოყვანილისა, ზოგჯერ, რატომღაც ბულგარეთი იმ ქვეყნებს შორის მოიხსენიებოდა, რომლებშიც დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარებას შედეგი მოჰყვა.

შედარებით უფრო ეფექტური აღმოჩნდა შობადობის სტიმულირებისაკენ მიმართული დემოგრაფიული პოლიტიკა უნგრეთში.

დემოგრაფიული პოლიტიკა უნგრეთში პირველად 1950-იანი წლების დასაწყისში გატარდა, ხოლო შემდეგ 1970-იანი წლების პირველ ნახევარში. ორივე შემთხვევაში მას მოჰყვა შობადობის შემცირების შეჩერება და შემდგომ მისი ერთგვარი ზრდა. თუმცა საბოლოოდ ამანაც ვერ იქონია სტაბილური ხასიათი და 1976 წლიდან დაწყებული შობადობა უნგრეთში განაგრძობდა კლებას. არსებული გაანგარიშებით 1978 წელს გათხოვილმა ქალებმა საშუალოდ გააჩინეს 2 ბავშვზე ნაკლები. ამგვარი ტენდენციის შენარჩუნებას უნდა მოჰყოლოდა მოსახლეობის შეკვეცილი რეჟიმის დამკვიდრება და მომავალში მოსახლეობის კლება.

უკვე 1960-იანი წლების ბოლოს შობადობის დონე გდრ-ში ძალიან დაბალი იყო, ხოლო 1970-იანი წლების დასაწყისში ის საკმარისი არ იყო მოსახლეობის მარტივი აღწარმოებისათვისაც კი. ამიტომ, ერთ-ერთ მთავარ

ამოცანას წარმოადგენდა ოჯახში ბავშვების რაოდენობის საშუალოდ 2-3 ბავშვამდე გაზრდა.

განსახვდრულ იქნა დემოგრაფიულ პოლიტიკის ამოცანები, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ ოჯახის განმტკიცებასა და შობადობის გადიდებას. გათვალისწინებული იყო: ბინით უზრუნველყოფა, საბავშვო დაწესებულებათა გაფართოება, მატერიალური დახმარება ბავშვის გაჩენისას, ახალგაზრდების მომზადება ოჯახური ცხოვრებისათვის, მრავალშვილიანი ოჯახებისა და იმ ოჯახების დახმარება, რომლებშიც სკოლანდელი ასაკის ორი და მეტი ბავშვია და სხვა.

1976 წლიდან მეორე და ყოველი შემდგომი ბავშვის გაჩენის შემთხვევაში მშობიარობიდან ერთი წლის განმავლობაში ქალებს ენახებოდათ სამუშაო ადგილი. ასეთ დროს, მშობიარობის შემდგომი შვებულების დამთავრების შემდეგ, ბავშვის ერთ წლამდე შესრულებამდე, დედას უხდიდნენ თანხას, რომელიც ავადმყოფობის დახმარების ტოლი იყო. მარტოხელა, სამუშაოთი დაკავებული დედები, იმ შემთხვევაში, თუ ბავშვის მოწეობა სხვადასხვა მიზეზის გამო შეუძლებელი იყო საბავშვო დაწესებულებაში, იღებდნენ ხელფასის დამატებით ავადმყოფის დახმარების ოდენობის თანხას.

1972 წლიდან ახალდაქორწინებულებს (26 წლის ასაკამდე) ეძლეოდათ უპროცენტო 8 წლიანი კრედიტი 5000 მარკის ოდენობით. კრედიტის დაფარვა შემდეგნაირად წარმოებდა: პირველი ბავშვის გაჩენისას ახალდაქორწინებულები თავისუფლდებიან 1000 მარკა გადასახადისაგან, მეორე ბავშვის გაჩენისას კიდევ – 1500 მარკა გადასახადისაგან, მესამე ბავშვის გაჩენისას კიდევ – 2500 მარკა გადასახადისაგან, ანუ ამით იფარებოდა მთელი კრედიტი. ე. ი. თუ ქალი გააჩენდა 3 ბავშვს, სახელმწიფო მას (ოჯახს) უხდიდა 1500 მარკას (სხვა დახმარების გარდა).

1977 წლის 30 ივნისამდე გაცემული იყო 398117 კრედიტი.

ზემოთ მოტანილ ღონისძიებათა გატარებამ გამოიწვია შობადობის ზრდა. 1974-1977 წლებში

შობადობა 1974 წლამდე არსებულ დონესთან შედარებით გაიზარდა 1,5-14,2%-ით, თუმცა შემდგომში (1977-1979 წწ.) ისევ დაიკლო და 1979 წელს შობადობის მატეების ტემპმა დაიწია 1974 წლის დონემდე, ე.ი. ჩატარებულმა ღონისძიებებმა დადებითი ეფექტი იქონია შობადობაზე მხოლოდ მცირე დროის განმავლობაში. წინანდებურად ოჯახების დიდ უმრავლესობას ერთი-ორი ბავშვი ჰყავდა. გადასაწყვეტი დარჩა მესამე ბავშვის პრობლემაც. მესამე და შემდგომი ბავშვების წილი მხოლოდ 10%-ს შეადგენდა, ხოლო მოსახლეობის მარტივი აღწარმოებისათვის საჭირო იყო უახლოეს წლებში სამბავშვიანი ოჯახების წილის 18-20%-მდე გაზრდა.

როგორც ვხედავთ, ერთი შეხედვით მნიშვნელოვან ღონისძიებათა კომპლექსის განხორციელებას სასურველი შედეგი არ მოჰყოლია.

რატომ მოხდა ასე?

საქმე ისაა, რომ, როგორც ჩანს, ზემოთ მოტანილ ღონისძიებათა კომპლექსის შემუშავებისას მხოლოდ ლოგიკური, აპრიორული დასკვნებით ხელმძღვანელობდნენ, რომელიც მოცემულ შემთხვევაში საკმარისი არ აღმოჩნდა.

მხოლოდ შემდგომში დაისვა რეპროდუქციული განწყობის, ბავშვების სასურველი რაოდენობის, რეალური ქცევის მოტივაციისა და სხვა მნიშვნელოვანი საკითხების სრული და ღრმა შესწავლის ამოცანა.

ჩვენი აზრით, უმჯობესი იქნებოდა ჯერ ეს საკითხები შესწავლილიყო და მას შემდეგ, მიღებული ცოდნის გამოყენებით განხორციელებულიყო შობადობის სტიმულირების ღონისძიებათა მთელი ზემოთ აღწერილი კომპლექსი.

რატომ არ იქონია პრაქტიკულად გავლენა მიღებულ ღონისძიებათა კომპლექსმა შობადობაზე?

მოცემულის შესახებ შეიძლება ზოგიერთი მოსაზრების გამოთქმა.

როგორც ჩანს, გატარებულ ღონისძიებათა კომპლექსმა არავითარი გავლენა არ იქონია “ბავშვების

ყოლის მოთხოვნილებაზე”, არ გამოიწვია მისი ზრდა და შესაბამისი განწყობის ფორმირება.

შობადობის ნაწილობრივი მომატება აღნიშნულ პერიოდში გამოწვეული იყო იმით, რომ ახალდაქორწინებულები თავისი “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილებიდან” გამომდინარე, მაინც აპირებდნენ ბავშვების გარკვეული რაოდენობის ყოლას. გატარებულ ღონისძიებათა ნაწილი კი ბავშვების გაჩენისათვის ითვალისწინებდა მატერიალურ წახალისებას. ახალდაქორწინებულებმაც “ისარგებლეს” ამ მდგომარეობით და იყოლიეს ბავშვების ის რაოდენობა რომელიც სურდათ (შესაძლებელია უფრო ნაადრევად, ვიდრე დაგეგმილი ჰყონდათ). თან ამისათვის მატერიალურ “ჯილდოს” იღებდნენ. მაშინ როდესაც საქმე შეეხო იმ ბავშვების გაჩენას, რომლის “მოთხოვნილებაც” არ ჰქონდათ, საქმის ვითარება შეიცვალა და მათ უარი თქვეს არასასურველი ბავშვის ყოლაზე. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ახალდაქორწინებულების უდიდესმა ნაწილმა მაინც იმდენი ბავშვი იყოლია, რამდენი ბავშვის ყოლას აპირებდა და ყოველგვარი მატერიალური წახალისების გარეშე მათი უდიდესი ნაწილი მაინც იმდენივე ბავშვს იყოლიებდა.

გარკვეული გაანგარიშებებიდან გამომდინარეობს, რომ სახელმწიფო 1977 წლის 30 ივნისამდე დაახლოებით 500-600 მილიონი მარკა (მარტო კრედიტის სახით გამოყოფილი) პრაქტიკულად უშედეგოდ დახარჯა, რადგან ამ თანხის მიუღებლადაც ახალდაქორწინებულები მაინც იყოლიებდნენ ბავშვებს.

ჩვენი ვარაუდით, “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილება” გდრ-ში იმდენად დაბალი იყო, რომ მისი სრული დაკმაყოფილება კი მაინც არ იქნებოდა საკმარისი მოსახლეობის მარტივი აღწარმოებისათვის.

ისეთი სპეციალისტების აზრით, როგორც ბერელსონი, ელდრიჯი, ბორი და გლასია, იმ ეფექტის შესახებ, რომელიც შეიძლება მოგვცეს დემოგრაფიულმა პოლიტიკამ, არსებითად არაფრის თქმა არ შეიძლება.

მონაცემები, რომლებიც მისი მოქმედების სასურველ შედეგებზე მეტყველებს, არადამაჯერებელია. არ შეიძლება იმ დასკვნის გაკეთება, თითქოსდა გატარებულ ღონისძიებებს მოჰყოლია შობადობის ღონეზე რაიმე არსებითი ზემოქმედება მისი ზრდის მიმართულებით. მართალია, ისტორიას დემოგრაფიული პოლიტიკის ბევრი მაგალითი ახსოვს, მაგრამ არ არსებობს მონაცემები, რომლებიც მისი წარმატების შესახებ მეტყველებდნენ.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ სადღეისოდ ჩვენ არ გავგაჩნია არც ერთი მაგალითი, რომელიც იმას გვიჩვენებს, რომ შობადობის ზრდისაკენ მიმართულ დემოგრაფიულ პოლიტიკას მოჰყოლოდა შობადობის სტაბილური მატება მეტ-ნაკლებად ხანგრძლივი დროის განმავლობაში. უმეტეს შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა არა შობადობის ფაქტობრივ ზრდას, არამედ მის კონცენტრაციას მოკლე პერიოდში, დაბადებათა კალენდრის გადმოტანას.

ამავე დროს, დემოგრაფიული პოლიტიკა უნდა იყოს მოქნილი, მრავალმხრივი, ღრმად გააზრებული და განსაზღვრული ხანგრძლივ პერიოდზე. სწორედ დემოგრაფიული პროცესების სფეროშია მეტად მნიშვნელოვანი ისეთი ღონისძიებების ჩატარების გათვალისწინება, რომელთა ეფექტს ექნება ადგილი არა რამდენიმე წლის განმავლობაში, არამედ მრავალი ათწლეულის მანძილზე.

დემოგრაფიული პოლიტიკა აშშ-ში

აშშ-ში ხანგრძლივი დროის განმავლობაში დემოგრაფიული ვითარება არ წარმოადგენდა რაიმე საზოგადოებრივი შეშფოთების საგანს, შობადობის ღონის გადაფარვა კი იმიგრაციის შედეგად ხდებოდა. ამერიკას ყოველთვის "იმიგრანტების" ქვეყანად მიიჩნევდნენ, რომლის ხელისუფლება კმაყოფილი იყო მოსახლეობის ზრდის ტემპებით და ამ პროცესში რაიმე ხელოვნურ ჩარევას საჭიროდ არ მიიჩნევდა.

XX საუკუნის 70-იან წლებში იმიგრაციის ზრდის პრობლემამ მაინც იქონია გარკვეული ზეგავლენა აშშ-ს საზოგადოებრივ აზრზე. 1970-იანი წლების დასაწყისში ამერიკის კონგრესმა შექმნა კომისია "მოსახლეობის ზრდა და ამერიკის მომავალი" (სხვაგვარად "როკფელერის კომისია"). კომისიამ გაანალიზა ამერიკის დემოგრაფიული წარსული და მივიდა იმ დასკვნამდე (1974 წ.), რომ მოსახლეობის ზრდა უფრო მაღალი ტემპებით, ვიდრე წარსულში (აწმყოზე ექსტრაპოლაციის გათვალისწინებით), ვერ მოუტანს შეერთებულ შტატებს ვერც ეკონომიკურ, ვერც ეკოლოგიურ, ვერც სოციალურ და ვერც სახელმწიფო მოგებას და ამიტომ უფრო სასურველია მოსახლეობის სტაბილიზაციაზე ზრუნვა. კომისიის რეკომენდაციები ეხებოდა აბორტების ლეგალიზებას, კონტრაცეპტივების მოხმარებაზე დაწესებული შეზღუდვების გაუქმებას, სქესობრივი განათლების შემოღებას, არალეგალური მიგრაციის შეწყვეტის ფონზე ლეგალური მიგრაციის კვოტის წელიწადში 400 ათასი მიგრანტით შეზღუდვას. მიუხედავად იმისა, რომ პრეზიდენტ ნიქსონის დამოკიდებულება კომისიის რეკომენდაციებისადმი ნეგატიური აღმოჩნდა, მათი უმრავლესობა (იმიგრაციის გარდა) მაინც განხორციელდა.

დღეისათვის აშშ-ს ხელისუფლებას არ გააჩნია რაიმე კონკრეტული, ზუსტად ჩამოყალიბებული დემოგრაფიული პილიტიკა. ერთადერთი სფერო, რაშიც ამერიკული ადმინისტრაცია უამრავ შეზღუდვას აწესებს – იმიგრაციაა. მიუხედავად იმისა, რომ ბუნებრივი მატჩების ფონი აქ რამდენადმე მაღალია სხვა ინდუსტრიულ ქვეყნებთან შედარებით, დღევანდელ აშშ-ში მოსახლეობის ზრდის ნახევარი იმიგრაციაზე მოდის. გასათვალისწინებელია, რომ 1965 წელს მიგრაციის კანონში შეტანილი შესწორების შედეგად, იმიგრაციის შესაძლებლობა ყველა დონორი ქვეყნისთვის გახდა მისაწვდომი (აღრე უპირატესობა ევროპულ ქვეყნებს ეძლეოდა). ამჟამად აშშ-ს მოსახლეობა შედგება მრავალრიცხოვანი ეთნიკური და ეროვნული

ჯგუფებისგან, რომლებიც აქ მიგრაციული პროცესის სხვადასხვა ტალღებს ჩამოყენენ. დროდადრო სახელმწიფო დაინტერესებას იჩენს არალეგალური იმიგრაციის მიმართ, მაგრამ რადგანაც არალეგალი იმიგრანტები ასრულებენ ისეთ სამუშაოს, რომლის შესრულება თავად ამერიკელებს აღარ უნდათ, არალეგალების წინააღმდეგ მკაცრი ზომების გატარებამ შესაძლოა ეკონომიკური და პოლიტიკური სირთულეები გამოიწვიოს. ამიტომაც, რომ მიუხედავად გაზრდილი ტერორისტული საფრთხისა და სასაზღვრო კონტროლის გაძლიერებისა, არალეგალური იმიგრაციის პრობლემის რადიკალურად გადაჭრა დღევანდელ აშშ-ში პრაქტიკულად შეუძლებელია, თუმცა ბიუროკრატიული ზომები ამ მიმართულებით 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტის გამო შესამჩნევად გამკაცრდა.

ამჟამად აშშ-ში მოქმედი საიმიგრაციო კანონი იმიგრანტების ორ ფართო კატეგორიას განსაზღვრავს: მუდმივსა და დროებითს. ამასთან, იმიგრანტის ლეგალურ სტატუსს მხოლოდ მუდმივებს ანიჭებენ – მათ აძლევენ მუდმივ საცხოვრებელ ვიზებს, რომელთაც პოპულარულ ენაზე "მწვანე ბარათი" ეწოდებათ. ასეთი ტიპის იმიგრანტებს უფლება აქვთ 5 წლის შემდეგ მიმართონ ხელისუფლებას თხოვნით აშშ-ის მოქალაქეობის მინიჭებაზე. დროებითი იმიგრანტების დიდ ნაწილს კი ტურისტები და ქვეყანაში საქმიანი ვიზიტით ჩასულები შეადგენენ (მაგალითად 2003 წელს ასეთი 27,8 მლნ. კაცი იყო).

აშშ-ს რეალური დემოგრაფიული პოლიტიკის (გინდაც მას ოფიციალურად ასე არ ეწოდებოდეს) უმნიშვნელოვანესი კომპონენტი განვითარებული ჯანდაცვის სისტემაა. პროგრამები Medicare (სამედიცინო დახმების პროგრამა) და Medicaid (ღარიბებისთვის სამედიცინო დახმარების პროგრამა) პრაქტიკულად უზრუნველყოფენ ჯანმრთელობის დაცვას დაბალშემოსავლიანი პირებისათვის. ყოველივე ამან კი საბოლოო ჯამში უდავოდ დიდი ეფექტი მოახდინა სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის ზრდაზე.

ამრიგად, თუმცა აშშ-ს არ გააჩნია ოფიციალურად აღიარებული დემოგრაფიული პოლიტიკა, ქვეყანაში მოქმედი კანონები და პროგრამები საკმაოდ ეფექტიანად ემსახურება შედარებით ოპტიმალური დემოგრაფიული პარამეტრების მიღწევასა და შენარჩუნებას. შეიძლება ითქვას, რომ აშშ-ს იმიგრაციული კანონმდებლობა ერთ-ერთი ყველაზე ლიბერალურია მსოფლიოში. მართალია, 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტის შემდეგ ვიზების გაცემის პროცედურა ქვეყანაში გამკაცრდა და გაცემული ვიზების რაოდენობა შემცირდა, ამას საფუძველად არა დემოგრაფიული, არამედ პოლიტიკური უსაფრთხოების მოსაზრებები დაედო.

დემოგრაფიული პოლიტიკა თანამედროვე ჩინეთში

თანამედროვე მსოფლიოში სწორედ ჩინეთი წარმოადგენს ისეთი ქვეყნის მაგალითს, სადაც ცნების "დემოგრაფიული პოლიტიკა" ხმარებას თან არავითარი კომპლექსები არ მოსდევს. ეს მართლაც პოლიტიკაა თავისი კონკრეტული შედეგებით. ამ პოლიტიკას ყველა ეტაპზე ახორციელებდა და ახორციელებს მძლავრი, ცენტრალიზებული მეთოდების მოყვარული და ძლიერ ცენტრალიზებული ხელისუფლება. რა თქმა უნდა, პოლიტიკური ხერხებით მსგავსი დემოგრაფიული ზომების პირდაპირი გატარება კლასიკური დემოკრატიის ქვეყნებში უბრალოდ შეუძლებელია, მაგრამ მსოფლიოს იმ ნაწილისათვის, სადაც დღესაც დედამიწის მოსახლეობის საგრძნობი ნაწილი ცხოვრობს, ჩინეთის მიერ გატარებულმა დემოგრაფიულმა პოლიტიკამ მართლაც ფრიად ღირებული მაგალითის როლი შეიძლება შეასრულოს.

1945 წელს ქვეყნის სათავეში იარაღის ძალით მოსულ ჩინელ კომუნისტებს ჩან კაიშის განდევნილი რეჟიმისაგან გაჩანაგებული და დაუძღურებული ქვეყანა ერგოთ. კომუნისტური მმართველები ქადაგებდნენ თანასწორობას, რესურსებისა და წარმოებების საშუალებებზე უმკაცრესი სახელმწიფო კონტროლის დაწესებასა და სამართლიანი განაწილების საფუძველზე

ეკონომიკის ჰარმონიულ განვითარებას. ასევე მათ მიერ პროკლამირებულ მიზნებს შორის სათანადო ადგილი ეკავა მოსახლეობის ხარისხის გაუმჯობესებას მოკვდავობის წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალებით. ამ მხრივ წვლილი უნდა შეეტანა აგრეთვე მასების ცნობიერების ამაღლებას საყოველთაო განათლების მეშვეობით.

სახალხო რესპუბლიკის არსებობის პირველ წლებში კომუნისტური იდეოლოგიები ქვეყნის უზარმაზარ მოსახლეობას ეკონომიკური აყვავების წინაპირობად მიიჩნევდნენ. სოციალიზმთან შეუთავსებელი უმუშევრობის პრობლემა მათ არ აშინებდათ; კოლექტივიზაციის შედეგად საკვები, ჯანდაცვა და განათლება ყველასათვის ხელმისაწვდომი უნდა გამხდარიყო. ერთი სიტყვით, იმ პერიოდში ჩინეთის კომუნისტური ხელისუფლება აშკარა პრონატალისტურ პოლიტიკას მისდევდა (1949 წელს, ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის დაარსებისას, ხელისუფლების შეფასებით ჩინეთის მოსახლეობა 500 მლნ. იყო, თუმცა ოფიციალურად 800 მლნ-ს აცხადებდნენ), რასაც თან ღია პრონატალისტური რიტორიკაც მოსდევდა.

პირველმა აღწერამ ჩინეთში აჩვენა, რომ მოსახლეობამ 1940-1950-იანი წლების დასაწყისში 590 მილიონს მიაღწია, რაც მოსალოდნელზე 100 მილიონით მეტი იყო. მოსახლეობის გადაჭარბებულად სწრაფ ზრდაში კომუნისტებმა ეკონომიკური ზრდის შესაძლო შეჩერების საფრთხე დაინახეს. ამის შედეგად მათს წინადადებით უკვე 1956 წელს ქვეყანაში დაიწყო შობადობაზე კონტროლის დაწესების (გარდა ეროვნული უმცირესობებისა) კამპანია. ამ კამპანიის ფარგლებში ჩინეთში დაიწყო კონტრაცეპტივების წარმოება, სტერილიზაციისა და აბორტების მიმართ ლიბერალური დამოკიდებულების პროპაგანდა. მაგრამ მასობრივი კონტრაცეპციის ეფექტიანი მეთოდების არარსებობის, კვალიფიცირებული პერსონალის მწვავე ნაკლებობისა და ჩინურ ოჯახში სექსუალური საკითხების მიმართ ტრადიციული მიდგომის პირობებში ოჯახის დაგეგმვის

პროპაგანდა ძირითადად ქალაქებით შემოიფარგლა. რეგულირების თავდაპირველ მცდელობებს შობადობაზე შესამჩნევი გავლენა არ მოუხდენია. მალე აღნიშნული კამპანია შეაჩერეს. დემოგრაფია, სხვა ჰუმანიტარული დისციპლინების მსგავსად, ტაბუდადებული მეცნიერება აღმოჩნდა, მოსახლეობის ზრდაზე კონტროლი გამოცხადდა რეაქციულ შეხედულებად, შობადობის რეგულირების მცდელობები აღიკვეთა და კონტრაცეპტივების წარმოება შეწყდა.

1959-1961 წლებში განხორციელებული და ჩავარდნილი "დიდი ნახტომის" პოლიტიკის უმთავრესი შედეგი საშინელი შიმშილობა გახდა, რამაც დაახლოებით 30 მილიონი ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა. ამ ტრაგიკული მოვლენების ფონზე დღის წესრიგში კვლავ აღმოჩნდა შობადობაზე კონტროლის დაწესების საკითხი. შობადობის დონე ამ წლებში მერყეობდა. 1960 წელს მოკვდავობამ შობადობას 3 მილიონით გადააჭარბა, მაგრამ შემდეგ აღდგენის პერიოდი დადგა. სწორედ "დიდი ნახტომის" პოლიტიკაზე ფაქტიური უარის შემდეგ, 1960-იანი წლების პირველ ნახევარში, დაიწყო ჩინური "ბები-ბუმი", რაც ყოველწლიურად 25-30 მილიონი ბავშვის დაბადებაში გამოიხატა.

1962 წელს დაიწყო მოსახლეობის შობადობაზე კონტროლის მეორე კამპანია. ამჯერად, შობადობის რიცხვის შესამცირებლად კამპანიის ავტორებმა უფრო "რბილ" მეთოდებს მიმართეს, კერძოდ, ქორწინების გადავადებასა და კონტრაცეპტივების ფართოდ გავრცელებას. ოჯახში ბავშვთა რაოდენობა ორით, ზოგიერთ შემთხვევაში სამით, შემოიფარგლა, ხოლო მათ გაჩენებს შორის სავალდებულო გახდა 3-5 წლიანი ინტერვალის დაცვა. აბორტი იყო უფასო, კონტრაცეპციის მიზნით ქალები ხშირად მიმართავდნენ სპირალს, კვლავ ამოქმედდა პროპაგანდის მექანიზმი. ახალგაზრდებს აფრთხილებდნენ, რომ ადრეული სექსუალური აქტივობა არათუ უარყოფითად აისახებოდა მათ ფიზიკურ და ინტელექტუალურ ჯანმრთელობაზე,

არამედ მიუღებელი იყო იდეოლოგიური თვალსაზრისითაც.

1960-იან წლებში შობადობაზე კონტროლის ეს მცდელობა უკეთ იყო ორგანიზებული, ვიდრე პირველი. იგი შედარებით წარმატებულად ჩატარდა დიდ ქალაქებში, მაგრამ სასოფლო რეგიონებში მის გაერცვლებას ხელი შეუშალა 1966 წელს დაწყებულმა ე.წ. "დიდმა კულტურულმა რევოლუციამ" თანმდევი არეულობითა და სასტიკი ექსცესებით.

1970-იანი წლების დასაწყისიდან მოკვდავობამ შემცირება დაიწყო, სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა 20 წლით გაიზარდა – 41 წლიდან (1950–1958) 60 წლამდე (1965–1970), თუმცა შობადობის მაჩვენებელი კვლავაც იზრდებოდა. ამის შედეგად მოსახლეობის ყოველწლიური ზრდა 2%-ს აღწევდა (1968წ. – 2,8%), რაც წელიწადში მოსახლეობის ოცმილიონიან მატებას (ან ცოტა მეტს) ნიშნავდა. ბუნებრივია, რომ შობადობაზე კონტროლი კვლავ ეროვნული პრიორიტეტების რიცხვში შევიდა. 1971 წელს გაჩაღდა შობადობაზე კონტროლის მესამე კამპანია, ხოლო 1973 წელს უმაღლესი ხელისუფლების მიერ გამოიცა მორიგი სამი დირექტივა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, რამაც ასახვა ჰპოვა ღოზუნგში “გვიან, ცალ-ცალკე, ცოტ”, რაც გულისხმობდა: დაქორწინდი გვიან, დაიცავი ინტერვალი ბავშვთა დაბადებებს შორის და იყოლიე ცოტა ბავშვი. შემოღებულ იყო კვოტა შობადობის წლიურ რაოდენობებზე. მოსახლეობა დაიყო სამ ნაწილად: ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობად და ეროვნულ უმცირესობებად. ამ კამპანიამ თვალსაჩინო წარმატებას მიაღწია. 10 წელიწადში შობადობა განახევრდა – ერთ ქალზე 5,7 ბავშვიდან 1970 წელს 2,8-მდე შემცირდა. ეს იყო მსოფლიოში შობადობის არნახულად სწრაფი შემცირება ასეთ მოკლე ვადაში. მაგრამ საკმარისი არც ეს აღმოჩნდა. 1978 წელს დენ სიაოპინის თაოსნობით გატარებული რეფორმები გულისხმობდნენ შობადობაზე შემდგომი შეზღუდვების დაწესებას, რაც 1979 წელს აისახა ოჯახში მხოლოდ

ერთი ბავშვის ყოლის უფლებაში. შესაბამისი კანონი ქალაქის მოსახლეობის 95%-ს და სოფლის მოსახლეობის 90%-ს შეეხო. ამ ღონისძიების წახალისებისათვის შემოიღეს სხვადასხვა ჯილდოები, პრემიები და სოციალური კომპენსაციები, ხოლო დამრღვევებისათვის – უმძიმესი ჯარიმები, საოჯახო ნაკვეთების ნაწილობრივი კონფისკაციის ჩათვლით. 1982 წელს შობადობის შეზღუდვა ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის მოქალაქეთათვის კონსტიტუციური მოვალეობა გახდა (თუმცა ქვეყნის ზოგიერთ პროვინციაში ამ მხრივ დღესაც მოქმედებენ გარკვეული შეღავათები – ეროვნული უმცირესობების მიმართ). ეს პოლიტიკა იმდენად ეფექტიანი აღმოჩნდა, რომ 2002 წლის სექტემბერში ჩინეთმა მიიღო მოსახლეობისა და შობადობის კონტროლის აქტი, რომელშიც კვლავცაა დადასტურებული მკაცრი შეზღუდვა ოჯახში ბავშვების რაოდენობაზე, თუმცა ახალ პროგრამაში მაინც საზი გაეცა მის ნებაყოფლობითობას ორი მიზეზის გამო: 1) სახელმწიფოს სულ უფრო მეტად უჭირს წყვილთა პირად ცხოვრებაში ჩარევა და 2) მოსახლეობის უწყვეტი ზრდის საფრთხე უკვე გამოირიცხა და ყურადღება ჯანმრთელობის დაცვაზე გადატანილი: რეპროდუქციული ჯანმრთელობა, განათლება და სათანადო ინფორმაციის მოსახლეობისათვის მიწოდება ძირითადი პრიორიტეტების რიცხვში შევიდნენ.

დემოგრაფიული პოლიტიკის ეფექტიანობა ჩინეთში იმან განაპირობა, რომ მკაცრ კონტროლს თავს ვერავინ აღწევს. მთავრობის მასებზე ზემოქმედების არსენალი შეიცავდა და შეიცავს კერძო სახლებში გამაფრთხილებელ ვიზიტებს, დამრღვევების სახალხოდ განსჯასა და დასჯას, კოლექტიურ ზეწოლას, შემოსავლიდან პროცენტის ჩამოჭრას, მძიმე ჯარიმებს, ორსულობაში ეჭვიმტანილი ქალების სამსახურიდან დათხოვნას და სხვა. რასაკვირველია, დემოკრატიულ ქვეყნებში მსგავსი დრაკონული მეთოდების არათუ გამოყენების, არამედ თეორიული დაშვების მცდელობებიც კი განწირულია.

დემოგრაფიული პოლიტიკა ინდოეთში და აზიისა და აფრიკის სხვა განვითარებად ქვეყნებში

განვითარებადი ქვეყნები კოლონიური მსოფლიოს მემკვიდრენი არიან. სწორედ კოლონიური უღლიდან დახსნისა და პოლიტიკური განთავისუფლების მიღწევის შემდეგ მათი მთავრობების წინაშე მთელი აქტუალობით დაისვა ცვლად დემოგრაფიულ მაჩვენებლებზე, პირველ რიგში კი მოკვდავობასა და შობადობაზე აქტიურად ზემოქმედების ამოცანა. აღსანიშნავია, რომ მოკვდავობის წინააღმდეგ ბრძოლა კოლონიურ პერიოდშიც მიმდინარეობდა, მაგრამ მხოლოდ პოლიტიკურმა განთავისუფლებამ და მედიცინის ომისშემდგომმა მიღწევებმა ერთად უზრუნველყვეს ამ ბრძოლის შედეგიანობა. სწორედ მოკვდავობის დონის შემცირება უცვლელი, ზოგჯერ კი ზრდადი შობადობის ფონზე გახდა ე.წ. დემოგრაფიული აფეთქების ძირითადი მიზეზი.

დემოგრაფიულმა აფეთქებამ უკიდურესად გაამწვავა განვითარებადი ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები და ითამაშა მძლავრი კატალიზატორის როლი დემოგრაფიული პოლიტიკის შემუშავებისა და განხორციელების ეტაპებზე. ამ პოლიტიკის ძირითადი შინაარსი დღეს უკვე შობადობის შემცირების გზით მოსახლეობის ბუნებრივი მატების მაღალ ტემპებთან შებრძოლება გახდა. დემოგრაფიული პრობლემები იმდენად გამწვავდა, რომ როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, 1974 წელს ბუქარესტის მოსახლეობის მესამე მსოფლიო კონფერენციაზე საზგასმით ითქვა: "რა წარმატებებსაც არ უნდა აღწევდნენ განვითარებადი ქვეყნები ეკონომიკურ და სოციალურ სფეროებში გეგმიური განვითარების შედეგად, ყველა ეს წარმატება არარაობად იქცევა მოსახლეობის სწრაფი ზრდის გამო".

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ამ მხრივ ინდოეთი, როგორც ერთ-ერთი ყველაზე დიდი მოსახლეობის მქონე ქვეყანა მსოფლიოში. სწორედ ინდოეთი, რომლის მოსახლეობამ 1947 წელს 343 მილიონი ადამიანი შეადგინა, იყო პირველი განთავისუფლებული

ქვეყანა, რომელმაც შობადობის შეზღუდვის პოლიტიკა გამოაცხადა (1952 წ.). პირველი ოცი წლის განმავლობაში ამ პოლიტიკის ეფექტიანობა ძალზე დაბალი იყო. მხოლოდ 1970-იან წლებში, როდესაც სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა ინდოეთში მეტისმეტად დამძიმდა, ხელისუფლებამ და საზოგადოებამ ყურადღება მიაქციეს არსებულ უმწვავეს დემოგრაფიულ პრობლემებს. თითქოსდა საქმე პარადოქსთან გვაქვს: დემოგრაფიული პოლიტიკის მესვეურებმა სხვებზე ადრე დაიწყეს მისი გატარება, ლოზუნგებიც კარგი მოიგონეს, გონივრული მიზნებიც დასახეს, განშტოებული ინფრასტრუქტურაც შექმნეს, საბოლოოდ კი დემოგრაფიული ვითარების მუდმივი და უწყვეტი გაუარესება მიიღეს. მაგრამ კარგი დაკვირვებისას ეს პარადოქსი ადვილად იხსნება: საწყისი ფაზა ძალზე დუნე იყო, ფინანსური ბაზა მოიკოჭლებდა, ლოზუნგები სრულიად მოწყდა არსებულ რეალობას, სიტყვასა და საქმეს შორის ღრმა უფსკრული გაჩნდა, მძლავრი ინფრასტრუქტურა კი ძვირადღირებულ ბიუროკრატიულ აპარატად გადაიქცა.

ყოველივე ამის შედეგად ინდოეთის დემოგრაფიულმა პოლიტიკამ 1970-იანი წლების მეორე ნახევარში დრამატული ცვლილებები განიცადა. IV ხუთწლედში შობადობის შემცირების გეგმის სრული ჩავარდნით გამწარებული ინდირა განდის მთავრობამ 1976 წლის აპრილში მიიღო ახალი და მეტად შორს მიმავალი დემოგრაფიული პროგრამა: "მოსახლეობის ეროვნული პოლიტიკა". არსებული პრობლემის უფრო თანმიმდევრულად გადაჭრის აუცილებლობის დასაბუთებისას ჯანდაცვის მინისტრმა ჯ. სინგჰმა განაცხადა: "არარეალისტურია ველოდოთ იმას, რომ განათლება და ეკონომიკური ზრდა თავისთავად გამოიწვევენ შობადობის შემცირებას. ამ მანიკერი წრიდან ჩვენ უნდა გავაღწიოთ პრობლემაზე პირდაპირი შეტევის გზით".

ამის შემდეგ სიმძიმის ცენტრი გადატანილ იქნა ორ და მეტწილიან ოჯახებში ერთ-ერთი მეუღლის

სტერილიზაციაზე. აქ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ინდოეთს გეზი არა ტოტალიტარული სოციალიზმის (ჩინეთის მსგავსად), არამედ სტანდარტული დემოკრატიის განვითარებაზე ჰქონდა (და აქვს) აღებული. ამ დროს კი სტერილიზაციების რიცხვი გაიზარდა 942 ათასიდან 1974/75 წლებში 8261 ათასამდე 1976/77 წლებში. ესოდენ მკვეთრი ზრდა, ცხადია, ვერ ჩაივლიდა ადამიანის უფლებათა მასობრივი შელახვის გარეშე. ამით ისარგებლეს ოპოზიციურმა პარტიებმა, რომლებმაც რიგითი ამომრჩეველი ძალისმიერი ქირურგიული ჩარევის პერსპექტივით დააშინეს. მომდევნო არჩევნებში გაიმარჯვა (დროებით) ოპოზიციურმა "ჯანათა პარტიმ", რასაც დემოგრაფიული პოლიტიკისათვის კატასტროფული შედეგები მოყვა. მისი ბიუჯეტი შემცირდა ორჯერ, სტერილიზაციების რაოდენობა – 8,7-ჯერ. საბოლოოდ შვილების ფაქტობრივმა საერთო რაოდენობამ ოჯახებში 4-ს გადააჭარბა, მაშინ როცა სასურველი დაგეგმილი რაოდენობა 3-ს არ აღემატებოდა. ეს სხვაობა ვერც 1990-იან წლებისთვის შემცირდა. დემოგრაფიული ვითარება ინდოეთში რთული რჩება.

რაც შეეხება აღმოსავლეთი და სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზიის ქვეყნებს, თითოეულ ასეთ ქვეყანაში დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარების დასაწყისის ზუსტი თარიღის დასახელება შეუძლებელია, ვინაიდან ასეთ ოფიციალურ გამოცხადებას ყოველთვის წინ უძღოდა რაღაც კერძო ან ნახევრადსახელმწიფო ორგანიზაციების აქტივობა. მაინც შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება სამხრეთ კორეაში, ტაივანში, სიანგანში (ჰონკონგში) და სინგაპურში იწყება 1960-იანი წლების პირველ ნახევარში, რეგიონის დანარჩენ ქვეყნებში კი 1970-იანი წლების პირველი ნახევრიდან. ოთხ ქვეყანაში (ბრუნეი, კამპუჩია, ლაოსი და მიანმა) ეს პროცესები გაცილებით გვიან დაიწყო. შობადობის შემცირებასთან დაკავშირებული პროგრამები შედარებით წარმატებით მიმდინარეობდა ისეთ დემოგრაფიულ "გიგანტებში" როგორც ინდონეზია და ტაილანდი. ცალკე უნდა გამოიყოს დემოგრაფიული

კატასტროფა კამპუჩიაში 1970-იანი წლების მეორე ნახევარში პოლ პოტის ბარბაროსული რეჟიმის მმართველობის წლებში. 1975-1978 წლებში 8-მილიონიანმა კამპუჩიამ სხვადასხვა მონაცემით 1,5 მილიონიდან 3 მილიონ ადამიანამდე დაკარგა.

დემოგრაფიული თვალსაზრისით ცალკე გამოსაყოფია ისლამური ქვეყნები. ისლამის ფორმირებისა და გავრცელების თავისებურებებმა იგი ყველაზე "პრონატალურ" რელიგიად აქცია. XX საუკუნის მეორე ნახევრამდე ისლამის "აღმატებული" პოპულაციონიზმის კომპენსირება მხოლოდ მაღალი მოკვდავობის ხარჯზე ხდებოდა.

მაჰმადიანურ ქვეყნებში დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარებისას ყველაზე დიდ სირთულეს ქალის დამცირებული მდგომარეობა წარმოადგენს – ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური თუ კულტურული თვალსაზრისით. ასეთ ვითარებაში დემოგრაფიული პოლიტიკის ეფექტიანობა ძირითადად მამაკაცის პოზიციაზეა დამოკიდებული, ვინაიდან ოჯახის უფროსი და, როგორც წესი, გადაწყვეტილების ერთპიროვნულად მიმღები სწორედ მამაკაცია.

მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ რეპროდუქციული ქცევის რეგულირების წინაშე აღმართული "ისლამური ბარიერი" სამუდამო არ უნდა იყოს. ამის მაგალითებია კონტრაცეპციის ტრადიციულად მაღალი დონე ტუნისში, მისი სწრაფი გავრცელება მაროკოში, გარკვეული ძვრები რომლებიც შეიმჩნევა თურქეთსა და ეგვიპტეში.

რაც შეეხება აფრიკის ქვეყნებს, განსაკუთრებით ტროპიკულ ზონაში, აქ მაღალი შობადობა უსასტიკესი სიღატაკის ფონზე ერთ-ერთ უმთავრეს პრობლემად რჩება. კონტინენტის მხოლოდ რამდენიმე ქვეყანაზე შეიძლება ითქვას, რომ იქ გადაიდგა რამდენადმე გააზრებული ნაბიჯები დემოგრაფიული პოლიტიკის წარმოების კუთხით. ეს პოლიტიკა ყველაზე წარმატებულად შეიძლება ჩაითვალოს პატარა კუნძულ მავრიკიზე, სადაც 1980-1985 წლებში ბუნებრივი მატების ტემპი 3,2%-დან 1,9%-მდე შემცირდა.

დემოგრაფიული პოლიტიკა ლათინურ ამერიკაში

დემოგრაფიული განვითარების თვალსაზრისით ლათინური ამერიკა ძალზე არაერთგვაროვანი რეგიონია. დემოგრაფიული პროგრამებისა და ინსტიტუტების შექმნის ისტორია ამ კონტინენტზე ძალზე ხანმოკლეა, ხოლო 1980-იანი წლების მეორე ნახევრამდე იგი საერთოდ არ ვრცელდებოდა მის ყველა ქვეყანაზე. დემოგრაფიული ზომების მიღებას აქ ამუხრუჭებდა კათოლიკური ეკლესია, რომელიც ყველა დონეზე – საკანონმდებლოდან მასობრივ შეგნებამდე – უპირისპირდებოდა რაიმე დემოგრაფიული პოლიტიკის წარმოებას. მაგრამ 1970-იან წლებში აქაც მოხდა არსებული რეალობის გათვალისწინებაზე დაფუძნებული გარდატეხა. კერძოდ, კონტრაცეპციის ფართო გავრცელებას ადგილი ჰქონდა მექსიკაში, სადაც დემოგრაფიული პოლიტიკა აღმავლობას განიცდის. გარკვეული დემოგრაფიული ზომები გატარდა ასევე კოლუმბიასა და ბრაზილიაში. კონტინენტის მთელ რიგ ქვეყნებში (პერუ, გვატემალა, გაიტი, ბოლივია, პარაგვაი და სხვა) XX საუკუნის ბოლოსთვისაც კი საერთოდ არ წარმოებდა რაიმე დემოგრაფიული პოლიტიკა.

მიგრაციული პოლიტიკა როგორც თანამედროვე დემოგრაფიული პოლიტიკის ნაწილი

საკუთრივ მიგრაციული პოლიტიკის ელემენტებად შეიძლება მივიჩნიოთ ამა თუ იმ ხელისუფლების ის პოლიტიკური გადაწყვეტილებები, რომლებიც პირდაპირ, თუ ირიბ (სოციალური ღონისძიებების გატარებით) ზეგავლენას ახდენენ მიგრანტებზე და მიგრაციულ ქცევაზე. სიმარტივისთვის მიგრაციული პოლიტიკის ქვეშ აქ ვიგულისხმებთ მხოლოდ ისეთ ღონისძიებებს, რომლებიც, ძირითადად, შრომით მიგრაციას ეხება. ღტოლვილების, ასევე ადგილნაცვალ და თავშესაფრის მაძიებელი პირების მიგრაციულ გადაადგილებებს ამ შემთხვევაში არ ვიხილავთ.

ადამიანის სამუშაოდ წასვლის მთავარი მიზეზი უკეთესი ცხოვრების პირობების (ზოგჯერ თვითგადარჩენის) ძიებაა. თანამედროვე ეკონომიკური ვითარება მსოფლიოში, ძლიერი კონტრასტები მდიდარ და ღარიბ ქვეყნებს შორის, უბიძგებს ამ უკანასკნელების ბევრ მაცხოვრებლებს მიგრაციისაკენ. მიგრაციული ნაკადის ზეწოლას ასევე აძლიერებს მზარდი დემოგრაფიული გაუწონასწორლობა მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებსა და რეგიონებს შორის.

ვაქტობრივად, საერთაშორისო შრომითი ნაკადები უზარმაზარი პოტენციის წყაროა როგორც მოსახლეობის მიმღები, ისე მისი გამშვები ქვეყნებისათვის, თუმცა ორივე შემთხვევაში დიდ პოლიტიკურ პრობლემასთან გვაქვს საქმე.

გაერო-ს ეგიდის ქვეშ ჩატარებულ საერთაშორისო კონფერენციაზე მიღებულ სამოქმედო პროგრამაში აღნიშნულია (კაირო, 1994, მუხლი 1995ბ 10.15): "ყველა ეროვნული სახელმწიფოს უფლებაა თავად გადაწყვიტოს, თუ ვის და რა პირობებში შეუძლია შესვლა და დარჩენა მის ტერიტორიაზე. თუმცა, ეს უფლება უნდა გამორიცხავდეს რასისტულ და ქსენოფობიურ ქმედებებს". სინამდვილეში მთავრობები და სახელისუფლებო ბიუროკრატია ნაკლებ ყურადღებას უთმობს იმიგრაციით გამოწვეულ პრობლემებს, რომლებიც ხშირად გადაიზრდება ხოლმე ადგილობრივი მოსახლეობის იმიგრანტების მიმართ ნეგატიურ დამოკიდებულებაში, ხელს უწყობს ქსენოფობიურ რიტორიკას და ისეთი საზოგადოებრივი აზრის წარმოქმნას, რომელიც უცხოელი სამუშაო ძალის გამოყენების შეზღუდვისკენაა მიმართული.

ანალიტიკური თვალსაზრისით მიგრაციული პოლიტიკა ოთხ კომპონენტად შეიძლება დაიყოს:

1. მიმღები ქვეყნის მიგრაციული პოლიტიკა
2. გამშვები (ემიგრაციის) ქვეყნის მიგრაციული პოლიტიკა
3. პოლიტიკური შეთანხმებები მიგრაციაზე საერთაშორისო ორგანიზაციების მხრიდან

4. ახალი ელემენტები მიგრაციულ პოლიტიკაში

1. მიმღები ქვეყნების მიგრაციული პოლიტიკა

მიმღები ქვეყნის მიგრაციულ დონეებზე ზეგავლენისათვის გამიზნულ პოლიტიკას შეიძლება რამდენიმე მიმართულება ჰქონდეს. მის ფარგლებში გატარებულმა ღონისძიებებმა შესაძლოა გაზარდოს (პოზიტიური ღონისძიებები), შეამციროს (ნეგატიური ღონისძიებები), ან სტაბილურ დონეზე შეინარჩუნოს ქვეყანაში შემოშვებული მიგრანტების რაოდენობა.

მიგრაციულ დონეებზე მოქმედი ყველაზე მნიშვნელოვანი პოზიტიური ელემენტი – ესაა დასაქმების მოთხოვნა. მიგრაციული ნაკადების სიდიდე, შემადგენლობა და რეგულარობა (გრაფიკი) უფრო ხშირად განისაზღვრება სწორედ დასაქმების მოთხოვნით, ვიდრე სამუშაო ძალის მიწოდებით.

აუცილებლად ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ განვითარებულ მიმღებ ქვეყნებში შრომის ბაზარი დაყოფილია სხვადასხვა სეგმენტებად. გარკვეულ სეგმენტებში მაღალია უმუშევრობა ადგილობრივებს შორის, ვინაიდან სამუშაო ან არაპრესტიჟულია, ან მაღალ რისკებთანაა დაკავშირებული (მაგ., მომპოვებელი მრეწველობა), ან სულაც არაღებგაღურია (პროსტიტუცია, ნარკოტიკებით ვაჭრობა და ა.შ.). იმიგრაციის მაღალი დონე აქ იმითაცაა განპირობებული, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა არ მისწრაფვის ასეთ სეგმენტებში სამუშაო ადგილების დასაკავებლად.

აგრეთვე, მდიდარ ქვეყნებში დაბერებული მოსახლეობით მიმზიდველია იმიგრანტების გამოყენება ისეთ სპეციფიურ სექტორებში როგორცაა მომსახურების სფერო (საოჯახო მომსახურება, კვების ობიექტები), სამშენებლო ინდუსტრია და საზოგადოებრივი სამუშაოები.

არსებობს მიზეზების მთელი რიგი, თუ რატომ თანხმდებიან (განსაკუთრებით დასაწყისში) იმიგრანტები დაბალკვალიფიციურ და დაბალანაზღაურებად სამუშაოს.

იმიგრანების უმეტესობა წარმოშობით მსოფლიო "სამხრეთის" აგრარული არეალებიდანაა, განათლების დაბალი ან უმდაბლესი დონით, ზოგჯერ სრულიად წერა-კითხვის უცოდინარებიც არიან; არ გააჩნიათ სამუშაო გამოცდილება. მათ აგრევე ენობრივი ადაპტაციის პრობლემებიც აქვთ. გარდა ამისა, ქვეყანაში სწირად არალეგალურად არიან შემოსული და მათი იურიდიული პოზიციები სუსტია, როდესაც საქმე ეხება დამსაქმებელთან ხელფასის თაობაზე შეთანხმებას. რაც მთავარია, ასეთი იმიგრანტები ოღონდ თავი გადაირჩინონ და თანხმდებიან ყველაზე ცუდ პირობებსაც კი.

ფაქტობრივად ბევრი იმიგრანტი არღვევს მიმღები ქვეყნის იმიგრაციულ კანონმდებლობას. ამ მოვლენას არალეგალური ან ფარული იმიგრაცია ეწოდება, ხოლო თვით მიგრანტებს – არალეგალი ან უნებართვო. ცხადია, რომ არალეგალი მუშახელის არსებობა გულისხმობს არალეგალი დამსაქმებლის არსებობასაც.

როგოც ზემოთ აღვნიშნეთ, მიმღები ქვეყნის მიგრაციული პოლიტიკა შეიცავს საკუთარ თავში პოზიტიურ და ნეგატიურ ღონისძიებებს.

იმიგრაციის ხელშემწყობი პოზიტიური ღონისძიებები შეიძლება გამოიყენებოდეს მიმღები ქვეყნის ხელისუფლების სხვადასხვა პირდაპირი და არაპირდაპირი მიზნების მისაღწევად.

ისტორიული თვალსაზრისით ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში ევროპაში იმიგრაციის სტიმულირება გამოწვეული იყო ეკონომიკის მომპოვებელი სექტორის განვითარების აუცილებლობით. XX საუკუნეში დასავლეთი ევროპა იყენებდა იმიგრანტებს ცენტრალური და აღმოსავლეთი ევროპიდან, ასევე აზიიდანაც, პერსონალური მომსახურების (საშინაო, სამედიცინო) სექტორში. ჩრდილოეთი ამერიკა, ავსტრალია და ახალი ზელანდია კი ყოველთვის იყენებდნენ იმიგრაციას თავისი ეკონომიკის განსავითარებლად.

უკანასკნელ წლებში იმიგრაციის განსაკუთრებული საჭიროება იგრძნობა მსოფლიოს განვითარებული "ჩრდილოეთის" ქვეყნებში, სადაც დაბალმა შობადობამ

და სიცოცხლის ხანგრძლივობის გაზრდილმა დონემ მოსახლეობის უპრეცედენტო დემოგრაფიული დაბერება გამოიწვიეს. მართალია, დღემდე არც აშშ-ს და არც ევროკავშირის რომელიმე ქვეყანას არ მიუღია ოფიციალურად მიგრაციული პოლიტიკა მიმართული მათი ეკონომიკური საჭიროების დასაკმაყოფილებლად, მაგრამ სამომავლოდ არც ესაა გამორიცხული (ყოველ შემთხვევაში, გაერო-ს რეკომენდაციები ამ ქვეყნებს სწორედ ასეთი გადაწყვეტილებებისაკენ უბიძგებს).

ამა თუ იმ მიმღები ქვეყნის ეროვნული ინტერესების გათვალისწინება ზოგჯერ ნეგატიური ღონისძიებების გატარებასაც გულისხმობს. ასეთი ღონისძიებები მიზნად ისახავენ მიგრაციულ ნაკადებზე კონტროლის წარმოებას, ხოლო არასასურველი იმიგრაციის პირობებში ამ ნაკადების მკაცრად შეზღუდვას, ზოგჯერ კი მათ ქვეყნის ფარგლებს გარეთ გაყვანასაც.

მიუხედავად კონტროლისა, მიგრანტები, როგორც წესი, მაინც ახერხებენ საზღვრების გადაკვეთას. არალეგალური იმიგრანტების ყველაზე დიდი რაოდენობაა აშშ-ში. იმიგრაციისა და ნატურალიზაციის (ამჟამად მოქალაქეობისა და ნატურალიზაციის) სამსახურის შეფასებით 2000 წელს აშშ-ს ტერიტორიაზე 7 მილიონი არალეგალი იმყოფებოდა. მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციების შეფასებით ევროკავშირის ქვეყნებში ყოველწლიურად ნახევარი მილიონი არალეგალური მიგრანტი შედის.

იმიგრაციის კონტროლმა საბოლოო ჯამში შეიძლება მიიყვანოს მიმღები ქვეყნები საზღვრების მილიტარიზაციამდე, ამან კი, თავის მხრივ, ზეგავლენა მოახდინოს ამ ქვეყნების პოლიტიკურ სისტემებზე. საზღვრების მილიტარიზაცია შეიძლება გადაიზარდოს საზოგადოების მილიტარიზაციაში. დასავლური დემოკრატიის პირობებში საზღვრებზე სრული კონტროლის დაწესება შეუძლებელია. გარდა ამისა, ასეთი კონტროლი აუცილებლად უარყოფდა ტურიზმს, რადგან არალეგალური მიგრანტების მნიშვნელოვანი

რაოდენობა ქვეყანაში როგორც ლეგალური ტურისტი ისე შედის.

მიუხედავად გარკვეული მოკლევადიანი ეკონომიკური სარგებლიანობისა, იმიგრაცია ხშირად მუქარას უქმნის მიმღები ქვეყნის ეკონომიკას მთლიანად. იგი მინეულია უმუშევრობის ზრდის ერთ-ერთ ფაქტორად და ზოგჯერ აღიქმება როგორც საფრთხე სოციალური სტაბილობის მიმართ.

ადგილობრივ საზოგადოებასთან იმიგრანტების შერწყმის სხვადასხვა ხარისხი შეიძლება დაიყოს ასე: ა) ასიმილაცია, ბ) ეთნიკური დაახლოება და გ) ინტეგრაცია.

ასიმილაცია შეიძლება განხილულ იქნას, როგორც იმიგრანტების სრული შერწყმა ადგილობრივ საზოგადოებასთან. ამ დროს ხდება იმიგრანტის ეთნიკური იდენტურობის შერევა ადგილობრივ იდენტურობასთან და, საბოლოო ჯამში, უკანასკნელით პირველის ჩანაცვლება. ასიმილაციის ნებისმიერი ფორმა აადვილებს ინტეგრაციას, მაგრამ დემოკრატია კრძალავს ასიმილირების ძალადობრივ ფორმებს. ნებაყოფლობითი ასიმილაცია კი თანამედროვე სამყაროში საკმაოდ იშვიათი მოვლენაა.

უფრო ხშირად იმიგრანტებს არ სურთ ასიმილაცია ადგილობრივ საზოგადოებასთან (მაგ., აზიელებს დიდ ბრიტანეთში). ასეთ შემთხვევებში ისინი ქმნიან თემებს და პარალელურად ინარჩუნებენ მჭიდრო კავშირებს ადგილობრივ საზოგადოებასთან.

ეთნიკური დაახლოება გულისხმობს ტოლერანტობის გამოვლენას იმიგრაციული თემებისადმი ხელისუფლების მხრიდან (მაგ. დიდი ბრიტანეთი). ასეთი კურსის გატარებისას მიმღები ქვეყნის მთავრობა არა მარტო უზრუნველყოფს იმიგრანტის ინდივიდუალურ მისწრაფებას ქვეყნის სოციალურ, ეკონომიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სრულყოფილებიან მონაწილეობაზე, არამედ იცავს მის უფლებას შეინარჩუნოს საკუთარი რელიგიური რწმენა და კულტურული იდენტურობა. მეტიც, XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან დასავლურ ცივილიზაციაში სულ უფრო დიდ

გავრცელებას კპოვებს მულტიკულტურალიზმის პრაქტიკა, რომელიც გულისხმობს იმიგრანტი ეთნიკური ჯგუფების მიმართ არა მხოლოდ ტოლერანტობას, არამედ პირდაპირ მხარდაჭერასაც კი.

საკუთრივ ინტეგრაცია ზოგადისტორიული თვალსაზრისით შეიძლება იყოს ორგვარი – იმიგრანტების ინტეგრაცია ადგილობრივ საზოგადოებასთან (რაც უმტესწილად გეხდება) და ადგილობრივი მოსახლეობის ინტეგრაცია იმიგრანტულ საზოგადოებასთან (როდესაც ხდება უცხოელთა ტრადიციებისა და რელიგიის გადმოღება).

ინტეგრაცია ყოველთვის როდია შეგნებული პროცესი. არსებული კანონმდებლობა, ან შრომით ბაზარზე დამკვიდრებული ადმინისტრაციული პრაქტიკა აიძულებს მიგრანტებს ადგილობრივ საზოგადოებაში ინტეგრირებას. ასეთი ინტეგრაცია ხდება არა კულტურული და კონფესიური იდენტურობის ხარჯზე, არამედ ყოველდღიური შრომითი საქმიანობის შედეგად. ასეთი ინტეგრაცია არის ხანგრძლივი ფსიქო-სოციალური პროცესი, რომელიც, როგორც წესი, მოიცავს თაობებს. დროებითი იმიგრანტები იშვიათად არიან დაინტერესებულნი ინტეგრაციით, რადგან სუბიექტურად სამშობლოში დაბრუნების სურვილი გააჩნიათ – ისინი ფიქრობენ, რომ მიმდებ ქვეყანაში ხანმოკლე ვადით არიან ჩასულნი. მაგრამ ცხოვრებას ხშირად კორექტივები შეაქვს ადამიანების, ჩვენ შემთხვევაში იმიგრანტების, სუბიექტურ მისწრაფებებში.

2. გამშვები (ემიგრაციის) ქვეყნის მიგრაციული პოლიტიკა

მიგრაციის ერთ-ერთი უმთავრესი ფაქტორია დემოგრაფიული და სოციალურ-ეკონომიკური სიტუაცია ემიგრაციის ქვეყნებში. ამ მხრივ ყველაზე მნიშვნელოვანი დემოგრაფიული მაჩვენებლებია: მოსახლეობის ზრდა, შობადობა და მოკვდაობა, მოსახლეობის განაწილება ასაკისა და სქესის მიხედვით. თუ რომელიმე ქვეყანაში

შობადობა მაღალია და საგრძნობლად აჭარბებს მოკვდაობას, ეს ნიშნავს, რომ სწრაფად იზრდება იმ მოსახლეობის წილი, რომელიც შრომის ბაზარზე შედის. ძალზე ხშირად განვითარებად ქვეყნებში ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის მაჩვენებელი ძლიერ ჩამორჩება სამუშაო ძალის ზრდის მაჩვენებელს. ასეთი ტიპის ქვეყნებში სამუშაო ასაკის მოსახლეობის ემიგრაცია ნაწილობრივ მაინც წყვეტს გამშვები ქვეყნის დემოგრაფიულ და სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებს. ამასთან ხელს უწყობს გამშვები ქვეყნის განვითარებისათვის აუცილებელი მყარი უცხოური ვალუტის შემოდინებასაც. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ რაც უფრო გაურკვეველია ეკონომიკური სიტუაცია გამშვებ ქვეყანაში, მით უფრო იზრდება იმ პირთა რაოდენობა, ვისაც სურთ ემიგრაციაში წასვლა და მცირდება მათი რაოდენობა, ვისაც სამშობლოში დაბრუნება სურს.

დასავლეთის ქვეყნებში მოსახლეობის ყოველწლიური მატება 0,5%-ს არ აღემატება, ან ბუნებრივი მატების თვალსაზრისით “ნულოვანი”, ზოგჯერ კი “უარყოფითი” არის, ხოლო განვითარებადებში – 2%-ზე მეტს შეადგენს. ასეთ ვითარებაში ჩრდილოეთი აფრიკის ქვეყნები (მიუხედავად იმისა, რომ შობადობამ იქ ბოლო ხანს მკვეთრად იკლო) დარჩებიან მიგრაციის წყაროდ ევროკავშირში შემავალი ქვეყნებისათვის მომავალი ორი ათეული წლის განმავლობაში მაინც.

3. პოლიტიკური შეთანხმებები მიგრაციაზე საერთაშორისო ორგანიზაციების მხრიდან

მრავალ საერთაშორისო ორგანიზაციას სხვადასხვა დონეზე აქვს კავშირი მიგრაციულ პოლიტიკასთან. მიგრაციული პოლიტიკის შემუშავებაში დიდ როლს თამაშობენ ასევე საერთაშორისო კონფერენციები, ორმხრივი და მრავალმხრივი ხელშეკრულებები. მიგრაციულ პოლიტიკასთან დაკავშირებული ყველაზე

მნიშვნელოვანი შეთანხმებებია ჩრდილოეთ ამერიკის თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმება (მიზნად ისახავს მექსიკის ეკონომიკის მხარდაჭერას აშშ-ში არალეგალური იმიგრაციის შესამცირებლად) და შენგენის ხელშეკრულება. ეს უკანასკნელი ევროკავშირის წევრ-ქვეყნებს შორისაა დადებული. ორივე ხელშეკრულება მიმართულია არალეგალური მიგრაციის შეზღუდვისაკენ. შენგენის ხელშეკრულების თანახმად ევროკავშირის წევრ-ქვეყნებს შორის გაუქმებულია შიგა სასაზღვრო კონტროლი (გარდა პიროვნული იდენტიფიკაციისა საერთაშორისო კრიმინალის ასაცილებლად) და გამკაცრებულია კონტროლი ევროკავშირის გარე (ერთიან) საზღვარზე (შენგენის ხელშეკრულებაზე ჯერჯერობით ევროკავშირში შემავალ ყველა ქვეყანას ხელი არ მოუწერია).

4. ახალი ელემენტები მიგრაციულ პოლიტიკაში

დღეისათვის ბევრი მიმღები ქვეყნის ხელისუფლება მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ გამშვები (ემიგრაციული) ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია იმიგრაციული ტალღის შემცირება. ამ თვალსაზრისით მიმღებმა ქვეყნებმა შეიმუშავეს ისეთი ღონისძიებები როგორც ამ ქვეყნებთან საერთაშორისო ვაჭრობის მოცულობის ზრდა, მათში ინვესტიციების ჩადება, მათი საგარეო ვალების რესტრუქტურისაცა, პირდაპირი დახმარების გაწევა. აღმოჩნდა, რომ ბევრი მიმღები ქვეყანა რეალური ალტერნატივის წინაშე დგას: დააფინანსოს ემიგრაციის ქვეყნები, თუ თავისთან დააფინანსოს სოციალური ინფრასტრუქტურა, რომელიც სათანადოდ მოემსახურება იმიგრანტებს. ეს ნიშნავს, რომ თანამშრომლობა მიმღებ და გამშვებ ქვეყნებს შორის ხარისხობრივად მაღალ საფეხურზე უნდა ავიდეს. თავად ეს პრობლემა გააზრებულია, თუმცა სათანადოდ მოგვარებული ჯერ კიდევ არ არის.

აღსანიშნავია, რომ ბოლო დროს გაჩნდა მიგრაციის ახალი ფორმა – ტრანზიტული მიგრაცია. ასეთ დროს

მიგრანტები ჯერ ერთ ქვეყანაში მიდიან, მოგვიანებით კი სხვა, უფრო მიმზიდველ ქვეყანაში ცდილობენ გადასვლას. სინამდვილეში ეს ჩვეულებრივი არალეგალური მიგრაციის ნაირსახეობაა.

*
* *
*

ბოლო დროს ჩატარებული გამოკვლევების შედეგებზე დაყრდნობით ზოგიერთი ექსპერტი ასკვნის, რომ შობადობის რეგულირებისაკენ მიმართულ დემოგრაფიულ პოლიტიკაზე უფრო მნიშვნელოვანია ინვესტიციები განათლებაში, ჯანმრთელობის დაცვასა და გენდერულ თანასწორობაში. ეს ხელს შეუწყობს ოჯახებს ბავშვების სასურველი რაოდენობას ყოლას, რაც უფრო არსებითია, ვიდრე მნიშვნელოვანი სახსრების დახარჯვა შობადობის გაზრდისათვის. ამასთან, მათივე აზრით, შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტის 2,1 არ უნდა წარმოადგენდეს მოსახლეობის აღწარმოების შობადობის ეტალონს, როგორც ქვეყნის სასურველ დონისძიებას. ასევე ნაკლებად დამაჯერებელია საოჯახო პოლიტიკის გავლენა შობადობაზე. გასათვალისწინებელია, რომ სახელმწიფოს მიერ შობადობის დონის კონკრეტული მაჩვენებლებისა და მისი მისაღწევი შესაბამისი სტრატეგიის განსაზღვრა ნაკლებად ნაყოფიერი აღმოჩნდება, ვინაიდან ცალკეული ადამიანის, ოჯახისა და სახელმწიფოს ასეთი სტრატეგიების მიზნები შობადობის სასურველ დონესთან დაკავშირებით, უფრო ხშირად, განსხვავებული აღმოჩნდება.

აღბათ ძნელია არ დაეთანხმო მოტანილის ავტორებს, მაგრამ ასეთ შემთხვევაში ერთი გარემოებაა გასათვალისწინებელი. საქმე ისაა, რომ შობადობის რეგულირების სტრატეგიების განსაზღვრისას, არ იყო გათვალისწინებული სათანადო დონის “ბავშვების ყოლის მოთხოვნების” და შესაბამისი რეპროდუქციული განწყობის ფორმირება. ეს მითუფრო სამწუხაროა, რომ

აღნიშნული სტრატეგიის საჭიროებაზე, ჯერ კიდევ ერთი საუკუნის წინ, ა.ლანდრი მიუთითებდა.

11.2. დემოგრაფიული პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები

ზოგჯერ საუბარია სოციალურ-დემოგრაფიულ, ან საოჯახო პოლიტიკაზე, ან კიდევ დემოგრაფიული განვითარების ერთიან სოციალურ-დემოგრაფიულ და საოჯახო პოლიტიკაზე.

ქვემოთ ჩვენ მოკლედ დემოგრაფიული პოლიტიკის მიმართულებებით შემოვიფარგლებით და მაგალითისათვის მოვიტანთ მხოლოდ შობადობის ოპტიმიზაციისათვის საჭირო ღონისძიებათა კომპლექსსა და ღონისძიებებს (როგორც ეს საქართველოს შემთხვევაში განიხილება)*.

დემოგრაფიული პოლიტიკის გენერალური მიზანია ქვეყნის ოპტიმალური დემოგრაფიული განვითარება, რაც მოსახლეობის აღწარმოების საზოგადოებრივად საჭირო რეჟიმს გულისხმობს.

დემოგრაფიული განვითარების მიზნობრივი ორიენტირებიდან გამომდინარე, დემოგრაფიული პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებებია:

- ✓ შობადობის ოპტიმიზაცია
- ✓ მოსახლეობის ჯანმრთელობა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდა
- ✓ ქორწინება და მტკიცე ოჯახი
- ✓ მოსახლეობის მიგრაციის რაციონალიზაცია

* იხ. საქართველოს დემოგრაფიული განვითარების სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო პოლიტიკა. მოამზადა: გ.წულაძემ, ა.სულაბერიძემ, ნ.მადლაფერიძემ, ღ.წულაძემ. საბოლოო სამეცნიერო ანგარიში. რუსთაველის ფონდი. თბილისი, 2010.

შობადობის ოპტიმიზაცია

შობადობის ოპტიმიზაციის მიზანია შობადობის დონის მიახლოება მოსახლეობის მარტივი აღწარმოების ზღვართან შემდგომი სტაბილიზაციით.

სტრატეგიული პროგრამა

მოსახლეობასა და ოჯახში საზოგადოებრივად საჭირო “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილებისა” და შესაბამისი განწყობის ჩამოყალიბება.

ამ გზით მიღებული ეფექტი ჭარბობს შობადობის ოპტიმიზაციის ყველა სხვა დანარჩენი დონისძიებით მიღებულ ეფექტს. ამასთან, იგი გაცილებით იაფია, თუმცა რეალური შედეგი მისგან დაახლოებით 2 ათეული წლის შემდეგ მიიღება. დონისძიება გულისხმობს აღმზრდელობით-ფსიქოლოგიური მეთოდის გამოყენებას. იგულისხმება ძირითადად ზემოქმედება სკოლის ასაკის ბავშვებზე, მათ არაფორმირებულ რეპროდუქციულ ორიენტაციაზე.

შობადობის ოპტიმიზაციის დონისძიებათა მეორე კომპლექსია ფაქტობრივად არსებული “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილების” რეალიზაციისათვის საჭირო სოციალურ-ეკონომიკური პირობების სრულყოფა. ამ მიზნით მიღებული მაქსიმალური ეფექტი, იდეალურ შემთხვევაში, შეიძლება განისაზღვროს თითოეული გათხოვილი ფერტილური ასაკის ქალზე 0,5-0,7 ბავშვით. მის მისაღწევად უმთავრესად საჭიროა მატერიალური, სოციალური, სამედიცინო, სამართლებრივი და სხვა დონისძიებების გატარება. შედეგად ბავშვების მოსალოდნელი რაოდენობა მიუახლოვდება “ბავშვების ყოლის მოთხოვნილებას”.

საგულისხმოა მოსახლეობის რეპროდუქციული ჯანმრთელობის გამტკიცება, პირველადი და მეორეული უნაყოფობის მკურნალობა, ოჯახის დაგეგმვისა და შესაბამისი მეთოდების გავრცელება, ხელოვნური აბორტების შემცირება.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს

დედათა და ბავშვთა დაავადებებისა და მოკვდაობის შემცირებას, რაც შობადობის ზრდის ერთ-ერთი რეზერვია.

არსებითი მნიშვნელობა აქვს ქართულ მართმადიდებლურ ეკლესიას. ეკლესიის მიერ მტკიცე ოჯახისა და მრავალშვილიანობის მოწოდებამ შეიძლება სათანადო როლი ითამაშოს შობადობის ზრდის საკითხში. ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის მიერ მე-3 და შემდგომი რიგითობის ბავშვების მონათვლა, რომელმაც უკვე სადღეისოდ გამოიღო შედეგი.

მოსახლეობის ჯანმრთელობა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდა

მიზანია მოკვდაობის მაღალი დონის შემცირება შრომისუნარიან ასაკში, აგრეთვე ჩვილთა და ბავშვთა შორის. გასათვალისწინებელია მოსახლეობის ჯანმრთელობის გამტკიცება თვითმოვლით (თვითშენახვით) ქცევაში ჯანსაღი ცხოვრების წესის მეთოდების ფართოდ დანერგვით.

სტრატეგიული პროგრამა

დაავადებათა და მოკვდაობის შემცირება სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდის რეზერვია. განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებს დედათა და ბავშვთა, მოზარდების, ორსული ქალების ჯანმრთელობის დაცვა, პათოლოგიით დაბადებული ბავშვების რაოდენობის მინიმუმამდე დაყვანა, გინეკოლოგიური და პედიატრიული სამსახურების გაუმჯობესებით ახალდაბადებულთა ჯანმრთელობის გამტკიცება, პიროვნების თვითმოვლითი ქცევის, ოჯახის სანიტარული კულტურისა და ჰიგიენური აღზრდის დონის ამაღლება, მოზარდი-ახალგაზრდობის სწორი სქესობრივი აღზრდა.

ამის მისაღწევად აუცილებელია მოსახლეობის ჯანმრთელობაზე მოქმედი ბუნებრივი, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული და მორალური ფაქტორების

სრულად გამოყენება, ჯანდაცვის ორგანოების პროფილაქტიკური მუშაობის გაძლიერება, მედიცინის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის უახლესი აპარატურით, მედიკამენტებითა და სხვა საშუალებებით მომარაგება, საკურორტო, სპორტული და გამაჯანსაღებელი ობიექტების ქსელის გაფართოება, ეკოლოგიურად სუფთა გარემოს შექმნა და ეკოლოგიური ფაქტორის გათვალისწინება სამრეწველო საწარმოების, სამშენებლო ობიექტებისა და სხვათა პროგრამების ამოქმედებისას.

დედათა და ბავშვთა ჯანმრთელობის გამტკიცებისათვის მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული რეგიონური თავისებურებები. დედისა და ბავშვის პათოლოგიაზე მაღალი რისკის ქალებისათვის უნდა ჩამოყალიბდეს რეგიონული სარაიონთაშორისო პერინატალური და დღენაკლულ ბავშვთა მკურნალობის ცენტრები; შემუშავდეს ბავშვთა განვითარების ერთიანი უნივერსალური ისტორია და დედისა და ბავშვის პასპორტი, რომლებშიც შეტანილი იქნება ოჯახის მატერიალური საყოფაცხოვრებო პირობები, სამედიცინო-ბიოლოგიური და სოციალური რისკის ფაქტორები, აღნიშვნები დიფერენციული დისპანსერიზაციისა და გაჯანსაღების შესახებ. მნიშვნელოვნად უნდა გაფართოვდეს და გაძლიერდეს ჩვილთა უხშირესი პათოლოგიისა და მოკვდაობის ძირითადი მიზეზების – პერინატალურ პერიოდში წარმოშობილი ცალკეული მდგომარეობების განვითარების თანდაყოლილი ანომალიების, დეფორმაციების და ქრომოსომული ანომალიების, სუნთქვის ორგანოების დაავადებების – პროფილაქტიკური ღონისძიებები.

ქვეყნის მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის პროგრამაში აუცილებელია შეტანილ იქნეს ცალკეულ მიმართულებებად: პროფილაქტიკური მუშაობის გაძლიერება გინეკოლოგიური დაავადებებისა და ამ მიზეზით გამოწვეული შრომისუნარობის შესამცირებლად; არასასურველი ორსულობის, აბორტების პროფილაქტიკა; ორსულ ქალთა სოციალური უფლებების დაცვა. ამ

მიხნით ქმედითი ზომების მიღება ნაყოფის პერინატალური დიაგნოსტიკის გამოვლენილი პათოლოგიის კორექციისათვის, ან საჭიროების შემთხვევაში, ორსულობის შეწყვეტისათვის; მშობიარობა, როგორც წესი, პედიატრის თანდასწრებით.

საგანგებო მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს სამთავრობო ღონისძიებებს დედათა და ბავშვთა კვების გაუმჯობესების შესახებ, რათა არ გაუარესდეს დედათა და ბავშვთა ჯანმრთელობა და შესაბამისად მოსახლეობის აღწარმოების ძირითადი კომპონენტები.

ქორწინება და მტკიცე ოჯახი

მიმართულების მიზანია: ქორწინების სასურველი გარემოს შექმნა; ახალგაზრდობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური მომზადება ქორწინებისათვის; მტკიცე ოჯახის ფორმირება.

სტრატეგიული პროგრამა

თანამედროვე ოჯახისა და ქორწინების ძირითადი თავისებურება, წარსულთან შედარებით, გამომდინარეობს დემოკრატიისა და პიროვნების თავისუფლების მიღწეული ღონიდან. მათგან გამომდინარე ოჯახი ჩამოყალიბდა მამაკაცისა და ქალის ნებაყოფლობითი ქორწინების საფუძველზე შექმნილ თანასწორთა ერთეულად. ამჟამად მთავარია ოპტიმალური პირობების შექმნა მდგრადი და მტკიცე ოჯახების ფორმირებისა და განვითარებისათვის.

უნდა გავეთვალისწინოთ და შესაძლებლობის ფარგლებში გადაგვრათ ის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები, რომლებიც წარმოიქმნება ოჯახების ნუკლეარიზაციასთან დაკავშირებით.

ყურადღება უნდა გამახვილდეს საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ახალგაზრდა ოჯახების სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ადაპტაციაზე, სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებზე, მათ შორის დასაქმებაზე. ქორწინების ოფიციალურ რეგისტრაციად, სახელმწიფო რეგისტრაციასთან ერთად, აღიარებულ უნდა იქნეს რელიგიური ქორწინებაც. სკოლებში და უმაღლეს

სასწავლებლებში შეტანილ უნდა იქნას სასწავლო კურსი ოჯახის საკითხებზე.

მოსახლეობის მიგრაციის რაციონალიზაცია

მიზანია დაარეგულიროს ქვეყანაში უმართავი გარე და შიგა მიგრაციული პროცესები.

სტრატეგიული პროგრამა

მიგრაციის რაციონალიზაციის პროცესში უწინარესად წინ უნდა წამოიწიოს მიგრაციის საბაზრო მექანიზმებით მართვამ. ძირითადი ყურადღება უნდა გამახვილდეს რეგიონებში საოჯახო მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებაზე, სამუშაო ადგილების შექმნასა და მათში ქალაქური ცხოვრების წესის ფართოდ განვითარებაზე. შიგა მიგრაციის რაციონალიზაცია უნდა წარიმართოს პატარა და საშუალო ქალაქების სწრაფი განვითარების ფონზე. საოჯახო ბიზნესში ფართოდ უნდა იყოს გამოყენებული კრედიტის გაცემის ფორმები. უნდა ამუშავდეს იპოთეკური ბანკი და სხვა.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს მთიანი რეგიონებიდან მიგრაციული პროცესების შეჩერებას. ამ მიზნით გამოყენებულ უნდა იქნას საკურორტო და რეკრეაციული ბიზნესი. არსებული სანატორიუმების, პანსიონატების და დასასვენებელი სახლების ქსელის ამოქმედებასთან ერთად, ხელი უნდა შეეწყოს საოჯახო სასტუმროების განვითარებას, მცირე და საშუალო ბიზნესის სხვა სახეებთან ერთად ყურადღება უნდა გამახვილდეს სამთო ტურიზმსა და სამონადირეო კომპლექსების შექმნაზე. მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარება უნდა დაეფუძნოს ადგილობრივი სიმდიდრეების ათვისებას, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს ახალგაზრდობის ადგილზე დასაქმებას.

გარე მიგრაციის შეჩერებაში მნიშვნელოვანი როლი ეკისრება ქვეყანაში სამუშაო ადგილების ფართო ქსელის შექმნას. სახელმწიფო მიგრაციის პოლიტიკის განხორციელებამ ხელი უნდა შეუწყოს ქვეყნის

უშიშროების დაცვას. უნდა ამოქმედდეს იმიგრანტთა მიღების ეკონომიკური სისტემა. ამასთან, სრულყოფილ უნდა იქნას სასახლო და საეიზო რეჟიმი. გარე მიგრაციას დაარეგულირებს უცხოეთის ქვეყნებთან დადებული ხელშეკრულებები სამუშაო ძალის ურთიერთდასაქმების თაობაზე. სახელმწიფომ უფრო აქტიურად უნდა იზრუნოს უცხოეთში წასული თავისი მოქალაქეების პოლიტიკური და სოციალური უფლებების დაცვაზე.

11.3. შობადობის ოპტიმიზაციის მიმართულება

1. ღონისძიებათა კომპლექსი

“ბავშვების ყოლის მოთხოვნების” საზოგადოებრივად საჭირო ღონისა და შესაბამისი განწყობის ფორმირება.

ღონისძიება

1. სკოლის პროგრამაში (დაწყებული 1 კლასიდან), მშობლიურ ენასა და ლიტერატურაში, სწავლების მთელი პერიოდის განმავლობაში, იმ სახის ცვლილებების შეტანა, რომელიც უზრუნველყოფს მრავალბავშვიანი – 5 და მეტი (13 წლის ასაკამდე) და საშუალობაშვიანი – 3-4 (13 წლის ასაკიდან) ოჯახის დადებითი მაგალითებით დახასიათებას;
2. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებით სასკოლო ასაკის მოსახლეობისათვის საშუალობაშვიანი ოჯახის დადებითი მაგალითების შემცველი ინფორმაციის სისტემატიური მიწოდება;
3. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებით ახალგაზრდობისათვის საშუალობაშვიანი ოჯახის დადებითი მაგალითების შემცველი ინფორმაციის სისტემატიური მიწოდება.

2. ღონისძიებათა კომპლექსი

“ბავშვების ყოლის მოთხოვნების” რეალიზაციის პირობების სრულყოფა. სხვადასხვა სახის დახმარებები და პირობები მიმართული ბავშვების სასურველი რაოდენობის ყოლისაკენ.

2.1. ღონისძიებათა კომპლექსი

რეპროდუქციული ჯანმრთელობა – სამედიცინო მიხეხებით გამოწვეული უნაყოფო ქორწინებათა მკურნალობა და პროფილაქტიკა.

ღონისძიება

1. რეპროდუქტოლოგიური კაბინეტების ქსელის გაფართოება და სათანადო მატერიალურ-ტექნიკური ბაზით აღჭურვა. მათი უზრუნველყოფა კვალიფიციური კადრებით;
2. ექიმ-რეპროდუქტოლოგთა კადრების მომზადება
3. სააფთიაქო ქსელის უზრუნველყოფა უშვილო ქორწინებაში მყოფ წყვილთა მკურნალობა-დიასგნოსტიკისათვის საჭირო მედიკამენტებით;
4. ბავშვთა და მოზარდთა შორის ადრეული რეპროდუქციული ანომალიების გამოვლინების მიზნით პროფილაქტიკური გასინჯვები.

2.2. ღონისძიებათა კომპლექსი

რეპროდუქციული ჯანმრთელობა – ოჯახის დაგეგმვის საშუალებების გავრცელება და ბრძოლა ხელოვნური აბორტის წინააღმდეგ.

ღონისძიება

1. არასასურველი ორსულობის თავიდან აცილების მიზნით, რეპროდუქტოლოგიის კაბინეტებისა და ქალთა კონსულტაციების მიერ ფართო მუშაობის გაშლა აბორტის წინააღმდეგ, კონტრაცეპციის თანამედროვე მეთოდების დანერგვისა და პროპაგანდის გზით;
2. დისპანსერული დაკვირვება და პატრონაჟი იმ ქალებზე, რომლებიც იყენებენ ამა თუ იმ ჩასახვის საწინააღმდეგო საშუალებას;
3. სქესისა და რეპროდუქციულ ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული საგნის სწავლება სკოლაში მე-10 კლასიდან.

2.3. ღონისძიებათა კომპლექსი

მატერიალური დახმარება.

ღონისძიება

1. ერთჯერადი მატერიალური დახმარება ორსული ქალებისათვის, რომლებმაც განაცხადეს თავისი ორსულობის შესახებ და გაიარეს რამდენიმე სამედიცინო შემოწმება;
2. ორსულობის შემდგომი მატერიალური დახმარება. პირველად ბავშვის სიცოცხლის 6 დღის შემდეგ, მეორედ ბავშვის სიცოცხლის წლისთავზე და ასევე 2 წლის ასაკის მიღწევისას. რიგით მე-3 ბავშვის შემთხვევაში თანხა ორმაგდება. მრავალნაყოფიანი მშობიარობისას დახმარებათა სიდიდე იზრდება;
3. ყოველთვიური დახმარებები. დახმარებათა სიდიდე იზრდება ყოველი შემდგომი ბავშვის ყოლისას. დახმარებები გაიცემა ბავშვის 16 წლის ასაკის მიღწევამდე, ხოლო სწავლის გაგრძელების შემთხვევაში, მისი უწყვეტობისას, 23 წლის ასაკამდე;
4. ოჯახებს, რომლებსაც 3 წლის ასაკამდე ერთი ბავშვი მაინც ჰყავთ, ღებულობენ ყოველთვიურ ღამატებით დახმარებას.

2.4. ღონისძიებათა კომპლექსი

ღაბალი ასაკის ბავშვების მყოფი დასაქმებული დედების ხელშეწყობა.

ღონისძიება

1. ბაგებისა და ბაღების სამუშაო დროის განრიგის ისეთი ორგანიზაცია, რომელიც შეესაბამება და ხელს შეუწყობს მცირეწლოვანი ბავშვების მყოფი დასაქმებული დედების სამუშაო დროის განრიგს
2. საჯარო სკოლების სამუშაო დროის განრიგის ისეთი ორგანიზაცია, რომელიც შეესაბამება და ხელს შეუწყობს ღაბალი ასაკის ბავშვების მყოფი დასაქმებული დედების სამუშაო დროის განრიგს

თითოეულ ღონისძიებას თან ახლდა შესრულებაზე პასუხისმგებელი ორგანიზაციები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ავადმყოფობათა და ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული პრობლემების საერთაშორისო სტატისტიკური კლასიფიკაცია. მეათე გადახედვა. ტ. I, II. თბილისი, 2001.
2. ბექიაა მ. ოჯახის ძირითადი არსი // ოჯახის კრიზისი საქართველოში და საოჯახო პოლიტიკის პრინციპები. თბილისი, 1998.
3. ბორისოვი ვ. დემოგრაფია. თბილისი, 2001.
4. გამყრელიძე გ. დემოგრაფიული სტატისტიკა. თბილისი, 1955.
5. განჩილაძე რ. მოსახლეობის მიგრაცია საქართველოში და მისი სოციალურ-პოლიტიკური შედეგები. თბილისი, 1997.
6. გენდერული ურთიერთობები თანამედროვე ქართულ საზოგადოებაში. მოამზადა: ი. ბადურაშვილი, რ. ჭეიშვილი, ე. კაპანაძე, შ. წიკლაური, მ. სირბილაძე. თბილისი, 2008
7. გოქაძე ზ. ერთეოვანი და შერეული ქორწინება. თბილისი, 1992.
8. გუგუშვილი თ. საქართველოს გარე მიგრაციულ-დემოგრაფიული პრობლემები. თბილისი, 1998.
9. გუგუშვილი პ. საქართველოს სსრ მოსახლეობის აღწარმოების საკითხები. თბილისი, 1973.
10. დემოგრაფია. სახელმძღვანელო. შემდგენლები: გ. წულაძე, ნ. მალღაფერიძე, ა. სულაბერიძე. თბილისი, 2007.
11. დემოგრაფია. სახელმძღვანელო. მე-2 გამოცემა. შემდგენლები: გ. წულაძე, ნ. მალღაფერიძე, ა. სულაბერიძე. თბილისი, 2009.
12. დემოგრაფიის მოკლე ენციკლოპედიური ლექსიკონი. შემდგენელი გ. წულაძე. მეორე გამოცემა გადამუშავებული და დამატებული. UNFPA. თბილისი, 2005.
13. დემოგრაფიის მოკლე ენციკლოპედიური ლექსიკონი. შემდგენელი გ. წულაძე. მესამე გამოცემა გადამუშავებული და დამატებული. UNFPA. თბილისი, 2012.
14. ეკონომიკური და დემოგრაფიული ტერმინოლოგია. შემდგენლები: პ. გუგუშვილი, ვ. ჩანტლაძე, ლ. ჩიქავა, ა. კოშკელაშვილი. თბილისი, 2001.
15. ვადაჭკორია ა. გარე მიგრაციული პროცესები საქართველოში (1989-2002 წლები). დისერტაცია ეკ. მეცნ. კანდ. სამეცნ. ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისი, 2004.
16. ზუბიაშვილი თ. თანამედროვე საერთაშორისო მიგრაცია. თბილისი, 1999.
17. იმედაძე ი. ფსიქოლოგიის ისტორია. თბილისი, 2008.

18. კობაღეი შვილი ნ. მოკვდაობა და სიცოცხლის ხანგრძლივობა საქართველოში XX და XXI საუკუნეების მიჯნაზე. ავტორეფერატი ეკ. მეცნ. კანდ. სამეცნ. ხარისხის მოსაპოვებლად. ხელნაწერის უფლებით. თბილისი, 2005.
19. მაღლაფერიძე ნ., ხუსკივაძე ე. მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტის ცვლილება საქართველოში 1989-2001 წწ. // დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის პრობლემები. ტ. II. თბილისი, 2004.
20. მელაძე გ., წულაძე გ. საქართველოს მოსახლეობა და დემოგრაფიული პროცესები. თბილისი, 1997.
21. ნადირაშვილი შ. პიროვნების სოციალური ფსიქოლოგია. თბილისი, 1975.
22. ნადირაშვილი შ. განწყობის ფსიქოლოგია. ტ. I. თბილისი, 1983.
23. ნადირაშვილი შ. განწყობის ფსიქოლოგია. ტ. II. თბილისი, 1985.
24. რეპროდუქციული ჯანმრთელობა. პრაქტიკული სახელმძღვანელო. პროფ. ა. ხომასურიძის რედაქციით. UNFPA. თბილისი, 2002.
25. სამოქალაქო აქტების შესახებ საქართველოს კანონი. თბილისი, 2011 წლის 20 დეკემბერი. №5562-რს.
26. საქართველოს დემოგრაფიული განვითარების სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო პოლიტიკა. საბოლოო სამეცნიერო ანგარიში. მოამზადა: გ.წულაძემ, ა.სულაბერიძემ, ნ.მაღლაფერიძემ, ლ.წულაძემ. რუსთაველის ფონდი. თბილისი, 2010.
27. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი საყოველთაო ეროვნული აღწერის ძირითადი შედეგები. სტატისტიკური კრებული. თბილისი, 2004.
28. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები. ტ. I-IV. თბილისი, 2003, 2004.
29. სულაბერიძე ა. საქართველოს დემოგრაფიული განვითარება და სოციალურ-დემოგრაფიული პოლიტიკა გარდამავალ პერიოდში. დისერტაცია ეკ. მეცნ. დოქტორის სამეცნ. ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისი, 2003.
30. სულაბერიძე ა. მოსახლეობის აღწარმოების ტიპთაშორისი და ფაზათაშორისი გარდამავალი პერიოდის შესახებ. – დემოგრაფია. №3(8), 2004.

31. სულაბერიძე ა. ფიქრები ქართულ ოჯახსა და დემოგრაფიაზე. თბილისი, 2007.
32. სულაბერიძე ვ. დეპოპულაცია და საქართველოს დემოგრაფიული უსაფრთხოება. ავტორეფერატი ეკ. მეცნ. კანდ. სამეცნ. ხარისხის მოსაპოვებლად. ხელნაწერის უფლებით. თბილისი, 2004.
33. ტუხაშვილი მ. საქართველოს შრომითი პოტენციალი. თბილისი, 1998.
34. უზნაძე დ. განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები. ტ. VI. თბილისი, 1977.
35. უზნაძე დ. განწყობის თეორიის ძირითადი დებულებები. ტ. VI. თბილისი, 1977.
36. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 1-11. თბილისი, 1975-1987.
37. ღამბაშიძე თ. მიგრაციული ქცევის შესწავლის ზოგიერთი საკითხი. თბილისი, 1995.
38. შელია მ. მოსახლეობის დაბერება საქართველოში. თბილისი, 1999.
39. შელია მ. ხალხთმოსახლეობის ეკონომიკა და დემოგრაფია. (ლექციების კურსი). თბილისი, 2007.
40. ჩიქავა ლ. დემოგრაფიული კატეგორიები და კანონები. თბილისი, 2002.
41. ჩიქავა ლ. პაატა გუგუშვილი – ქართული ეკონომიკური მეცნიერების პატრიარქი // პაატა გუგუშვილი. დაბადების 100 წლისთავი. თბილისი, 2006.
42. ჩიქავა ლ. დემოლოგია და მისი კანონთა სისტემა. თბილისი, 2008.
43. ცხოვრებაძე ზ. რეპროდუქციული ორიენტაციების ფორმირების თავისებურებანი. სადისერტაციო მაცნე ეკ. მეცნ. კანდ. სამეცნ. ხარისხის მოსაპოვებლად. ხელნაწერის უფლებით. თბილისი, 1993.
44. წულაძე გ. შობადობის სოციოლოგიის საკითხები. თბილისი, 1984.
45. წულაძე გ., მელაძე გ. დემოგრაფიული ვითარება საქართველოში. თბილისი, 1998.
46. წულაძე გ. ოჯახის ფორმირება – ფუნქციონირების დემოგრაფიული ასპექტები // მ. ბექაია, გ. წულაძე, ზ. გოქაძე, გ. მელაძე. ოჯახის კრიზისი საქართველოში და საოჯახო პოლიტიკის პრინციპები. თბილისი, 1998.

47. წულაძე გ. შვილიანობა და შიგაოჯახური როლების სტრუქტურა // ოჯახის კრიზისი საქართველოში და საოჯახო პოლიტიკის პრინციპები. თბილისი, 1998.
48. წულაძე გ., მაღლაფერიძე ნ., ვადაჭკორია ა. საქართველოს დემოგრაფიული განვითარება. თბილისი, 2002.
49. წულაძე გ. ემიგრაცია საქართველოდან 2002 წლის მოსახლეობის აღწერის მონაცემების მიხედვით. CRRC. თბილისი, 2005.
50. წულაძე გ. სიცოცხლის ხანგრძლივობის ცვლილების მიზეზები საქართველოში. CRRC. თბილისი, 2007.
51. წულაძე გ., სულაბერიძე ა., მაღლაფერიძე ნ., მამარდაშვილი გ. საქართველოს დემოგრაფიული განვითარება: გუმინ, დღეს, ხვალ. თბილისი, 2008.
52. წულაძე გ. მსოფლიოს დემოგრაფიული განვითარება. ტ. I, II. თბილისი, 2011.
53. წულაძე გ. დემოგრაფიული ვითარება საქართველოში (1950-2050). თბილისი, 2013.
54. წულაძე გ. საქართველოს დემოგრაფიული პერსპექტივები: (2015-2300). თბილისი, 2013.
55. წულაძე ლ. რაოდენობრივი კვლევის მეთოდები სოციალურ მეცნიერებებში. თბილისი, 2008.
56. ჭყონია ე. თვითშენახვითი ქცევის დემოგრაფიული ასპექტები. დისერტაცია ეკ. მეცნ. კანდ. სამეცნ. ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისი, 1997.
57. ხმალაძე მ. მოსახლეობის სტატისტიკა დემოგრაფიის საფუძვლებით. თბილისი, 1986.
58. ხმალაძე მ. დემოგრაფიის საფუძვლები. თბილისი, 1994 (დებონირებულია “ტექნიფორმში”, 19-05-94 წ. ნომრით: 938-94).
59. ხომასურიძე ა., ქრისტესაშვილი ჯ., წულაძე გ. მამაკაცების რეპროდუქციული ჯანმრთელობის კვლევა. UNFPA. თბილისი, 2005.
60. Антонова. И. Изменение структуры и жизнедеятельности семьи // Молодая семья. М., 1977.
61. Антонов А. И. Социология рождаемости. М., 1980.
62. Антонов А. И. Микросоциология семьи. М., 1998.
63. Антонов А. И., Медков В. М. Социология семьи. М., 1996.
64. Белова В. А. Число детей в семье. М., 1975.
65. Белова В. А. Некоторые аспекты изучения репродуктивного поведения // Рождаемость. М., 1976.

66. Берельсон Б. Некоторые заметки о регулировании процессов народонаселения // Проблемы народонаселения. М., 1977, с.19-40.
67. Борисов В. А. Перспективы рождаемости. М., 1976.
68. Борисов В.А. Еще одна дата возникновения теории демографической революции. – Социологические исследования. №3, 1986.
69. Борисов В. А. Демография. Учебник для ВУЗ-ов. М., 2003.
70. Вишневский А. Г. Воспроизводство населения и общество. М., 1982.
71. Вишневский А.Г. Методы количественного анализа рождаемости//Методы исследования. Демография: Проблемы и перспективы. М., 1986.
72. Вишневский А. Г. Демографическая революция. Избранные демографические труды. т. 1. М., 2005.
73. Вишневский А. Г. Демографическая модернизация и глобализация. ლექციები წაკითხული CRRC-ის ოფისში. თბილისი, 2005.
74. Вобеска Я., Бутц В. П., Рейес Г. С. Тенденции народонаселения и ответные меры в области политики в регионе: результаты, политические меры и возможности. UNFPA and IISA. 2013.
75. Гизи И., Шпайгнер В. Стимулирование рождаемости в ГДР. – Социологические исследования. 1980, №4.
76. Гокадзе З., Манджгаладзе К., Талахадзе М. Статистический анализ национальной структуры браков. Тбилиси, 1992.
77. Гуджабидзе В. В. Демографический переход и старение населения в Грузии // Актуальные проблемы развития демографических процессов в Грузии. Тбилиси, 1990.
78. Демографическая политика в современном мире. Отв. Ред. А. Г. Вишневский. М., 1989.
79. Демографические процессы в социалистическом обществе. М., 1981.
80. Демографический энциклопедический словарь. М., 1985.
81. Козлов В. И. Этническая демография. М., 1977.
82. Медков В. М. Демография. Учебник. М., 2003.
83. Народонаселение стран мира: Справочник. М., 1978.
84. Народонаселение. Энциклопедический словарь. М., 1994.
85. Население мира: демографический справочник. М., 1989
86. Нозль Э. Массовые опросы. М., 1978.
87. Рабочая книга социолога М., 1977.
88. Смелзер Н. Социология. М., 1994.
89. Сови А. Общая теория населения. т. 1, 2. М., 1977.

90. Сулаберидзе А. О некоторых факторах, определяющих современную трансформацию общества и семьи в Грузии. Ж. «Общество и экономика», № 3-4, 2002, с. 230-237.
91. Сулаберидзе А. Депопуляция в странах с переходной экономикой. Ж. «Социологические исследования», № 11-01, 2001, с. 114-117.
92. Урланис Б. Эволюция продолжительности жизни. М., 1978.
93. Фоссет Дж. Т. Психология и демография // Проблемы народонаселения. М. 1977. с. 92-118.
94. Цуладзе Г. Е. Установочная концепция рождаемости // Актуальные проблемы развития демографических процессов в Грузии. Тбилиси, 1990.
95. Ядов В. А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности // Методологические проблемы социальной психологии. М., 1975.
96. Acasadi G., Nemeskeri J. History of Human Life Span and Mortality. Budapest, 1970.
97. Age and sex patterns of mortality. Model life tables for underdeveloped countries. UN. N-Y., 1955.
98. Aries Ph. Centuries of childhood. N-Y.: Vintage Books. p. 447.
99. Attané I. Fifty Years of Demographic Policies in China: An Assessment // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
100. Baldi S., De Azevedo R. C. An Introduction to Population Policies // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
101. Baldi S., De Azevedo R. C. Migration Policies // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
102. Bell C., Newby H. Doing Sociological Research. London: Allen and Unwin, 1977.
103. Billari F. C. Bridging the Gap between Micro-demography and Macro-demography // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
104. Bossard J., Boll E. The Large Family System. Philadelphia, 1956.
105. Bozon M. Demography and Sexuality // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. I. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
106. Bozon M. The Contribution of Qualitative Methods to Demography // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. I. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.

107. Burgess R. G.. Key Variables in Social Investigation. London: Routledge, 1986.
108. Caldwell John C., Hill Alan J., Hull Valerie J. (eds.). Micro-approaches to demographic research. London: Kegan Paul. 1988. p. 500.
109. Carey J. R., Vaupel J. W. Biodemography // Handbook of Population. N-Y.: Kluwer Academic/Plenum Publishers. 2005.
110. Chesnais J.-C. Population Policy in France, 1896-2003 // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
111. Coale A., Demeny P. Regional Model Life Tables and Stable Population. N.Y.: Academia Press, 1983. p. 496.
112. Coale A. The decline of fertility in Europe since the Eighteenth Century as a Chapter in Demographic History // The decline of fertility in Europe / Ed. By A. Coale, S. Watkins. – Princeton: Univ. press, 1986. P. 1-30.
113. Coale A. Demographic Effects of Below-replacement Fertility and their Social Implications // Below-replacement fertility in Industrial Societies. Causes, consequences, policies/ Ed. By K. Davis, M. Berstam, R. Ricardo-Cambell // Population and Development Review. A Suppl. To vol. 12. 1986. P. 203-216.
114. Coale A., Guo G. Revised regional model life tables at very low levels of mortality. - "Population Index", 1989, v. 55, N4.
115. Davis K., Blake J. Social structure and fertility: An analytic framework. – Economic Development and Cultural Change. 1956, v. 4(4), p. 211–235.
116. De Bruijn B. J. Fertility: Theories, Frameworks, Models, Concepts // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. II. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
117. Del Panta L., Rettaroli R., Rosental P.-A. Methods of Historical Demography // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. II. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
118. Demeny P. History of Ideas in Population since 1940 // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
119. De Santis G. Pronatalist Policy in Industrialized Nations // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
120. De Vaus D. A. Survey in Social Research (2nd ed.). London: Unwin Hyman, 1990.

121. Duchêne J. Model Life Tables // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
122. Elder G., Bowermann Ch. Family Structure and Child-Rearing Patterns. The Effect of Family Size and Sex Composition // Social Demography. N.Y., 1970.
123. Freedman R. Community-level data in fertility surveys. London: WFS. (WFS Occasional Papers), 1974.
124. Grmek M. D. Préliminaires d'une étude historique des maladies. Annales ESC, 1969.
125. Grmek M. D. Les maladies à l'aube de la civilisation occidentale. Paris, 1994.
126. Hare A. Interpersonal relation in the Small group // Handbook of Modern Sociology. Chicago, 1964.
127. Harvey L. Critical Sociological Research. London: Unwin Hyman, 1990.
128. Haub C. Population Policy in the United States // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
129. Horiuchi S. Epidemiological Transition in Developed Countries: Past, Present and Future // United Nation Health and Mortality Issues of Global Concern. N-Y: UN. 1999.
130. International Encyclopedia of Population. N-Y.: The Free Press. 1982. p. 750.
131. Ivanov S., Vichnevsky A., Zakharov S. Population Policy in Russia // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
132. Joshi H., David P. The Social and Economic Context of Fertility // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. I. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
133. Kaa van de D. Long-term population policies in Europe // Seminar on the implications of a stationary or declining population in Europe, September 6-10, Strasbourg, 1976. – Strasbourg: Council of Europe, 1976. – 45p.
134. Kaa van de D. Europe's Second Demographic Transition // Population Bulletin. 1987. Vol. 42 (1). – 57p.
135. Klarsfeld A., Revah F. The Biology of Death: Origins of Mortality Ithaca: Cornell University Press. 2003..
136. Lamptey P., Wigley M., Carr D., Collimore Y. Facing the HIV/AIDS Pandemic. – Population Bulletin 57(3). Washington. DC: Population Reference Bureau. 2002.

137. Landry A. La révolution Démographique. P. 1934.
138. Landry A. Traité de Démographie. P. 1945.
139. Laumann E., Gagnon J., Michael R., Michaels S. The social organisation of sexuality: sexual practices in the United States. Chicago, 1994.
140. Le concept de population stable. NU, N.Y., 1966.
141. Ledermann S., Breas J. Le dimensions de la mortalité // Population. 1959, N4.
142. Leridon H. Natural Fertility and Controlled Fertility. Levels and Models. // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. I. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
143. Lopez A. The Lung Cancer Epidemic in Developed Countries // Adult Mortality in Developed Countries: from Description to Explanation. Oxford: Clarendon Press. 1995.
144. Jackson R., Howe N., Strause R., Nakashima K. The Graying of the Great Powers. Demography and Geopolitics in the 21st Century. Washington: CSIS. 2008.
145. Mackay J., Eriksen M. The Tobacco Atlas. Geneva: WHO. 2002.
146. Maffioli D. Centers of Demographic Research and Teaching: Origin, Development, and Characteristics // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
147. Masuy-Stroobant G. The Determinants of Infant Health and Mortality // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. II. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
148. McIntosh C. A. Population Policy in Western Europe. N. Y., 1983.
149. Meslé F., Vallin J. The Health Transition: Trends and Prospects // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. II. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
150. Model life tables for developing countries. UN. N-Y., 1982; Construction of the new United Nations model life tables system // Population Bulletin of the United Nations. 1982, N14.
151. Money J., Anke E. Man and woman, boy and girl: The differentiation and demorfism of gender identity from conception to maturity. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 1972. – 311 p.
152. Mowlana H. Information in the Arab World. – Cooperation South Journal 1, 2001.
153. National Geographic. Migration – “National Geographic”. 1998. №4.
154. Nobile A., De Rose A. Demographic Textbooks and Treatises: Some Considerations // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.

- 155.Nooman J. T. Contraception. A history of its treatment by the catholic theologians and canonist. Cambridge, 1965.
- Notestein F. W. Population: the long view // Food for the world. ed. by T. W. Schultz. Chi., 1945.
- 156.Notestein F.W. and others. The future population of Europe and Soviet Union. Geneva: League of Nations. 1944.
- 157.Olshansky S. J., Carnes B.A., Casse C. In Search of Methuselah: Estimating the Upper Limits to Human Longevity. – Science. 1990, 250 (4981).
- 158.Olshansky S. J., Carnes B.A., Désesquelles A. Prospects for Human Longevity. – Science. 2001, 291 (5508).
- 159.Olshansky S. J. et al. A Potential Decline in Life Expectancy in the United States in the 2 1st Centurt. – The New England Journal of Medicine 352 (11), 2005.
- 160.Omran A. R. The epidemiologic transition: a theory of the epidemiology of population change. Milbank, Memorial Fund Quarterly. 1971.
- 161.Omran A. R. The epidemiologic transition theory revisited thirty years later. World Health Statistics Quarterly // Repport trimestriel de statistics sanitariees. 1998.
- 162.Oppenheim M. K. Gender and Demographic Change: What do we know? Liège. IUSSP. 1995. – 32 p.
- 163.Palloni A., De Sandre P. Cohort and Period Measures of Fertility Based on Microdata // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
- 164.Pinnelli A. Gender and Demography // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. III. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
- 165.Population Policy in the Developed Countries. N. Y., 1974.
- 166.Prenston S. H., Heuveline P., Guillot M. Demography. Measuring and Modeling Population Processes. Oxford - Massachusetts, 2001.
- 167.Preston S. Deadweight? The Influence of Obesity on Longevity. – The New England Journal of Medicine 352 (11), 2005.
- 168.Rabinowicz L. Le problème de la population en France. P., 1929.
- 169.Recommendations on Statistics of International Migration. UN. N-Y, 1998.
- 170.Richards A., Reining P.. Report on fertility Survey in Buganda and Bahaya // F. Lorimer. Culture and Human fertility. Paris, 1954.
- 171.Riley N. E., McCarthy J. Demography in the Age of the Postmodern. Cambridge: University Press. 2003.
- 172.Schoumaker B., Tabutin D., Willems M. Demographic Dynamics and Diversity in the World (1950-2000). Demography: Analysis and

- Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. III. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
- 173.** Sen G., Batliwala S. Empowering women for reproductive rights // Women's empowerment and demographic processes. Eds.: Presser H., Sen G. Oxford: Oxford University Press. 2000, p. 15-36.
- 174.** Shaw M. Group dynamics. N. Y.-Toronto, 1972.
- 175.** Siegel J. S. Applied Demography. San Diego: Academic Press. 2002.
- 176.** The Migration-Development Nexus: Evidence and Policy Options. IOM. 2002.
- 177.** Tsuladze G., Maglaperidze N., Vadachkoria A., Population Prospects of Georgia The 2003 Revision. UNFPA. Tbilisi, 2003.
- 178.** Tsuladze G., Maglaperidze N., Vadachkoria A., Demographic yearbook of Georgia 2004. UNFPA. Tbilisi, 2005.
- 179.** Tsuladze G., Maglaperidze N., Vadachkoria A., Demographic yearbook of Georgia 2008. UNFPA. Tbilisi, 2009.
- 180.** Tsuladze G., Maglaperidze N., Vadachkoria A., Demographic yearbook of Georgia 2012. UNFPA. Tbilisi, 2013.
- 181.** Udry R. The nature of gender. – Demography. 1994 v. 31 (4), p. 561–573.
- 182.** Vallin J. Mortalité, sexe et genre. Liège. IUSSP. 1999. – 50 p.
- 183.** Vallin J., Meslé F., Adamets S., Pyrozchkov S. A new estimation of Ukrainian losses duering the 30's and the 40's crises. – Population Studies. 2002. v. 56 (3), p. 249-264.
- 184.** Vallin J. Diseases, deaths, and life expectancy. Genus. Rome, 2005.
- 185.** Vallin J., Berlinguer G. From Endogenous Mortality to the Maximum Human Life Span // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. II. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
- 186.** Vallin J., Caselli G., Surault P. Behavior, Lifestyles, and Sociocultural Factors of Mortality // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. II. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.
- 187.** Vallois H. Vital Statistics in Prehistorical Population as Determined from Archeoljgical Data. – In.: The Application of Quantitative Methods in Archeology. Chicago, 1960.
- 188.** Vaupel, J. W. “Analysis of Population Changes for Demographers, Statisticians, Biologists, Epidemiologists and Reliability Engineers”. Paper (107 pp.) presented at the PAA Annual Meeting held in Denver, Colorado, April 30 – May 2, 1992.
- 189.** Vilquin É. History of Population Thought // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. IV. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.

190. Walford R. L., Mock D., MacCallum T., Laseter J. Physiologic Changes in Humans Subjected to Severe, Selective Calorie Restriction for Two Years in Biosphere 2. Health, Aging and Toxicologic Perspectives. – Toxicological Sciences. 1999, 52 (2).
191. Walford R. L. Beyond the 120-Year Diet. New York: Four Walls Eight Windows. 2000.
192. WHO Europe. Health in Europe 1997: Report on the Third Evaluation of Progress Towards Health for all in the European Region of WHO (1996-1997). Copenhagen: WHO. 1998.
193. World Health Organization. World Health Report 2002: Reducing Risks, Promoting Health Life. Geneva: WHO. 2002.
194. World Health Organization. World Health Report 2003: Shaping the Future. Geneva: WHO. 2003.
195. World Health Organization. World Health Report 2004: Changing History. Geneva: WHO. 2004.
196. World Population Data Sheet. 2005. Population Reference Bureau. Washington, 2005.
197. World Population Data Sheet. 2006. Population Reference Bureau. Washington, 2006.
198. World Population Policies 2007. N-Y: UN. 2007.
199. World Population Prospects. The 1998 Revision . v. I. UN N.Y., 1999.
200. World Population Prospects. The 2006 Revision. Highlights. UN N-Y., 2007.
201. World Population Prospects: The 2010 Revision, <http://esa.un.org/unpd/wpp/index>
202. World Population Prospects. The 2012 Revision. UN, Population Division. <http://esa.un.org>
203. www.mortality.org (“The Human Mortality Database”).
204. Yaukey D., Anderton D. L., Lundquist J. H. Demography. The Study of Human Population. Third edition. Long Grove: Waveland Press, Inc. 2007. p. 424.
205. Zelinsky W. The hypothesis of the mobility transition. Geographical Review. v. 61(2). 1971.
206. Zlotnik H. International Migration 1965-96: An Overview. – “Population and Development Review”. 1998. 24 (3).
207. Zlotnik H. Theories of International Migration // Demography: Analysis and Synthesis. Caselli G., Vallin J., Wunsch G. v. II. Amsterdam, Boston: Elsevier. 2006.